

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta

DISERTAČNÍ PRÁCE

2022

Mgr. Johana Růžičková

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta

DISERTAČNÍ PRÁCE

Zkušenost mladšího sourozence s drogovou závislostí jeho staršího sourozence
A younger sibling's experience of an older sibling's drug addiction

Mgr. Johana Růžicková

Školitelka	Doc. PhDr. PaedDr. Anna Kucharská, Ph.D.
Studijní program:	Pedagogická a školní psychologie
Studijní obor:	Pedagogická psychologie

2022

Prohlašuji, že jsem disertační práci na téma Zkušenost mladšího sourozence s drogovou závislostí jeho staršího sourozence vypracovala pod vedením školitele samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 28. 2. 2022

.....
podpis

Poděkování:

Na tomto místě chci poděkovat především své školitelce doc. PhDr. PaedDr. Anna Kucharské, Ph.D. za její podporu a bezmeznou trpělivost.

Děkuji klukům z Křešína za probuzení zájmu o tematiku mladších sourozenců a přeji jim vše dobré. Děkuji všem respondentům za jejich otevřenost a důvěru, kterou mi poskytnutím rozhovorů projevili. Děkuji svým kolegům, především pak Evě, Magdě a Mišovi za sdílení jejich zkušeností a praktickou pomoc. Za pomoc s přepisem rozhovorů děkuji studentům PVŠPS. V neposlední řadě pak děkuji svým blízkým za to, že to se mnou vydrželi a byli mi zdrojem podpory, pomoci a povzbuzení.

ABSTRAKT

Dizertační práce se zabývá zkušeností mladšího sourozence s drogovou závislostí jeho staršího sourozence. Cílem studie bylo zachytit žitou zkušenost, kterou přináší život vedle bratra/sestry pravidelně užívajícího návykové látky. Výzkumná část vychází z hloubkových rozhovorů s devíti participanty, které byly analyzovány pomocí Interpretativní fenomenologické analýzy. Výsledkem jsou analýzy jednotlivých rozhovorů přinášející podrobný popis vývoje vztahu před závislostí, během i po ní, zisků a ztrát, které tento vztah participantům přinášel a přináší, jejich pohled na krizové i světlé momenty vztahu, reflexi rodinné situace a roli rodičů v ní. Cestou k poznávání významů, které participanti své zkušenosti připisují, je zaměření se na jejich pocity. V závěrečné analýze jsou identifikována společná, resp. významná témata, mezi která patří: 1. Láska, 2. Ambivalence, 3. Strach, 4. Převzatá zodpovědnost – nutnost předčasně dospět, 5. Smutek, soucit a bezmoc, 6. Pochybnosti, zda jsem udělal dost, výčitky svědomí, 7. nedostatek pozornosti od rodičů a 8. Privace možnosti být sám sebou. Studie může sloužit k poznání často opomíjené skupiny sourozenců závislých a přispět tak k jejímu zviditelnění především v odborné veřejnosti.

KLÍČOVÁ SLOVA

drogová závislost – sourozenecký vztah – mladší sourozenec – žitá zkušenost – Interpretativní fenomenologická analýza (IPA)

ABSTRACT

This dissertation explores a younger sibling's experience of an older sibling's drug addiction. The aim of the study was to capture the lived experience of living alongside a brother/sister who regularly uses addictive substances. The research section is based on in-depth interviews with nine participants, which were analysed using Interpretative Phenomenological Analysis. As a result, the analyses of the individual interviews provide a detailed description of the development of the relationship before, during and after the addiction, the benefits and costs that this relationship brought and brings to the participants, their perspective on the crisis and light moments of the relationship, their reflection of the family situation and the role played by parents. The way to learn about the meanings that participants attribute to their experience is to focus on their feelings. In the final analysis, common or significant themes are identified, including 1. Ambivalence, 2. Love, 3. Fear, 4. Taking responsibility - having to grow up early, 5. Sadness, compassion and helplessness, 6. Doubts about whether I have done enough, remorse, 7. Lack of attention from parents, and 8. Privation of the possibility of being myself. The study may serve to develop understanding about an often neglected group of siblings.

KEYWORDS

drug addiction - sibling relationship - younger sibling - lived experience - Interpretative Phenomenological Analysis (IPA)

OBSAH

Úvod.....	1
1 Sourozenecký vztah	2
1.1 Sourozenectví v psychologii – stručný historický exkurz	2
1.2 Sourozenci v systémovém pojetí rodiny	9
1.2.1 Sourozenecký vztah v dětství	10
1.2.2 Sourozenecký vztah ve středním dětství a adolescenci	17
1.2.3 Sourozenecký vztah v dospělosti a ve stáří	20
1.3 Jiní sourozenci	21
2 Rodina a drogová závislost	27
2.1 Drogová závislost	27
2.2 Rodinné faktory drogové závislosti	30
2.3 Rizikové a protektivní faktory vzniku a udržování závislosti	31
2.4 Život rodiny s drogově závislým dítětem	38
2.4.1 Počáteční zjištění	39
2.4.2 Život se závislostí	40
2.4.3 Odvržení	45
2.5 Práce s rodinou závislého	46
2.5.1 Práce s rodinou jako součást léčby závislého	47
2.5.2 Pomoc rodině se závislým členem	49
2.6 Sourozenci a drogy	52
2.6.1 Sourozenecký vliv na užívání drog	55
3 Výzkumná část	58
3.1 Výzkumný cíl	58
3.2 Výzkumná metoda	59
3.3 Postup analýzy	60
3.4 Popis výzkumného vzorku	61
3.5 Výběr participantů	61
3.6 Scénář a průběh rozhovoru	62
3.7 Zdroje validity	63
3.8 Reflexe vlastní zkušenosti s tématem a očekávání	64
3.9 Etické aspekty výzkumu	65
3.10 Výsledky výzkumného šetření	65
3.10.1 Adéla	65
3.10.1.1 Ambivalence	66
3.10.1.2 Klasický sourozenci	69
3.10.1.3 Extrémní spojení mozků	71
3.10.1.4 To není ona	71
3.10.1.5 Pochroumanej vztah	74

3.10.1.6 Po špičkách	75
3.10.1.7 Babička	78
3.10.1.8 Sama, ale v dobrém.....	79
3.10.1.9 Proč ne já – rozdílné povahy, rozdílný vztah k matce	81
3.10.1.10 Zpětná vazba	82
3.10.2 Dominika	82
3.10.2.1 Perfektní rodina.....	83
3.10.2.2. Každá úplně jinde a přece spolu	84
3.10.2.3 Žárlivost	86
3.10.2.4 Splachovací	88
3.10.2.5 Neskutečně těžký období	89
3.10.2.6 Ambivalentní vztah se sestrou	91
3.10.2.7 Spojencem matky	92
3.10.2.8 Strašně nebezpečný	93
3.10.2.9 My dvě, spolu.....	94
3.10.3 Pavel	95
3.10.3.1 Střídání rolí	96
3.10.3.2 Blažená nevědomost	98
3.10.3.3 Zodpovědnost.....	99
3.10.3.4 Láska a strach.....	103
3.10.3.5 Přitažlivost sestřina světa, zkušenost s její závislostí jako brzda.....	105
3.10.3.6 Zpětná vazba	107
3.10.4 Karolína	107
3.10.4.1 Brácha o něco víc.....	108
3.10.4.2 Šikanovaná.....	111
3.10.4.3 Tátův synáček	113
3.10.4.4 Zatažená	115
3.10.4.5 Zvýraznění nerovnosti	116
3.10.4.6 Vztah, který jsme neměli celý život.....	118
3.10.4.7 Šrámy na duši.....	121
3.10.4.8 Zisky a ztráty.....	122
3.10.4.9 Rozporuplnost	123
3.10.4.10 Zpětná vazba	126
3.10.5 Lenka	126
3.10.5.1 Velká ségra.....	126
3.10.5.2 Zaslepená	128
3.10.5.3 Vztek	129
3.10.5.4 Vztah drogám navzdory	130
3.10.5.5 Upřednostnění ve vztahu s matkou, nikoliv však lepší vztah	132

3.10.5.6 Proč ona a ne já – vnitřní i vnější důvody	134
3.10.5.7 Zpětná vazba	135
3.10.6 Ben	135
3.10.6.1 Neosobní	136
3.10.6.2 My	138
3.10.6.3 Nepatřím do téhle doby	140
3.10.6.4 Po svém	141
3.10.6.5 Chlast a prášky	142
3.10.6.6 Italský manželství	143
3.10.6.7 Bezmoc	144
3.10.6.8 Nečekám změnu, ale fandím jí	145
3.10.7 Magdalena	146
3.10.7.1 Mimo společnost	147
3.10.7.2 Komplikovaný osobnosti – ambivalentní vztah	149
3.10.7.3 Rozdělená rodina	153
3.10.7.4 Jiné povahy	155
3.10.7.5 Docela hezkej vztah	156
3.10.7.6 Puberta jako zlom	157
3.10.7.7 Doba temna	159
3.10.7.8 Bez pozornosti	161
3.10.7.9 V roli dospělého	163
3.10.7.10 Jako na horský dráze	164
3.10.7.11 Zoufalství matky, nekonzistentní zásahy otce	166
3.10.7.12 Zklidnění situace a snahy o nové budování sesterského vztahu	168
3.10.7.13 Nejhezčí rok vztahu	170
3.10.7.14 Ztráta sestry	171
3.10.7.15 Sestřin vliv	173
3.10.7.16 Zpětná vazba	174
3.10.8 Václav	176
3.10.8.1 Na dálku	176
3.10.8.2 Rozvod rodičů – ještě větší rozdělení	177
3.10.8.3 Zlomovej element	178
3.10.8.4 Drogový období	179
3.10.8.5 Patologický vztah	180
3.10.8.6 Nenávist a stud	181
3.10.8.7 Snahy o sblížení a zklamání	182
3.10.8.8 Nedopadnout jako ségra	184
3.10.8.9 Podobná zkušenost – odlišné strategie	185
3.10.8.10 Zpětná vazba:	186

3.10.9 David	186
3.10.9.1 Patřil jsem tam	187
3.10.9.2 Brácha ochránce	188
3.10.9.3 Mega špatný soužití	188
3.10.9.4 V kontaktu	189
3.10.9.5 Ani brácha, ani sociální pomocník	190
3.10.9.6 Láska, lítost, vztek, bezmoc, výčitky a zase láska	192
3.10.9.7 Matka – pečující a vostrá	194
3.10.9.8 Honza jako věčné téma	195
3.10.9.9 Být tím, kdo funguje	196
3.10.9.10 Zpětná vazba	197
3.11 Analýza společných témat	197
3.11.1 Láska	198
3.11.2 Ambivalence	199
3.11.3 Strach	200
3.11.4 Převzatá zodpovědnost – nutnost předčasně dospět	201
3.11.5 Smutek, soucit a bezmoc	202
3.11.6 Pochybnosti, zda jsem udělal dost, výčitky svědomí	203
3.11.7 Nedostatek pozornosti od rodičů	204
3.11.8 Privace možnosti být sám sebou, žít svůj život	205
3.12 Diskuse	206
Závěr	212
Seznam použitých informačních zdrojů	214

Úvod

Když jsem před lety pracovala ve výchovném ústavu, opakovaně jsem se v příbězích našich klientů setkávala s jejich staršími sourozenci užívajícími návykové látky. Jejich bratři je nezřídka zmiňovali s jistou hrdostí, jako by jejich životní cesta, oproti jejich vlastní, jejíž současný úsek se odehrával v „past’áku“, byla zajímavější, barvitější, dobrodružnější. Ačkoliv naši klienti nebyli vzhledem k situaci a svému věku příliš otevření ve svých pocitech, zřetelný byl i podtón smutku, strachu a někdy i vzteku. Již tehdy jsem si kladla otázku, jaké musí být vyrůstání vedle sourozence užívajícího drogy. Jakou směs pocitů takové soužití přináší, jaké problémy a jaké výzvy?

Když jsem se o tuto problematiku začala zajímat teoreticky, ke svému překvapení jsem zjistila, že materiálů není mnoho. Je pravdou, že situace rodiny s drogově závislým členem je podchycena poměrně slušně, studie se ovšem soustředí především na partnery, rodiče, případně děti závislých. Sourozenci jsou zmiňováni většinou v souvislosti se zkoumáním vlivu užívání staršího sourozence na případné užívání jeho mladšího bratra/mladší sestry. Jejich zkušenosti a pocity ovšem zůstávají mimo oblast zájmu většiny badatelů. Znovu jsem si vzpomněla na „naše kluky“ z oddělení, ty druhé, ty často opomíjené a neviděné. Ty, jejichž zkušenost stojí za zaznamenání.

Ambicí výzkumné části této práce je tuto zkušenost zachytit a porozumět jí prostřednictvím hloubkových rozhovorů, které jsem vedla s devíti mladšími sourozenci (bývalých) pravidelných uživatelů drog. K jejich analýze jsem použila Interpretativní fenomenologickou analýzu, která se mi jevila jako ideální vzhledem ke svému zaměření na žitou, neredukovanou zkušenost jedince a význam, který on sám této zkušenosti připisuje. Hlavní výzkumné otázky směřovaly k prožívání mladších sourozenců ve vztahu k jejich sestře/k jejich bratrovi a jeho závislosti a způsobu, jakým reflektují, jak tato závislost ovlivnila jejich vzájemný vztah, další rodinné vztahy i celou rodinnou životní situaci.

V teoretické části práce jsem se věnovala nejprve sourozeneckému vztahu jako takovému, jeho charakteristikám, proměnám v čase, faktorech, které ovlivňují jejich kvalitu. V další kapitole jsem otevřela téma drogové závislosti a následně se věnovala jejím rodinným aspektům a souvislostem. Samostatnou kapitolu jsem věnovala problematice sourozeneckého vztahu, do něhož závislost vstupuje, a to především shrnutí proběhlých kvalitativních šetření.

1 Sourozenský vztah

1.1 Sourozenectví v psychologii – stručný historický exkurz

Většina textů pojednávajících o sourozeneckém vztahu začíná poukázáním na fakt, že je tento většinou nejdelším vztahem v životě, delším než vztah s rodiči, partnery, přáteli. Vztah, který nás může provázet doslova od narození až do smrti. Je proto udivující, jak relativně málo pozornosti je mu v odborné literatuře věnováno. McHale, Updegraff & Whiteman (2012) při rešerši odborných prací z let 1990–2011 našli pouze 741 citací na téma sourozenectví, zatímco pro pojem „rodič a rodičovství“ jich bylo 33 990. Netroufám si soudit, čím je toto nápadné opomíjení zapříčiněno, domnívám se ovšem, že je užitečné podívat se (velmi stručně) na historii zkoumání sourozeneckého vztahu. Kde jinde začít než u Freuda.

Podobně jako ve výše zmíněném příkladu, i u Freuda oproti odkazům na rodiče najdeme poznámek o sourozencích podstatně méně. Páteř jeho vývojové teorie tvoří Oidipův komplex, který se odehrává mezi dítětem a jeho rodiči. Právě proto, že vztah k rodičům vrcholící v Oidipově komplexu je ve Freudově pojetí primární, sourozenecký vztah se podle něj od tohoto vztahu odvozuje. Sourozenci zastávají v jeho pohledu především místo konkurentů, rivalů, soupeřících o rodičovskou lásku: „Dítě je naprosto egoistické, silně pociťuje své potřeby a bezohledně usiluje o jejich uspokojení, obzvláště proti svým konkurentům, jiným dětem, a především proti svým sourozencům.“ (Freud, 1994, s. 151).

Mezi sourozenci nenachází primárně lásku, nýbrž závist a žárlivost. Starší sourozenec cítí vůči mladšímu zášť plynoucí z nutnosti dělit se o matčinu lásku. Projevení těchto pocitů by však bylo autodestruktivní, neboť by se obrátilo proti němu v podobě hněvu rodičů. Dítě se tedy se svým sourozencem identifikuje. Jedná se o reaktivní formaci, na místo nenávisti nastupuje láska k objektu. Výsledkem je vztah k vrstevníkům (skupině), postavený na požadavku rovnosti a spravedlnosti.

„Společenské city vznikají u jednotlivce ještě i dnes jako nadstavba, jejímž základem jsou žárlivá rivalitní hnutí vůči sourozencům. Protože nepřátelství nemůže být ukojeno, dochází k identifikaci s tím, kdo byl zpočátku rivalem.“ (Freud, 1998, s. 209)

Většina autorů vysvětluje Freudův postoj k sourozeneckým vztahům poukazem na jeho vlastní nedobré vztahy se sourozenci. Coles přidává názor, že byť se Freud sám v analýze

„vlčího muže“ setkal se zásadně jinou podobou sourozeneckého vztahu, obrátil se k ní zády, protože se tato dostala do rozporu s jeho vznikající teorií pudů a s ústředním významem, který přikládal Oidipově komplexu. Výsledkem podle ní bylo, že psychoanalytická teorie odsunula sourozence na bezvýznamné místo ve vnitřním světě (2003, s. 51).¹ S Coles ovšem nesouhlasí Sherwin-White (2014) a argumentuje rodinným komplexem jakožto rozšířením Oidipova komplexu právě o sourozence, jehož Freud několikrát zmiňuje.

„Když jsou tu ještě další děti, rozšiřuje se odidipský komplex v komplex rodinný. Tito sourozenci jsou přijímáni s nelibostí a dítě je ve svých přáních bez rozpaků hledí odstranit, přičemž motivace tohoto postoje se opět opírá o egoistickou újmu.“
(Freud, 1991, s. 238)

Ačkoliv můžeme Freudův pohled na sourozenecké vztahy považovat mj. za jednostranný, vdčíme mu za demytizování sourozenecké rivality, kterou dodnes považujeme za jeden z důležitých aspektů vztahu mezi sourozenci.

Výhodou Anny Freud oproti jejímu otci, na jehož dílo navázala, byl fakt, že na rozdíl od něj s dětmi běžně pracovala, a nebyla tak odkázána pouze na výpovědi dospělých pacientů. I v jejím pojetí jsou sourozenci především soupeři o rodičovskou lásku. I ona zdůrazňovala význam narození mladšího sourozence, přičemž poznatky o intenzivní žárlivé reakci získávala přímým pozorováním (Pretorius, 2014). Ačkoliv měla Freud příležitost pozorovat vrstevnické vztahy takřka beze stopy žárlivosti v Bulldogs Bank², došla na základě odlišnosti jednoho z dětí, které naopak silně žárlilo, neboť dle Freud mělo na rozdíl od ostatních vytvořen vztah k „mateřské postavě“, k přesvědčení, že sourozenecký vztah je zprostředkován vztahem s rodiči, především matkou:

¹ Jak píše autorka, Freudův vývoj pojetí sourozeneckého vztahu je ve skutečnosti složitější. Odkazuje přitom na jeho popis quazi sourozeneckého vztahu se svým o rok starším synovcem. Upozorňuje na fakt, že tento vztah popisuje odděleně od vztahu s rodiči, aniž by byl jen naznačoval, že by byl „reaktivní formací“, či „náhradou za jeho nevěrnou matku“. Jak říká: Freudovo teoretické přesvědčení o nepřátelské povaze sourozenecké vazby je v rozporu s jeho intuitivním smyslem, že sourozenecké/vrstevnické vztahy mohou určovat způsob, jakým se vztahujeme ke svým současníkům, jak tvrdil o svém vztahu k Johnovi. (Coles, 2003, s. 29) Celou věc komplikuje ještě Freudovo přesvědčení vycházející z antropologie, že mezi sestrami a bratry existuje silná incestní přitažlivost podobná jako mezi dětmi a rodiči. Ve svých kazuistikách tuto ovšem zcela pomíjí. Tvrdí totiž, že tyto vazby zcela nahradí vazby s rodiči v období Oidipova komplexu, od nichž se následně odvíjí veškerá citová zkušenost. I v tom případě je ovšem na místě se domnívat, že rané vztahy, které navazujeme, nemizí, nýbrž zanechávají v naší psychice trvalý otisk. Zdá se, alespoň podle Coles, že i zde dal Freud přednost svému přesvědčení o ústředním postavení Oidipova komplexu ve vývoji struktury osobnosti. Autorka zde naráží na kritiku spočívající v postřehu, že naráží-li Freud na rozpor mezi teorií a „skutečností“, volí teorii. Jak dalekosáhlé důsledky může tato kritika mít, vidíme např. v textu Růžičky (2010).

² Bulldog banks byl vesnický dům v Anglii, kam byla po 2. světové válce převezena skupina šesti zachráněných dětí z koncentračního tábora v Terezíně. Anna Freud se zde o ně s kolegyněmi rok starala a byla překvapena mírou jejich vzájemného lpění na sobě a neexistenci, (až na uváděnou výjimku), projevů vzájemné žárlivosti.

„Dass Kleinkind in der Familie nimmt normalerweise von den Geschwistern erst zu einer Zeit Notiz, wenn seine Mutterbeziehung voll hergestellt ist. Geschwister sind Spielkameraden, eventuell Helfer, nicht in erster Linie Liebesobjekte. Die Gefühlbeziehung zu ihnen entwickelt sich indirekt, auf dem Umweg über die Beziehung zu den Eltern und auf Basis der gemeinsamen Elternbeziehung. Als Rivalen um die Liebe der Eltern sind die Geschwister Objekte für Hass und Eifersuchtsregungen. Als Mitglieder der gleichen Familiengemeinschaft werden sie den Eltern zuliebe allmählich geduldet und geschätzt.“³ (Freud & Burlingham, 1971).

Významný je podle Freud sourozenecký vztah jako první vrstevnický vztah, díky němuž probíhá vývoj od „egocentrismu ke kamarádství“.

Sourozeneckým vztahem se zabývala rovněž Melanie Klein. Nepopírá existenci a důležitost sourozenecké žárlivosti a rivalry, ale nepovažuje ji za základní kámen, na němž je tento vztah postaven. Sourozenecké vztahy podle ní podporují emocionální vývoj a pomáhají v úkolu odpoutat se od rodičů. Abychom jejímu pohledu porozuměli, je třeba zmínit její pojetí Oidipova komplexu. Silou pohánějící toto drama není podle ní přitažlivost, ale nenávist. Sourozenci i další vrstevníci jsou podle ní těmi, kdo naplňují dětskou potřebu milovat a pomáhají zmírnit dětské zranění z rodičovského „odvržení“. Klein zavádí termín „tajná spoluúčast“ (secret complicity), kterou dítě se svým sourozencem uzavírá prostřednictvím společných sexuálních aktů a která je podle ní obsažena v každém milostném vztahu, i mezi dospělými lidmi:

„They also help her to master her anxiety in those respects, since in performing sexual acts with another child she gets a feeling of being in league with him against her parents. Their sexual relations have made the two children accomplices in crime, by reviving in them sadistic masturbation phantasies that were originally directed against their father and mother and causing them to indulge in them together. In thus sharing in that deepest guilt each child feels relieved of some of the weight of it and is also less frightened, because it believes that it has an ally against its dreaded objects.“⁴ (Klein, 1960, s. 305)

³ Malé dítě v rodině si obvykle všimá sourozenců až v době, kdy je jeho vztah s matkou plně navázán. Sourozenci jsou kamarádi na hraní, případně pomocníci, nikoli primárně objekty lásky. Citový vztah k nim se rozvíjí nepřímo, prostřednictvím vztahu k rodičům a na základě společného rodičovského vztahu. Jako soupeři o lásku rodičů jsou sourozenci předmětem nenávisti a žárlivosti. Jako členové stejného rodinného společenství jsou postupně tolerováni a oceňováni kvůli rodičům. (překlad autorky)

⁴ Pomáhají jí také zvládnout její úzkost, protože při sexuálních aktech s jiným dítětem získává pocit, že se s ním spolčuje proti svým rodičům. Jejich sexuální vztahy učinily z obou dětí spolupachatele zločinu tím, že v nich oživily sadistické masturbační fantazie, které byly původně namířeny proti jejich otci a matce a přiměly je, aby se jim společně oddávaly. Tím, že se takto podílejí na této nehlubší vině, se každé z dětí cítí být zbaveno části její tíhy a je také méně vystrašené, protože věří, že má spojence proti svým obávaným objektům. (překlad autorky)

Klein poukazuje na sexuální povahu vztahu mezi sestrou a bratrem v dětství, kterou pokládá za zřejmou. Jeho vliv na vývoj dívek považuje v případě, že v jeho pozadí nestojí bratrova snaha získat moc a kontrolu, za přínosný, především v případě obtížného vztahu s otcem. Láskyplný vztah s bratrem podle ní může přispívat k rozvoji zdravého sexuálního vztahu v dospělosti.

„... the fact that she has had sexual relations with her brother or brother-substitute in early childhood and that that brother has also shown real affection for her and been her protector, has provided the basis for a heterosexual position in her and developed her capacity for love.“⁵ (Klein, 1960, s. 304)

Podobného názoru byla i Bonaparte, která úlohu bratra v dětství své sestry popsala následovně:

„... thus applying a corrective to his sister's oedipal frustration, as well as teaching her to change her object and return to lovers of her own age, which is biologically desirable, since every succeeding generation must make its life together. In the same way, the sister, as substitute for that unsatisfactory initiator into sexuality, the oedipal mother, may play an analogous part for her little brother.“⁶ (Bonaparte, 1953, s. 136)

Jak píše Coles (2003), představa aktivní incestní lásky mezi sourozenci je pro mnoho lidí těžko přijatelná, podle ní však je myšlenka Klein důležitá proto, že zpochybňuje „klasický“ psychoanalytický předpoklad, že základem sourozeneckého vztahu je soupeření o rodičovskou lásku. Pokud navíc úspěšný sexuální vztah v dospělosti zahrnuje i „tajnou spoluúčast“ sourozenecké sexuální vazby, měli bychom přehodnotit teorii, že sexuální zralosti je dosaženo teprve vyřešením našich sexuálních tužeb vůči rodičům. (Coles, 2003, s. 56-57).

To, co podle Coles (2003) psychoanalytické teorii chybí, je představa sourozenecké neincestní lásky, která může být zdrojem opory a spoluurčovat způsob vztahování k ostatním lidem. Colonna & Newman (1983) hledali v psychoanalytických teoriích takové pojetí sourozeneckého vztahu, které by ho nechápalo pouze jako „druhé vydání“ vztahu s rodiči. Zmiňují studie zabývající se rozdílnými reakcemi dětí na smrt rodiče, ani v nich však nenacházejí příliš zmínek o vlivu této zkušenosti na samotný sourozenecký vztah. Odlišný pohled nalézají v pracích, které se věnují dětem, jimž sourozenec zemřel a které prožívají jeho

⁵ ... skutečnost, že měla v raném dětství sexuální vztah s bratrem nebo jeho náhradníkem a že tento bratr jí také projevoval skutečnou náklonnost a byl jejím ochráncem, u ní vytvořila základ pro heterosexuální postoj a rozvinula její schopnost milovat. (překlad autorky)

⁶ ... čímž poskytuje své sestře úlevu z oidipské frustrace a zároveň ji učí tomu, aby změnila svůj objekt a navrátila se k milencům svého věku, což je biologicky žádoucí, neboť každá úspěšná generace musí žít svůj život společně. Stejně tak může sestra jako náhrada za onu neuspokojivou iniciátorku sexuality, oidipskou matku, sehrát analogickou roli pro svého mladšího bratra. (překlad autorky)

ztrátu. Trefná mi připadá jejich poznámka, že jistě není náhoda, že texty obsahující popis láskyplných vztahů mezi sourozenci jsou výsledkem pozorování spíše než analytických případových studií.

Tím, kdo v psychoanalytickém prostředí v tomto směru udělal krok dopředu, byli autoři Sharpe & Rosenblatt (1994), kteří dospěli k názoru, že sourozenecké vztahy vznikají autonomně a vyvíjejí se přes předodipskou a dyadickou fázi k odipské triádě. V rodinách s více sourozenci si děti mezi sebou vytvářejí trojúhelníky, které nejsou závislé na oidipovských rodičovských trojúhelnících a mají samostatně vliv na jejich psychický vývoj. Zároveň upozorňují, že dynamika těchto vztahů je odlišná od dynamiky vztahů mezi rodiči a dětmi. Protože je pro sourozence snazší projevovat svá přání a tužby, ať už přátelské či nepřátelské, jsou jejich pocity intenzivnější a děti se jich méně snadno vzdávají.

Zdaleka nejradikálnější krok v rámci psychoanalýzy ale podle mě učinil Dalal (1998). Ve svém textu představuje vývoj psychoanalytického pojetí vývoje člověka jakožto bytosti individuální a/vs. bytosti sociální od Freuda přes Klein po Foulkese. Právě u posledně jmenovaného zachycuje zásadní odlišnost v pohledu na tuto otázku, byť reflektuje jeho rozpolcenost mezi vlastními zjištěními a tradicí (jeho učení rozděluje na „ortodoxní“ a „radikální“). Freudiáni vidí jedince jako bytost počínající svůj život v autistickém prostoru, jako bytost plně biologickou, jako soubor pudů. Teprve následně podle nich u něj dochází k interakci mezi silami vnitřními (pudy) a vnějšími (objekty), sociální přichází na scénu vždy až ve druhé řadě. Tento proces probíhá ve směru zevnitř ven. Podle „radikálního“ Faulkese naproti tomu vývoj postupuje v opačném směru, zvenku dovnitř. To, co vytváří vnitřní strukturu, jsou zkušenosti. Problémem podle Dalala je fakt, že i „radikální“ Faulkes zůstává u dichotomie sociální a/vs ne-sociální.⁷ Možnost, jak tento problém překonat, nachází Dalal u Eliase a jeho figurativní sociologie. Zde popisuje, v čem se jeho pojetí liší od pojetí Klein:

„So at the beginnings of life, the direction is almost exclusively from the inside to the outside. ... Whatever is found in the external world at this stage is said to be a projection

⁷ To stejné ostatně vyčítá i svým současníkům, když píše: „We are so powerfully habituated to these ways of thinking that, even when we try to get past this dichotomy, we continually fall into thos way of speaking, and *therefore thinking*. For example, ... Dennis Brown uses the phrase ‘the unconscious culturally determined *part* of the personality’ (Brown, 2001:31 italics added), thus implying that there are parts of the personality that are *not* culturally determined.“ - Tak silně jsme si zvykli na tento způsob myšlení, že, i když se pokoušíme tuto dichotomii překonat, neustále upadáme do tohoto způsobu mluvení, a *tedy i myšlení*. Například ... Dennis Brown používá fráze „nevědomá kulturně determinovaná *část* osobnosti“ (Brown, D. 2001. A Contribution to the Understanding of the social Unconscious. Group Analys 34(1) 29-38, kurzívou zvýrazněno autorem), což implikuje, že existují části osobnosti, které nejsou kulturně determinovány. (Dalal, 2001, s. 542). Je možno jít ještě dál, což činí Růžička, když píše: „Přirozeně antropologický přístup tedy obnovuje celistvost člověka jako něco původního: kultura a civilizace jsou jeho bytostnou podstatou, nikoliv nástavbou na živočišném organismu.“ (2003, s. 112). V tomto pojetí tedy člověk není determinován kulturou, nýbrž člověk je kulturou.

of the internal world to a large degree. As the developmental proces continues, then parts of the external world are progressively incorporated into the internal world. The main point however is that in the Kleinian (and Freudian) view is a gulf between the internal and the external which has to be bridged. In contrast to this, Elias' Symbol Theory does not suppose that there is a gap to be bridged."⁸ (Dalal, 1998, s. 103)

Dalal tuto myšlenku vztahuje na vývoj dítěte a říká: „All of which is to say that in some rudimentary way existing 'we's' must be part of the forming of 'I's' from the start of the developmental proces."⁹ (2001, s. 541).¹⁰ Z tohoto pohledu získávají tedy sourozenci, jakožto součást prvotního prostředí dítěte, zcela zásadní roli. Coles to shrnuje následujícím způsobem: „One way of thinking about the role of sibling identification may be to say that it helps the development of 'we' ego, which allows us to imagine 'the many varieties of us'."¹¹ (2003, s. 93).

Snad nejznámější historickou teorií sourozenectví je teorie Alfreda Adlera, což je poněkud překvapující vzhledem k tomu, že ji ve svém díle věnuje poměrně málo prostoru. Podle Adlera (1999) si dítě utváří své základní sebepojetí uprostřed rodiny, nikoliv pouze v diadickém vztahu rodič-dítě, ale v síti všech rodinných vztahů. Sourozenci zde pochopitelně zastávají důležité místo. Pro Adlera je typické teleologické chápání duševních pochodů:

„Psychika se utváří tím, že je stanoven určitý cíl nebo ideál, který se stává prostředkem, jak překonat současný stav a zdolat současné nedostatky či obtíže stanovením konkrétního cíle do budoucna.“ (Adler, 1999, s. 9)

Ke stanovení tohoto cíle dochází podle něj již v dětství. Zásadní hybnou silou je při tom snaha překonat pocit méněcennosti. Zvolený cíl následně dle Adlera určuje vnímání a chápání dítěte, resp. dospělého. Způsob, jakým k tomuto cíli směřuje, vytváří jeho jedinečný životní styl, který se opět utvořil již v dětství v kontextu jeho vztahů. Významnou součástí těchto

⁸ Takže na začátku života je směr téměř výlučně zevnitř ven... Cokoliv se v tomto stadiu objeví ve vnějším světě, je do značné míry nazváno projekcí vnitřního světa. Jak vývojový proces pokračuje, části vnějšího světa jsou progresivně zvnitřněny do vnitřního světa. Hlavní myšlenkou ovšem je, že v kleiniánském (a freudiánském) pohledu existuje mezi vnitřním a vnějším propast, kterou je nutno překonat. Naproti tomu Eliasova teorie symbolů nepředpokládá, že taková propast existuje. Pro něj je existence interdependencí. (překlad autorky)

⁹ To vše znamená, že existující „my“ musí být nějakým základním způsobem součástí formujícího se „já“ od počátku vývojového procesu. (překlad autorky).

¹⁰ I Dalal však vnímá „my“ ve vztahu k „já“. Podobně jako Mahlerová, pro kterou je „my“ jen přechodnou formou na cestě k „já“. Koncept „myství“ předpokládá naproti tomu „My“ jako samostatný způsob existence: „Je od samotného počátku i základu nejáské. Není tedy žádným buberovským bytím „Já a Ty“, v opozici k „Já a Ono, ale něčím odlišným, ačkoliv Buberem citěným, i když pravděpodobně pojmově dostatečně nevyjádřeným, „nejáským modem spolubytí““ (Růžička, 2003, s. 4), viz též (Růžička, 1974)

¹¹ Jedním ze způsobů, jak uvažovat o úloze sourozenecké identifikace, je říci, že napomáhá rozvoji „my“ – ega, které nám umožňuje představit si „mnoho podob nás samotných“. (překlad autorky)

vztahů jsou právě vztahy sourozenecké, zásadní úlohu pak hraje především pořadí narození, v jehož důsledku dítě získává v rodině jedinečnou pozici a s ní spojené zkušenosti. Význam pořadí je dán kulturně determinovaným způsobem vztahování se k takovému dítěti (Ferguson, 1993), a to v rámci kultury dané společnosti i kultury specifické pro konkrétní rodinu. Bylo by chybou interpretovat Adlera v tom smyslu (a především v laickém prostředí, kde se Adlerova teorie těší značné oblibě, je tato interpretace dosti rozšířená), že samo pořadí narození předurčuje typ osobnosti. Adler sice skutečně hovoří o určité typické zkušenosti prvorozených, prostředních a nejmladších dětí, zdůrazňuje ovšem, že jde pouze o tendence (Adler, 1999, s. 105), neboť důležitá je vždy reálná situace v konkrétní rodině. Do té zasahuje především rodinný systém hodnot a přesvědčení spojené s pohlavními rolemi (zdráhám se použít podstatně novějšího termínu gender), věkový odstup dětí, oceňované pole působnosti (např. umění vs. obchod), individuální vlastnosti dětí i specifické vlivy do rodiny zasahující (nemoc dítěte atp.).

Mezi nejstaršími dětmi podle Adlera (1999) často převažují konzervativní názory, jsou nositeli tradice. Významným okamžikem v jejich životě je ztráta moci po narození sourozence, tzv. sesazení z trůnu. Situace druhého dítěte je zcela odlišná, nikdy nezažilo výlučnou pozornost jako jeho starší sourozenec, naopak je od malička zvyklé, že mu někdo „udává tempo“ (Adler, 1999, s. 104). Jeho pozornost a snaha jsou vždy napřaženy dopředu, „k bodu, který se snaží dosáhnout“ (tamtéž). To podle Adlera zakládá jeho revolučnost, především ve vztahu k blízkým. Pozice nejmladšího dítěte v rodině je výhodná tím, že o ni dítě nemůže přijít. Podle Adlerova pozorování se takové děti vyvíjejí nejlépe. Podobně jako druhé děti mají mnoho energie a snahu překonat ostatní, celkově ale většinou volí v rodině odlišnou cestu než ostatní.

Adlerovy myšlenky získaly velký ohlas a po mnoho desetiletí se výzkumy i teoretické práce věnující se sourozenectví ubíraly právě tímto směrem. I v českém prostředí je toto dědictví zřetelné. Hledáme-li např. téma sourozenectví v závěrečných vysokoškolských pracích, téma sourozeneckých konstelací bezkonkurenčně dominuje. Teorie vlivu pořadí narození na osobnost dítěte ale bylo rovněž značně kritizováno. Ernst & Angst (1985, s. XI) poukazují především na „extrémní arbitrárnost..., s níž se post hoc teorie socializace a osobnosti vztahují k proměnným pořadí narození, které byly zjištěny pochybnými metodami.“ Ve své práci provádějí důkladnou rešerši provedených výzkumů. U řady z nich zpochybňují jejich metodologii (neexistence kontrolní skupiny, nedostatečně velké a nedostatečně reprezentativní vzorky, nedostatečná kontrola ostatních proměnných ad.), u dalších následná vysvětlení, která byla zjištěním připisována. Zpochybňují především tvrzení o vyšší inteligenci prvorozených:

„There is no evidence that the well-known negative correlation of IQ with sibship size is due more to a less stimulating environment and diluted adult contacts in children with many sibs than to biological and cultural differences between parents of large and small familie. When social background is controlled, IQ differences by sibship size become negligible... In extremely large and representative samples IQ differences by birth order approach zero when background variables are appropriately controlled.“¹² (Ernst & Angst, 1985, s. 49)

S odkazem na další autory (Buhrmester, 1992; Dunn, 1988, 1992; Minnett, Vandell a Santrock, 1983; Stoneman, Brody a MacKinnon, 1984; Teti, Gibbs a Bond, 1989) konstatuje Hetherington:

„When birth order effects on developmental outcomes were obtained, they tended to be modest, to vary for boys and girls, and to vary with gender constellation, age spacing, and age.“¹³ (1994, s. 251)

1.2 Sourozenci v systémovém pojetí rodiny

Od osmdesátých let 20. století, poté co ustoupil výzkumný zájem o sourozenecké konstelace a jejich konsekvence, se začala pozornost upínat především ke čtyřem tématům: jak se sourozenecké vztahy vyvíjejí během života a jak a proč se jednotlivé sourozenecké vztahy liší, jaký je vztah mezi vztahem sourozeneckým a ostatními vztahy, jak sourozenecké a ostatní rodinné vztahy ovlivňují osobnost člověka a jeho sociální a kognitivní vývoj a konečně na otázku, proč jsou sourozenci v jedné rodině často tolik odlišní (Hetherington, 1994). Novější texty pak uvádí ještě zájem o zkoumání kulturních specifík sourozenectví (Dunn, 2004).

Obecně přijímaným paradigmatem ve zkoumání sourozenectví a jeho výše zmíněných aspektů je systémový přístup k rodině. Rodina je zde vnímána jako více než soubor jednotlivých členů nebo vztahů mezi nimi. „Systém nepoznáme jeho rozložením na jednotlivé části, protože obsahuje něco navíc, něco unikátního, co je produktem vnitřní strukturální a funkční integrace jeho částí do jednotného celku.“ (Sobotková, 2012, s. 24). Důležitý je nejen kontext prostorový,

¹² Neexistuje žádný důkaz, že známá negativní korelace IQ s velikostí skupiny sourozenců je způsobena spíše méně podnětným prostředím a zředěnými kontakty s dospělými u dětí s mnoha sourozenci než biologickými a kulturními rozdíly mezi rodiči z velkých a malých rodin. Při kontrole sociálního zázemí jsou rozdíly v IQ podle velikosti sourozenců zanedbatelné... V extrémně velkých a reprezentativních vzorcích se rozdíly IQ podle pořadí narození blíží nule, pokud jsou vhodně kontrolovány proměnné pozadí. (překlad autorky)

¹³ Pokud byl zjištěn vliv pořadí narození na vývojové výsledky, byl zpravidla mírný, lišil se u chlapců a dívek a lišil se v závislosti na konstelaci pohlaví, věkovém odstupu a věku. (překlad autorky)

ale i časový. V systémovém uvažování je lineární kauzalita nahrazena kauzalitou cirkulární. Zatímco lineární kauzalita uvažuje v intencích jednosměrného působení příčina – následek, cirkulární kauzalita pracuje s celkem a jeho subsystémy a hledí na to, jak tyto subsystémy navzájem interagují a ovlivňují se, sleduje i interakci systému s prostředím (Sobotková, 2012).

Rodinný systém se skládá z několika subsystémů. Za základní bývá považován subsystém manželsko-rodíčovský, vedle něj existují subsystémy rodič-dítě a sourozenecké. Podstatné je, že se všechny subsystémy navzájem ovlivňují. Každý jedinec náleží v rodině současně k různým subsystémům, v nichž má různé stupně moci, plní určité úkoly, (ne)dodržuje různá pravidla a učí se různým dovednostem (Minuchin, 2013).

Sourozenecký subsystém bývá považován především za jakousi sociální laboratoř či cvičební pole pro experimentování ve vztazích s vrstevníky. Sourozenci se v něm učí spolupracovat, soupeřit, brát ohled na druhého i prosazovat sebe, vyjednávat, uzavírat kompromisy atd. (Matějček, 1992; Minuchin, 2013; Sobotková, 2012; Thorová, 2015; Vágnerová, 2012). Vyrůstá-li dítě s více než jedním sourozencem, jsou tyto zkušenosti o to bohatší. Prostřední dítě tak např. zažívá situace, v nichž následuje druhého, podřizuje se mu, vzhlíží k němu, nebo se proti němu naopak vymezuje, a zároveň je tím, kdo druhému ukazuje směr, řídí ho a/či o něj pečuje.

1.2.1 Sourozenecký vztah v dětství

Je pochopitelné, že tak, jak se člověk v průběhu života mění – se svými schopnostmi, kapacitami, potřebami, hodnotami atd., mění se i sourozenectví a jeho význam a podoba během celého života. Specifikum sourozeneckého vztahu v dětství a dospívání je v jeho blízkosti, důvěrnosti. Děti vyrůstají velmi blízko sebe, nezřídka sdílí společný pokoj, tráví spolu mnoho času (dle zjištění McHale & Crouter, 1996, spolu v dětském věku tráví více času než s rodiči či vrstevníky). To vše se může projevit v pozitivním i negativním smyslu. Sourozenci o sobě navzájem vědí, co má druhá rád i co ho spolehlivě našťve. (Dunn, 2014). Sourozenci spolu mohou sdílet množství her a jiné zábavy, mohou mít ale spolu rovněž řadu konfliktů. Blízkost se projevuje ve vzájemné lásce, ale i rivalitě a žárlivosti. V drtivé většině zahrnují sourozenecké vztahy obojí kvalitu, přesto se od sebe jednotlivé vztahy mohou v kvalitě a podobě výrazně lišit.

Druhým specifikem sourozeneckého vztahu v dětství je to, že probíhá uprostřed rodiny. Vzájemný vztah je tedy nutně ovlivňován vztahy s rodiči a zpětně je také ovlivňuje. Otázky, které si zasluhují odpověď, jsou: 1. Čím je daná variabilita kvality sourozeneckých vztahů

v dětství a dospívání? 2. Jak jsou tyto vztahy ovlivňovány vztahy s rodiči a jejich výchovou? Mám přitom na mysli, že tyto otázky jsou do jisté míry propojené.

Jak bylo řečeno, výzkumy se až do 80. let 20. století zaměřovaly především na pořadí narození, pohlaví a věkový odstup mezi sourozenci, jakožto zdroji rozdílnosti v osobnosti, inteligenci nebo motivaci dětí, které následně ovlivňují sourozenecký vztah. Ve výzkumu z roku 1983 konstatovala Dunn, že dvojice stejného pohlaví spolu vycházejí lépe než dvojice různého pohlaví. Později (2007) ovšem stejná autorka uvádí, že důkazy o významu věkového rozdílu a pohlaví u malých dětí jsou rozporuplné, teprve ve středním dětství získává na síle faktor pohlaví. Chlapci uvádějí ve vztahu k sourozencům menší vřelost a důvěrnost.

Rozsáhlou studii zaměřenou na zachycení efektu pohlaví, relativního věku a věkového rozdílu provedli Furman & Buhrmester (1985). Z jejich zjištění vyplývá, že vřelost a intimita bývá vyšší u sourozeneckých párů stejného pohlaví s nízkým věkovým rozdílem. V párech s menším věkovým rozdílem byla rovněž zachycena vyšší konfliktnost. Větší rivalitu prožívali mladší sourozenci, a to převážně ve větších rodinách. K podobnému zjištění dospěli i Minnett, et al. (1983), kteří zkoumali děti ve věku 7-8 let. Konstatovali, že tyto děti byly agresivnější vůči sourozcům s nízkým věkovým odstupem, zatímco vůči sourozcům s větším věkovým odstupem se projevovaly přátelštěji. Hádky, agrese a projevy dominance byly charakterističtější u sourozenců stejného pohlaví.

Starší batolata ve svém chování vůči svým mladším sourozencům napodobují chování rodičů, komunikují s nimi obdobně zjednodušeným způsobem, chovají se pečovatelsky. Problémem je jejich přetrvávající vývojově podmíněný egocentrismus, v jehož důsledku např. přičítají své potřeby a zájmy i svému sourozcovi, nedokážou odhadnout jeho možnosti atp. (Vágnerová, 2012). Zdá se, že tím, kdo udává ráz sourozeneckého vztahu v raném dětství, je skutečně starší sourozenec, totiž jeho náklonnost, zájem, resp. nepřátelství. Teprve v předškolním věku se začíná zvyšovat význam podílu mladšího sourozence spolu s tím, jak se rozvíjí jeho schopnosti sociálního porozumění a komunikační schopnosti. V tomto věku se děti v sourozenecké dvojici začínají více účastnit společných her, účinněji spolupracují a sami tyto hry také iniciují (Dunn, Creps & Brown, 1996). Neznamená to ovšem, že by do té doby ze vztahu neprofitovaly. Jak podotýká Vágnerová (2012), starší sourozenec je pro mladší dítě přirozeným modelem, jehož atraktivita spočívá ve větší dostupnosti a srozumitelnosti, než mohou mít dospělí.

Někteří badatelé šli ve snaze objevit činitele rozdílnosti sourozeneckých vztahů cestou zkoumání souvislosti mezi kvalitou vztahu a temperamentu dětí. Asi nejméně překvapivé jsou zjištění týkající se vztahu mezi temperamentem a přijetím nově narozeného sourozence.

Thomas & Chess (1977) uvádějí, že děti s obtížným, méně přizpůsobivým temperamentem prožívaly po narození sourozence větší stres než děti přizpůsobivější. Dunn (1981) konstatovala, že děti negativněji laděné se po narození sourozence více stahovaly do sebe a měly potíže se spánkem. Hledáme-li souvislost mezi temperamentem sourozenců a konfliktností jejich vztahu, nacházíme výzkum autorské dvojice Munn & Dunn (1989), kteří zkoumali sourozenské dvojice předškolního věku, jehož závěrem je konstatování, že čím více byla dvojice temperamentově odlišná, tím větší míra konfliktnosti u ní byla zaznamenána. Stoneman & Brody (1993) rozlišili sourozenské dvojice školního věku s podobně klidným temperamentem a ty s temperamentem podobně aktivním a emocionálním. Nejnižší míru konfliktnosti zaznamenali u dvojic s nízkou aktivitou (klidným temperamentem), naproti závěrům Munna & Dunna ovšem zjistili, že nejvíce konfliktů probíhalo ve dvojici se stejně aktivním temperamentem. V této studii rovněž ověřovali tzv. teorii nárazníku, podle níž temperament klidnějšího dítěte slouží jako nárazník chránící vztah před projevy obtížnějšího temperamentu druhého sourozence (Brody et al, 1987). Tato teorie se ale potvrdila pouze v případě vysoce aktivních mladších sourozenců a jejich klidných starších sourozenců, nikoliv naopak. Opět se ukázalo, že určující pro povahu vzájemného vztahu je chování staršího sourozence. Jak poznamenávají Furman & Lanthier (1996), temperamentové charakteristiky jsou spojeny s konflikty spíše než s vřelostí v sourozenském vztahu, což může být ale dáno jejich větší zjevností a snadnější měřitelností.

Sourozenské vztahy samozřejmě neexistují ve vzduchoprázdnu, zvláště v prvních letech spoluurčují jejich kvalitu vztahy s rodiči. Část vědeckého úsilí bylo věnováno hledání souvislostí mezi attachmentem a sourozenskými vztahy. Bylo potvrzeno, že u dětí, jejichž vazba k rodičům byla hodnocena jako bezpečná, se vyvinuly pozitivnější sourozenské vztahy než u dětí s nejistou vazbou (Volling & Belsky, 1992). Ukazuje se, že pozitivní sourozenské vztahy jsou spojeny s vřelými vztahy mezi rodiči a dětmi, zatímco trestající, negativní vztahy mezi rodiči a dětmi s přílišnou rodičovskou kontrolou jsou spojeny s agresivními a nepřátelskými vztahy mezi sourozenci (Brody, 1998). Dle teorie attachmentu předpokládáme, že děti si na základě interakce se svými primárními pečujícími osobami vytvářejí vnitřní pracovní model vztahů, který následně využívají při navazování a udržování vztahů s dalšími osobami, tedy i sourozenci (Brody, 1998). Zastánci teorie sociálního učení zase poukazovali na vytvořené vzorce z interakcí dítě-rodič, které jsou přenášeny do vztahu se sourozencem (Patterson, 1998). Dunn (2006) ovšem upozorňuje, že všechny výzkumy poukazují pouze na vztahy korelační, tudíž nemůžeme vyvozovat závěry o směru příčinného vlivu. Je tedy možné vysvětlit tento vztah vlivem rodičů, stejně tak možná ale je domněnka, že např. obtížné děti

vyvolávají negativní chování u rodičů i sourozenců. Na druhou stranu přinesli autoři Boer & Dunn (1990) poznatky o tom, že v rodinách, ve kterých jsou vztahy mezi rodiči a dětmi extrémně vzdálené a chladné, mezi sebou sourozenci mohou navázat vřelé vztahy a navzájem si tak být oporou.

Souvislosti byly hledány také mezi partnerským/manželským vztahem rodičů a vztahy mezi sourozenci. Longitudinální studie z r. 1999 (Dunn et al.) ukázala, že existuje souvislost mezi negativním manželským vztahem a vztahem mezi sourozenci. V rodinách s nevlastním rodičem tento vztah ale nalezen nebyl. Toto zjištění potvrzuje metaanalýza zahrnující osm studií o vztahu mezi manželským vztahem a vztahem mezi sourozenci (Kunz, 2001), jejímž závěrem je konstatování, že sourozenecké vztahy jsou pozitivnější v rozvedených rodinách než v rodinách úplných. Mohli bychom předpokládat, že zde funguje stejný mechanismus jako v případě sourozenců vyrůstajících v emočně nepříznivém prostředí, tedy semknutí a podpora (viz výše). Výzkum autorů Noller, Conway, & Blakeley-Smith (2008) ovšem ukázal pravý opak, totiž větší negativitu a větší počet konfliktů mezi sourozenci v rozvedených a odloučených rodinách. Rozpornost výsledků nám může pomoci vysvětlit poznámka v práci McHale, Updegraff & Whiteman (2012), totiž že důležitější než rodinný stav jsou v predikci sourozeneckého stavu skutečné procesy v rodině typu manželských konfliktů a rodičovského chování.

Kvalitativní výzkum autorek Bush a Ehrenberg (2008) postavený na retrospektivních rozhovorech se sourozenci, kteří zažili rozvod rodičů, reflektující proměny a vývoj svého vztahu se sestrou/s bratrem, ukázal důležitou věc. Totiž, že chování pozorovanému zvnějšku můžou být připisovány zcela jiné významy, než jaké mu dávají jeho aktéři. V případě hádek např. participantů rozdělili své vzájemné potyčky na ty, které sice mohly zvnějšku vypadat dramaticky, ale oni sami je považovali za nesmyslné a nepřipisovali jim větší význam, jakkoliv mohly být časté (např. hádka o dálkový ovladač). Zcela jiné podle nich byly konflikty spojené s hlubšími pocity především ve vztahu k sourozenci a rodiči (pocit, že sourozenec a rodič se proti nim spojili). Podobně tomu bylo v případě pozitivních emocí. Účastníci studie líčí nenápadné, vnějšku pozorovateli často neviditelné, projevy blízkosti prostřednictvím společného humoru, vlastního jazyka či společných rituálů. Zvláště bratři si blízkost vyjadřovali také prostřednictvím fyzických šarvátek, které by mohl vnější pozorovatel interpretovat jako konflikt. Autorky uvádějí, že u participantů studie převažovalo popisované sblížení sourozenců po rozvodu rodičů. Vysvětlení nacházejí následující: Pro některé sourozence znamenal rozvod změnu v tom smyslu, že spolu byli v užším kontaktu než předtím. Společně např. jezdili k druhému rodiči, sdíleli pokoj v novém domově, trávili více času jen spolu, protože osamělý

rodič musel více pracovat atp. Mnoho participantů navíc uvedlo, že pro ně možnost absolvovat tyto změny společně se svým sourozencem bylo snazší, neboť ho vnímali jako podporu. Druhým uváděným důvodem sblížení bylo nové porozumění sestře/bratrovi. Jako by v kontextu složité rodinné situace začali vnímat své sourozence jako složité, komplexní osobnosti obdařené city a myšlenkami. Dobře to ilustruje následující výpověď:

„I would say that the divorce gave me the tools to view my sister in a different light, and in every day, I utilize them to realize that she is an incredible person, which I never would have known. I could say, you know, “K,” define her right now, and write six pages, double-sided on the incredible things that she can do, whereas I think that had the divorce not happened, she’d be “K,” sister, jerk (laughs), you know? (younger sister of a sister-sister pair).“¹⁴ (Bush a Ehrenberg, 2008, s. 14)

Třetí způsob, jímž rozvod sourozence sblížil, spočíval v jedinečnosti sourozeneckého vztahu. Participantů uváděli, že to byli právě jejich sourozenci, kteří jejich prožívání v těžké době nejlépe rozuměli a kteří ho navíc často sdíleli. Někteří tak rozvod prožívali jako první událost v jejich životě, kterou měli se svým sourozencem společnou:

„It was finally something that happened to the both of us together. We had something to talk about. We had something to be mad about. That’s probably it. And we don’t really have a lot in common, but this is what we had in common – our parents were divorcing. (younger sister of a sister-sister pair).“¹⁵ (Bush a Ehrenberg, 2008, s. 15)

Objevená blízkost a otevřenost vůči druhému pak nezřídka přetrvala i okamžitou situaci rozvodu. Někteří účastníci popisovali „uzavření koalice“ se svým sourozencem, což u nich vedlo k prohloubení pocitů blízkosti. Část participantů uvedla rovněž nárůst sourozeneckých hádek v době rozvodu rodičů, většinou je připisovali zvýšenému napětí, které v té době prožívali, vnitřnímu zmatku a nutnosti emočně i kognitivně se s novou situací vyrovnat. Někteří z nich si také zpětně uvědomují, že své sourozence „použili“ jako náhradní prostředek k vyjádření hněvu, který cítili vůči rodičům. Většina participantů ale uvedla, že šlo o konflikty přechodné, bez většího smyslu a především bez trvalých následků pro jejich vztah.

¹⁴ Řekla bych, že rozvod mi dal nástroje, abych se na sestru mohla dívat v jiném světle, a každý den je využívám k tomu, abych si uvědomila, že je to úžasný člověk, což bych nikdy nepoznala. Mohl bych říct, víte, "K", definovat ji právě teď a napsat šest oboustranných listů papíru o neuvěřitelných věcech, které dokáže, zatímco si myslím, že kdyby k rozvodu nedošlo, byla by "K", sestra, blbka (smích), víte? (mladší sestra z dvojice sestra-sestra) (překlad autorky)

¹⁵ Tohle bylo konečně něco, co se stalo nám oběma dohromady. Měly jsme si o čem povídat. Měly jsme se kvůli čemu zlobit. To je asi ono. Nemáme toho moc společného, ale tohle jsme měli společné – naši rodiče se rozváděli. (mladší sestra z páru sestra-sestra) (překlad autorky)

I na tomto příkladu je vidět, jak důležitý je kontext, v němž se sourozenecké (ostatně stejně jako jakékoliv jiné) vztahy odehrávají. Podstatným kontextem je odlišný rodičovský vztah a přístup k jednotlivým sourozencům. Rozdílnost rodičovského přístupu k jednotlivým sourozencům se zdá být dalším zdrojem problémů ve vztahu mezi sourozenci tím, že vyvolává vztek a rivalitu (Brody, 1998). Potvrzuje to hned několik výzkumů (Brody, 1998; Feinberg & Hetherington, 2001; Shanahan, McHale, Crouter, & Osgood, 2008; Volling & Belsky, 1992).

Pokud rodiče projevují jednomu z dětí výrazně více náklonnosti a pozornosti, nebo ho méně kontrolují a disciplinují, je pravděpodobné, že spolu sourozenci budou vycházet hůře než v rodinách, kde takové rozdíly v rodičovském přístupu pozorovány nejsou. Jedná se opět o zjištění korelační, směr příčinného vlivu tedy není jasný. Na to poukazují např. výsledky výzkumu z r. 1992 (Brody, Stoneman & McCoy). Ty naznačují, že počáteční malé rozdíly mezi sourozenci v negativní emotivitě mohou časem vyvolat vyšší míru diferencovaného zacházení ze strany rodičů, což následně může zvýšit rozdíly v míře negativní emotivity u sourozenců. Důležitý je též poznatek autorek Kowal a Kramer (1997), že důležitý je smysl, který děti takovému chování připisují. Pokud si děti toto chování vykládají jako projev toho, že se o ně rodiče zajímají méně než o jejich sourozence, nebo že je mají méně rádi, bude to mít pravděpodobně na sourozenecký vztah negativní dopad. Naproti tomu děti, které považovaly rodičovské chování za spravedlivé, resp. oprávněné (např. ho připisovaly rozdílnému věku či osobním vlastnostem), hodnotily rovněž svůj sourozenecký vztah jako pozitivní. Toto zjištění by mohlo dle autorů nahraovat doporučení individuálního přístupu k dětem a zohledňování jejich individuálních potřeb.

Důležitým poznatkem týkajícím se výchovy rodičů uplatňované vůči jednotlivým sourozencům je ten, že jejich zkušenosti s výchovou staršího dítěte se mohou pozitivně promítnout do výchovy mladšího dítěte. Srovnání vztahů sourozenců s rodiči ve stejném chronologickém věku například ukázalo, že rodiče vykazují efektivnější rodičovské chování, včetně nižší konfliktnosti a vyšší úrovně vřelosti a rodičovských znalostí, s druhorozenými než s prvorozenými adolescenty (Shanahan et al., 2007), byť i zde musíme být v závěrech o příčinnosti pochopitelně opatrní.

Již v předškolním věku byl prokázán vliv sourozeneckých vztahů na sociální porozumění. U dětí vyrůstajících se sourozenci se schopnosti předvídat záměry a perspektivu druhého a chápat duševní stavy a pocity jako příčiny a důsledky jednání objevují podstatně dříve než u dětí bez sourozenců (Dunn, 2006). Na druhou stranu ne vše, co se děti od svých sourozenců učí, je jim ku prospěchu. Zkoumány byly dopady sourozeneckých konfliktů a hádek na sociální přizpůsobení. Jak bylo zmíněno výše, konflikty k sourozeneckým vztahům

neodlučitelně patří a v přiměřené míře jsou i prospěšné, neboť poskytují dětem cvičební pole, v němž mohou trénovat jejich optimální řešení. Je-li ale konfliktnost a nepřátelství převažujícím rysem vztahu mezi sourozenci, účinky jsou opačné. Významný byl v tomto ohledu výzkum Pattersona (1986), který přinesl důkazy o vzájemném posilování agresivního chování u sourozenců prostřednictvím opakovaných hádek a stupňujících se konfliktů. Navíc konstatoval, že takové děti jsou dvojnásobně handicapovány, neboť u nich dochází k posilování agresivního chování a zároveň se jim nedostává tréninku v prosociálním chování. Třetím možným znevýhodněním dítěte vyrůstajícím v silně konfliktním sourozeneckém vztahu je snížení jeho sebeúcty a zvýšení depresivních a úzkostných pocitů (Dunn, 2006)

Samostatnou kapitolu sourozeneckého vztahu tvoří sourozenecká žárlivost, jakožto součást sourozenecké rivality ve vztahové triádě mezi sourozenci a jedním z rodičů. Takto ji definují Volling, Kennedy, & Jackey:

„Any competition between siblings may reflect rivalry, but when the rivalry involves the love and attention of parents and the sibling rival, we speak of jealousy and the feelings of sadness and anger experienced when one believes the beloved relationship with the parent is lost to a sibling rival.“¹⁶ (2010, s. 388)

Nemusíme nutně považovat žárlivost za podstatu sourozeneckého vztahu, bylo by ale mylné ji ze sourozeneckého vztahu vynechat. Sourozenecká žárlivost se pochopitelně objevuje u staršího sourozence po narození mladšího dítěte do rodiny. Jak bylo řečeno, tomuto „sesazení z trůnu“ věnoval pozornost již Adler:

„Starší byl dva roky sám, zřejmě, jak tomu u prvorozených bývá, středem pozornosti a rozmazlovaný. Měl pro sebe celý dům. Najednou přichází druhé dítě a jeho situace se zcela změní. Byl zvyklý na to, že mu může všechno patřit. Byl pánem domu. Náhle se pozornost matky zaměřuje na někoho jiného. Na něj už nemá tolik času jako dřív... Mnoho prvorozených je bez sebe žárlivostí a začnou vzteky bojovat o to, aby si rodiče připoutali k sobě a navodili zpět příjemnou situaci.“ (1994, s. 86)

Dunn & Kendrick (1981) sledovaly reakce dětí na narození mladšího sourozence a jejich souvislost s několika faktory, přičemž konstatovaly následující. Na podobu a míru negativní reakce na narození mladšího sourozence měl vliv temperament staršího dítěte (dětí, které dosáhly nadprůměrných skóre negativní nálady, vykazovaly horší reakci na narození sourozence, větší problémy se spánkem a menší zájem o novorozeně), pohlaví (problematictější

¹⁶ Jakékoli soupeření mezi sourozenci může odrážet rivalitu, ale pokud se soupeření týká lásky a pozornosti rodičů a sourozeneckého rivala, hovoříme o žárlivosti a pocitech smutku a hněvu, které člověk prožívá, když se domnívá, že láskyplný /láskyplný?? vztah s rodičem je ztracen ve prospěch sourozeneckého rivala. (překlad autorky)

reakce byla pozorována u chlapců), únava a depresivní nálada u matky (matky, které se cítily extrémně unavené či depresivní hlásily častější problémy ve smyslu stažení se u starších dětí), věk dětí (u mladších dětí se dle matek objevovalo větší lpění na nich, než u starších), míra pozornosti matek věnovaná mladším sourozencům (čím více se matky věnovaly mladším dětem, tím více zaznamenávaly negativní chování vůči sobě ze strany starších dětí) a chování matky vůči staršímu sourozenci (s nárůstem zákazů ze strany matky rostla míra nepřátelského chování vůči mladšímu sourozenci). Reakce dítěte na narození sourozence také bývají připodobňovány k attachmentovému chování v situaci ohrožení (při separaci). Hart (2018) dokonce tvrdí, že vzhledem k podobnosti obou reakcí (žárlivý a separační protest) a skutečností, že se objevují přibližně v devíti měsících věku, což je okamžik, kdy je možné narození sourozence, můžeme považovat narození sourozence jakožto univerzální události předznamenávající hrozbu separace za základ attachmentu.

Volling et al. (2010) navrhly tříložkový model sourozenecké žárlivosti zahrnující kognici, emoce a chování. Interpretuje-li např. žárlivý jedinec láskyplné chování milovaného člověka vůči rivalovi jakožto zradu, pocítuje hněv a může se chovat agresivně. Vyloží-li si naproti tomu chování milovaného k rivalovi jako hrozbu ztráty vztahu k němu, může prožívat spíše smutek a strach. Determinanty žárlivosti jsou podle nich věk, pohlaví a temperament každého ze sourozenců, stejně jako emoční stav a osobnost rodiče. Zároveň, jak autorky připomínají, probíhá i žárlení vždy v určitém rodinném a také sociokulturním kontextu.

1.2.2 Sourozenecký vztah ve středním dětství a adolescenci

Sourozenecký vztah ve středním dětství se zpravidla stabilizuje do určité podoby, která se do puberty příliš nemění. Kvalita vztahu může být opět velmi rozdílná. Jak bylo řečeno, mladší sourozenec hraje ve vztahu aktivnější roli, dominance prvorozeného se pomalu začíná zmenšovat. Sourozenecký vztah je v tomto období zdrojem řady zkušeností, které dítě využívá ve vztazích s vrstevníky. (Vágnerová, 2012).

Žárlivost ve středním věku u sourozenců zkoumaly Thompson & Halberstadt (2008). Z výpovědí dětí se dozvěděly, že nejčastějšími důvody pro žárlivost v tomto věku jsou: větší pozornost věnovaná sourozenci z důvodu jeho schopností a talentu, protěžování sourozence během konfliktu, větší množství času tráveného se sourozencem a větší množství dárků, které sourozenec od rodičů dostává.

O přínosu sourozeneckých interakcí pro kognitivní a sociální dovednosti dětí panuje mezi odborníky široká shoda. Brody (1998) vysvětluje, jak je možno tomuto přínosu v oblasti

kognitivních a jazykových schopností rozumět. Přínosná je z jeho pohledu asymetrie v sourozeneckém vztahu. Pokud starší dítě vystupuje ve vztahu jako učitel a pomocník, což bylo v sourozeneckých interakcích pozorováno, má to pozitivní dopad na jeho výsledky v oblasti čtenářské gramotnosti (Smith, 1993). Pro mladšího sourozence působí starší bratr či sestra jako „lešení“ ve smyslu Vygotského teorie kognitivního vývoje a učení. Výzkum Perez-Granados & Callanan (1997) ovšem ukázal, že v případě párů staršího sourozence v raném školním věku s mladšími sourozenci předškolního věku byly matky v učení dětí efektivnější, neboť se více soustředily na proces učení, nikoliv pouze jeho výsledek.

Kitzmann, Cohen & Lockwood (2002) porovnávali děti se sourozenci s jedináčky ve kvalitě přátelských vztahů, oblíbenosti mezi vrstevníky a schopnosti řešení konfliktů. Došli k závěru, že jedináčci byli ve skupině vrstevníků méně oblíbení. Předpokládají, že vyrůstání vedle sourozence umožňuje procvičování dovedností podporujících sociální kompetence. Jedináčci ve výzkumném vzorku byli vrstevníky častěji popisováni jako více pasivní i agresivní, což podle autorů vyžaduje další zkoumání. Oproti očekávání ovšem nebyly mezi dětmi objeveny rozdíly v kvalitě vzájemných přátelských vztahů s vrstevníky ani v jejich pocitech osamění. Ukázalo se, že v dyadických vztazích se jedináčkům vede stejně dobře jako dětem se sourozenci, rozdíl je u nich při pobývání ve větších vrstevnických skupinách. Zdá se tedy, že kompetence potřebné pro tyto dva typy vrstevnických vztahů jsou odlišné, přičemž schopnost navazovat a udržovat přátelské vztahy dyadické jsou více ovlivněny vztahem rodič – dítě než vztahy sourozeneckými, naproti tomu ve vrstevnických skupinách jsou děti se sourozenci oproti jedináčkům zvýhodněny.

Období dospívání je spojeno mj. s mohutnou restrukturalizací vztahů – k rodičům, vrstevníkům, k sobě samému. K jakým změnám dochází v oblasti sourozeneckých vztahů? Problémem při studiu této otázky je skutečnost, že většina provedených výzkumů využívá transversálního přístupu namísto longitudinálního, je tedy třeba brát zjištění s rezervou. Průřezové výzkumy ukázaly, že sourozenecké vztahy se během dospívání stávají více rovnocennými a méně kontrolujícími, což pravděpodobně souvisí se změnami u mladších sourozenců, kteří získávají větší autonomii, i starších sourozenců, kteří se části své moci a kontroly vzdávají (Buhrmester, 1992). Stejná studie ukazuje, že pokles intimity vůči sourozenci během přechodu do období dospívání je méně charakteristický pro mladší sourozence než pro starší a že mladší sourozenci kladněji hodnotí podporu, které se jim dostává od starších sourozenců než naopak. Zatímco pro mnoho mladších dětí zůstává starší sourozenec vzorem či se jistě vzhlížení k němu ještě zvětšuje (atraktivitu mu dodává rostoucí autonomie, vymezování se vůči rodičům), starší sourozenec často s nástupem puberty o mladšího ztrácí zájem, připadá

mu malý, trapný, jeho dětské nápady ho obtěžují. V důsledku toho může dojít k přechodnému nárůstu asymetrie ve vztahu (Vágnerová, 2012). Mladší sourozenec se tak svou starší sestrou/svým starším bratrem, který/ktará tráví čím dál více času mezi přáteli mimo domov, mohou cítit opuštění (Hindle & Sherwin-White, 2014).

Pokles vřelosti v sourozeneckých vztazích bychom mohli vidět paralelně k podobnému procesu ve vztahu s rodiči a rostoucí intimitě v přátelských vztazích. Longitudinální studie z r. 2002 (Updergraff, McHale & Crouter) ovšem naznačila, že intimita v sourozeneckých vztazích se v této době v porovnání s mladším věkem naopak mírně zvyšuje, případně zůstává stabilní, zatímco míra konfliktu se spíše snižuje, přičemž dívky uvádějí vyšší míru intimity než chlapci. Většina respondentů této studie nicméně uváděla vyšší míru intimity v přátelských vztazích, zvláště pak v případě sourozeneckých párů opačného pohlaví.

Autorky Hindle & Sherwin-White (2014) naopak předpokládají nárůst konfliktů a rivality v sourozeneckých vztazích v období dospívání, který dávají do souvislosti s oživenou infantilní (oidipovskou) soutěživostí. V mladším sourozenci mohou rivalitní pocity vyvolat nová privilegia staršího dítěte (pozdější večerka a příchody domů), pokud je jemu samému později totéž umožněno v dřívějším věku než jeho staršímu sourozenci, objevuje se žárlivost naopak na straně staršího dítěte. Nemusíme s autorkami sdílet jejich vysvětlení zahrnující „narcistickou ránu egu“ a touhu „být jediným dítětem“ (s. 155), abychom chápali, že jde o situaci, která do sourozeneckých vztahů rušivě zasahuje, přičemž je poměrně běžná.

Žárlivost jako taková byla u adolescentů zkoumána jen výjimečně. Zajímavé jsou výstupy z výzkumu Tseung & Schott (2004) kteří zkoumali sourozenecké vztahy v pozdní adolescenci. I zde se objevila souvislost mezi prožívanou mírou rodičovské náklonnosti a mírou rivality mezi sourozenci. Jednalo se přitom o náklonnost ze strany otce, ovšem nikoliv matky. Zároveň se rovněž neprokázala souvislost mezi rozdílným zacházením ze strany rodičů s celkovou náklonností vůči sourozenci.

S rostoucími schopnostmi v oblasti emoční a sociální inteligence roste i schopnost adolescentů rozumět vlastním i cizím emocím, adolescenti jsou tak stále více schopni ve vztazích skutečné intimity založené na sdílení a vzájemné podpoře, což se pravděpodobně promítá i do sourozeneckých vztahů. Výše bylo popsáno, jakým způsobem si mohou být sourozenci oporou např. v situaci rozvodu rodičů. Za významný stabilizační a protektivní faktor ve zvládání náročných rodinných situací (rozvod, ztráta zaměstnání rodiče, nemoc či smrt rodinného příslušníka) označila sourozenecký vztah také studie Waite, Shanahan, Calkins, Keane & O'Brien, (2011).

1.2.3 Sourozenský vztah v dospělosti a ve stáří

V dospělém věku je víceméně na samotných sourozencích, budou-li svůj vztah nadále udržovat a jakou mu dají podobu. Jednotlivé vztahy se tedy opět velmi liší. Můžeme vidět sourozence, kteří se v dospělosti zcela odcizí a nejsou v žádném, nebo jen velmi řídkém kontaktu. Na druhou stranu ovšem existují sourozenci, kteří si jsou velmi blízcí a jejich kontakt je takřka na denní bázi.

Do vztahů sourozenců již pravděpodobně méně zasahují rodiče. Jsou-li sourozenci v menším kontaktu, zastávají někdy roli zprostředkovatelů, kteří informují jednoho o druhém (Bedford, 1995). O to více ovšem v pozitivním i negativním smyslu mohou do vztahu vstupovat další osoby i události. Po narození dětí tak např. může dojít ke sblížení a nárůstu trávení společného času, na druhou stranu antipatie vůči novému partnerovi mohou sehrát přesně opačnou roli. Dle Dunn (2014) platí, že to, jak sourozenci reagují na rodinnou krizi (rozvod či nemoc starých rodičů), závisí na kvalitě jejich dřívějšího vztahu, především na vzájemné blízkosti. U těch, jejichž vztah bychom popsali jako blízký a vřelý, dochází tváří v tvář krizi k ještě většímu sblížení a podpoře, tam, kde blízkost chybí, dojde pravděpodobně ke zvýšení odstupu mezi sourozenci.

Studie o sourozenské žárlivosti v dospělém věku jsou jen výjimečné. Obecně lze u nich jen těžko odlišit mezi žárlivostí, rivalitou a soutěživostí. Průřezová studie z r. 2005 (Scharf, Schulman & Avigad-Spitz) zjistila, že adolescenti referovali vyšší míru rivality než mladí dospělí. Bevan & Stetzenbach (2007) provedli výzkum mezi vysokoškolskými studenty. Více než 75 % z nich si vzpomnělo na pocity žárlivosti vůči sourozcovi kvůli větší míře pozornosti, kterou jim rodiče věnují. Nejčastější odpovědí na tyto pocity u nich bylo vyhýbání se/popírání.

Goetting (1986) definuje tři úkoly sourozenectví v dospělosti. Jsou jimi vzájemná podpora v rozhodnutích a jejich realizaci v mladém věku, spolupráce v péči o stárnoucí rodiče ve střední dospělosti a sdílení společných vzpomínek v pozdním stáří. (Ne)plnění těchto úkolů má ovšem svůj osobní i kulturní kontext. Bedford & Volling (2004) např. uvádějí, že plnění vývojových úkolů v rané dospělosti je v západní individualistické kultuře silně spojeno s výkonností, což může opět oživit téma sourozenské rivality. Na osobní úrovni může péči o rodiče zproblematizovat např. špatný vztah jednoho sourozence s matkou/otcem, nebo zde může dojít ke znovuoživení sourozenského soupeření o rodičovskou náklonnost (Volling, Kennedy & Jackey, 2010).

Rozdělení péče o stárnoucí rodiče je navíc jen málokdy rovnoměrné. Jak zjistila Matthews (2002), roli v rozložení práce mezi sourozence hraje několik faktorů. Jako

nejdůležitější se ukázalo pohlaví: stále platí, že péče je vnímána především jako „ženská práce“, a to ze strany bratrů i sester. Toto zjištění není samo o sobě překvapující. Protože ale byl výzkum veden kvalitativně a výzkumnice vedla rozhovory s oběma/se všemi sourozenci, přinesl i nové poznatky. Zatímco role žen/dcer spočívala více v „monitorování“ situace a potřeb rodičů a jejich přístup autorka označuje jako proaktivní, muži/synové měli tendenci čekat, až budou požádáni. Tento odlišný přístup dle autorky odráží rozdílný postoj synů a dcer – zatímco synové se více snaží podporovat nezávislost rodičů, dcery jsou ochotnější přijímat jejich závislou pozici. Oba přístupy mohou být ale sourozenci špatně interpretovány, což může přispívat k napětí v sourozeneckých vztazích. Dalšími faktory rozdělení péče o staré rodiče mezi sourozence je jejich geografická vzdálenost od rodičů, rodinný stav a povinnosti každého z nich, pracovní vytížení a vztah s rodiči.

Ve stáří často dochází mezi sourozenci k většímu sblížení. Jednak odpadají předešlé potenciálně konfliktní nároky (viz výše), jednak, zvláště ve stáří, dochází obvykle ke zúžení sociálních kontaktů na ty známé a časem prověřené. Sourozenci a staří přátelé bývají typickou volbou (Bedford & Volling, 2004). Stejní autoři zmiňují také Eriksonovo pojetí integrity ve stáří, v níž hrají vzpomínky na dětství, sdílené se sourozencem, důležitou úlohu. Dle Vágnerové (2007, s. 397) může vztah se sourozenci ve stáří uspokojovat následující potřeby: 1. Již zmíněné sdílení vzpomínek slouží mj. k potvrzení a udržování kontinuity vlastního života a pomáhá uspokojovat potřebu smysluplné minulosti. 2. Zvláště pokud staří lidé nemají jiné blízké osoby, mohou sourozenci saturovat potřebu citové jistoty. 3. Protože sourozenci patří do stejné věkové kohorty, je pro seniory snazší s nimi sdílet zkušenosti a názory. Proto jsou sourozenci v období stáří cenným zdrojem podnětů a uspokojují potřebu sebepotvrzení a orientace. Sami sourozenci ve výzkumu Sýkorové (2021) definovali sourozenecké pouto oboustranným zájmem o udržení kontaktů, ochotou si dle možností pomáhat a vzájemným porozuměním. Tyto aspekty vztahovali ke genetické spřízněnosti skrze rodiče, k domovu, chápanému ve smyslu společně prožitého dětství, na které nyní vzpomínají, citové vazby a přináležitosti ke společné širší rodině.

1.3 Jiní sourozenci

Zatím byla řeč o nejružnějších faktorech ovlivňujících podobu a kvalitu sourozeneckého vztahu. Jak do něj ovšem vstupuje vážná nemoc či postižení jednoho ze sourozenců? Jak se takový vztah utváří a, má-li nějaká specifika, jaká to jsou?

Sourozenecký vztah, v němž je jedno z dětí handicapované, je tématem velmi obsáhlým, zajímavým a komplexním. Stejně jako běžný sourozenecký vztah je i tento ovlivňován mnoha různými faktory, probíhá v čase a tím se také proměňuje. Jak upozorňuje Zolinda Stoneman ve své přehledové studii z r. 2005, vytvořit výzkum, který by zachytil všechny vlivy a prozkoumal všechny kombinace vztahů, je vlastně nemožné. Jsem si vědoma jedinečnosti každého konkrétního vztahu a kontextu, ve kterém se odehrává. I v následujících řádcích tedy zachycuji jen některé „typické“ rysy těchto vztazích, přičemž nepochybuji o tom, že mnohé vztahy mohou být od těchto „typických“ znaků na míle vzdálené.

Vyjdeme-li z poznatků o „běžných“ sourozeneckých vztazích, konstatujeme, že základními charakteristickými dimenzemi těchto vztahů jsou blízkost a emoční vřelost na straně jedné a rivalita a konfliktnost na straně druhé. Jak je to v případě vztahu mezi sourozencem zdravým a sourozencem vážně nemocným, resp. sourozencem s postižením.

Řada studií využívajících nejrůznější metodologie (pozorování, dotazníky pro rodiče, rozhovory) označuje vztahy mezi zdravými sourozenci a sourozenci s postižením jako vřelé a blízké, a to v různém věku během života (Brody, Stoneman, Davis & Crapps, 1991; Husová, 2013; Kaminsky & Dewey, 2002; McHale, Sloan & Simeonsson, 1986; Lobato, Miller, Barbour, Hall, & Pezzullo, 1991), některé z nich dokonce vztah označují za vřelejší než u srovnávací skupiny sourozenců běžně se vyvíjejících. Vysvětlení můžeme hledat ve větší uzavřenosti rodin, které se jeví jako semknutější než obvyklé rodiny, jak referuje Husová (2013), případně ve větší míře empatie a ochranných citů na straně zdravého sourozence, jak se domnívá např. Lobato et al. (1991).

Referovaná míra konfliktnosti se lišila v případech, kdy ji hodnotili sami sourozenci, rodiče, či byla odvozena z pozorování sourozeneckých interakcí. Sourozenci dětí s postižením hodnotili své vztahy jako méně konfliktní na rozdíl od sourozenců bez této zátěže (Kaminsky & Dewey, 2001), podobně ho hodnotily rovněž matky těchto sourozenců (McHale & Gamble, 1989). Výzkumy využívající pozorování přinesly ovšem odlišné výsledky, totiž že míra konfliktnosti se ve vztazích sourozenců s postižením a bez něj příliš neliší (Abramovitch, Stanhope, Pepler & Corter, 1987; Brody et al., 1991). Vysvětlení můžeme opět hledat v kvalitativním výzkumu. Pocity sourozenců dětí s autismem ve výzkumné studii Husové (2013) byly ambivalentní. Všichni zpočátku zmiňovali pozitivní emoci ke svým sourozencům, později se ovšem rozprávěli také o tom, co jim vadí. Vůči svým sourozencům cítí rovněž pocity vzteku, které však nemohou projevit, a tak je obražejí vůči sobě (poruchy příjmu potravy, sebepoškozování) nebo navenek např. ve vztazích s vrstevníky. Autorka se domnívá, že vztek na postiženého sourozence patří v těchto rodinách do kategorie „zakázaných“ pocitů, což by

mohlo vysvětlovat, proč o něm ve výzkumech sourozenci samotní a jejich matky nereferují, zatímco v pozorování interakcí vnějším pozorovatelem jsou zachyceny.

Stejně jako u zdravých sourozenců se i v tomto případě vztah k sourozenci s postižením během života vyvíjí. V raném dětství hraje opět roli především vývojová vyspělost dítěte, zejména jeho schopnost porozumět povaze sourozencova postižení/onemocnění, jeho limitům a celé rodinné situaci s tím spojené. Štěpánová & Blatný (2009), kteří vedli retrospektivní rozhovory s dospělými sourozenci dětí s mentálním postižením, označili za první kritický moment ve vztahu sourozenců – v případě že zdravý sourozenec byl starší – narození mladší sestry/mladšího bratra s postižením. To bylo spojeno se zklamáním z narození sourozence, na kterého se participant těšil, a především s vnímaným trápením rodičů. Pověstné „sesazení z trůnu“ může být v případě narození dítěte s postižením o to zřetelnější. Vágnerová (1999) hovoří o možné extremizaci postojů rodičů, a to jak vůči nemocnému, tak zdravému dítěti. Za jednu z krajností považuje koncentraci pozornosti a zájmu na dítě s postižením a naopak odsunutí jeho zdravého sourozence. Od zdravého sourozence navíc může být očekáváno výrazně vyspělejší chování, než by odpovídalo jeho vývojovým možnostem. Dítě tak může být přetěžováno v nárocích na pomoc, vlastní poslušnost, potlačování vlastních potřeb na úkor sourozence, ale i (ne)dovolené pocity vůči němu. Za druhý extrém považuje autorka opačnou situaci, kdy se rodiče jednostranně soustředí na dítě zdravé, které má sloužit jako prostředek kompenzace neuspokojení, které rodičům přináší jeho postižený sourozenec. I zde vstupují do hry nároky a očekávání rodičů, které mohou být zcela nepřiměřené věku, schopnostem a potřebám zdravého dítěte.

Další problém zmiňuje Vágnerová (1999). Je jím odlišnost rodičovských požadavků na sourozence, kterým dítě v předškolním věku nemusí rozumět a může ho tedy vnímat jako nespravedlnost. Že svou roli hraje i typ postižení, ukazuje výzkum porovnávající vnímání rodičovského zacházení u sourozenců dětí s pervazivní vývojovou poruchou (PVP), downovým syndromem (DS) a dětí běžně se vyvíjejících (Wolf, Fisman, Ellison & Freeman, 1998). Výzkum probíhal po dobu tří let a mohl tak zachytit dlouhodobější tendence v reakci na vnímanou nespravedlnost v rodičovském chování vůči dětem. U sourozenců dětí s PVP, kteří se cítili být svými rodiči preferováni, byly ve větší míře zachyceny poruchy přizpůsobení. Naopak u sourozenců dětí s DS byly tyto poruchy spojeny s preferováním jejich sester/bratrů, stejně jako u skupiny sourozenců dětí s běžným vývojem. Zajímavé je, že rozdíl byl v tom, co sourozenci vnímali jako preferování. Zatímco sourozenci dětí s PVP se cítili preferováni, když jejich rodiče popisovali vysokou míru obtíží u svého postiženého dítěte, sourozenci dětí s DS tuto situaci naopak vnímali jako preferování jejich sourozenců. Možnou interpretací je, že to,

co je v jednom případě vnímáno jako projev péče a zájmu (u rodičů dětí s DS), může být v druhém případě vnímáno jako stížnost a popis nepříjemných obtíží (u rodičů dětí s PVP). Dalším důležitým zjištěním bylo, že ani u sourozenců dětí s PVP, ani u sourozenců dětí s DS nebylo vnímané protěžování jednoho či druhého sourozence asociováno s menší vřelostí v sourozeneckém vztahu uváděné zdravými sourozenci.

Ukazuje se, že zvláště v nižším věku je potřebné, aby dítě rozumělo postižení svého sourozence, v opačném případě může být vystrašeno z některých jejích projevů (epileptický záchvat, agresivita, autoagresivita) nebo trpět úzkostí spojenou s představou, že podobně může onemocnět i ono (Havelka & Bartošová, 2019). Pokud o tomto tématu nemluví sami rodiče, mohou mít děti (více či méně oprávněný) pocit, že je taková diskuse pro rodiče nepříjemná či bolestivá, takže se jim se svými pocity a obavami ani nesvěřují.

Typickým fenoménem provázejícím vztah sourozenců, z nichž jedno trpí závažnou nemocí nebo je jinak handicapováno, je prohození sourozeneckých rolí. Mladší zdravý sourozenec přebírá roli staršího. Kdy k této „výměně“ dojde, záleží do velké míry na typu a stupni postižení. Role starší sestry/staršího bratra (i u mladších sourozenců) spočívá v těchto případech spíše v ochranném a pečujícím chování než v rozkazování či direktivním jednání (Lobato et al., 1991). Obecně můžeme konstatovat, že sourozenci dětí s postižením jsou do péče o ně zahrnuti významně častěji než jejich vrstevníci (McHale & Gamble, 1989). Do péče o sourozence bývají o něco více zapojovány dívky (např. Guidotti, Musetti, Barbieri, Balocchi & Corsano), což pravděpodobně souvisí se stereotypním pojmáním „mužských“ a „ženských“ rolí a s nimi spojených povinností. Zatímco ve velkých rodinách existuje větší pravděpodobnost, že se nutné povinnosti rozdělí mezi více členů (Kaminsky & Dewey, 2002), obtížná může být obzvláště situace dětí žijících pouze s jedním rodičem a sourozencem s postižením. Určující je ovšem míra zapojení. Zdá se, v mnoha ohledech je zkušenost vyrůstání vedle sourozence s postižením přínosná, alespoň tak to hodnotila většina z 1166 dospělých účastníků studie z r. 2010 – sourozenců jedinců s postižením (Hodapp, Urbano, & Burke). Ti viděli retrospektivně přínosy v rozšíření empatie (90 %), porozumění rozdílům (94 %) a soucitu (87 %). Přínosy přímo spojené s péčí o sourozence referovali respondenti výzkumu z r. 2011 (Hooper, Doehler, Wallace, & Hannah). Byly jim radost z „rodičovské“ role, ocenění a pocit, že jsou součástí týmu v rámci rodinného systému. Nejde-li ovšem pouze o zapojení, ale plné přebírání rodičovské role, tzv. parentifikaci, hrozí, že následky budou spíše negativní. Zmíněná studie dává parentifikaci do souvislosti s depresivní symptomatologií či užíváním alkoholu v dospělosti.

Již ve školním věku si často sourozenci postižených dětí uvědomují, že jistá míra péče o sourozence je bude provázet i v dospělém věku, teprve v adolescenci s růstem poznávacích procesů a změnou vnímání časové perspektivy je ovšem plně zasahuje myšlenka na péči o sourozence po smrti rodičů. Tato může být spojena s pocity závaznosti a odpovědnosti (Husová, 2013). V souvislosti s budoucností zaznamenala autorka především u participantek rovněž důležitost vztahu jejich budoucího partnera k jejich sourozenci. Od něho očekávají, že jejich bratra/sestru přijmou a smíří se i se sníženou pozorností partnerky. Totéž ostatně uvádějí rovněž Štěpánová & Blatný (2009). I zde ovšem, zdá se, záleží na typu postižení. Nutall, Coberly, & Diesel (2018) dotazovali mladé dospělé na jejich budoucí záměr pečovat o své sourozence s poruchou autistického spektra a Downovým syndromem. Ačkoliv většina všech sourozenců potvrzovala svůj záměr postarat se v budoucnu o své sourozence, byl tento záměr přeci jen silnější u sourozenců osob s Downovým syndromem.

V období dospívání vystupují více než dříve také další dvě možná problematická místa ve vztahu s postiženým sourozencem. Tím prvním může být rostoucí stud za sourozence, resp. za jeho neobvyklé či rušivé projevy. Je známo, že sebevědomí a sebeúcta jsou v období dospívání obzvláště křehké, adolescent tak může být velmi citlivý na zvědavý zájem okolí o jeho postiženého sourozence či na posměšné poznámky a komentáře (Havelka & Bartošová, 2019; Pit-Ten, 2000; Štěpánová & Blatný, 2009). Dvanáctiletý bratr chlapce s autismem o tom v rozhovoru říká:

„Mám spoustu kamarádů, ale moc často je k nám nezvu. Občas jsem to zkusil, ale brácha nás pořád otravoval, zavřeli jsme se v pokoji, chvíli bušil na dveře a pak začal běhat po bytě bez kalhot. Bylo to hrozné, kluci z toho byli v rozpacích, nevěděl jsem, jak jim vysvětlit, že má postižení. Radši jsme si pak šli hrát ven.“ (Havelka & Bartošová, 2019, s. 43.“

Jak zmínění autoři upozorňují, pocity studu a trapnosti mohou fungovat jako spouštěče pocitů viny.

Naplnění zvýšené potřeby vlastního prostoru ve fyzickém i ne-fyzickém slova smyslu v adolescenci mohou odporovat některé projevy sourozenců s postižením, kteří této potřebě svého sourozence nerozumí a tudíž ji nerespektují. Zásadní je však především to, jakým způsobem se k takové situaci postaví rodiče, nakolik jsou schopni a ochotni tyto potřeby svých zdravých dětí vnímat a podporovat, či naopak. Jako potřebná se opět ukazuje schopnost rodičů rozumět potřebám obou/všech svých dětí a přikládat jim stejnou důležitost.

Ačkoliv to závěry některých studií nepotvrzují (Kaminsky & Dewey, 2002), participanté kvalitativního výzkumu Havelky a Bartošové (2019) zmiňovali pocity smutku, které občas

prožívají. K němu přispívá především vnímaná odloučenost od rodiny, pocity opuštěnosti, jsou-li rodiče příliš zahlceni péčí o sourozence, nebo např. strach o ně. Toto téma se objevuje především v rodinách s dítětem letálně nemocným. Alderfer et al ve své přehledové studii z r. 2009 mapující problematiku sourozenců dětí s onkologickým onemocněním konstatovala, že děti takto nemocných dětí se svými rodiči tráví méně času a ve svých rodinách se cítí ignorováni, izolovaní, nezajímaví a osamělí. V longitudiálních studiích se ukázalo, že s ubíhajícím časem po stanovení diagnózy dochází u podstatné části dětí ke zlepšení. V českém prostředí proběhl výzkum skupiny autorů (Kárová, Blatný, Jelínek, Kepák a Tóthová, 2013), ve kterém to, že je rodiče od té doby, co jejich sourozenec onemocněl, občas ignorují, udávala zhruba třetina respondentů, dvě třetiny respondentů vyjadřovaly přání, aby s nimi rodiče trávili více času. Dalším častým tématem, o kterém referuje Alderfer et al., je ztráta normality a pocitu bezpečí v rodině nesené především narušenou rodinou rutinou, nedostatkem předvídatelnosti a změnou rolí, méně častým, ale opakujícím se fenoménem, byla snaha chránit rodiče např. tím, že skrývali své pocity.

Toto byl velmi stručný exkurz do problematiky sourozenectví se specifickými podmínkami, totiž přítomností postižení, resp. onemocnění jednoho z nich. Domnívám se, že pro tuto práci je toto téma zajímavé možnými paralelami se sourozenectvím, do kterého vstupuje drogová záležitost jednoho ze sourozenců. Opět chci zdůraznit, že podobně jako v případě běžných sourozeneckých vztahů je nutno mít na paměti, že to, jak dítě/adolescent prožívá svůj vztah k sourozenci s postižením, nakolik v něm prosperuje, či naopak, a zda mu do budoucna přinese spíše benefity, nebo z něj vyjde psychicky negativně poznamenán, je výsledkem řady faktorů (osobních, rodinných, společenských a kulturních), které působí ve složité interakci.

2 Rodina a drogová závislost

2.1 Drogová závislost

Droga je dle psychologického slovníku látka, „která je požívána a zneužívána pro změnu nálady, vědomí, povzbuzení či tlumení somatopsychických funkcí.“ (Hartl, Hartlová, 2010, s. 109). Vedle psychotropního efektu jim bývá připisován potenciál závislosti spojený se ztrátou kontroly nad užíváním (Kalina, 2015). Jinými používanými termíny jsou psychoaktivní resp. návykové látky.

Na drogovou závislost lze pohlížet několika různými pohledy. V MKN-10 nalezneme pro syndrom závislosti, který je řazen mezi poruchy duševní a poruchy chování způsobené užíváním psychoaktivních látek, tuto definici:

„Soubor behaviorálních, kognitivních a fyziologických stavů, který se vyvíjí po opakovaném užití substance a který typicky zahrnuje silné přání užít drogu, porušené ovládání při jejím užívání, přetrvávající užívání této drogy i přes škodlivé následky, priorita v užívání drogy před ostatními aktivitami a závazky, zvýšená tolerance pro drogu a někdy somatický odvykací stav.“ (<https://mkn10.uzis.cz/prohlizec/F10-F19>)

Jde o typicky symptomatologický popis, který zdůrazňuje několik aspektů závislosti, resp. jejích projevů. Jak upozorňuje Kudrle (2003), jde především o změnu v prožívání, které je provázeno narušením až ztrátou kontroly, přičemž tím, co kvalitu prožívání mění, může být droga, stejně jako sex či hazardní hra. Klíčové je zde „ulpění, vazba na nějaký způsob uspokojení prostřednictvím vnějšího zdroje.“ (Kudrle, 2003, s. 106). Specifikem drogy je podle něj razance a intenzita, s níž prožívání mění, proto i touha zážitek opakovat bývá velmi silná.

Typické pro závislost je právě užívání drogy jakožto dominantní činnost, která přináší uspokojení a postupně nahrazuje jeho všechny ostatní zdroje. Jak poznamenává Griffiths (2005), modifikace nálady, které prostřednictvím drogy její uživatel dosahuje, se může v čase lišit. Závislý na cigaretách tak užívá cigaretu hned po ráno jako „nakopnutí“ do nadcházejícího dne, večer pak spíše jako prostředek relaxace a odbourání stresu. Jak píše, v těchto situacích psychologie do jisté míry převažuje nad fyziologií vlivem očekávání. Míří tím k důležité myšlence, totiž že vysvětlení závislosti pouze v rámci neurobiologického diskurzu je reduktivní a skutečnosti neodpovídající.

Jako reakce na snahu překonat redukcionismus dominujícího biomedicínského pohledu na závislost vznikl v 60. letech minulého století model vycházející z pojetí člověka jako celistvé

bio-psycho-sociální bytosti, které bylo neseno potřebou porozumění „fenoménu člověk“ (Kalina, 2015, s. 105). Mohlo by se zdát, že tohoto úkolu již bylo dosaženo a rozkročenost mezi jednotlivými dimenzemi lidského bytí je všeobecně přijímána, stále se ale setkáváme s redukcionismem nejružnějšího druhu. Ačkoliv např. současné medicínské modely berou dle Skewes a Gonzales (2013) v úvahu vliv sociálních, psychologických a behaviorálních faktorů, jejich důležitost v etiologii a léčbě vnímají jako sekundární. Nejvlivnější jsou dnes nejspíše teorie neuropsychologické, jak ovšem píše Caan (2012), redukce mnohostranného fenoménu na mikroskopickou patologii u jednotlivých závislých rozhodně nevede k jeho lepšímu pochopení a v důsledku ani k větší záchráně životů. Jednou z definic tohoto modelu je definice Griffithse:

„Addictions always result from an interaction and interplay between many factors including the person's biological and/or genetic predisposition, their psychological constitution (e.g. personality factors, unconscious motivations, attitudes, expectations and beliefs etc.), their social environment (i.e., situational characteristics) and the nature of the activity itself (i.e., structural characteristics).“¹⁷ (2005, s. 15)

Bio-psycho-socio-spirituální model závislosti se uplatňuje jak v pohledu na příčiny vzniku závislosti, tak na poli zkoumání možností primární, sekundární a terciální prevence. Výchozí myšlenkou modelu je propojení těla a mysli, přičemž tělo i mysl společně ovlivňují vznik a rozvoj závislosti v sociálním a kulturním kontextu (Miller, 2013).

Ačkoliv se nezříká hledání příčin vzniku závislosti (přičemž bere v potaz složitost příčinného působení a využívá kauzality cirkulární namísto lineární), své uplatnění získává především v prevenci a léčbě drogových i jiných závislostí, která se nesoustřeďuje pouze na jednu z dimenzí závislosti a má tak lepší šanci na úspěch. Vidno to je např. v popisu modelu u Wallace (1999, s. 18-19):

„Klade důraz spíše na interakci biologických, psychologických, sociálních a spirituálních faktorů, než na zdravotní obtíže. Navíc se nezaměřuje na důležitou, leč mimořádně komplexní otázku etiologie, ale na identifikaci faktorů, které se zásadním způsobem podílejí na změně závislého chování, čímž umožňuje odborníkům vstupovat do jejich řetězců.“

¹⁷ Závislosti vždy vyplývají z interakce a souhry mnoha faktorů, včetně biologické a/nebo genetické predispozice osoby, její psychické konstituce (např. osobnostní faktory, nevědomé motivace, postoje, očekávání a přesvědčení atd.), jejího sociálního prostředí (tj. situační charakteristiky) a povahy samotné činnosti (tj. strukturální charakteristiky). (překlad autorky)

Pro účel této práce jsou zajímavé především faktory psychologické, sociální a spirituální, neboť právě ty přesahují úroveň individuální existence jedince a mají vztah i k rodině závislého. Mezi faktory psychologické řadí Kudrle (2013) mj. úroveň postnatální péče, podporu v době dospívání a adekvátní pomoc v případě objevivších se psychických problémů typu deprese či úzkosti. Z hlediska sociálních souvislostí hrají roli obecné okolnosti typu rasové příslušnosti, společenského postavení rodiny a jejího zajištění či prostředí, ve kterém jedinec vyrůstá. Jako konkrétněji působící vliv bývá uváděna především kvalita rodinných vztahů a rodinná kultura chápána jako soubor rodinných pravidel, zvyků, norem a mýtů. Spirituální, či existenciální podklad závislosti vidí Kudrle (2008) v potřebě transcendence, jako rizikový faktor vzniku a rozvoje závislosti vnímá absenci smyslu života, duchovních hodnot a duchovní autority.

Z fenomenologického pohledu můžeme o závislosti uvažovat ve vztahu k několika existenciálům jakožto bytostným charakteristikám lidské existence. Jako první se nabízí bezesporu existenciál svobody. Svoboda je nutně spojena s volbou. Lidský život je naplněný nespočtem možností, mezi kterými musíme vybírat, volit. Pro naše duševní zdraví je zásadní, aby tyto naše volby odpovídaly možnosti být sám sebou (Čálek, 2004). Dle Slaninky (2017) existenciál svobody v tomto smyslu „poukazuje na to, zda a nakolik žijeme a utváříme svůj vlastní život.“ Svoboda je vždy spojena s odpovědností. Jak upozorňuje Čálek, nejde zde o jakýsi filosofický abstraktní nárok, nýbrž o konkrétní praktické konsekvence. V každém rozhodnutí je totiž obsaženo i zamítnutí, opomenutí něčeho jiného.

„V podstatě jde o to, čemu kdo dovolí, aby to spotřebovalo jeho čas, který pak ovšem nemůže být vynaložen jinde, na něco jiného. Odpovědný člověk nechává svůj čas spotřebovat tím, co je mu vlastní.“ (Čálek, 2004, s. 127).

Závislost z této perspektivy můžeme nahlížet jako nesvobodné jednostranné strhávání člověka, které ho postupně připravuje o možnost volit v souladu s tím, co rozpoznává jako sobě vlastní, především pak také vůbec o schopnost toto rozpoznávat. Jde především o to, že jeho volby se postupně zužují, až zcela upadají do stereotypu nemožnosti volit jinak, v němž rozlišení toho, co je vlastní a co je volbám vy-vlastněný návyk, postupně zcela mizí.

Jak tvrdí Boss (1992), předpokladem svobody je otevřenost pro možné oslovení významy ze strany toho, s čím se setkáváme – v tomto kontextu je na místě uvažovat v rámci tématu závislosti i o existenciálu otevřenosti. Čálek dále připomíná, že tato otevřenost vůči významům je vždy nějak naladěná, tedy vždy přístupná jen pro některé významy, s nimiž se člověk setkává. Zatímco ale u zdravého člověka umožňuje postřehování plné významovosti, citelně jednostranná naladěnost, která je typická i pro člověka trpícího závislostí, způsobuje, že

takový člověk vnímá významy a odkazovací souvislosti věcí a vztahů nepřiléhavým způsobem (snahu ostatních pomoci mu vnímá např. jednostranně jako buzeraci, snahu ovládnout ho atp.). Svobodná volba spojená s porozuměním je základem možnosti přiléhavě odpovídat na nárok toho, s čím se setkáváme, tak, „abychom mu dostáli a obstáli před ním ve své možnosti být sám sebou.“ (Čálek, 2004, s. 49)

O závislosti můžeme uvažovat rovněž z hlediska existenciálu časovosti, který představuje časovou rozvrženost lidského pobytu. Jak píše Slaninka (2017), do našeho přítomného vnímání vždy vstupuje rovněž minulost a budoucnost, náš život je tak trojčasový. V případě různých psychických potíží může však jedna z časových dimenzí dominovat, uplatňovat se na úkor druhých. Tak, jako je pro úzkost typické obavné nastražení směrem k budoucnosti, které nezřídka ukusuje možnost prožít přítomnost, u drogové závislosti dominuje přítomnost – minulost (a její nároky a závazky) stejně jako budoucnost (důsledky, ale také možné plány a přání) ztrácí význam (Čálek, 2004). Potvrzuje to i jeden ze závěrů kvalitativního výzkumu prožívání závislosti, v jehož rámci byly vedeny rozhovory s 38 bývalými uživateli opioidů (Reith, 1999, s.101): Znovu a znovu byl stav závislosti popisován jako období ztraceného času, prodloužené přítomnosti, ve které čas jako by zamrzl a jedinec zjistil, že není možné uvažovat o budoucnosti. Uzdravení ze závislosti bylo popisováno ve smyslu znovunabytí nebo oživení tohoto pocitu času, ve kterém se budoucnost opět otevřela.

2.2 Rodinné faktory drogové závislosti

Právě proto, že je drogová závislost komplexním problémem sahajícím do mnoha oblastí života, je také pochopitelné, že silně zasahuje nejenom samotného člověka, který se se závislostí potýká, ale i jeho blízké. Blízcí závislého se často cítí frustrovaní, utrpení a vyčerpání, neboť problémům vyplývajícím z chování příbuzného musí čelit téměř denně (McCann, Polacsek & Lubman, 2019). Jak poznamenává Barnardová (2011), důsledky závislosti tvrdě dopadají na rodiče, děti, sourozence i prarodiče závislých a projevují se nezřídka jako deprese, úzkosti, nadměrný stres i ohrožení závislostí jich samotných. Proto si rodina závislého zaslouhuje podobnou pozornost jako on sám. Zároveň upozorňuje, že rodinní příslušníci závislých nezřídka ve své snaze pomoci svým blízkým propadlým závislosti, (příliš) dlouho ignorují vlastní psychické problémy ze situace vyplývající, takže si o pomoc říkají mnohem později, než by bylo třeba.

O naší společné „fascinaci“ problémovými uživateli drog ostatně podle ní svědčí i nedostatek výzkumů, zabývajících se dopady drogové závislosti na život jejich blízkých. Jak

uvádí Barnardová (2011), poněkud jiná je situace v USA a v Evropě, konkrétně ve Velké Británii, kde působí. Zatímco ve Spojených státech výzkumy probíhají již delší dobu, ovšem přenositelnost výzkumných závěrů je především z důvodů místních specifíků (kulturních, etnických, sociálních) problematická, ve Velké Británii jsou středem výzkumného zájmu příbuzní drogově závislých teprve v posledních několika letech.

Pozornost vědců se navíc upírá především k dětem problematických uživatelů drog, rodiče, prarodiče a sourozenci zůstávají spíše opomíjeni.

V České republice je situace vzhledem k naší nedávné minulosti, kdy bylo užívání drog rozšířeno výrazně méně než v západní Evropě, a navíc se před ním oficiálně zavíraly oči, dosti specifická. Je třeba říci, že na poli drogové politiky, výzkumu a především v oblasti prevence a léčby drogové závislosti se podařilo mnohé. Náš systém dlouhodobé léčby v terapeutických komunitách je velmi dobře propracovaný a v Evropě unikátní a respektovaný (jistě i díky tomu, že do jisté míry navazoval na dlouholetou práci našeho předního alkoholologa Jaroslava Skály). Její vysokou účinnost ukazuje studie Šafránka (2013), podle níž rok po absolvované léčbě abstinovalo 89,7 % sledovaných klientů. Vychází řada odborných publikací, vzniklo několik neziskových organizací, které se kromě práce se samotnými uživateli věnují i vzdělávání pracovníků drogových služeb, každoročně probíhá AT konference, při Lékařské fakultě UK byl otevřen zcela nový studijní obor adiktologie, probíhá i řada výzkumů. I u nás stojí ovšem rodina závislého z výzkumného hlediska spíše v pozadí. Existují práce, které se zabývají rodinným kontextem vzniku drogové závislosti (Hajný, 2001; Hajný, 2003). Výzkumně se tomuto tématu věnoval Blatný et al. (2005), Širůček et al. (2007), Orosová (2007). Najdeme rovněž práce zaměřené na důležitost zapojení blízkých do léčby uživatele (Frouzová, 2003; Kalina, 2008), mnohem vzácnější jsou ovšem výzkumné práce zabývající se dopady na rodiny.

2.3 Rizikové a protektivní faktory vzniku a udržování závislosti

Uvažujeme-li o rodinných faktorech, které přispívají ke vzniku a udržování závislosti u jednotlivce, nebo naopak ho před ním naopak chrání, ukazuje se, že i zde je užitečné pojímat rodinu jako systém, ve kterém působí cirkulární, nikoliv lineární kauzalita (viz předchozí kapitola). V souvislosti se systémovým pojetím rodiny často zaznívá také pojem homeostatická rovnováha. Setkává-li se rodina se stresem (v jakékoliv podobě), který její fungování naruší, mají její členové tendenci rovnováhu obnovit. V případě rodin postižených závislostí na sebe tyto snahy mohou brát nejružnější podobu, včetně dysfunkčního a maladaptivního chování.

(Howard et al., 2010). Hajný (2003) je přesvědčen, že spíše než definovat typ rodinného prostředí jakožto původce závislosti je možné hovořit o opakujících se znacích takových rodin.

Jeden z nejnovějších výzkumů (Zeng, Tan, 2021), využívající model rodinného fungování McMastera (Epstein et al., 2003), ukazuje, že dobré rodinné fungování, ke kterému patří vřelá emocionální atmosféra, otevřená komunikace mezi členy rodiny, jasné rozdělení rolí a efektivní řešení problémů, má negativní prediktivní účinek na tendenci k relapsu u jedinců léčících se z drogové závislosti. Ukázalo se, že děti, které svou rodinu vnímaly jako nefungující, častěji předčasně opouštěly školu, více času trávily se svými vrstevníky, kteří výrazně ovlivňovali jejich chování. Touha získat mezi vrstevníky uznání a podporu, a naopak zabránit sociálnímu vyloučení může u některých z nich vést k rozvoji užívání návykových látek. Autoři pracují s termínem psychologický kapitál, jehož čtyřmi součástmi jsou: naděje (jedinci se díky ní mohou držet svých cílů i je pružně v případě potřeby změnit), resilience, optimismus a sebeúčinnost. Na negativní vztah mezi sebeúčinností a relapsem a věkem prvního užití drogy poukázala studie z r. 2014 (Abdollahi, Taghizadeh, Hamzehgardeshi & Bahramzad). Optimismus, naděje a vysokou sebeúctu jakožto determinanty vyhýbání se návykovým látkám naznačil výzkum z r. 1998 (Carvajal, Clair, Nash & Evans).

Resilienci definuje Walsh (2015, s. 11) jako „the ability to withstand and rebound from adversity“¹⁸. Dle Poláckové (2009, s. 11) panuje přes množství pojetí a definic konsenzus na pojmání resilience jakožto schopnosti zvládat konfrontaci s výrazně nepříznivými okolnostmi. Rizikové faktory zvyšující pravděpodobnost špatného přizpůsobení s následným negativním efektem v oblasti psychického a fyzického zdraví, školního výkonu a sociálního přizpůsobení jsou např. rodinné konflikty, závislost rodičů, domácí násilí, duševní nemoc některého z rodičů, přátelství s nevhodným spolužákem či socioekonomické znevýhodnění rodiny.

Vedle osobní resilience byl vytvořen rovněž koncept resilience rodinné. Z tohoto pohledu nevnímáme jako zdroj resilience pouze jednotlivé členy, ale nahlížíme rodinu jako celek, který je či není schopen zvládat nepřízeň. I v tomto konceptu je zdůrazněn pozitivní aspekt krize či zátěžové situace. Tyto krize vnímané jako životní výzvy dopadají na celou rodinu a jejich zvládnutí posiluje nejen její jednotlivé členy, ale i celý rodinný systém a zvyšuje jeho kreativitu pro řešení problémů budoucích. Jak Walsch (2015, s. 13) poznamenává: „Thus, each intervention is also a preventive measure“¹⁹. V současnosti je prosazováno pojetí rodinné resilience jakožto procesu, nikoliv jako stabilního rysu rodiny (Sobotková, 2012). Znamená to, že rodiny jsou resilientní v některých okamžicích a oblastech, zatímco v jiných nikoliv.

¹⁸ schopnost odolávat nepřízní osudu a odrazit se od ní (překlad autorky)

¹⁹ Každá intervence je tak zároveň preventivním opatřením. (překlad autorky)

Třemi procesy klíčovými v rodinné resilienci, které jsou dynamické a navzájem propojené, jsou podle Walsh (2015): rodinný systém víry, rodinná organizace a komunikace v rodině. Rodinný systém víry podporuje její resilienci tím, že dává smysl nepříznivým událostem, pomáhá uchovávat naději a umožňuje jejím členům čerpat z duchovních a transcendentálních hodnot. Co se rodinné organizace týče, jako optimální se jeví flexibilní, a přitom stabilní struktura s pevným vedením. Důležitá je vzájemná podpora nejen uvnitř rodiny, ale i v širší komunitě. V komunikaci podporující resilienci je podstatná srozumitelnost, sdílení emocí a společné řešení proaktivním způsobem.

Zdroje rodinné resilience dělí Sobotková (2015) na vnější a vnitřní. Mezi vnější patří sociální podpůrná síť, ekonomická stabilita, kulturní úroveň rodiny aj., k vnitřním již zmíněná otevřená komunikace, soudržnost, adaptabilita, tradice a sdílený hodnotový systém i kompetence jednotlivých členů: jejich osobní resilience, zkušenosti a inteligence. Rodiny se také liší v copingových strategiích, na nichž se významně podílí způsob interpretace a hodnocení stresové situace.

Dodejme ještě, že přes širokou shodu na významu resilience jakožto protektivního faktoru užívání návykových látek se objevuje i kritika (Rudzinski, McDonough, Hartner & Strike, 2017). Autoři upozorňují především na fakt, že často není jasné, v jakém smyslu je termínu resilience užívána, zda je považována za vlastnost, výsledek, nebo proces. Sami navrhuji dynamický přístup založený na sledování procesu, neboť podle nich poskytuje širší možnosti zkoumání u zranitelných částí populace. Jejich kritika míří i proti skutečnosti, že užívání drog je konzistentně prezentováno jako protiklad resilience, neboť je považováno za maladaptivní strategii zvládání. V důsledku toho jsou uživatelé návykových látek z oblasti zkoumání vynecháni, což vede k nedostatku studií o jejich resilienci.

Konkrétní rodinné vztahy, především mezi rodiči a dětmi, mohou působit jako protektivní, či naopak rizikový faktor drogové závislosti. Jistým evergreenem se v českých bakalářských a diplomových pracích stalo poukazování na „typický“ model rodinných vztahů v podobě nadměrně ochraňující a pečující matky a chladného, slabého či nepřítomného otce. Tyto práce takřka bez výjimky čerpají z textu Hajného (2003), který se odvolává na výzkumy (Stanton, 1980; Kooyman, 1993) a vlastní terapeutickou praxi. Je jistě zcela legitimní zvažovat hyperprotektivní výchovu jakožto problematickou právě ve vztahu k resilienci, pro jejíž budování je vystavování se problémům a zátěži nezbytné. Klíčové není ochrana před potížemi, ale podpora při jejich zvládání. Slovy Sobotkové: „to, co charakterizuje funkční rodinu, není absence problémů, ale účinný způsob jejich zvládání.“ (2015, s. 38)

Sandberg a Rutter (2008) hovoří o cíleném (kontrolovaném) vystavení riziku, které je podle nich příznivější než vyhnutí se tomuto riziku, a přirovnávají tuto strategii trefně k očkování. Čálek (2004), ve shodě s Heideggerem (1977, 1996, cituji dle Čálek, 2004), hovoří o péči zástupné a přípravné. V zástupné péči na sebe rodič přebírá starost o životní možnosti dítěte, které ještě není způsobilé na to, aby se o sebe staralo a o sobě rozhodovalo samo. Přípravná péče pak představuje přípravu na to, aby starost o naplňování svých možností spojenou s rozhodováním na sebe vzalo samo. Je dle něj rodičovským uměním rozpoznat a rozhodnout se, kdy který druh péče u konkrétního dítěte uplatnit. Hyperprotektivní přístup představuje ulpívání na zástupné péči tam, kde by byla namíště péče přípravná.

Sám Hajný (2015) ovšem upozorňuje na to, že se z výše popsaného modelu stala nálepka, zvláště v oblasti terapie závislostí, která rodiče uživatelů může stigmatizovat. Poukazuje navíc na výzkum Vaillanta (1995), který hyperprotektivní rysy matky jako příčinný faktor nepotvrdil. Hajného tvrzení (2015), že významný ve smyslu protektivního působení se jeví především vztah s otcem, podporuje výzkum Yoon et al. (2018), jehož závěrem je, že zapojení otců a blízký vztah mezi nimi a jejich dětmi může dítě chránit před užíváním drog v průběhu dospívání. Větší míra vlivu byla prokázána u chlapců.

Roli otce v rodině zdůrazňuje Hejný (2015), přičemž k jejímu vymezení přistupuje tradičně až konzervativně (jeho přístup je pravděpodobně ovlivněn v ČR vlivnou teorií Trapkové a Chvály (2017)). Podle něj otcův přínos k výchově spočívá v racionálnějšímu přístupu k problémům a schopnosti některé těžkosti odlehčit, vnést do nich potřebný humor. Pro dceru představuje otec prvního muže, který ovlivňuje její vztah k budoucím partnerům a také její ženské sebevědomí. Pro syna pak průvodcem ve světě mužů, který má dle Hajného své těžiště v oblasti sportu, strojů a boje, bez něhož jen těžko dospívá v muže. Zdá se mi, že s ohledem na současnou realitu, která představuje prudce měnící se podoby rodin a jejich složení a výrazně pružnější přístup k genderovým i jiným rolím, je tento postoj postojem za skutečností pokulhávajícím. Navíc, jak tvrdí Walsh (2012) odvolávajíc se přitom na řadu výzkumů, důležitější než forma rodiny je proces rodinného fungování a kvality vazeb v ní existujících.

Jiní autoři naproti tomu zdůrazňují vztah k matce. Reinert & Edwards (2009) tvrdí, že nedostatečně kvalitní vztah mezi matkou a dítětem, především neschopnost matky reagovat citlivě na (emocionální) potřeby svého dítěte, může u dětí vést k obtížím v regulaci emocí, přičemž užívání návykových látek je považováno za jednu z forem maladaptivního způsobu emoční regulace. Také výzkum z r. 2019 (Shek, Zhu, Dou & Chai, 2019) určil vztah mezi

matkou a adolescentním dítětem jako významný longitudinální prediktor užívání návykových látek.

Zmiňovaný výzkum Yoon et al. (2018) potvrzuje rovněž souvislost mezi fyzickým týráním dětí a drogovou závislostí, na kterou poukazovaly i předešlé výzkumy (Lewis et al., 2011; Yoon, S., Kobulsky, Yoon & Kim, 2017). Kilpatrick et al. (2000) navíc ukazuje, že i skutečnost, že adolescenti byli v dětství svědky násilí v rodině, ačkoliv mu sami vystaveni nebyli, může být vnímána jako prediktor užívání drog.

Nízkou soudržnost v rodině identifikoval Godley (2005) jako jeden z faktorů nepříznivě ovlivňujících udržení abstinence po ukončení rezidenční léčby. K podobným výsledkům dospěli rovněž Kopa, Chia-Chen Chen, Haas & Gillmore (2012). Mirkovic-Hajduk et al. (2017) potvrdili, že odmítání dítěte ze strany rodičů a dysfunkční rodinné vztahy jsou jedním ze signifikantních prediktorů heroinové závislosti.

Jako dobře využitelný se ukazuje Minuchinův (2013) model rodinného struktury, transakčních vzorců chování a hranic. Jako problematický se z jeho pohledu jeví přílišné propletení i přílišné rozvolnění hranic. Příkladem přílišného rozvolnění hranic je nedostatek pozornosti rodičů vůči dítěti, lhostejný a chladný vztah. Naopak přílišné propletení hranic nacházíme např. v nezdravých koalicích mezi jedním rodičem a dítětem. Na tom, že transgenerační narušení rolí v rodině představuje problém a možný základ nejrůznějších poruch se shoduje většina rodinných terapeutů (Hajný, 2003, Trapková, Chvála, 2009; Minuchin, 2013). Jde-li o narušení ve smyslu vytvoření vztahu mezi rodičem a dítětem, v němž je dítě stavěno do role jeho důvěrníka, jde podle Hajného (2001) o neúměrné zatížení dítěte. V důsledku takového vztahu je navíc často stavěno do opozice proti druhému rodiči, čímž přichází o potřebnou možnost vnímat ho jako vzor a vytvořit si s ním blízký vztah.

Extrémním případem narušení hranic mezi generacemi je sexuální zneužívání, jehož důsledky bývají pro jeho oběti často drastické – vedle problémů se sebeúctou, sebepoškozování, poruch příjmu potravy se vyskytuje právě i abúzus návykových látek. Souvislost mezi zkušeností se sexuálním zneužíváním v dětství a závislostí na alkoholu a nealkoholových drogách u žen potvrdil např. výzkum z r. 1997 (Wilsnack, Vogeltanz, Klassen, & Harris). Sexuální zneužívání v dětství může vést pocitům bezmoci a zmatku, drogová závislost pak může sloužit jako útěk či odstrižení od těchto pocitů (Dube et al., 2003). Podle Hornora (2010) u dívek vede sexuální zneužívání v dětství častěji k internalizovanému chování, jako je deprese či poruchy příjmu potravy. Externalizované chování, jako delikvence či závislosti na alkoholu a drogách, je častější u chlapců.

Zajímavý pohled na souvislosti mezi rodičovským fungováním a závislostí přináší Štáfková (2018), která vychází ze své terapeutické práce se závislými a jejich rodiči. Pracovala s nimi metodou životního komiksu, do kterého po edukaci ztvárnili osm fází psychosociálního vývoje dle Erika H. Eriksona. Výsledky rodičů a jejich závislých dětí se lišily. U rodičů se jako problematické jevílo téměř vždy 1. a 5. období jejich života. V raném dětství nezískali primární důvěru v sebe a druhé v důsledku nedobře vytvořeného vztahu k pečující osobě. Důsledkem této nedůvěry je dle autorky jejich neustálý pocit ohrožení a snaha manipulovat ostatní k uspokojení vlastních potřeb a kompenzaci vlastní nedostatečné sebehodnoty. Dědictvím neuspokojivě vyřešeného 5. období (identita vs. zmatení rolí) je u nich nedostatečné propojení se svým skutečným „já“, strach sdílet své pocity, používání masek a her, aby se druhým zalíbili, či se vůči nim vymezili, stále porovnávání se s ostatními. U jejich dětí se naproti tomu jako problematické ukazovalo 3. (iniciativa vs. vina) a 4. (výkonnost vs. méněcennost) období života. Rodiče trpící nedůvěrou v sebe samé mají tendenci přebírat iniciativu za děti, nepodporují jejich autentičnost, neustále je srovnávají a hodnotí a za chyby je trestají. Děti se tak nenaučí převzít za sebe a své chování odpovědnost a uchylují se k vyhýbavému chování, aby se vyhnuly pocitům viny a zahanbení, bojí se dělat chyby. Objevuje se u nich snaha o rivalitu s okolím, nebo naopak pasivita.

Zkoumána byla rovněž souvislost mezi stylem rodinné výchovy a užíváním drog. Za nejrizikovější ve vztahu k užívání alkoholu a drog bývá považován zanedbávající styl výchovy, charakterizovaný nízkou pozorností a vřelostí rodičů a nízkou mírou jejich požadavků. Naopak jako nejvhodnější se jeví styl autoritativní, který kombinuje přiměřenou míru vřelosti a pozornosti rodičů a jejich požadavků (Čáblova, Miovský, 2013). Na potřebu pravidel v rodině poukazuje Hajný (2003). Jejich srozumitelnost a konzistentnost jejich vyžadování podle něj přispívá k pocitu stability a jistoty. Jako klíčové se ukazuje jasné vytyčení pravidel v průběhu léčby a především po návratu ex-uživatelé do rodiny, téma pravidel je tak v podstatě nezbytnou součástí práce s rodinou závislého.

Takřka všechny studie zmiňují jako jeden z rizikových rodinných faktorů užívání návykových látek drogovou či alkoholovou závislost rodičů. Jak ale uvádí Stanton (1980), rizikové jsou rovněž gambling či závislost na sledování televize (dnes bychom předpokládali spíše internetovou závislost) jiného člena rodiny, především pak rodiče. Jeho chování může sloužit jako model řešení problematických situací, může být na straně dítěte zdrojem dlouhodobého stresu, zvláště je-li spojeno např. s násilným chováním. Popírání závislosti, se kterým se rovněž děti u svých rodičů často setkávají, může vést k celkovému narušení důvěry, zklamání a rezignovanému životnímu postoji (Hajný, 2003). V případě, že trpí závislostí oba

rodiče, hrozí navíc z jejich strany dlouhodobé zanedbávání, jehož důsledkem mohou být i problémy v navazování vrstevnických vztazích a sociální vyloučení (Matoušek, 2017). Užívání návykových látek pak může být vedeno snahou tyto problémy překonat, resp. od nich utéct.

Z řady výzkumů (Kerwin, 2005; Goodman, Hans a Cox 1999; Schuler et al. 2000) vyplývá, že u drogově závislých rodičů může být vážně narušena náklonost vůči jejich dětem. Kandelová (1990) našla negativní souvislost mezi závažností drogového problému rodičů a kvalitou jejich vztahů s dětmi ve věku šesti a více let. Při silící závislosti ubývalo ze strany rodičů pozornosti věnované jejich dětem, objevovaly se represivnější formy trestání, menší prostor pro diskusi a slábl rovněž pozitivní zájem o děti. Jedním z výsledků výzkumu zabývajícím se dětmi závislých matek (Connors et al., 2004) je zjištění, že tyto děti jen těžko získávají dovednosti potřebné k emoční regulaci a sociální interakci, které by využily k vytvoření stabilního a podporujícího vztahu s pečujícím dospělým. V důsledku toho je tedy méně pravděpodobné, že se jim podaří získat jiné vztahy, které by je ochránily před podmínkami, jimž musí čelit v rodině.

Za významný pro pochopení rodinných souvislostí drogové závislosti považují model kodependence. Jako kodependence bývá označována porucha ze ztráty sebehodnoty. Kudrle (2003, s. 109) ji definuje jako „jakési trápení nebo dysfunkci, která je spojena se zaměřením, nebo výsledně vzniká ze zaměření na potřeby a chování druhých.“ Člověk trpící touto poruchou je ve svém sebehodnocení závislý na hodnocení ostatních. Protože se věnuje především kontrole druhých, nebývá si vědom vlastních potřeb. Vytvoření zdravých a zralých vztahů je pro něj dle Kudrleho téměř nemožné, naopak je přitahován dysfunkčními vztahy, v nichž zastává roli oběti. Podle Cermaka (1986) jde o vzorec osobnostních rysů, který se objevuje u většiny členů rodiny se závislým členem. Kodependencí může tedy trpět i rodina, pro kterou je pak typické mj. zkreslování hranic mezi generacemi a rolemi. Podle tohoto modelu členové takové rodiny závislost vlastně umožňují a udržují. Jejich neuvědomovaným motivem může být dle Hajného (2015) odvedení pozornosti od jiného vážného problému v rodině (např. neřešeného partnerského konfliktu). Problémy v rodině se tak paradoxně mohou projevit teprve ve chvíli pokusu o abstinenci.

Prekvapivé je, jak zdárně se většina současných autorů, mluví-li o rodinných vztazích, vyhýbá slovu láska. Pokud už o ní vůbec hovoří, nahrazují je většinou slovy jako: pevná emocionální vazba, rodičovské pouto, zdravý rodičovský vztah. Aniž bych chtěla rodičovskou lásku jakkoliv idealizovat a vědoma si problematičnosti představy bezvýhradné, všeobjímající rodičovské lásky, na niž upozorňuje již Matějček (1992), považuji za důležité vyzdvihnout

lásku mezi rodiči a dětmi a mezi sourozenci jako jeden ze základních stavebních kamenů mostu, který umožňuje přejít nebezpečné vody drogové závislosti, resp. posloužit k návratu z nich.

Slovy klasika:

„... dítě potřebuje lásku! To ale neznamená nějaké rozněžnělé hýčkání a rozmazlování. Znamená to však, že dítě má mít ve svém prvním společenství hluboký pocit jistoty, že patří k někomu, kdo je neopustí, na koho může spoléhat, kdo je prostě jeho.“ (Matějček, 2017, str. 45-46)

Participantů výzkumu Pettersen et al. (2018) udávali lásku ke svým bližním (rodičům, sourozencům a především dětem), resp. strach z její ztráty, jako jeden z hlavních důvodů, proč skončili s užíváním návykových látek. Poukázali také na skutečnost, že prožitek láskou naplněného dětství může tvořit základ naděje na jiný, lepší život:

„I had a wish to live a different life than what was captured by the substance use environment. I have good memories from my childhood, and I knew it was possible to live a decent life. I thought about sunny days. It was not a lot, but I remember that it is possible to do well. If you talk about a person not having a single good memory, then it becomes difficult. You ought to get into contact with such memories.“²⁰(Pettersen et al., 2018, s. 5)

2.4 Život rodiny s drogově závislým dítětem

Nastínit život rodiny s drogově závislým členem a porozumět tomu, jak situaci prožívají ostatní rodinní členové, mohou napomoci především kvalitativní výzkumy. Těch bylo ovšem provedeno výrazně méně než studií kvantitativních. Ačkoliv nejde o studie významné počtem participantů, považuji je pro účel této práce za klíčové, neboť díky svému designu a zaměření na prožívání členů rodiny dobře ilustrují, jak vlastně vypadá život s drogově závislým. Právě z kvalitativních studií čerpám v následující kapitole. Pomíjím přitom situaci drogově závislého rodiče, neboť jde kvalitativně o zcela jinou situaci, která s tématem práce přímo nesouvisí.

²⁰ Přála jsem si žít jiný život, než jaký umožňovalo prostředí, v němž se odehrávalo užívání návykových látek. Mám dobré vzpomínky na dětství. A věděla jsem, že je možné žít slušný život. Myslela jsem na slunečné dny. Nebylo to sice mnoho, ale vzpomínám si, že je možné se mít dobře. Pokud mluvíte o člověku, který nemá jedinou dobrou vzpomínku, pak je to těžké. Měli byste se dostat do kontaktu s takovými vzpomínkami. (překlad autorky)

2.4.1 Počáteční zjištění

Zjištění, že dítě v rodině užívá drogy, je tématem samo o sobě. Ne vždy a všude probíhá stejně. Barnardová (2011), která vychází z rozhovorů vedených s 64 příbuznými problémových uživatelů drog, popisuje postupné, plíživé objevování drogového problému, který ostatní registrují nejprve na drobných změnách chování a vzhledu závislého. Rychlost, se kterou si problém ostatní členové domácnosti uvědomili, se zpravidla lišila. Autorka uvádí, že některým rodinám trvalo i dva roky, než si uvědomily, že za proměnou stojí právě drogy.

Mezi typické změny uživatele patří otažitost a nesdílnost, častá podrážděnost, nevysvětlitelné odchody, změny výrazu a vzezření a ztrácející se cennosti. Choate (2015) přišel se zjištěním, že zvláště rodiče se uchylují k hledání jiných vysvětlení pro pozorované změny u svého dítěte (běžné projevy dospívání, poruchy duševního zdraví), zvláště v případě, že se tím mohou vyhnout pocitům viny. Jiné vysvětlení primární příčiny jejich potíží jim také poskytuje naději, že kdyby se vyřešil tento jiný problém, užívání drog by se snížilo, nebo zcela zmizelo. K podobným zjištěním dospěli i Jackson, Usher & O'Brien (2014) – rodiče v jejich výzkumu uvádějí, že v počátcích nejenže obelhávali sebe samé a hledali jiná vysvětlení pro chování svých dětí, ale postupně se stali zběhlými i ve lhaní svému okolí. Ve výzkumu Tsampanli & Frrokaj (2016), které realizovaly rozhovory se sourozenci drogově závislých, vyplývá, že k podobnému popírání reality se uchylují i sourozenci uživatelů.

Choate (2015) udává, že existuje i jiná cesta ke zjištění, že dítě užívá drogy, a sice náhlá konfrontace např. v podobě zatčení dítěte či jeho hospitalizace při předávkování. Prvotní zjištění nezřídka provází, především na straně rodičů, panika vycházející z nedostatku zkušeností a vědomostí a pocit bezmocnosti. Ty střídaly snahy dítěti pomoci, ať už skrze autoritativní zásahy (zvýšení kontroly – čtení deníků, sms zpráv a konverzace na sociálních sítích), nebo naopak akty péče, nicméně drogy se ukazují jako nepoměrně silnější soupeř. Ačkoliv si rodiče zpětně uvědomují, že právě v době počínající závislosti by mohli svým dětem nejspíše pomoci, pokud by k tomu měli podporu někoho fundovaného, stud jim zabránil se na někoho takového obrátit. Jedinou výjimkou byl praktický lékař rodiny. Barnardová (2011) uvádí, že drtivá většina rodičů se v první chvíli snažila řešit problém vlastními silami, přičemž se nerealisticky domnívali, že se jejich děti chtějí a mohou závislosti zbavit a přeceňovali vlastní schopnosti jim v tom pomoci. Sledování změn u jejich dětí v nich zároveň vyvolávalo pocity vzteku a bezmoci.

Participant z Choateho studie (2015) popisují počáteční změny, které ve vztahu s dětmi nastaly v důsledku jejich závislosti, především jako odcizení. Jedním z příkladů je změna

okruhu přátel jejich dítěte, které, na rozdíl od těch bývalých, už rodiče neznají, protože je od nich jejich děti „drží stranou“.

“So I never see her friends. If I ask her, she wouldn’t tell me. So she was keeping her life to herself. (Participant 22, Mother)”²¹ (s. 466)

Právě zhoršení vztahu s blízkou osobou, který dříve býval láskyplný a do něhož bylo vkládáno mnoho nadějí, identifikují Orford, Velleman, Copello, Tempeton & Ibanga (2010) jako jeden z nejvýznamnějších stresorů (provedli srovnání několika kvalitativních výzkumů z let 2000 – 2010, v nichž bylo dotazováno více než 800 rodinných příslušníků uživatelů drog). Toto zhoršení bylo často prožíváno skrze postupně rostoucí dobrovolnou izolaci příbuzného od zbytku rodiny a rodinného dění a mizející komunikaci mezi ním a ostatními.

2.4.2 Život se závislostí

Postupem času si rodina začíná uvědomovat, že drogový problém jejich člena je dlouhodobou záležitostí a začnou s ní ve svých životech „počítat“, což ovšem neznamená, že se nutně vzdávají snahy svým blízkým pomoci. Zároveň se ovšem dle Barnardové (2011) snaží čelit problémům, které s sebou užívání drog nese, a eliminovat či alespoň zmírňovat vzniklé škody, ať už jde o zdravotní problémy dítěte, či jeho případnou trestnou činnost. Tato snaha byla u jejich participantů vedena především potřebou ochránit dítě-uživatele tím, že ho více vtahovali do rodinného kruhu, nebo se o to alespoň pokoušeli, a přebírali za něj odpovědnost např. ve splácení dluhů. Autorka naznačuje, že cena za toto chování byla vysoká. Kromě vyčerpání samotných rodičů spočívala především ve sporech, které takové jednání mezi jednotlivé členy rodiny vnášelo. I participant z výzkumu Choate (2015) líčí snahy pomoci dětem až do vyčerpání vlastních sil, i oni reflektují jejich důsledky – slábnutí rodinných vazeb, rostoucí zoufalství a oslabování partnerského vztahu. Někdy rovněž popisují, že se pod tíhou rostoucího stresu a chaosu doma začali domovu vyhýbat, nebo se uzavřeli do vlastního světa – oddali se práci či svým zálibám, což ještě více přispívalo k rozpadu partnerského vztahu.

Autoři výzkumu provedeného v r. 2021 (Dykes & Casker) identifikovali tři dopady dlouhodobého zneužívání drog adolescenty na rodiče a sourozence uživatele – finanční, fyzické a emocionální. Podle zjištění výzkumného týmu Templeton, Zohhadi & Velleman (2007)

²¹ Takže její přátele nikdy nevidám. Když se jí zeptám, neřekla by mi to. Nechala si tedy svůj život pro sebe. (participantka 22, matka) (překlad autorky)

členové rodin, potýkající se s drogovým problémem, trpí často nespavostí, depresemi a úzkostmi.

Běžným projevem závislosti, kteří rodiče, resp. sourozenci uvádějí, jsou krádeže, podvody a nedodržování slibů a pocity zrady a ztráty důvěry (Jackson, Usher & O'Brien, 2014). Uváděným pocitem s tímto chováním spojeným je pocit ztráty bezpečí ve vlastním domově. Participanti zmiňují např. opatření, která museli zavést – zamykání, schovávání cenností. Podobné jsou zkušenosti participantů z výzkumu Barnardové (2011). V důsledků opakujících se krádeží, podvodů či hrubého chování závislých dochází v této fázi v rodinách k postupnému rozpadu vztahů, ztrátě důvěry a úcty. I projev náklonnosti může být, většinou oprávněně, vnímán jako manipulace ze strany uživatele – jako snaha získat, co potřebuje. Participanti ve svých výpovědích hovoří také o neustálém podezřívání, obviňování na jedné straně a popírání na straně druhé, o nutnosti být obezřetný a chránit si své věci, neustálé kontrole a odporu vůči ní. Všechny tyto skutečnosti přispívaly k pocitu, že pro ně domov přestával být bezpečným místem, místem klidu a vydechnutí, ale naopak centrem stresu a psychické nepohody.

Jak píše Barnardová (2011), snaha vyjít vstříc potřebám dítěte užívajícího drogy vede k tomu, že se tyto dostávají do konfliktu s potřebami ostatních členů rodiny. Pozornost upřená na „problémového člena“ navíc začne chybět jinde, ostatní vztahy – partnerské, vztahy mezi rodiči a ostatními dětmi i mezi sourozenci navzájem – bývají nezřídka zanedbávány. Problémy spojené s užíváním drog navíc vedou mezi jednotlivými rodinnými členy k častým neshodám o tom, jak tyto problémy řešit. Sami rodiče se často dostávají do dilemat, např. kolem finanční podpory svých dětí. Ačkoliv jsou např. rozhodnutí je finančně nepodporovat, dají jim peníze, pokud se domnívají, že je potřebují na něco jiného než na drogy, nebo proto, aby je chránili (před dealery, ze strachu, aby se nedopustili zločinu...). Následně si to vyčítají, cítí se využiti, mají pocit, že selhali. Neřešitelnost jejich situace bývá prožívána jako past (Orford, Velleman, Copello, Tempeton & Ibanga, 2010).

Jako jedna ze zásad, doporučených v práci s rodiči závislého, je jejich jednotný postup a výchovné strategie volené při řešení drogového problému jejich dcery/syna (Nešpor, Csémy, 1997; Hajný, 2001). Jak ale ukazuje Barnardová (2011), toto je, alespoň v počátcích, spíše výjimečné. Častá je naopak situace, kdy každý z rodičů zaujímá jiný emocionální a tím i výchovný postoj. Z výzkumu vyplývá, že matky se častěji cítily za děti zodpovědné, a to i na úkor sebe samých. Zaujímal tak častěji tzv. hyperprotektivní přístup, věřily, že svou péčí a kontrolou mohou dosáhnout zlepšení situace. Otcové se naproti tomu (autorka zde vychází z jejich výpovědí, kterých ovšem není v důsledku jejich menší ochoty k rozhovoru mnoho, a z výpovědí jejich partnerek) častěji klonili k razantnějšímu přístupu, který by zabránil škodám

způsobovaným ve zbytku rodiny. Tato diskrepance nezřídka vedla k neshodám a hádkám, někdy k tomu, že tím, kdo se od rodiny izoloval, byl sám otec. Ostatně obdobný model reakcí popisuje již Kaufman (1981) ve své studii, zkoumající 75 rodin bývalých uživatelů návykových látek. Nejčastějším rodinným vzorcem byl u tohoto vzorku participantů model propleteného vztahu mezi matkou a synem (autor zde odkazuje na teorii Minuchina, publikované poprvé r. 1974, v češtině v r. 2013), z něhož se otec cítí vyloučen a reaguje nezájmem, případně zvýšenou konzumací alkoholu a násilným chováním.

Barnardová (2011) nazývá část matek ze svého výzkumu „prostřednicemi“, jejich snaha užívající děti chránit a zároveň zabránit eskalaci konfliktů ve zbytku rodiny je často vedla k tendencím tajit a krýt jejich prohřešky před ostatními (nakupovat zpět ukradené věci), tajně porušovat nastavená pravidla (např. dávat jim peníze). Takové chování pochopitelně vedlo při jeho odhalení k dalším hádkám a také k pocitu nespravedlnosti a křivdy na straně ostatních dětí. Není překvapivé, že takováto pozice „mezi“, vedená snahou o alespoň částečnou spokojenost všech, vedla ve svých důsledcích k jejímu naprostému přetížení a nezřídka i vzniku psychosomatických obtíží.

Trefně je taková situace popsána v knize Matka Davida S., narozeného 4. července 1959, kde autorka beletristicky zpracovala svou zkušenost se synem trpícím závislostí na opiátech:

„Simon se kupodivu na nic neptal, když jsem mu řekla, že David stůně... Teprve pozdě večer začal vyzvídat a já s kamennou tváří lhala. Je nemocný. Má horečku. Zvrací. Průjem. ‚A zavolalas doktora?‘ No tak, jen do toho: ‚Zavolala.‘ – ‚A co říkal?‘ – ‚Prý virové onemocnění, má zůstat tři dny v posteli, ať k němu nikdo nechodí, ne, ty taky ne, teď potřebuje hlavně klid a je to nakažlivé‘... A já byla ochotná před Davidem zametat. Šla jsem mu do školy pro seznam knih. Zase ta stejná písnička před ředitelem školy: virové onemocnění, trochu se to protáhne... Věděla jsem, že ho chci zachránit. Někdo ho přece musí zachránit. Já. Uklidila jsem mu v pokoji a dávala si pozor, abych ho neprobudila. Nosila jsem mu nahoru pomerančovou šťávu a opakovala si přitom jeho sliby. Tentokrát je splní. Ještě pár dní a začne znova. Bude chodit zase do školy, do nové školy, kde ho nikdo nezná. Simon se vrátil domů. Jako cizí člověk, který si byl zaplachtit. Sólista, který se na život podíval z jiné stránky a navrátil se s novou silou. Už nebyl ochoten polykat moje lži. ‚Jak mu je? Už vstal z postele?‘... Nečekal na odpověď a hrnul se nahoru. ‚Simone!‘ křičela jsem za ním, ‚Simone, nech ho na pokoji, je nemocný, má průjem. Nech ho na pokoji.‘ Stoupal dál po schodech a já ho s každým schodem víc nenáviděla. Ničil moji naději, moji víru, dával mi najevo, že sama taky nevěřím.

Zesměšnil mou celodenní snahu, znovu ve mně probudil můj strach.“ (Keulsová, 1990, s. 72–73)

Důležitou okolností, kterou Barnardová (2001) uvádí a dokládá citacemi z rozhovoru, je nárok matek, aby je rodina v jejich snažení podpořila, aby rodina „táhla za jeden provaz“ a podivně deformovaným způsobem se tak přizpůsobila nezdravé situaci, čímž se nadále prohlubovaly pocity nelibosti, nespravedlnosti a odporu. O tom, jak tato dynamika vstupuje do prožívání sourozenců, bude pojednávat následující kapitola.

S přítomností drogově závislého dítěte bývá spojeno také zvýšené množství agrese v rodině. Participanti z výzkumu Choateho (2015) hovoří o konfrontaci a křiku jako součásti jejich každodenní reality. Brzy se navíc přestane konflikt omezovat jen na dvojici rodiče a dítěte a začne prostupovat do celé rodiny. Různé formy agresivity zachycuje i studie Orford, Velleman, Copello, Tempeton & Ibanga (2010): kromě fyzické agresivity jde o podrážděnost, verbální napadání, hrubost, vyhrožování a panovačné jednání. Participanti z výzkumu Jackson, Usher & O'Brien (2014) také hovoří o verbálním, emocionálním a fyzickém týrání, které někdy dosahovalo takové míry, že někteří členi rodiny (především otcové a sourozenci) domov opustili. Opět se ukazuje, že tím, kdo nejčastěji a také nejdéle zůstává, bývá matka. Škody ve zbytku rodiny ovšem bývají veliké. Jackson, Usher & O'Brien mluví o „rozbitých rodinách“.

Jejich situace bývá o to těžší, že, jak bylo řečeno, často zažívají stud a v jeho důsledku i sociální izolaci (Jackson, Usher & O'Brien, 2014; Choate, 2015; McCann, Lubman, 2017; Richter, Johnson, Svennson, 2017). Zvláště na malých městech se mladí narkomani poměrně rychle stávají „známými firmami“, mnoho sousedů má osobní zkušenost s jejich chováním ovlivněným návykovými látkami, nezřídka mohou být i oběťmi jejich trestných činů. Jílek (2008) doplňuje, že spolu s uživatelem se společenským vyvrhelem stává často i jeho rodina. K jejich izolaci přispívá rovněž fakt, že si v důsledku nejistoty, co se doma bude dít, nemohou zvát návštěvy (Jackson, Usher, O'Brian, 2014), McCann, Polacsek & Lubman (2019) poukazují na nutnost neustálé ostražitosti v důsledku nepředvídatelnosti chování ovlivněného závislostí, o které hovořili participanti jejich výzkumu. Sami tak postupně omezovali své zájmy a společenské aktivity, například neodjížděli na dovolenou ze strachu, v jakém stavu by našli dům po svém návratu (Orford, Velleman, Copello, Tempeton & Ibanga, 2010). Participantka výzkumu, sestra uživatelky návykových látek, říká:

„My husband and I never go away, because she needs us. We need to be around. We also never drink [alcohol] at the same time. If we have a wedding or an engagement

party, one of us is always sober because there've been so many times when she has needed us. (Participant 27, sister)²² (McCann, Polacsek & Lubman, 2019, s. 905-906).

Kromě studu zažívají blízcí drogově závislého také pocity viny. Závislost dítěte vnímají jako důsledek vlastního selhání (především v rodičovské roli). Richert, Johnson & Svensson (2017) vytvořili sebereportovací dotazník, který vyplnilo 687 rodičů dospělých uživatelů návykových látek. Zažívané pocity viny uvedlo 64 % z nich. V doprovodné otevřené otázce s objevila i tato výpověď jednoho z rodičů:

„The feeling of shame, the guilt of having failed as a parent. Having been unable to protect your own children against the worst thing imaginable!“²³ (Richert, Johnson & Svensson, 2017, s. 15)

Participantí výzkumu Jackson, Usher & O'Brian (2014) obvinění, že nejsou dostatečně dobrými rodiči, cítili především zvnějšku. Sami ovšem byli rovněž podobnými pochybnostmi zmítáni. Rodiče ze studie Richerta, Johnsona a Svenssona (2017) se cítili být za chování svého dítěte okolím odsuzováni.

Dalšími uváděnými pocity bývají obavy a strach – z předávkování, z toho, že se jejich dítě stane obětí násilí, či že u něj v důsledku dlouhodobého užívání drog propukne psychické onemocnění (Orford, Velleman, Copello, Tempeton & Ibanga, 2010). Sami rodiče uvádějí, že právě dlouhodobý strach bývá důvodem jejich vlastních obtíží – deprese, úzkosti či poruch spánku (Richert, Johnson & Svensson, 2017). Dalšími uváděnými pocity jsou bezmoc a smutek. Pocity bezmoci a smutku uvádělo až 90% rodičů (Richert, Johnson & Svensson, 2017).

„The powerlessness! Seeing your beloved child wasting away and die mentally in front of your own eyes without being able to do anything about it.“²⁴ (Richert, Johnson & Svensson, 2017, s. 14)

Ve výzkumu McCann, Polacsek & Lubman (2019) vyjadřovali participantí pocit bezmoci v situaci, nad níž měli jen malou kontrolu, přičemž používali metafory „v pasti“.

Pocity hlubokého smutku bývají spojeny se ztrátou kontaktu s dítětem, nenaplněnými nadějemi a přáními spojenými s dítětem, a také s vědomím, že jejich syn/dcera již možná nikdy „nepovede normální život“ (Richert, Johnson & Svensson, 2017).

²² S manželem nikdy neodjíždíme, protože nás potřebuje. Potřebujeme být nablízku. Také nikdy nepijeme současně alkohol. Když máme svatbu nebo večírek, jeden z nás je vždy střízlivý, protože nás už tolikrát potřebovala. (Překlad autorky)

²³ Pocit hanby, pocit viny, že jsem selhal jako rodič. Nedokázali jste ochránit své vlastní dítě před tím nejhorším, co si lze představit! (překlad autorky)

²⁴ Ta bezmocnost! Vidět své milované dítě, jak před vašimi očima chřadne a mentálně umírá, a nemoci s tím cokoliv dělat. (překlad autorky)

2.4.3 Odvržení

Po určité době silně problematického fungování a vyčerpání vyzkoušených možností, jak dosáhnout u svého blízkého abstinence (např. sliby, vyhrožování, citové vydírání), dospívají některé rodiny k uvědomění, že cena, kterou za snahu pomoci drogově závislému dítěti platí, je příliš vysoká, a navíc nevede k žádnému viditelnému pokroku. Rozhodnutí „odvrhnout“ dítě (sourozence) líčí jako nutný, pragmatický krok, učiněný v zájmu zbytku rodiny (Barnardová, 2011). Jak upozorňují Orford, Velleman, Copello, Tempeton & Ibanga (2010), tomuto velkému kroku zpravidla předcházejí kroky dílčí. Popisují je jako vytvoření odstupu mezi uživatelem, který je jedním ze způsobů, jak se vyvarovat sebeobětování a znovu zlepšit kvalitu vlastního života. Jako příklad uvádějí matku závislého syna, která se rozhodla změnit práci, ve které se cítila jistější, a učinit společné rozhodnutí s manželem, že se nenechají problémem pohltit, ale „půjdou dál“.

Rozhodnutí úplně se odpoutat od blízkého trpícího závislostí bylo dle Barnardové (2011) spojeno s konkrétními praktickými kroky, které měly např. zamezit přístupu závislého do domácnosti, omezení finanční pomoci atp. Většinou byl tento krok činěn se sebezapřením a s pocity viny vůči závislému dítěti. Často rodiče rozhodnutí své dítě např. vystěhovat, pokud se ovšem nejedná o impulzivní reakci, dlouhou dobu zvažují, zmítají jimi pochybnosti provázené právě pocity viny. Jílek (2008) upozorňuje, že právě pocitů viny, zvláště v případě rodičů, dokáží závislí často využívat a manipulovat tak jimi.

Přítomný bývá rovněž strach, neboť se tím rodiče vzdávají (možná iluzorní) kontroly nad stavem svého dítěte. Tento strach s nimi sdílejí i sourozenci uživatelů. Zároveň ale takový přístup postupně do rodin přináší úlevu a větší klid. Naprostá většina zkoumaných rodin zároveň se svým závislým členem i nadále udržovala kontakt, běžně také docházelo k opětovnému přijetí dítěte do domácnosti, např. po nějaké významné události v rodině (úmrtí, v nemoci), většinou pak ale brzy docházelo k recidivě problémů. Následné opětovné „vyhoštění“ pak ovšem bývalo prožíváno jako snazší (Barnardová, 2011).

Pro tento přístup používá autorka názvu *tough love*, do češtiny obvykle překládaného jako tvrdá či pevná láska. Původně byl tento termín používán ve spojení s tzv. synanonskou hrou, specifickou formu encouterových skupin využívaných v programech pro závislé v 60. letech 20. století. Jejich prostředkem byla konfrontace, často verbální agrese s cílem zbavit jejich účastníky strachu z konfliktu a dovést je k adaptivnějšímu řešení. Podstatné bylo, aby tato konfrontace nebyla výsledkem nepřátelství, ale naopak zodpovědného zájmu a péče.

(Kalina, 2008). V této podobě se dnes v léčbě drogově závislých nepoužívá, nicméně např. Richterová-Těmínová (2007) považuje konfrontaci nikoliv za cíl, nýbrž. prostředek růstu, získání náhledu, uvědomění si hranic. Je tedy podle ní vhodné využít ji k procesu učení během léčby.

Termín *tough love* byl převzat a používán jako popis optimálního rodičovského, případně partnerského přístupu k závislým. Nešpor ji definuje jako: „vřelost a zájem pomoci, ale neochota přímo nebo nepřímo podporovat další škodlivé užívání návykových látek nebo hazardní hru“ (2006, s. 278). Nicméně i proti tomuto přístupu se objevují námitky. Nepustil (2021) polemizuje s Ratajem který v rozhovoru pro internetový deník m.j. řekl: „S nikým, kdo svého partnera vyléčil ze závislosti láskou, jsem se nesetkal. Mnohem pravděpodobnější je, že alkoholikovi pomůžete svým vztekem, výhrůžkami nebo odchodem.“ („Alkohol posiluje pudy...“, 2021). Zpochybňuje tak rozšířené přesvědčení, že teprve „pád na dno“ může být momentem obratu a následné úzdravy:

„U mnohých lidí sice byl zážitek pádu na dno důležitým momentem v jejich pozdějším zotavení, mnozí však tento pád nepřežili. A jiným by se naopak nikdy nepodařilo překonat závislost, pokud by neměli po boku milujícího partnera. Láska ve všech svých podobách má léčivou a transformační moc.“

Ukazuje se, že je zásadní, aby rozhodnutí o změně přístupu k dítěti bylo rozhodnutím samotných rodičů a aby na něj a na všechny své výše zmiňované pochybnosti měli dostatek času a prostoru. V opačném případě se mohou cítit být tlačeni. Pokud navíc tento tlak cítí od odborníků, vnímají, že jsou jejich návrhy v rozporu s jejich hodnotami či potřebami, což může vést ke ztrátě důvěry v pomáhající odborníky (Choate, 2015).

2.5 Práce s rodinou závislého

V práci s rodinou uživatele návykových látek můžeme identifikovat dvě hlediska. V prvním jde o práci s rodinou při snaze pomoci samotnému závislému, v druhém pak o pomoc ostatním členům rodiny s jejich problémy, plynoucími ze soužití se závislým. Pro účel této práce od sebe obě hlediska oddělíme, v realitě je ovšem takto oddělit zcela nelze, neboť v rodinném systému jeden prvek ovlivňuje druhý a nastává-li změna u jednoho, předpokládáme, že vyvolá změny u i ostatních prvků systému.

2.5.1 Práce s rodinou jako součást léčby závislého

Rodinná terapie jako součást léčby závislosti je indikována především v případě nízkého věku uživatele, dále pak v případě selhávání klienta v léčbě z důvodu přílišného „zapletení“ do rodinných problémů (Kalina, 2003). Důrazně doporučována bývá při přijímání uživatele do rezidenční léčby v terapeutických komunitách, které obvykle pořádají pravidelné rodinné víkendy, jejich součástí bývá rodinná terapie i rodičovské skupiny/skupiny pro blízké. Teoretické východisko potřeby rodinné terapie v léčbě závislosti, především v adolescentním věku, shrnují Waldron, Brody & Hops (2017, s.343) takto: Užívání alkoholu a drog je pojímáno jako chování, které se vyvíjí a udržuje v kontextu maladaptivních rodinných vztahů. Změna rodinných interakcí a zlepšení vztahového fungování je klíčem ke snížení zapojení mladistvých do užívání návykových látek.

Tento přístup nebyl vždy samozřejmý. Jak upozorňuje Kalina (2008), v době zakládání prvních terapeutických komunit v 60. letech v USA dominoval v odborné veřejnosti pohled zdůrazňující psychopatogenní působení rodiny, rodiny byly vlastně považovány za viníka problémů jednotlivce. Naproti tomu společenství v terapeutické komunitě byla vnímána jako náhradní rodina, v níž mělo dojít ke korektivní zkušenosti. Prostředkem „vypořádání se“ s rodinnými traumaty pak byla individuální a skupinová psychoterapie.

Ke změně pohledu na roli rodiny v problému závislosti jedince došlo postupně z několika důvodů. Především je dnes odbornou veřejností přijímán náhled na závislost jako na výsledek interakce široké řady faktorů, zahrnující osobnostní předpoklady stejně jako působení rodiny, vrstevníků a celé komunity (Rowe, 2012). Je tedy na místě do léčby zahrnovat i tyto složky. Zvláště při práci s adolescenty se praktická změna v rodinných poměrech (komunikaci, pravidlech, řešení konfliktních situací aj.) ukázala jako nezbytná pro návrat adolescenta zpět do rodiny a k abstinenci. Ke změně přispěl i vývoj v rámci samotné rodinné terapie. Kalina (2008) popisuje posun od chápání rodiny jako viníka minulých i současných problémů k důrazu na spoluzodpovědnost za budoucnost. Kromě toho se změnil i přístup rodinných terapeutů k závislostnímu chování – lze říci, že jej při práci s rodinným systémem přestali tolerovat a začali doporučovat abstinenci léčbu. Oba přístupy se začaly více protínat a postupně i jeden s druhým spolupracovat. Výsledkem je, že rodina není nadále jednostranně vnímána jako zdroj patologie, nýbrž jako potenciální zdroj podpory a pomoci na cestě k abstinenci. Jak poznamenávají Podmajerský a Prillinger (2001), disponuje rodina mnohem mocnějšími motivačními nástroji než terapeut, jehož úkolem je tohoto zdroje v praxi co nejvíce využívat.

Výsledkem srovnání dat z řady dílčích studií (Liddle & Dakof, 1995) je tvrzení, že rodinná terapie, zvláště u adolescentů, napomáhá k udržení klientů v léčbě, slouží ke snížení

užívání drog a výskytu problémového chování s ním spojeným a přispívá ke zlepšení prosociálního rodinného fungování. Jejich závěr (v důsledku nedostatku výzkumných dat ještě opatrný) nicméně byl, zvláště v případě dospělých, že rodinná terapie je slibnou, nikoliv definitivní metodou pro léčbu závislosti na alkoholu a nealkoholových drogách. O sedm let později Rowe a Liddle (2003) již mohli konstatovat, že v léčbě problémů spojených s drogovou závislostí pomocí rodinných přístupů došlo k značnému pokroku a rodinná terapie je považována za nejúčinnější přístup.

Také výzkum Shek, Zhu, Dou & Chai (2019) identifikoval zapojení rodiny do léčby závislého adolescenta jako jeden z facilitátorů terapie. Upozornil rovněž na fakt, že za nízkou úroveň spolupráce nemusí vždy stát nedostatečný zájem či angažovanost rodičů, ale jejich materiální podmínky (nedostatek financí na cesty za hospitalizovaným dítětem, nutnost péče o další sourozence ad.)

Lze konstatovat, že existuje několik přístupů v rodinné terapii (psychodynamický, behaviorální, systemický, strukturálně-ekologický). Každý z nich pracuje s rodinou svým způsobem, jejich cíle jsou ale v zásadě společné. Kalina (2008) mezi ně řadí:

1. Zavedení základních pravidel

Jak bylo řečeno výše, pravidla jsou v rodinách s drogovou anamnézou často chaotická, nevyslovená, nebo naopak příliš přísná a rigidní. Jasné nastavení pravidel v rámci terapeutických sezení přináší jistotu a bezpečí a může pomoci rodině zavést obdobná pravidla i mimo rámec terapie.

2. Zapojení, zakládání komunikační struktury

Prostřednictvím rodinné terapie zažívají rodiny zapojení každého jednotlivého člena rodiny, učí se navzájem si naslouchat a komunikovat spolu. To vše přispívá ke vzájemnému respektu i změně sebepojetí, které podporuje motivaci a převzetí zodpovědnosti.

3. Identifikace základního problému

Základem rodinné terapie je vnímání problémů jakožto součásti systémového „selhání“, nikoliv hledání individuálního viníka. Tato optika bývá pro rodinu překvapivá, ne vždy je hned přijata s porozuměním a bez odporu. Zaměření pozornosti na hlouběji ležící problémy s pravidly, hranicemi, rolemi, vztahy a konflikty, nikoliv jen na samotné užívání drog, pomáhá hledat způsoby, jak každý ze členů rodiny může přispět k jejich zvládnutí.

4. Podpora sdělování a sdílení

Cílem rodinné terapie je rovněž napomoci rodině k otevřené komunikaci prosté lží, manipulací, zatajování a potlačování pocitů. Zároveň je otevřená komunikace chápána i jako prostředek ke všem ostatním změnám.

5. Zaměření na udržovací vzorce

Terapeut je nápomocný rodině v nahlédnutí vzorců chování, které umožňují užívání drog u jednoho z členů. Takovými vzorci může být např. ignorance až tabuizace tématu užívání drog, krytí a omlouvání prohřešků s jejich užíváním spojených, nedodržování dohod a odpouštění dluhů. Důraz je kladen na osobní odpovědnost, která je předpokladem úspěšné abstinence.

Rowe (2012, s. 61) za jeden z cílů rodinné terapie s rodinou s drogovou problematikou považuje i úpravu životního stylu rodiny, neboť právě vyvážený životní styl bývá považován za jeden z kritických faktorů udržení abstinence a prevence relapsu (viz např. Rawson et al, 1993; Marlatt & Witkiewitz, 2005; Nešpor, Matanelli, 2011 ad.)

2.5.2 Pomoc rodině se závislým členem

Jak upozorňuje Kalina (2003), činit z rodiny pouze pomocný nástroj terapie závislého klienta může být vnímáno jako neetické. Jak jsem popsala výše, rodiny, jejichž život je poznamenán problémy s užíváním drog, jsou vystavovány enormnímu stresu. Často jsou také obětí stigmatizace (viz výše), jejímž důsledkem bývá sociální izolace, svému trápení tudíž nezřídka čelí osamocení. Cílem práce s rodinou problémového uživatele drog je tudíž ve stejné míře i snaha o úpravu rodinných poměrů tak, aby z nich profitovali, pokud možno, všichni její členové. Barnardová (2011) poznamenává, že součástí takového přístupu může být i doporučení rodině ukončit kontraproduktivní podporu dítěte s drogovým problémem.

Orford, Velleman, Copello, Tempeton & Ibanga (2010) uvádějí, že nejčastěji zmiňovaným typem podpory, kterou příbuzní drogově závislého ve specializovaných službách hledají, je emocionální podpora. Možnost popovídat si s někým, kdo bude naslouchat a poskytne přijetí a porozumění, je tím, co potřebují. Vítaná je rovněž možnost sdílet svou zkušenost s lidmi, kteří mají podobnou zkušenost - toto sdílení může být velmi úlevné, ať už jde o program řízený profesionálem, svépomocnou skupinu či spontánní sdílení v rámci přátelských vztahů. Přátelé, kteří sami závislost blízké osoby zažili, bývají cenným zdrojem pochopení a podpory (McCann & Lubman, 2017). Význam svépomocných skupin je krom jejich okamžitého efektu i v efektu sekundárním. Z jejich účastníků se nezřídka stanou přátelé, kteří si jsou blízcí i po skončení existence skupiny.

Za důležitou považují participantí stejné studie také edukaci. Dostatek informací o problematice závislostí pomáhá lidem dotčeným tímto problémem nabýt pocitu kompetence a jistoty. Erudovanost odborníka zpravidla zvyšuje jejich pocit jistoty a bezpečí. Uvedenou skutečnost potvrzují i autoři Orford, Velleman, Copello, Tempeton & Ibanga (2010). Ti navíc

uvádějí dva druhy vítané podpory rodiny závislého. První z nich nazývají podporou ze zálohy. Participantů zde hovořili o potřebě podpory v jejich úsilí namísto kritiky či vyjadřování nesouhlasu, na který jsou zvyklí např. od přátel či širšího příbuzenstva. Druhý typ podpory spojovali s pozitivním vztahem k jejich blízkému. Oceňovali, pokud ti, kteří jim pomáhali, měli k jejich příbuznému pozitivní vztah, nebo se o něm vyjadřovali jako o někom, kdo si zaslouží pomoc a podporu a kdo se potenciálně může změnit.

Prostředkem pomoci rodině může být zmíněná rodinná terapie, individuální terapie poskytovaná blízkým drogově závislým, krizová intervence, drogové poradenství, skupinová práce s blízkými závislých, ať už vedená profesionálem, nebo v podobě svépomocných skupin. Rodinné intervenční programy směřují pozornost k potřebám ostatních členů rodiny (rodičů, sourozenců), které bývají dlouhodobě zanedbávány. V popředí zájmu práce s příbuznými závislých jsou dle Frouzové (2003) tato témata: vyrovnání se s faktem diagnózy, ošetření traumatických zážitků se závislostním chováním spojených, zpracování pocitů viny, práce na interpersonálních vztazích v rodině, nácvik potřebných vzorců chování v komunikaci se závislým, vyrovnávání se s úzkostí a strachem z budoucnosti či přijetí relapsu jako součásti uzdravného procesu.

Výzkum McCann & Lubman (2017) poukázal na důležitost „oddechových“, relaxačních a zábavních aktivit pro blízké uživatelů drog. Popisované strategie sahaly od dočasného stažení se z bezprostřední situace s blízkým - uživatelem drog, až po zapojení různých aktivit, které účastníkům výzkumu přinesly odpočinek a úlevu:

„Going to the gym four or five times a week kind of helps. I go in the mornings and that's helped a lot.(Interviewee 19, father)“²⁵(McCann & Lubman, 2017,s. 14)

„Meditation, counselling ... stepping back or taking time out, a lot of time out. Sometimes it's time out from family. It's time out from everything, the world, just being alone. I needed to seek help for myself only. I needed to let go of her having a drug addiction and I needed to just worry about how I was going to continue. (Interviewee 23, sister)“²⁶ (McCann & Lubman, 2017, s. 14).

Bohužel i v případě pomoci rodinám se ukazuje, jak konstatuje Barnardová (2011), že sourozenci uživatelů drog jsou těmi, komu je nezřídka i ze strany poskytovatelů služeb

²⁵ Chůze do posilovny čtyřikrát nebo pětkrát za týden byl způsob pomoci. Chodím tam ráno a moc mi to pomáhá (participant 19, otec) (překlad autorky)

²⁶ Meditace, terapie... stáhnout se a vzít si čas pro sebe, hodně času. Někdy to je čas mimo rodinu. Je to čas pryč od všeho, od světa, jen na to být sama. Potřebovala jsem hledat pomoc jen pro sebe. Potřebovala jsem se zbavit její drogové závislosti a starat se jen o to, jak budu pokračovat já. (participantka 23, sestra) (překlad autorky)

věnována nejmenší pozornost. Domnívá se, že je tomu tak i proto, že jejich zranitelnost je méně zřejmá, neboť je tlumena prostřednictvím rodičů. Z realizovaného výzkumu vyplývá, že pracovníci příslušných služeb nebyli schopni pojmout sourozence jinak než jako prostředek k léčbě drogově závislých klientů. Svědčí o tom například i úryvek z realizovaného rozhovoru s praktickým lékařem rodiny, potýkající se se závislostí svého člena:

„O ty se opravdu momentálně tak moc neobávám... protože sourozenci si nejsou vždycky blízcí, že, a je tam možná i nějaký konflikt... [sourozenci] se prostě musí naučit tomu přizpůsobit a žít s tím, člověku to nesmí ovládat život, schopnost přežít nebo tak něco.“ (Barnardová, 2011, s. 66)

Důležitou podmínkou dobře zaměřených psychosociálních služeb pro rodinné příslušníky drogově závislých je zohlednění kulturních, genderových a jiných specifíků jejich příjemců. Na některé rozdílnosti upozornili autoři srovnávací studie z r. 2010 (Orford, Velleman, Copello, Tempeton & Ibanga). Zkušenost být členem rodiny s drogově závislým členem je podle nich něčím, co bývá v interkulturních studiích nazýváno variformní univerzalitou – obecný princip je v různých kulturách shodný, ale jeho podoba se v jednotlivých kulturách liší (Loner, 1980). Autoři vyzdvihli například genderové rozdíly v copingových strategiích, odlišnost podpory, které se lidem dostává v komunitě, a s ní spojenou míru společenské stigmatizace a izolace či důsledky závislosti pro autonomii členů rodiny v individualistické kultuře Velké Británie aj.

Je zřejmé, že rodina drogově závislého potřebuje co možná nejširší pomoc a podporu, ať už v rámci práce se závislým, či sama o sobě. Její situace a situace všech jejích členů je velmi zatěžující a jako taková může být zdrojem psychických obtíží a velkého trápení. Možný je ovšem zmiňovaný pohled na krizi jako na šanci. Rodinné krize, k nimž drogová závislost jednoho z jejích členů bezesporu patří, bývají často bodem obratu – v jejím důsledku dochází ke změně vnitřní struktury rodiny a vzorců jejího fungování. Krize nemusí v rodině způsobit jen změny k horšímu, může přinést, po jejím překonání, i nové pozitivní prvky (Patterson, 2002). Toto Pattersonovo zjištění ostatně odpovídá i názorům vědců zkoumajícím rodinnou resilienci, jejíž podstatnou složkou je složka růstová; krize je vnímána jako potenciál ke změně a růstu (Šolcová, 2008; Walsh, 2015; Sobotková, 2018). Bylo by tedy jistě zajímavé sledovat, k jakým dlouhodobým změnám v rodinách v důsledku drogového problému dochází, aniž bychom se zaměřovali pouze na problémy a změny k horšímu. Některé z možných odpovědí, domnívám se, přináší i mé výzkumné šetření.

2.6 Sourozenci a drogy

To, že závislost negativně vstupuje do života také sourozence uživatele, se nám jeví jako nepochybné. Možná překvapivé je, že podle některých výzkumníků samotné rodiče často nenapadne, jak moc jejich děti situaci vnímají a jak moc se jich dotýká. Howard et al. (2010) referují o léčebném programu BEST, jehož cílem bylo zviditelnit sourozence drogově závislých. Sourozenci byli požádáni, aby hovořili o vlastních pocitech spojených s drogovou situací v rodině. Bolest a vztek, o kterých mluvili, jejich rodiče často velmi překvapily. Výmluvně to ilustruje také citace z rozhovoru, kterou najdeme u Barnardové. Bratr problémového uživatele drog zde říká:

„A byla to máma, kdo mi, když mi říkala, že přijdete [výzkumník: MB], řekl: ‚Nikdy mě ani ve snu nenapadlo, že bych se tě měla zeptat, co si o tom všem myslíš.‘ A to bylo před šesti lety, chápete, jo?“ (2011, s. 55)

Rovněž participantí výzkumu z r. 2016 (Tsamparli, Frrokaj) – sourozenci drogově závislých referovali pocit opomíjení. Skutečnost, že se rodiče více věnovali jejich sourozencům, prožívali jako odmítnutí. Pocity sourozenců drogově závislých jsou v některých ohledech podobné pocitům sourozenců závažně nemocných či jinak „výjimečných“. Rozdíl je možná v tom, že je-li pozornost věnována dítěti, které svým chováním často rodině škodí a ubližuje, spíše to sourozenec cítí jako nespravedlnost a křivdu. V této souvislosti můžeme citovat výpověď jednoho z participantů výzkumu Barnardové (2011), sourozence Martina:

„Jenom proto, že jim je špatně nebo že jsou nemocní, nebo jak tomu chcete říkat, se jim zjevně věnuje větší pozornost, chci říct, bůh mě netrestej, je hrozné, že to říkám, ale kdyby měli rakovinu, nebo leukémii, tak bych všechny úplně chápal... to by na ně prostě byla upřená všechna pozornost, proč ne, ale když... ukradnou vám klidně třeba cukr z čaje, ukradnou všechno, co není přibitý, a i tak je vždycky přivítají s otevřenou náručí.“ (Barnardová, 2011, s.)

Podle zjištění Choateho (2015) rodiče vnímají situaci jinak. V jeho výzkumu rodiče sami mluvili o vlivu, jaký má závislost jednoho jejich dítěte na druhé, a to o přímém (krádeže, napadení) i nepřímém (zanedbané potřeby). Byli si vědomi toho, že potřeby ostatních dětí v rodině opomíjejí, a vyjadřovali nad tím lítost. Podobně rodiče jakožto participantí výzkumu Jackson, Usher a O'Brien (2014) hovořili o tom, že vnímají sociální stigmatizaci sourozenců uživatelů a že se cítí být rozpolceni mezi (často antagonistickými) potřebami svých dětí. Tato

jejich rozpolcenost pak může být dalším zdrojem pocitů selhání v rodičovské úloze. I rodiče ve výzkumu Richerta, Johnsona a Svenssona (2017) hovořili o pocitech viny, plynoucích z jejich přesvědčení, že neudělali dost pro své závislé dítě ani pro ostatní členy rodiny.

Ovšem i sami sourozenci uživatelů mají tendence sebe v celém příběhu upozad'ovat. Barnardová (2011) si všimla, že byli-li sourozenci tázáni na to, jak oni sami situaci prožívali, spíše popisovali proces užívání u sourozence a jeho dopady na rodinu, než aby reflektovali své vlastní prožívání.

Nakolik a jakým způsobem ovlivní závislost sourozence, závisí na mnohém. Jak bylo řečeno výše, sourozenci se v mnohém liší. Na jejich odlišnosti se podílí řada faktorů, například věk, pohlaví, pořadí narození, jejich osobnostní charakteristiky, rodičovské zacházení, zkušenosti z mimorodinného prostředí ad. Rovněž role, které v rodině jednotliví sourozenci zastávají, jsou odlišné. Jak tvrdí Barnardová (2011), rozdělení rolí v rodině mívá tendenci dlouho přetrvávat, rozdělení na „hodného“ a „zlobivého“ sourozence přetrvává i v době trvání drogového problému. Některé z příběhů, které byly součástí výzkumu Howard et al. (2010), ovšem ukazují, že v důsledku závislosti může dojít i k přetvoření zažitých sourozeneckých i jiných rodinných rolí. K otřesu např. dochází ve vnímání role mladšího a staršího sourozence. Jak popisuje Barnardová (2011), mladší sourozenci litovali „ztráty“ staršího sourozence, kterého vnímali jako vzor a zdroj podpory, a vzpomínali na to, jaké to mezi nimi bylo před vznikem drogového problému. Jejich potřeba vzhlížet ke staršímu sourozcovi byla narušena např. jejich špatným zjevem či stavy intoxikace viditelnými pro okolí, které snižovaly sociální kapitál nejen jich samotných, ale i jejich mladších sourozenců. V případě bratrů se jako problém ukazovalo rovněž násilné chování, namísto podpory a pomoci.

Někteří sourozenci se mohou stát jakýmsi „spojencem“ svého bratra/své sestry, ať už z pocitu viny z případného prozrazení, či ze strachu z odvety. Jiní přebírají rodičovskou roli, většinou ze strachu o sourozence, případně rodiče a ve snaze mít nad situací větší kontrolu. Některé sourozenci se zcela stáhnou a většinu aktivit ale i vztahů hledají mimo rodinu (Choate, 2015).

Popisovány bývají také pocity odcizení – dle Barnardové (2011) je zažívala většina participantů. Toto odcizení přičítá mj. výraznému úbytku společně tráveného času, který je nepřímou úměrnou zvyšujícímu se času, který spotřebovalo sourozencovo zaujetí drogou. Podobná zjištění předkládají i Tsampanli & Frrokaj. Jejich prožívání popisují autoři jako

truchlení nad ztrátou někoho blízkého: "... he is not the person I knew. He has become someone else... it's like a stranger".²⁷ (Tsamparli & Frrokaj, 2016, s. 135).

V některých výpovědích slyšíme též popis postupně sílícího zaměření na sebe, ústící až v plnou sebestřednost, která je vnímána jako překážka vzájemného vztahu. Role starší sestry/staršího bratra, za kterým by bylo možné jít pro radu či podporu, postupně úplně ztrácela naplnění.

„Dá se s ním jen těžko vyjít... je hodně sobeckej, hodně... podle mě, když lidi... kdokoli, kdo začne brát drogy, úplně ztrácí kontakt s realitou... stanou se z nich úplně jiný lidi... s lidma, co berou drogy, je to, jako by jim vůbec nezáleželo na životě, a v podstatě jim nezáleží vůbec na nikom, jenom na sobě.“ (Barnardová, 2011)

K dalším popisovaným pocitům sourozenců drogově závislých patří strach ze sourozence i o něj (jeho zdraví a život – Tsamparli & Frrokaj, 2016), strach o rodiče, zklamání, vztek, bolest, výčitky svědomí a stud (Howard et al., 2010; Tsamparli & Frrokaj, 2016). Narativní vyprávění sedmi žen, studentek psychologie a příbuzných oborů, sester drogově závislého sourozence, zachycené ve výzkumu Howard et al., některé z výše zmíněných pocitů výmluvně zachycují:

„I blame myself. She was supposed to follow in my footsteps. She was supposed to have her period of teenage rebellion and then cross over into her 20s and embrace responsibility and opportunity. She was supposed to emerge from the black hole of anger and frustration and neglect and learn from her time in the darkness. Instead she fell down deeper. And I left. Not just physically but emotionally as well... I did not stay to help her out. I left. And I blame myself.“²⁸ (Howard et al., 2010, s. 468).

„I felt anger at the money my parents were spending for treatment, or once he was released. I remember being so mad at my grandmother, because after my brother was released from jail due to drug-related issues, she took him clothes shopping. A few months before, he had stolen her purse, yet she spent several hundred dollars on him for 'work clothes' when he did not even have a job. Overall, I felt exhausted by the

²⁷ ... není to člověk, kterého jsem znal. Stal se někým jiným... je jako cizinec. (překlad autorky)

²⁸ Vyčítám si to. Měla jít v mých stopách. Měla prožít období náctileté rebelie a pak ve svých 20 letech již přijmout zodpovědnost a chopit se příležitostí. Měla se vynořit z černé díry hněvu, frustrace a zanedbávání a poučit se ze svého času v temnotě. Místo toho klesla hlouběji. A já jsem odešla. Nejen fyzicky, ale také emocionálně... Nezůstala jsem, abych jí pomohla ven. Odešla jsem. A dávám si to za vinu. (překlad autorky)

emotional and financial resources I spent trying to help him.”²⁹ (Howard et al., 2010, s. 470).

Kromě odcizení tak ve vztahu mezi sourozenci může dominovat strach, odpor, vzájemné naštvání až nenávist. Sestra problémového uživatele o tom hovoří takto:

„I hardly ever speak to him, he scares me. It’s horrible, he’s my own brother and I actually hate him.“³⁰ (Orford, Velleman, Copello, Tempeton & Ibinga, 2010, s. 50)

Barnardová (2011) popisuje také potřebu některých sourozenců chránit rodiče, především matku, kterou vnímají jako ohroženou. Vstupují tak s ní do aliance, což nadále narušuje jejich vztah se sourozencem a v některých případech i další vztahy v rodině. Jiní sourozenci se na své rodiče zlobí, pocítují je jako slabé, neschopné prosadit rodičovskou autoritu a nastavit hranice: „My parents did not establish clear boundaries and let him do whatever he wanted.”³¹ (Tsampanli & Frrokaj, 2016, s. 136)

Sami závislí hovořili ve výzkumu (Barnardová, 2011) o tom, že je jejich léčba spojená s návratem k sobě samému, k jejich původnímu já. Sourozenci viděli nezřídka proces úzdravy léčby podobně. V období závislosti jako by se jim jejich sourozenec ztratil, během úzdravy pak popisovali pocit, že se vrací. Tato naděje byla ovšem často nahlodávána opakovanými relapsy a recidivami. Při dlouhodobém trvání drogového problému pak jako by pro ně bylo čím dál těžší pamatovat si, jaký vlastně jejich sourozenec dřív byl. Spolu s tím se ztrácela i víra, že existuje cesta zpět. Podobně hovoří i účastník dalšího kvalitativního výzkumu:

„The worst part for me was not knowing that person anymore and knowing he’d done things that the brother that I once knew would never done. (Interviewee 5, brother)“³² (McCann, Lubman, Boardman & Flood, 2017, s. 11).

2.6.1 Sourozenecký vliv na užívání drog

Diskutovanou kapitolou je vliv užívání drog jednoho sourozence na užívání drog druhým sourozencem. O tom, že existuje souvislost mezi závislostí jednoho a druhého sourozence, svědčí řada výzkumů (Brook, Brook & Whiteman, 1999; Griffin, Botvin, Scheier

²⁹ Cítila jsem vztek kvůli penězům, které moji rodiče utráceli za léčbu nebo když byl propuštěn. Vzpomínám si, jak jsem byla naštvána na svou babičku, protože poté, co byl můj bratr propuštěn z vězení kvůli problémům s drogami, ho vzala na nákup oblečení. Před několika měsíci jí ukradl kabelku, a přesto za něj utratila několik stovek dolarů za pracovní oblečení, přitom žádnou práci neměl. Celkově jsem se cítila vyčerpaná emocionálními a finančními zdroji, které jsem vynaložila na to, abych mu pomohla. (překlad autorky)

³⁰ Sotvakdy s ním mluvím, děsí mě. Je to hrozné, je to můj bratr a já ho vlastně nenávidím. (překlad autorky)

³¹ Moji rodiče nestanovili žádné hranice a nechali ho dělat, co chtěl. (překlad autorky)

³² Nejhorší pro mě bylo, že jsem toho člověka už neznal a věděl jsem, že udělal věci, které by můj bratr, kterého jsem kdysi znával, nikdy neudělal.“ (participant 5, bratr) (překlad autorky)

& Nichols, 2002; Gfroerer, 1987; Kothari, Sorenson, Bank & Snyder, 2014; Needle et al., 1986; Windle, 2000 ad.). Je třeba ovšem poznamenat, že většina výzkumů nachází korelační vztah mezi užíváním staršího a mladšího sourozence, o směru příčinného vztahu tak můžeme hovořit jen s největší opatrností. Většina autorů předpokládá působení staršího sourozence na mladšího, autoři výzkumu z r. 2015 ověřili, že vliv mladších sourozenců je významný pouze u věkově blízkých sourozeneckých dvojic:

„Because of their age similarity, these siblings may also be more likely to have higher levels of contact with each other and to engage in similar activities“³³ (Trim, Leuthe & Chassin, 2015, s. 396-397)

Někteří badatelé stavějí sourozenecký vliv po bok vlivu rodičovského (Gfroerer, 1987), někteří ale přicházejí s daty, která svědčí o větším vlivu sourozeneckém, jenž staví na roveň dalšímu významnému vlivu, totiž vlivu vrstevníků (Brook, Brook & Whiteman, 1999; Windle, 2000).

Diskuse je vedena o způsobu, jakým na sebe v tomto ohledu sourozenci působí. Předpokládá se vliv genetických faktorů, faktor sociálního učení a podobnost sociokulturního prostředí (Brook, Brook & Whiteman, 1999). Tento výzkum přináší zjištění, že korelace mezi užíváním drog bratry byla vyšší než korelace mezi sourozeneckým vztahem a užíváním drog mladším bratrem, což naznačuje, že z hlediska užívání drog může mít napodobování větší význam než vztah mezi sourozenci. Nicméně některé aspekty sourozenecké vazby (výchova, pomoc a identifikace) se ukázaly jako účinné ochranné faktory užívání drog. Výzkum Windle (2000) poukázal na možný model napodobování pití alkoholu při stresu a sourozenecký vliv na preferenci vyhýbavých copingových strategií.

Studie z r. 2012 (Low, Shortt & Snyder) ukazuje, že působení starších sourozenců může být přímé a nepřímé. Mezi přímé vlivy je počítáno působení staršího sourozence jako vzoru, normalizace užívání návykových látek a poskytování přístupu k těmto látkám. Participantů ze studie Barnardové (2011) hovoří o tom, jak se jejich sourozenci zpočátku snažili před nimi své užívání skrývat, případně vydávat drogu za něco jiného. Část z nich ale časem od podobných snah upustila a sourozenci tak byli realitě vystaveni napřímo. Nežádka se také díky sourozencům ocitli v prostředí, kde bylo užívání běžné. Jako důvod vyzkoušení drogy uvádějí tyto sourozenci zvědavost.

„A on tam vysedával, potahoval z trávy a někdy si možná zobnul nějaký speed a... no, já jsem tam vždycky přišel, zatukal na dveře, ze zvědavosti... Chtěl jsem tam sedět s nima, ale nikdy mi nedovolili... sem tam, sem tam mi řekl: „No tak jo, můžeš tady pět

³³ Vzhledem k věkové podobnosti mohou být tyto sourozenci také častěji ve vzájemném kontaktu a věnovat se podobným činnostem. (překlad autorky)

minut posedět', protože jsem jim tam hodně vadil, a pak nás zase vyšoupli.“ (Barnardová, 2011, s. 144).

V některých případech, o kterých referuje Barnardová, to byli právě starší sourozenci, kteří své sestře/svému bratrovi poprvé drogu nabídli. Důvody mohly být velmi rozličné. Jeden uživatel tak svému bratrovi údajně nabídl drogu proto, aby z něj udělal „spoluviníka, když mu ten vyhrožoval, že o jeho užívání řekne matce. Naopak jiná uživatelka chtěla bratra přesvědčit, aby si aplikoval drogu s ní, než aby to učinil v jiném, rizikovějším prostředí. V jiných případech se ukázala snaha sourozence od užívání drog odradit, není ovšem překvapivé, že v těchto případech bylo modelové chování významnější než slovní proklamace.

Jako nepřímý vliv sourozeneckého působení byl zdůrazňován především sourozenecký konflikt, který znesnadňoval přenos dovedností potřebných k úspěšnému zapojení do zdravých vrstevnických vztahů. Mezi další nepřímý vliv je počítáno sdílení stejné vrstevnické skupiny, na který upozornil výzkum Rowe & Gulley (1992).

Výzkum sourozeneckého vlivu na delikventní chování, do něhož řadí rovněž užívání drog a alkoholu drog (Fagan & Najman, 2003) ukázal, že delikvence starších sourozenců korelovala s delikvencí mladších sourozenců těsněji než každá z ostatních rodinných charakteristik (nízké vzdělání rodičů, nízký příjem rodičů, stresující události v posledních pěti letech, zatčení rodiče, neúplná rodina ad.) s výjimkou komunikace mezi rodiči a dětmi. I při odfiltrování faktorů, které sourozenci jakožto členové jedné domácnosti sdílejí, se vztah mezi delikventním chováním mladších a starších sourozenců jeví jako významný.

3 Výzkumná část

3.1 Výzkumný cíl

Cílem praktické části této práce bylo popsat žitou zkušenost mladšího sourozence s drogovou závislostí svého bratra/své sestry a pokusit se jí porozumět v její jedinečnosti a v kontextu sourozeneckého vztahu a jeho geneze.

Hlavními výzkumnými otázkami byly:

Jak mladší sourozenci prožívali a prožívají drogovou závislost svého staršího bratra/své starší sestry?

Jak tato závislost vstupuje do jejich vzájemného vztahu?

Jak tato zkušenost vstupuje do dalších rodinných vztahů a celé rodinné situace?

Můj výzkumný cíl, resp. celý výzkumný postup se v průběhu zkoumání proměnily. Zpočátku jsem se chtěla více zaměřit na sourozenecký vztah, do něhož vstupuje drogová závislost jednoho ze sourozenců (toho staršího). Chtěla jsem vést rozhovory s oběma sourozenci, k tomuto rozhovoru jsem mínila použít upravené metodiky Life story interview a vytvořit tak jakýsi „příběh vztahu“. Jeden takový rozhovor jsem skutečně realizovala, ukázalo se nicméně, že pro respondenta jsou pokládané otázky příliš abstraktní a nesrozumitelné. Záměr zapojit do výzkumu oba sourozence jsem nicméně neopouštěla. Rozhodla jsem se začít mladšími sourozenci a teprve následně oslovit jejich starší protějšky. Změnila jsem scénář rozhovoru (viz dále) a rozhovory s mladšími sourozenci začala realizovat. Už v jejich průběhu jsem si začala uvědomovat, že následné zařazení starších sourozenců by mohlo být chybou. Předně jsem se obávala, že bych se nevyhnula porovnávání dvojic sourozeneckých rozhovorů, které by mě mohlo svádět ke snaze o konstrukci jakéhosi celkového pohledu, v němž by se následně ztratila jedinečná zkušenost mých respondentů, která mě ovšem zajímala především. Důvody ke změně přístupu byly rovněž etické. Uvědomovala jsem si, že by bylo v podstatě nemožné utajit identitu sourozenců před sebou navzájem, což se mi se znalostí jednotlivých příběhu jevílo čím dál nepřípustnější.

3.2 Výzkumná metoda

Předmětem mého výzkumu je jedinečná žitá skutečnost jeho participantů. Mým cílem bylo zachycení této zkušenosti jako takové, nikoliv její zpracování v „*abstraktní preparát – uměle vymezený předmět zkoumání, na němž lze teprve něco měřit, resp. statisticky popisovat.*“ (Čálek, 2004, s. 28). Jako nejvhodnější se mi proto jevila metoda Interpretativní fenomenologické analýzy (IPA).

Interpretativní fenomenologická analýza byla vytvořena jakožto jedna z metod kvalitativního výzkumu v 90. letech Jonathanem A. Smithem. Předmětem jejího zájmu je žitá zkušenost jedince a význam, který této zkušenosti připisuje. Stavební kameny IPA tvoří: fenomenologie, hermeneutika a idiografický přístup (Smith & Shinebourne, 2012). Fenomenologickou pozici můžeme vidět především v důrazu na žitou zkušenost účastníků výzkumu. Tento důraz představuje snahu ponechat žitou zkušenost promluvit samu ze sebe, beze snahy zařazovat ji do předem vytvořených schémat a kategorií.

Filosofický podklad této snahy tvoří fenomenologie Edmunda Husserla. Jak ovšem upozorňují Smith a Shinebourne (2012), lidskou zkušenost nelze jednoduše přenést z hlavy jejího nositele v jakési čisté podobě. Protože se k ní dostáváme prostřednictvím rozhovoru (v nejširším slova smyslu) mezi respondentem a výzkumníkem, vstupuje do hry výkladová, interpretativní pozice. Interpretace probíhá na dvou rovinách. Sám respondent své zkušenosti nějak rozumí, interpretuje ji. Toto tvoří první rovinu interpretace. Druhou pak interpretace výzkumníka, který rovněž vstupuje do dialogu s vlastní zkušeností, s vlastním pohledem na věc, které nutně jeho porozumění respondentovi ovlivňují. Tyto výzkumníkovy prekoncepty by měly být uzávkovány nikoliv ve smyslu jejich odstranění, které dle Heideggra ostatně není možné, nýbrž zvědoměny a vědomě zpracovávány.

Závěrečný výzkumný výstup je výsledkem spolupráce (nabízí se opět rozhovor v širokém slova smyslu) mezi výzkumníkem a participantem. V každé chvíli by pak měly být obě pozice (participanta a výzkumníka) od sebe snadno odlišitelné. Hermeneutický kruh představuje porozumění prostřednictvím uvědomění si vlastních před-sudků, které jsou konfrontovány s obsahem zkoumaného a následně opakovaně upravovány a pozměňovány. Podmínkou je ovšem výzkumníkova otevřenost k sobě samému i ke světu ve smyslu „nechání se jím oslovit“. Pojmu hermeneutický kruh bývá rovněž používáno jakožto popisu výkladu, při němž výzkumník chápe jednotlivé části vždy jen v souvislosti celku, kterému lze ovšem porozumět pochopením jeho jednotlivých částí (Koutná Kostníková a Čermák, 2013)

V procesu interpretace využívá IPA tzv. dvojité hermeneutiky: participant se snaží porozumět vlastní zkušenosti, výzkumník se pak snaží porozumět tomu, jak u participanta k tomuto porozumění dochází (Smith & Shinebourne, 2012). Koutná Kostníková a Čermák (2013) upozorňují na subjektivní povahu výzkumných závěrů daných jejich dočasností.

3.3 Postup analýzy

Během analýzy jsem vycházela z doporučení Koutné Kostníkové a Čermáka (2013), kteří postup rozdělují do několika fází:

- O. Nultou fází je reflexe vlastního porozumění** danému tématu výzkumníkem, které je nutné zachování transparentnosti výzkumného procesu. Já jsem zvolila cestu rozhovoru sama se sebou, jehož výstupy jsem si poznamenala ve stručných bodech.
- 1. Čtení a opakované čtení.** Jeho cílem je vtažení výzkumníka do výpovědi participanta, snaha o zaujetí jeho perspektivy, tzv. insider's perspektivy. K tomuto účelu jsem používala rovněž opakovaný poslech nahrávky.
- 2. Počáteční poznámky a komentáře.** V této fázi analýzy dochází k zaznamenávání počátečních postřehů na okraj textu přepisu. Autorovi je přitom ponechávána velká svoboda. Může jít o zachycení důležitých významů slovy samotných participantů, jejich parafrází, obsahů významových i jazykových. Můžeme zaznamenávat rovněž vlastní pocity a postřehy, které budou tvořit základ následné interpretace.
- 3. Rozvíjení vznikajících témat.** V této fázi pracuje výzkumník více s vlastními poznámkami než s původním textem. Cílem je přetavení výzkumníkových poznámek do smysluplných celků - témat. Zatímco v první fázi jsem často především podtrhávala zajímavé momenty zachycené v rozhovoru, v této fázi jsem začala přidávat vlastní poznámky, z nichž některé tvořily základ budoucích témat. V této chvíli jsem přešla k přepsání poznámek na papír, který jsem následně rozstříhala a jednotlivé papírky s heslovitými poznámkami pak řadila do skupin (viz příloha). Tyto jakési mentální mapy jsem si následně vyfotila.
- 4. Hledání souvislostí napříč tématy.** Částečně jsem k tomuto kroku přistoupila už v předešlé části, kdy jsem své rozstříhané poznámky řadila do skupin, jež tvořily zárodek jednotlivých témat. Souvislosti mezi nimi se mi ovšem začaly vynořovat teprve

při samotném psaní. Výsledný text se tedy často odchyloval od původní „mapy“, se kterou jsem pracovala. Během psaní jsem se stále vracela k přepisu rozhovoru, z něhož jsem vybírala citace pro udržení zakotvenosti textu v autentické výpovědi participanta.

5. Analýza dalšího případu. Obdobně jsem postupovala u všech dalších analýz.

6. Hledání vzorců napříč případy. Nejprve jsem si vypsala všechna témata hlavní do tabulky (viz příloha) včetně jejich podkategorií. Při samotném psaní závěrečné analýzy jsem se pak vracela k jednotlivým analýzám i jejich přepisům, kde jsem nacházela individuální obraz společného tématu. Cílem tedy nebylo najít pouze společné znaky, ale i jejich individuální odlišnosti a souvislosti s příběhem toho kterého participanta.

3.4 Popis výzkumného vzorku

Zaměření na detailní analýzu individuální žité zkušenosti participantů předpokládalo jejich nižší počet. Výzkumný vzorek tvořilo devět participantů, pět žen a čtyři muži. Všichni mají či měli staršího sourozence, který prošel drogovou závislostí. Jejich věk a věkový odstup od sourozence je rozlišný.

Adéla (18 let)	sestra Sofie	o dva roky starší
Karolína (25 let)	bratr Karel	o rok starší
Dominika (38 let)	sestra Danile	o dva a půl roku starší
Pavel	sestra Petra	o osm let starší
Lenka (26)	sestra Radka	o jedenáct let starší
Ben (30 let)	sestra Markéta	o sedm let starší
Magdalena (31 let)	sestra Anežka	o tři roky starší
Václav (46 let)	sestra Martina	o tři roky starší
David (	bratr Honza	O deset let starší

3.5 Výběr participantů

Klíčovou povahou zvoleného vzorku je v metodě IPA homogenita vzorku nikoliv ve smyslu demografické reprezentativnosti, nýbrž fakt, že participanti dobře reprezentují daný fenomén, který nás zajímá (Koutná Kostníková a Čermák, 2013)

Protože jsem chtěla původně vést rozhovory s oběma sourozenci, soustředila jsem se při výběru participantů nejprve na sourozence „se závislostí“. Kvůli možnosti vést plnohodnotný rozhovor jsem chtěla najít uživatele návykových látek aktuálně abstinující, oslovila jsem tedy s žádostí o pomoc v první řadě terapeutické komunity určené pro uživatele nealkoholových drog a doléčovací centra. Odpověď nebyla valná, tímto způsobem jsem nakonec získala dva respondenty. Následně jsem napsala mail s žádostí o účast ve výzkumu, který jsem rozeslala svým kolegům, u nichž jsem předpokládala, že by mohli mít v péči někoho ze sourozeneckého páru s potřebnou specifikací. Využila jsem rovněž svých kontaktů na Pražské vysoké škole psychosociálních studií, kde působím, a rozeslala svou žádost do studijních komunit. Takto jsem získala ostatní participanty.

3.6 Scénář a průběh rozhovoru

Drtivá většina studií IPA využívá ke sběru dat polostrukturovaného rozhovoru. Jeho výhodou je zapojení výzkumníka a participanta do rozhovoru v reálném čase, což umožňuje jeho flexibilitu v následování vynořujících se témat a jejich další rozvíjení (Smith & Shinebourne, 2012).

Hendl (2008) používá název rozhovor s pomocí návodu, při němž má výzkumník předem připravený seznam témat a otázek, které chce během rozhovoru probrat, jejich konečná podoba a pořadí, v nichž jsou položeny, jsou však přizpůsobovány konkrétní situaci. Výzkumník kromě připravených otázek pokládá otázky doplňující, rozšiřující, jejichž cílem je co nejlépe porozumět řečenému.

Scénář rozhovoru byl následující:

1. Rodina

- Řekněte mi něco o Vaší rodině (struktura, vztahy, způsob života...).

2. Starší sourozenec a vzájemný vztak

- Zkuste mi vyprávět Váš společný příběh, jak šel časem – od toho, co si pamatujete jako první, až po dnešek – významné momenty, vzpomínky.

- Jaký byl Váš vztah před drogami, během nich, během léčby a jaký je dnes?

- Jak vidíte Váš vztah do budoucna – co čekáte, co si přejete, čeho se obáváte?

- Řekněte mi svou nejhorší a nejhezčí vzpomínku s Vaší sestrou/Vaším bratrem.
- Co Vám vztah s Vaším sourozencem dal a co vzal?
- V čem Vás podle Vás ovlivnil?

3. Vy, sourozenec a rodiče

- Jak byste popsali Váš vztah k rodičům a vztah Vašeho sourozence s rodiči, kdybyste je měl porovnat?
- Jak vnímáte výchovu Vašich rodičů vůči Vám a Vašemu sourozenci – byla/je podobná? Liší se?
- Jak jste vnímal/a to, jak se Vaši rodiče stavěli k sestřině/bratrově závislosti?
- Ovlivnila závislost Vašeho sourozence podle Vás nějak vztah mezi Vámi a Vašimi rodiči?

4. Drogy

- Jaký je Váš vztah k návykovým látkám?
- Myslíte si, že ho nějak ovlivnila závislost Vašeho sourozence?
- Jak si vysvětlujete, že se stal závislým Váš sourozenec a ne Vy (pokud)?

První kontakt s účastníky probíhal po emailu, následně jsme si telefonovali. Během telefonického rozhovoru jsem jim vysvětlila účel a povahu výzkumu. Vzhledem k epidemiologické situaci jsem nabídla možnost setkání online setkání (platforma ZOOM, resp. Faceup). Tři respondenti preferovali osobní setkání. Na začátku rozhovoru jsem respondenty seznámila s etickými aspekty výzkumu, přečetla jim informovaný souhlas a požádala je o jejich vyjádření. V případě online setkání jsem jim ho následně poslala poštou, resp. emailem. Délka trvání rozhovorů se pohybovala od 50 minut po 3 hodiny.

3.7 Zdroje validity

Zdrojem validity tohoto výzkumu jsou především bohatá data, jak je požadují např. Čermák a Štěpaníková (1998). V případě rozhovorů jsou jimi verbatim – doslovné přepisy. Ty jsou obsahem přílohy této práce.

Dalším zdrojem validity je prezentace průkazných dat, díky níž čtenář může sledovat a zkoumat autorovy interpretace a účastnit se tak dialogu s ním (Čermák a Štěpaníková, 1998). Tento krok odpovídá požadavku transparentnosti, jak ji zdůrazňuje Yardly (2000). Tento

požadavek ve vztahu k prezentaci dat naplňuji bohatým používáním citací v samotné analýze a důsledným oddělováním obsahu získaného z výpovědí participantů od vlastních interpretací.

Ke zvýšení validity jsem dále využila zpětné vazby od samotných participantů. Lincoln & Guba (1985) nazývají tento způsob ověřování dat a analýz u samotných členů skupiny, od nichž byla data původně získána, „member checking“. Autoři považují tuto techniku za nejdůležitější pro ověření důvěryhodnosti. Vyhotovenou analýzu jsem participantům (s výjimkou dvou) zaslala s žádostí o jejich vyjádření, které přikládám k samotným analýzám. Zpět jsem dostala pět zpětných vazeb.

V neposlední řadě jsem následovala doporučení Koutné Kostníkové a Čermáka na práci s reflexí vlastního předporozumění:

„Reflexe vlastní zkušenosti s tématem představuje především nástroj uvědomění si interpretativní role ve výzkumném procesu, díky němuž jsme schopni užitečně pracovat s daty a zajistit přitom validitu naší analýzy.“ (2013, str. 17)

3.8 Reflexe vlastní zkušenosti s tématem a očekávání

Myšlenka na realizaci tohoto výzkumu vznikla v době, kdy jsem pracovala ve výchovném ústavu pro chlapce jako odborná vychovatelka. Všimla jsem si, že hned několik chlapců má sourozence s drogovou anamnézou. I oni nezřídka užívali pravidelně marihuanu a příležitostně i tvrdé drogy, především stimulancia. Ne však nutně. U všech se ovšem projevovalo problémové chování typu záškoláctví, drobné či méně drobné krádeže atp. V rozhovorech s nimi jsem pak poměrně často nacházela jakýsi obdiv či vzhlížení k jejich starším bratrům/sestrám. Tato zkušenost má očekávání ohledně možných výstupů z výzkumu samozřejmě ovlivnila. Zdálo se mi, jako by mladší sourozenci byli v pozici, kdy se jakoby snaží dohnat svého staršího sourozence, což se jim zcela nedaří, a tak zůstávají někde na půli cesty. V něčem jsem jejich pozici vnímala vlastně jako méně výhodnou. Protože se jejich sourozenci po čase pravidelného užívání často dostali do bodu, ze kterého byla jedinou možnou cestou léčba, jejich životy, zvláště v případě absolvování dlouhodobé léčby v terapeutické komunitě, měly velkou šanci na zlepšení. Prognóza našich klientů byla oproti tomu z mých zkušeností často dosti neradostná – nedokončené vzdělání, příležitostné užívání drog či alkoholu, případně i trestná činnost a výkon trestu. Možná paradoxně jsem tak vnímala „naše“ kluky jako ty, kteří jsou na tom oproti svým sourozencům mnohdy hůř. Před začátkem výzkumu jsem si tedy musela zvědomit, že mnou poznaná skupina klientů rozhodně nereprezentuje celou skupinu mladších sourozenců drogově závislých.

Ovlivněná jsem jistě byla i svými zkušenostmi z rodinné terapie, konkrétně poznatky o rodinách s dítětem s postižením. Sourozenci těchto dětí nezřídka trpí mj. nedostatkem pozornosti od svým rodičů plně zaměstnaných jejich nemocnými sourozenci. Předpokládala jsem, že s podobnou zkušeností se potýkají i sourozenci drogově závislých.

Toto tedy byly mé vstupní před-sudky. Jakmile jsem ovšem začala realizovat samotné rozhovory, velmi rychle jsem si uvědomila, že si každý jednotlivý příběh zcela získává mou pozornost i mé srdce a že mi nečiní problémy o něm přemýšlet bez ohledu na příběhy jiné (ať už ty z dalších rozhovorů, nebo ty dřívější).

Má předchozí zkušenost ovlivnila výzkum ještě v jednom aspektu. Uvědomuji si, že pro mě nebylo vždy lehké pokládat doplňující otázky v případě, že jsem cítila, že se v nich respondent cítí nekonformně, resp. že zcela nechápe jejich smysl a měla jsem tak pocity, že bych je jimi mohla uvádět do rozpaků. Týká se to především rozhovoru s Benem (viz dále).

3.9 Etické aspekty výzkumu

Všechny rozhovory byly během přepisu anonymizovány, a to jak křestní jména respondentů i jejich sourozenců, tak všechny údaje, které by mohly vést k jejich rozpoznání. Respondenti byli před započítím samotného rozhovoru seznámeni s obsahem informovaného souhlasu (viz příloha). Věděli tedy, že jejich účast na výzkumu je dobrovolná a mohou ji v kterékoliv fázi výzkumu ukončit.

Z etických důvodů jsem se rozhodla, že analýzu ke zpětné vazbě zašlu jen sedmi z devíti participantů. Etický rozměr a možná úskalí member-checking zmiňují ve svém článku Goldblatt, Karnieli-Miller, & Neumann (2011). Ke konkrétním důvodům viz jednotlivé analýzy.

3.10 Výsledky výzkumného šetření

3.10.1 Adéla

Adéla byla mou první respondentkou. Jako takovou si ji pochopitelně pamatuji dosti výrazně. Adéla na mě zapůsobila již během telefonátu, při kterém jsme samotný rozhovor domlouvaly. Její nelíčená ochota a přátelskost pomohla odbourat mou vlastní nervozitu. Ani chvíli jsem nenabyla dojmu, že bych jí svými dotazy obtěžovala, naopak, několikrát mi za možnost o své sestře a jejich vztahu mluvit děkovala. Nevím, s kým vším se o svou zkušenost mohla a může

dělit. Z rozhovoru je každopádně zřejmé, že se o téma závislostí aktivně zajímá, snaží se mu porozumět. Domnívám se, že např. čte odbornou, resp. popularizační literaturu.

„Takže to pak na těch lidech je strašně vidět, je to na nich strašně znát, že i hubnou rychleji, vypadají hůř, víc se jim dělá různý akné.“

„...jsem to někde četla, jak třeba děti, který maj rodiče alkoholiky nebo feťáky, tak ony mají hodně v sobě takový ty pocity, jako že jsou na lidi hodně upoutaný.“

I této skutečnosti přisuzuji její náhled na vlastní situaci i situaci sestřinu, který mě vzhledem k jejímu věku (18 let) mnohdy překvapil svou vyspělostí. Domnívám se zároveň, že hlavním zdrojem její vyspělosti byla nutnost vyrovnat s extrémně náročnou situací v rodině již jako malé dítě. Sama Adéla to reflektuje slovy:

„...jak sem musela asi trochu rychlejc dospět než ostatní děti, tak mi to fakt dává úplně jinej pohled fakt na všechno.“

Adéle je dnes osmnáct let, její sestra Sofie je o dva a půl roku starší. Oba rodiče před jejich narozením užívali návykové látky, přes ně se také poznali. Po narození starší Sofie následovalo dle Adély klidné období. Rodiče abstinovali a žili běžným rodinným životem. Ke zvratu přišlo v době, kdy Adéla chodila do první třídy. Důvod, proč rodiče začali znovu užívat, není Adéle znám. První odešel otec, děti zůstaly u babičky z matčiny strany společně s mámou, která je ovšem brzy rovněž opustila. Původně byl pobyt u babičky plánován na rok, dívky u ní nakonec zůstaly nastálo. S rodiči se nicméně nadále vídaly, matka dokonce přechodně pobývala ve stejné domácnosti, mimo to ovšem byla třikrát ve výkonu trestu a dvakrát na léčení. Otec už nežije, před třemi lety spáchal sebevraždu. Matka v současné době abstínuje, nedávno dokončila léčbu. Sestra Sofie, která užívala drogy od svých cca osmnácti let, je v současnosti již několik měsíců v dlouhodobé léčbě v terapeutické komunitě. Adéla se zhruba před dvěma lety od babičky odstěhovala a žije s přítelem.

3.10.1.1 Ambivalence

Ambivalence se prolíná celým Adéliným vyprávěním. Ambivalentní pocity prožívá vlastně vůči takřka všem emočně významným osobám ve svém životě – sestře, babičce i matce.

O **sestře** v mnoha momentech hovoří s velkou **láskou**, porozuměním až shovívavostí:

„... že jsme k sobě byly hodně připoutané a hrozně jsme se měly rády...“

„... ona se mě snažila sice vychovávat, myslela to sice dobře, ale...“

„Ona měla v sobě takovou jiskru, že ona uměla se všema prostě tak hezky mluvit. Uměla se do těch lidí ... tak se do nich vcejtít, že lidi ji fakt měli rádi.“

Vedle láskyplných pocitů se vůči setře objevují také **pocity silně negativní**. Mnohé z nich jsou spojeny se setřinou závislostí, resp. s jejími projevy pod vlivem návykových látek:

„...my jsme se pak přestaly mít rády, teda jako spíš já ji.“

„...nemohla jsem se na ni podívat prostě....“

„..., protože jsem ji nepoznávala a zároveň se mi hrozně hnusila.“

Jejich **vztah** byl **rozporuplný** ale už před dobou sestřina užívání, čehož si je Adéla sama vědoma:

„My jsme spolu měly vždycky strašně zvláštní vztah... vždycky jsme spolu měly hodně zajímavý vztah, protože jsme přeci jen byly furt jen my dvě jenom spolu, že jsme k sobě byly hodně připoutané a hrozně jsme se měly rády, ale nikdy mi nepřišlo, že bysme měly vyloženě dobrý vztah.“

„Hlavně my jsme měly takovej ten, ted' nevím, jak se tomu říká, ambivalentní, nebo ambirventní vztah.“

Sama Adéla připisuje tuto rozporuplnost ve vztahu k sestře kromě vlivu drog na její chování a osobnost také sestřině **povaze**, která je podle ní rovněž **plná rozporů**. Na jednu stranu popisuje sestřinu **vnímavost a přátelskost**, na druhou stranu ji ovšem označuje jako **sobeckou a hysterickou**.

Podobně ambivalentní má Adéla vztah rovněž k dalším dvěma ženám svého dětství – babičce a matce. Vůči oběma cítí **lásku**, k babičce rovněž obdiv, **něhu a lítost**, zároveň však opakovaně

zmiňuje **křivdu**, které se na ní obě dvě dopouštěly tím, že preferovaly její sestru. Jako překvapivé by se mohlo zdát, že více negativních pocitů zaznívá vůči babičce (vzteky, despekt) než vůči matce, která ji na rozdíl od babičky opustila. Domnívám se, že to je možná známkou toho, že vztah k babičce je podstatně komplexnější než k povětšinou nepřítomné matce, s níž si v mnohém Adéla utváří vztah teprve nyní. Důvodem může být rovněž Adélina tendence negativní zkušenosti stavět do „lepšího světla“, zmírňovat je až zlehčovat.

..., ale v pohodě

Tendence ke zlehčování či zmírňování se u Adély objevovala poměrně často. V některých momentech tak relativizovala či přímo omlouvala chování druhých.

*„No a on byl akorát problém, že jak ona byla s mámou blíž, tak ve chvílích, kdy ona brala drogy, tak ty lidi kolikrát uměj bejt fakt strašně zlý a ona si na Sofče kolikrát vylejvala vztek a ona si ho pak vylejvala na mě, **protože tak to prostě funguje**.“*

„Myslela to sice dobře, ale přeci jenom už byla trošku poznamenaná.“

Adéla na mě působí jako člověk, který **o pocitech a potřebách druhých hodně přemýšlí** a je opravdu schopen nahlédnout skutečnosti z jejich perspektivy, mít pro ně velké **pochopení**. Kladu si ovšem zároveň otázku, nakolik je toto její pochopení někdy **obranou proti zranění**, které by jí její mnohdy traumatizující zkušenosti způsobily. Můžeme totiž nalézt snahu podobným způsobem **relativizovat vlastní pocity**:

„Takže já jsem spíš taková, že na mě se vždycky spoléhalo, že já vždycky budu v pohodě a kdyby se stalo cokoli, musíme se postarat o Sofču, ale Áda ta to prostě zvládne. A mně to musím říct asi do teďka ani nevadí. Jenom mě občas mrzí takovýto, že si třeba babička nebo obecně rodina...tedy máma si to teďka hodně uvědomuje, máma se to teďka snaží hodně odčihnout.“

Dobře je to vidět rovněž při popisu oslavy Adéliných osmnáctých narozenin:

„Vlastně jsem teda měla ty narozeniny a přišla jsem po týdnu domů a moje babička měla v kuchyni velikánskou fotku s mojí sestrou a byla z té oslavy z těch mých osmnáctin. Tak jsem na to koukala a přišlo mi to hrozně zvláštní, že jsou to mé osmnácté narozeniny a je tam fotka se Sofí. Tak si říkám, no v pohodě, sluší jim to tam, prostě dobrý.“

3.10.1.2 Klasický sourozenci

Dobu do Adéliných patnácti let popisuje jako období „klasických sourozenců“. Mínila tím, že jejich **vztah byl blízký**, nevyhnuly se mu ale časté **hádky a konflikty**.

„ My jsme spolu měly, že i když jsme na sebe nedaly občas vůbec dopustit, tak potom stačila blbost a zvládly jsme se strašně pohádat. “

Pro svou sestru byla v té době **mladším sourozencem**, kterého je třeba vychovávat. Jejich situace ovšem vzhledem k podmínkám, ve kterých vyrůstaly, jistě nebyla klasická. Adéla to reflektuje např. zde:

„ ... takže babička s tím, že měla teďka problém s těma dcerama a musela do toho ještě žít moji mámu, tak měla hodně práce, tak jsme se s ní moc neviděly a de facto jsme se s mojí sestrou vychovávané tak trošku samy. “

„ ... že má sestra byla taková, že dávala důraz v to, že je prostě ten starší sourozenec. Měly jsme dobrý vztah, ale ona se snažila mě vychovávat, jak nebyla ta babička pořád doma. “

„ Ona se mě sice snažila vychovávat, myslela to sice dobře, ale přece jenom už byla trošku poznamenaná tady tím, tak na mě nebyla úplně, nebylo to úplně tak, jak by to bylo správně. Jo, nebylo to úplně dobrý, protože pak byla na mě hodně hnusná. “

Od sestry zažívala často **chování**, pro které nejčastěji užívá slovo „**hnusné**“. Když si má např. vybavit nejhorší vzpomínku na svou sestru, resp. jejich vztah, jako první ji vytane tato:

„ ... to jsme byly ještě malý, to mi bylo asi dvanáct, to nebylo teda v souvislosti s její závislostí . Já jsem jí nechtěla půjčit peníze na pití do školy nějakou dvacetikorunu. ... Tak jí říkám, že teď nemám, že jsem dala peníze babičce, protože mi nějaký, nevím co to bylo, že prostě dneska nemůžu, protože jsem jí půjčovala každé den. No a ona na mě začala strašně ječet, že jsem nejsobečtější člověk, jakýho kdy viděla , že nechápe, jak můžu žít, že jsem hrozná osoba, že prostě bych se měla zabít A když se tady to dělo, tak ona mi začala říkat, takovýhle hrozný věci, a já jsme vlastně z toho, jak jsem to nezvládla, tak jsem na ni jenom koukala, začala jsem brečet a přímo před ní jsem pozvracela, když to takhle přímo řeknu. “

Důvod sestřina chování často hledá v jejich **odlišné povaze**. Zmiňuje **ženskou hysterii** v jejich rodině (babička, matka, tety), kterou podle ní Sofie převzala. Tento sestřin rys zdůrazňuje opakovaně a dává ho **do kontrastu se svou mírnější a klidnější povahou**:

„... ale vždycky byla právě hysteričtější, vždycky byla impulzivnější.“

„... protože třeba já nejsem náladová a nejsem vůbec hádací tip, tak u mě se to neměnilo, ale u ní to fakt bylo jak na horský dráze. Ji někdy nějaký impuls z vnější ji dokázal rozhodit a byla úplně nepříčetná právě.“

Kromě toho si Adéla ovšem uvědomuje **složitost sestřiny pozice** jakožto té starší v rodině, která v mnoha ohledech nefungovala. Zmiňuje zde především sestřin **úzký vztah k matce**, do kterého ale v době jejich dětství výrazně vstupovala **matčina závislost**, její i dlouhodobé odchody z domova a agresivní chování. Její vysvětlování Sofiina chování tak nevnímám pouze jako snahu ji za ně omluvit, či situaci racionalizovat, ale jako projev porozumění.

„Ona třeba jako malá mámu hrozně objímala, protože v sobě měla takový to, že třeba nevěděla, jestli se třeba vrátí. Bylo to takový to vrátím se zejtra a přišla třeba za týden. Tak ona v sobě měla takový ty. Jako ona byla vždycky hodně citlivá a tak ona s tím neuměla moc pracovat a ono se to v ní tady tím způsobem tak jako odráželo, že pak byla, že pak uměla bejt takhle zlá potom.“

Je pravda, že na některých místech vystupuje v Adélině vyprávění do popředí jejich povahová odlišnost, jinde ovšem nacházíme zdůraznění jejich podobností a především jakési **sesterské semknutí v tíživé rodinné situaci**:

„že jsme obě musely dospět hrozně rychle, tak jsme to vnímaly obě hodně intenzivně.“

„... babička v práci, máma nefungovala moc a tak. Tak to bylo, že jsme na to byly samy a to se dělo.“

Ačkoliv v rozhovoru nacházíme řadu míst, kde Adéla hovoří o sestřině nehezkém chování vůči ní, není to rozhodně tak, že by bez sebekritiky dávala vinu za konflikty jen jí. Zmiňuje i své vlastní přispění k nim:

„Protože já jsem jako dítě, fakt musím říct, že já bejt jako dítě, tak jsem fakt na sebe asi taky hnusná, protože já jsem byla hrozně taková jako, no prostě jsem jí dělala hrozný naschvály.“

Dodává však, že tyto její projevy se v průběhu času změnily, čehož si ovšem sestra dlouho nevšimla a přistupovala k ní **stále stejně**:

„Ona mě měla tak dlouho zafixovanou, že dělám to, co ji prostě štvě a přitom už jsme spolu ani netrávily tolik toho času a ona nedokázala pochopit, že já už se tak nechovám a furt mě brala jako to.“

3.10.1.3 Extrémní spojení mozků

Když bylo Adéle patnáct, začaly spolu sestry pracovat v kavárně a jejich vztah se proměnil. Sofie ji podle ní přestala brát jako malou a začal tak pro ni **nejšťastnější rok jejich vztahu**. Sestry si začaly rozumět, hodně času trávily spolu, navzájem si projevovaly náklonost. V této době ne sebe byly velmi navázané, dokonce prý u nich došlo až k jakémusi propojení.

„My jsme se fakt strašně doplňovaly. My jsme prostě byly každá na jiný straně místnosti a mezi tím strašně moc lidí a třeba jeden z těch lidí něco udělal a nám to přišlo vtipný, nikomu jinému ne a my jsme se na sebe přes celou tu místnost podívaly a věděly jsme hned.“

Je pravděpodobné, že by **za normálních okolností** sestrám jejich blízký vztah **vydržel**, dokonce se i dál rozvinul. Zásadně do něj ovšem vstoupila Sofiina **závislost**.

3.10.1.4 To není ona

Do sesterského vztahu zcela zásadním a ničivým způsobem vstoupily drogy.

„... a ten vztah náš se ale úplně rapidně zhoršil a vlastně se otočil k takový ne nenávisti, to se nedá říct, ale... Potom se to strašně zhoršilo . My jsme se pak přestaly mít rády , teda jako spíš já ji a to bylo po tom roce , že ona si teda vlastně dala poprvé teda nějakou drogu.“

„a já jsme to na ní poznala a u mě v tu chvíli ... nemohla jsem se na ni ani podívat.“

„...ona s tímhle tím to hodila na špatnou stranu.“

Velmi pravděpodobně k jejímu silně negativnímu vztahu přispěla zkušenost se závislostí rodičů. Zjištění, že i sestra drogám propadá, pro ni, zvláště v době, kdy se jim konečně ve vztahu opravdu dařilo, pro ni muselo být velkým **zklamáním**.

Sofie drogám propadla velmi rychle a pro sestru jako by se pod jejich vlivem stávala **jiným člověkem**:

„... protože já jsem hrozně rozlišovala tu Sofii, kterou znám, a tu Sofii, která to byla teď, tu sestru, která to byla teď... a já jsem ji najednou vůbec neznala“.

„Já jsem ji na tom nemohla vůbec vidět, protože jsem ji nepoznávala, a zároveň se mi hrozně hnusila, protože ona právě tím, že fakt měla ty afektovaný grimasy i normálně, a jak se jí zhoršovaly, pro mě to byla naprosto něco, z čeho mi fakt šel mráz po zádech, a teď to bylo horší a pořád.“

„... byla úplně fakt, úplně, úplně, úplně v jiném světě.“

Adéliny pocity vůči sestře byly v té době silně ambivalentní. Nejčastěji se u ní střídala **lítost s odporem a zlostí**.

„Bylo mi to hrozně líto, že jsem viděla, že je to taková její obrana proti světu, protože sama se sebou ani s ostatními si neví rady. Bylo to pro mě jako, ale většinu času se mi spíš hnusila, Protože jsem na ni koukla, povídám si s ní, bylo mi to líto, ale pak začala být zase zlá tak jsem spíš byla zhnusená, protože ona fakt co mohla říct, to se nedá představit.“

„...že sem měla hrozný odpor a zároveň mi bylo líto, že bylo vidět, že je hrozně nešťastná.“

Na sestru se zlobila také kvůli babičce, která se Sofiinou závislostí velmi trápila, zároveň však nebyla schopná se před jejími důsledky jakkoliv ochránit. Jako jeden z nejhorších zážitků ze vztahu se sestrou uvádí den Sofiiných dvacátých narozenin. Závislost Sofie v té době nejspíš dosahovala svého vrcholu. Vyhodili ji ze školy, babička tak právě v ten den musela zrušit všechny příspěvky, které na ni dostávala. I tak šla domů s plánem upéct své vnučce narozeninový dort:

„Přišla domů a Sofie ležela v její posteli jenom přikrytá dekou vypadala fakt hrozně a na stole leželo škrtidlo a buchna, přímo na stole před babičkou. Ta mi pak volala, že už se chce zabít, že už nechce žít.“

Sama Adéla si časem vůči sestře vybudovala určitý **emocionální odstup**, který jí sloužil jako, alespoň dočasná, **ochrana**.

„... ale jak jí nešlo pomoci, tak jsem si od ní prostě musela, jak kdyby to byla moje obrana, si k ní udělat ten horší vztah, aby mě to tolik nezasáhlo. Jediný, kdy to pro mě bylo fakt hrozný, to bylo, když jsem s ní musela mluvit. Já prostě kdykoli jsem se s ní musela vidět a promluvit si s ní a viděla jsem, v jakým je stavu, jak se ničí, tak mě to pak ničilo ještě víc.“

Na rozdíl od zbytku rodiny neprožívala v době sestřiny závislosti strach o ni. Zatímco se ostatní báli, aby např. stejně jako otec nespáchala sebevraždu, Adéla, která ji dle jejích slov znala lépe než kdokoliv jiný, tomu ale nevěřila. Věděla samozřejmě o rizikovosti prostředí, ve kterém se sestra pohybuje, ale skutečný **strach necítila**. Naopak si chvílemi **přála, aby sestra „narazila“**, neboť doufala, že by ji to mohlo „probrat“.

„Jako občas jsem si řekla jako, že ty lidi jsou nebezpečný, že by se mohlo něco stát, ale pak když jsem viděla jako ona se chová ke všem okolo, jako hlavně teda k babičce a tak, tak jsem si řekla, že jí by nějaká taková trošku ta, takovýto jako by ji něco trošku proplesklo, tak by ji to, když to takhle řeknu, asi trošku prospělo.“

„... na jednu stranu jsem si řekla, že kdyby jí to trošku něco takhle dalo negativního, takže si to trošku uvědomí, ale ono se to pak stalo víckrát a ona si nic neuvědomila.“

Zpětně ovšem cítí rovněž **lítost**, že jí v této době **neuměla více pomoci**, že jí nebyla větší oporou, byť si je vědoma toho, jak omezené možnosti v tomhle ohledu měla.

„Já si teďka třeba zpětně myslím, že v tu dobu, co se jí to dělo, jsem se měla zachovat i jinak. To teď úplně si asi nevyčítám, protože v tu dobu jsem se zachovala, jak jsem se zachovala, i když si třeba říkám, že když se jí to dělo, že jsem se měla zachovat jinak. To je takový to, že si člověk říká, ale třeba přeci jen šlo něco udělat. Ať sice jsem udělala maximum, ale třeba jsem mohla s ní mluvit jinak, tak prostě furt si člověk si říká coby kdyby.“

3.10.1.5 Pochroumanej vztah

Následky závislosti jsou pro Adélu ve vztahu se sestrou patrné i několik měsíců poté, co se setra léčí. Ačkoliv se obě snaží, aby byl co „nejnormálnější“, obě cítí vzájemný odstup. Podobu nového vztahu **teprve hledají**.

„...já už ani nevím upřímně. Furt je to moje sestra, já ji mám ráda, ale spíš já nevím, spíš mi přijde jako tak zvláštní, že ji teďka právě moc nepoznávám. Ani ne tím, že jako teďka máme tak pochroumanej ten vztah, ale tím, že nevím, jak s ní mám mluvit.“

„... to já si teď vlastně úplně nedovedu představit, že by jsme spolu najednou měly normální vztah.“

Na jedné straně stojí Adélina **nejistota**, jak vlastně ve vztahu pokračovat, na straně druhé **vědomí její sestry**, co vše v jejich vztahu způsobila její závislost.

„Máma mi řekla, že oni spolu mluví hodně otevřeně se Sofčou a že z ní je hrozně cítit, že ji to hrozně mrzí ten náš vztah, že ho takhle pokazila.“

Adéla si je vědoma toho, že jejich vztah se bude dál vyvíjet. Více než na něj ale myslí v současnosti na to, zda Sofie situaci zvládne a k drogám se znovu nevrátí. Je znát, že by své sestře abstinenci velmi **přála**, zároveň má v sobě i vzhledem ke zkušenosti s opakovanými pokusy o léčbu u matky i notně **pochybnosti**.

„Já bych určitě nechtěla, aby se to určitým způsobem nějak pokazilo, i když teda musím říct, že to v sobě nějakým způsobem pořád mám. Už jenom tím, že máma byla taková prostě, už to nebudu brát znova, a čtyřikrát po sobě se to stalo. Tak mám v sobě část, že počítám s tím, že když se to stane, nebudu asi překvapená, ale na druhou stranu jí fakt hodně věřím a věřím tomu, že když jí to fakt klapne, tak budu strašně ráda.“

Své sestře každopádně Adéla přeje to nejlepší. V jejích slovech, když o tom mluví, je mnoho **lásky a něhy**.

„Pro mě je asi hlavní v tuto chvíli, aby ona byla šťastná. Mně asi v tuto chvíli nejde o to jestli budu mít dobrou nebo špatnou vztah, mně jde o to, aby byla šťastná a uvědomila si, že má tu cenu sama pro sebe a nemusí se vázat na nikoho.“

„Já jediný, co si přeju, je, aby vylezla tady z toho a byla sama se sebou vyrovnaná a pracovala na sobě a dělala to co chce. Aby byla šťastná a v pohodě, to je podle mě to.“

3.10.1.6 Po špičkách

Další z výrazných témat, které se v rozhovoru znovu a znovu objevuje, je specifický přístup vůči starší sestře, kterého se jí dostávalo od zbytku rodiny. Adéla jej výstižně nazvala „**chozením po špičkách**“ a hovořila o něm takřka od začátku.

„Prostě hodně se kolem ní chodilo po špičkách, občas až moc.“

Adéla to opět hodně připisuje jejich **rozdílné povaze**. Zatímco Sofie se projevovala impulzivně, Adéle je dle jejích slov vlastní spíše jistá emoční zdrženlivost a uzavřenost. Z toho důvodu byla sestra vždy považována za **citlivější a zranitelnější**.

„Ale právě já, já nejsem úplně, já jsem typ člověka, který si to drží v sobě a jednou za čas se prostě vybrečí, když ho nikdo nevidí, a pak jde zas dál. Takže já jsem spíš taková, že na mě se vždycky spolíhalo, že já vždycky budu v pohodě, a kdyby se stalo, musíme se postarat o Sofču, ale Áda ta to prostě zvládne.“

„... ale že si neuvědomujou, kolikrát vlastně Sofie byla postavována výš kvůli tady tomu, že se třeba báli, aby si Sofča třeba něco neudělala, aby se něco nestalo, aby nebyl bordel...“

Tento přístup pokračoval, ba **zintenzivněl i v době Sofiina užívání**. Ze strany babičky to podle Adély mělo hned několik důvodů. **Strach** z toho, aby si Sofie neublížila, aby se jí něco nestalo, se u babičky pochopitelně zvětšil. Měla tedy Sofiino chování omlouvat nejen před sebou samou, ale i před ostatními. Za snahou babičky mírnit konflikty a stále tak vlastně ustupovat Sofiinu (často i nepřijatelnému) chování byl strach z „**veřejného anonymu**“ – hlasu lidu.

„Babička ji furt chtěla nějak zachraňovat, že by bylo nějaký léčení, že by ji pak dali nemocenskou, že by ji pak museli vrátit zpátky do školy.“

„Kolem těch jejích šestnácti, sedmnácti, ona začala být taková sobečtější, být taková hnusná na babičku, kolikrát na ní uměla taky hrozně řvát. A ona měla takový to, hlavně nic Sofince, Sofinka je taková, ať je Sofinka v pohodě.“

„Babička je hodně taková , že si hodně říká, co si říkají lidi, že bydlíme v paneláku, tak hlavně se nehádejte ať to neslyší sousedi, co si o nás budou myslet.“

Adéla si tohoto babiččina postoje byla pochopitelně vědoma a někdy se proti němu také ohradila, většinou pak ovšem byla nařčena z toho, že celou věc jen zhoršuje. Viny za vyostřenou situaci tak paradoxně nepadla na jejího původce, Sofii, nýbrž na její mladší sestru.

„...a teď prostě najednou třeba babička večer spí a tam najednou třeba pět lidí v pokoji a babička tím, že neumí být zlá a rázná, tak ona ji prostě nechala bejt, a pro mě to bylo něco naprosto nepochopitelnýho. Tak jsem ji vždycky za to dorážela já, a pak to stejně vždycky skončilo tím, že jsem byla špatná já, že jsem vůbec něco řekla, že teď kvůli tomu bude ještě větší bordel. Furt nad ní byla taková ta ochranná ruka, i když se dělo tohle.“

Po měsících soužití ve společném pokojíčku, který začal být vzhledem k postupující závislosti a s ní spojeným chováním neúnosný, se nakonec Adéla ještě před dosažením plnoletosti odstěhovala od babičky pryč.

„A já jsem na rovinu řekla, že jestli se ona bude pořád chovat takhle, tak já doma nebudu a prostě i na úkor toho, že mohla bejt na tu Sofii tvrdší tak radši nechala mě, abych se odstěhovala než aby něco udělala s tím.“

Bylo by zvláštní, kdyby tak zjevný rozdíl, který se ve vztahování babičky ke svým dvěma vnučkám objevoval, nevyvolal u Adély **pocit křivdy**. O něm mluví Adéla někdy otevřeně, jindy ho můžeme číst mezi řádky.

„Prostě jsem v sobě měla takovou tu křivdu, že si za to může sama.“

„Že hodně obecně nejenom tady v tom, že se Sofie třeba hodně vymlouvala na to, že když jsem si vybírala střední školu, moje matka u toho nebyla, poznamenalo mě to a takový věci. Ráno mě

nebudí babička do školy, nedělá mi svačinu a tak. Nikoho třeba v životě nenapadlo, že mě třeba do školy nikdo nebudil, nebo mi svačinu nikdy neudělal. Taký, když jsem si vybírala střední tak moje matka ani můj otec tady taky nebyli.“

Pochopení nalézala u své tety, matčiny sestry, která si prošla podobnou životní zkušeností jako Adéla.

„Já úplně chápu jak se cítíš, měla jsem to úplně stejně, a jediný co jsem si říkala, to mám jako začít fetovat, abyste si mě taky všímali? No a já jsme jí na to řekla, že mě občas mrzí, že jsou hrozně doma zvyklý na to, že si myslí, že já budu vždycky v pohodě, i když nemám psychiku třeba srovnanou sama v sobě, tak vždycky vědí, že já všechno zvládnu, že budu nohama na zemi, že z té reality nikdy tak neuteču jako Sofie.“

Ukřivďenost ovšem není hlavním, určujícím tónem jejího prožívání. Je lehce představitelné, že právě pocit křivdy by v případě takových zkušeností, kterými Adéla musela projít, lehce mohl zásadním způsobem ovlivnit její životní naladění, skrze které by se pak vztahovala k sobě i druhým. To se však nestalo. Považuji za obdivuhodné, že i přes tyto prožité křivdy si dokázala **udržet vztah** k rodinným blízkým, byť **nezůstal nepoznamenán**.

„Já mám pocit, že pro mě ta obrana v tu chvíli byla, že jsem si vytvořila i odstup k té babičce a obecně k té rodině. I teď, já se s nima umím bavit, ke všem mám vztah a tak, ale prostě jsem to asi brala tak, že jsem sama na sebe, a že prostě od té doby se na ně nespokládám, když to tak řeknu. Já k nim ten vztah mám, mám je ráda, ale už jim třeba nemůžu... Já jsem to teda nikdy nedělala, ale už se jim nemůžu nebo s ničím nesvěřím, nebo když budu chtít něco, nebudu chtít vyloženě pomoc.“

Kromě vlastních pocitů spojených s rozdílným přístupem babičky reflektuje Adéla rovněž jeho neadekvátnost až škodlivost ve vztahu k závislosti její sestry. Přirozeně chápe, že kromě podpory je v zájmu samotného závislého i jeho nejbližšího okolí rovněž **stanovení a pevné držení hranic**. V odborné veřejnosti je tento přístup nazýván „tough love“.

„V jednu dobu totiž ona byla i taková, že babička si třeba spala na klíčích od auta, spala si na peněžence, že jo... Sofie ji stejně, ona třeba večer udělala to, že babička třeba spala na peněžence tak Sofie si odemkla její telefon a poslala si peníze na účet, že jo. Nebo ji třeba vzala

klíčky, kdykoli je třeba našla mezi oblečením a odjela s autem, i když už dávno neměla řidičák a kolikrát to auto nabourala, že to fakt už bylo takovýhle. Tak jsem ji říkala, babi, vím, že to není třeba spravedlivý, ale koukni jak trpíš, musíš třeba taky myslet na to, že už nejsi nejmladší, že tě to taky může položit tak, ji prostě řekni ať jde pryč nebo ať se sebou něco dělá prostě ji dej nějaký ultimátum, musíš být tvrdší, a to se prostě nestalo.“

3.10.1.7 Babička

Zvažovala jsem, zda do analýzy zahrnout rovněž vztah Adély k babičce. Rozhodla jsem se nakonec pro tuto možnost, neboť Aděliny pocity vůči babičce, zvláště v době sestřina užívání, vstupovaly do jejího vztahu k sestře. Kromě toho nám nahlédnutí do Adělina vztahu k babičce poskytuje možnost poznat jako člověka ji samotnou.

Babička je v Aděliných očích ženou, která byla postavena před řadu těžkých životních skutečností. Drogová závislost dcery, péče o vnučky, smrt zetě a nakonec i závislost starší z vnuček, to je bezesporu osud nelehký. V popředí Adělina vztahu k babičce stojí toto vědomí a z něho vyplývající **respekt**, místy i **obdiv**.

„Teď ji ale zpětně obdivuju, že měla kvůli nám tři práce, aby jsme mohly být u ní. Fakt se hrozně snažila a měla toho hodně na tu hlavu... Takže teď ji hrozně obdivuju a uvědomuji si, že tu psychiku, že to není vůbec lehký ten nápor na tu psychiku pro ni, když se musela o všechny starat.“

Zvláště v době sestřiny drogové éry pocítovala Adéla k babičce velkou **lítost**. Zatímco o sestru se příliš nebála, o babičku ano. Dobře je to vidět například v souvislostech s popisovanou událostí kolem Sofiinych dvacátých narozenin:

„Babička právě jak tady to neumí, tak sedí a říká, že už chce umřít, že neví co s tím má dělat. No a od svojí babičky to zní fakt hrozně, když mi volá s tím, že už prostě nechce žít.“

Její **strach** vycházel dost možná také z toho, že babičku vnímala, zvláště oproti Sofii, jako slabou, ústupnou.

„A pak jak jsme byly starší tak já jsme právě byla taková, že já jsem věděla, že ona je taková ústupná, že ona řekla udělej něco a já jsem to stejně neudělala, protože jsem věděla, že ona to stejně udělá sama, třeba ustlat postel a tak.“

Je otázkou, zda to bylo výsledkem náporu těžkých životních událostí, či je tento rys u babičky hlubší a původnější, zdá se každopádně, že je pro její osobnost typická jakási vyhýbavost, tendence jít cestou nejmenšího odporu, což u Adély občas vzbuzovalo **vztek**.

„Takže my jsme měly s babičkou takovej vztah, že jsme ji měly vždycky strašně rády, ale já jsme na ni uměla být fakt zlá jenom, když jsem viděla, že její úsudek je fakt prostě špatnej, protože ona. Ona neumí neuměla nikdy moc komunikovat, protože když se stalo něco špatnýho, protože my jsme obě takový emocionální tak jsme o tom chtěly mluvit, ale ona to buď zakecala nebo odešla a já i když se nehádám, tak to byla jediná chvíle kdy jsem se s ní chtěla hádat. To je pro člověka hrozný, když je třeba ještě v takových těch pubertálních letech a nemá nic srovnaný a chce si o tom normálně popovídat s babičkou, což už tak je docela zajímavý, protože děti se moc nesvěřují rodičům, a ona odešla anebo to svedla na jiný téma.“

O pocitech křivdy jsem psala již výše. Adéla ji ve vztahu k babičce jistě cítí, i k ní, ostatně jako i všem ostatním, hledá **pochopení a shovívavost**.

„Nejhorší je, že babička si to neuvědomuje. My jsme spolu s mojí mámou mluvily, o tom, že se s ní o tom snažila mluvit, ale babička ji řekla, že nás měla vždycky strašně ráda a že nás nerozlišovala nikdy, ona to fakt neví.“

3.10.1.8 Sama, ale v dobrém

Rodina z výše popsaných důvodů Adéle v době jejího dospívání zkomplikovaného závislostí matky a sestry **příliš podpory neposkytla**. Pochopení pro ni, zdá se, měla jedna z tet, o té se ale Adéla zmiňuje jen okrajově. V posledních třech letech je jí **oporou přítel**, a to přesto, že není dle Adély příliš empatický a její situaci a pocitům vlastně moc nerozumí. Jako důležitější se ale jeví fakt, že stojí Adéle po boku, její sestru ani matku neodsuzuje, pomáhá jí v praktických věcech a především jí umožňuje žít „normální život“.

„... tak mi i v té době docela dost pomohl no. I když on není úplně taková psychická opora, ale spíš tak obecně, že jsem mohla, protože on není tak moc empatickej, ale tak jsem měla právě

takovej problém, že jsem mu nemohla úplně všechno říct. Právě, ale taková ta opora v tom, že jsem s ním mohla žít takovej normální život a mohla jsem myslet na to co se děje doma mohla jsem to brát i s takovým větším klidem. Mohla jsem se s ním o tom bavit jinak, než kdybych to přímo prožívala doma.“

Zdá se, že s mnohým se ale Adéla musela **vyrovnat sama**. Vnímám jako takřka tragické, že ve chvíli, kdy se konečně v dospívání se sestrou „našly“ a mohly si tak být navzájem sesterskou oporou v jejich těžkém osudu, zásadním způsobem vstoupila do hry sestřina závislost.

„Protože, i když jsme obě dvě úplně jiný tak jsme tak hrozně stejný, že i když jsme si vlastně nerozuměly v té poslední době a bylo to fakt špatný, a tak by sem bez ní asi nebyla. Nemůžu říct jaká, ale určitě bych nebyla taková jaká jsem, protože jsem i v té době, kdy jsme si hodně rozuměly, jsem hodně v ní viděla takový to, že jsme si byly tak hrozně si blízký a hrozně jsme si rozuměly, že jsem nepotřebovala, aby mi rozuměl někdo jinej. Třeba teďka v tuhle dobu asi, proto mě to taky tak hrozně mrzelo, že se jí to stalo, že mě už potom nikdo třeba nikdy tak nerozuměl jako ona. Určitě to, že jsem měla tuhle ségru, že mi to dalo to, že jsem měla na určitou dobu pocit, že nějakýho toho chápání, nějakýho toho, že mi někdo rozumí, a že je taková jako já.“

Nutno říci, že sama Adéla si kromě tohoto povzdechnutí na svůj osud v podstatě nestěžuje, tragický tón v jejím vyprávění nenajdeme. Se svým životem a jeho těžkostmi se naopak potýká **velmi statečně**.

„...že já jsem taková, že mám své zásady, nepotřebuju jiný lidi k tomu, aby jsem se cítila úplně. Že jsem taková, že jsem od malička byla takový hodně jedináček, že moje sestra mě nechtěla mezi své kamarády, že jsem měla pocit, že jsem na všechno sama, ale v dobrým. Hrozně ráda jsem si hrála sama, prostě jsem na to byla zvyklá. A mám pocit, že jsem právě taková, že ty věci i líp vstřebávám, že i když je hodně prociťuju, jsem hodně citlivá tak umím bejt objektivní, ne jen si říct, ježíš tak se v tom utopím, ale řešit to.“

Je si vědoma, že jí dětství a dospívání v dysfunkční rodině poznamenalo:

„Tak já mám od nich obou to, že já nevím jak se tomu přesně říká, takovej, ne pocit méněcennosti, ale tím jak ona Sofie mi dělala tady ty věci, že mě psychicky trochu to, a potom

v tu dobu co brala drogy to bylo ještě horší. Tak mám v sobě takovej hroznej pocit, že já jsem hrozně optimistická vůči jinej lidem, ale k sobě jsme strašně pesimistická, že mám pocit, že nic neumím, že jsem úplně hrozný člověk a takový věci . Já se lidem třeba omlouvám i za to co jsem vlastně neudělala. Za co třeba nemůžu. Jsem taková hrozně prostě, že neumím říct ne, protože si prostě pamatuju, že když jsme řekla ne, tak bylo zle a takový věci.“

Nakonec ale, pro ni typicky, opět vidí spíše pozitivní stranu věci:

„...ale dalo mi to asi to, jak jsem musela asi trochu rychlejc dospět než ostatní děti, tak mi to fakt dává úplně jinej pohled fakt na všechno. Být o dost víc objektivnější, umím pochopit všechny lidi snad, mám pocit. Protože umím se strašně dobře vcítit do lidí , protože jsem vždycky, i když rodiče brali ty drogy tak mě učili tady těm věcem , abych prostě chápala lidi a snažila se je pochopit, ale abych zároveň měla svoji hodnotu a svoji úctu.“

„Každý má svoje, ale mně přijde , že tím, jaký jsou moji rodiče i moje sestra osobnosti, tak mi to dalo hodně , že se o to více zajímám jak lidi se chovaj a proč se tak chovaj.“

3.10.1.9 Proč ne já – rozdílné povahy, rozdílný vztah k matce

Adélina zkušenost se závislostí rodičů i sestry ovlivnila její vztah a postoj k drogám. Zdůrazňuje svou toleranci vůči lidem obecně, tedy i k lidem drogově závislým. Pobývat v přítomnosti akutně intoxikovaných lidí jí je ovšem velmi nepříjemné. Sama od nealkoholových drog abstinuje, i její užívání alkoholu je jen příležitostné. Domnívá se, že její zkušenost svou roli sehrála, nicméně že i bez ní by byl její postoj pravděpodobně podobný.

„Myslím, že by to bylo stejně ale myslím, že mě to vystrašilo víc tím, že jsem to viděla, tím, že jsem to zažívala.“

Hlavní důvod hledá ve své povaze. V **odlišnosti povahy** své a sestřině nachází rovněž jednu z odpovědí na otázku, čím si vysvětluje, že do drogové závislosti upadla její sestra a nikoliv ona.

„A mám pocit, že jsem právě taková, že ty věci i líp vstřebávám, že i když je hodně prociťuju, jsem hodně citlivá tak umím bejt objektivní, ne jen si říct, ježíš tak se v tom utopím, ale řešit to. Ona právě nevěděla vždycky, co s tím, jak si s tím dát rady a tak byla plná různých emocí. Ať

agrese nebo smutku nebo nějaký nenávisti prostě. Hrozně se to v ní pralo a i když ve mě taky, tak prostě si furt uvědomuju, že nechci, aby to ovlivnilo můj život v normálu, ale jí to prostě bylo jedno. Ona vždycky byla taková, že si lítala v jiném vesmíru a myslím si, že ona nikdy neměla pocit, že by měla něco ztratit. “

„Ono je to takhle blbý , ale my se ségrou řešíme zvěrokruhy , tak my jsme třeba úplně naproti sobě. Ona je ryba a já jsem panna a když jsme měly být obě stejně citlivý tak ona právě je víc, není v realitě , lítá si někde a já jsem taková, že já ty věci řeším , že jsem na zemi a i když jsem takový snílek na jednu stranu tak se nenechám strhnout takovým chvilkovým prostě něčím na úkor toho, že by mě to do budoucna nějak poznamenalo. Ona vždycky měla chuť žít takovej víc odvázanější život. No tak, že to je tím. “

Kromě „vnitřních“ důvodů pak nachází i důvod „vnější“ a tím je především jejich odlišný vztah k matce:

„A hlavně si myslím, že i ten rozdíl, že ona měla vzor v tý mámě, chtěla být jako ta máma, a to si myslím, že to tak je a ona vždycky měla ten základ proto, tím, jak byla psychicky nestabilní, se do toho ponořit. “

3.10.1.10 Zpětná vazba

„Myslím, že zpracováno to je skvěle a dost výstižně, jen třeba na pár maličkostí, které ale nejsou v kontextu nijak důležité. Jediné co, tak jsem si všimla, že tam je napsáno, že jsem se odstěhovala od babičky k babičce. Nad tím jediným jsem se pozastavila, ale bylo vidět, že to je určité omylem. Hrůza je tedy ale to množství plevelných slov a celkově stylu mluvy, jakou jsem vám vše odvyprávěla. Přisuzuji to nervozitě a celkově tomu, jak se moje myšlenky pletly jedna přes druhou. Asi i to, že jsem o tomto tématu nikdy takhle nemluvila a sama jsem to tolik neslyšela. Takže to se trochu stydím, tak snad to nezkazí celkový dojem z vaší práce. Jinak vše v pořádku. “

3.10.2 Dominika

Dominika je dospělá, osmatřicetiletá žena, její sestra Daniela je o dva a půl roku starší. Obě dnes žijí víceméně běžným životem, jsou vdané, mají děti. Doba Danieliny závislosti je mnoho let starou kapitolou. I přesto a přes její poměrně krátké trvání (1 až 1,5 roku) si toto období

Dominika poměrně živě vybavuje a je schopna o něm vyprávět, byť některé detaily již nejspíš není schopna zachytit. Sestry vyrostly koncem osmdesátých/začátkem devadesátých let na pražském sídlišti.

3.10.2.1 Perfektní rodina

O své původní rodině hovoří Dominika v superlativech. Popisuje ji jako rodinu s velmi **blízkými a zdravými vztahy**, otevřenou komunikací.

„... měly jsme opravdu úžasnou rodinu, opravdu naprosto perfektní.“

„...jako fakt jsme měly krásný dětství.“

„My jsme jako rodina byli furt spolu, každý rok jsme jezdili na dovolenou...“

Výchovu rodičů označuje za **benevolentní**, podle popisu bychom ji asi označili jako výchovu integrační či demokratickou (dle Lewina) – tedy výchovu vyznačující se respektem k dítěti a jeho potřebám při stanovení hranic a pravidel.

„...oba dva rodiče pro mě byli ti, kteří nás vždycky vychovávali v naprosto benevolentní výchově.“

„... že tam měla hranice toho, že, já nevím, že musí bejt do šesti doma...“

Je samozřejmě otázkou, nakolik se zde může jednat o idealizaci či vzpomínkový optimismus, ale ačkoliv má pro své rodiče Dominika jen slova chvály, je si vědoma, že realita jejich dětství nebyla jen černobílá.

„V životě si nepamatuju, že by se někde hádali, že bysme měli někde nějaký problém toho, že by se něco řešilo, že bysme byly někde zapletený do nějakých jejich sporů. A to neříkám, že by žádný neměli, samozřejmě, že taky měli, ale my jsme v tom nikdy jakoby nefigurovaly se ségrou.“

K harmonii v rodině a pocitu „bezproblémovosti“ možná mohlo přispět rozdělení rolí rodičů. Výchovu měla na starosti spíše matka, což jasně vystupuje především v líčení období sestřina

užívání. Otec byl během všedního provozu spíše nepřítomný, nikoliv však citově neangažovaný či dokonce chladný.

„Náš tatka sice byl úžasnej, skvělej, ale většinu času byla ta mamka doma, že jo ... táta prostě odcházel ráno do práce, vracel se večer na zprávy většinou, u těch většinou usnul, takže pak se většinou probudil a něco jsme pak spolu jako mluvili, ale tydlencty věci všechny řešila prostě mamča.“

Otcova role byla v běžném režimu možná méně nápadná, jeho význam pro rodinu se jasně ukázal po jeho nečekané smrti.

„Tatka prostě byl neskutečnej člověk. ...to bylo slunce, ...on měl takový dětinský nadšení naprosto pro všechno, ... on byl ten totální hnací motor tý naší rodiny.“

3.10.2.2. Každá úplně jinde a přece spolu

Vztah se sestrou byl a je komplikovanější. Dominika na mnoha místech rozhovoru zdůrazňuje jejich **povahovou odlišnost**. Svou sestru popisuje jako výjimečnou, extrémně inteligentní, komplikovanou a neschopnou zapadnout do „běžného“ světa. Sebe v porovnání s ní jako tu „normálnější“, obyčejnější, hloupější.

„...ona je strašným způsobem inteligentní, má toho v hlavě. Vždycky říkám, že to má nějakým způsobem jinak hozený.“

„Jo, byla jiná, vždycky se vymykala úplně všemu, jo, naprosto.“

„Já vždycky říkám, že jsem ten člověk s tím selským rozumem, že jsem jako po mámě, kde jsme obě dvě takový ... takový .. mentálnější.“

Sama sestru pro tuto její výjimečnost **obdivovala**, v dospívání k ní vzhlížela.

„Prostě byla šíleným způsobem vyspělá, já jsem ji za to strašně obdivovala.“

„takže já jsem k ní vždycky vzhlížela, a i tak jako samozřejmě pro mě i pak pozdějc byla jako neuvěřitelně úžasná v tom, že i když jsem se na ní zlobila ... tak jsem jí pořád nějakým způsobem obdivovala, prostě jsem ji obdivovala, že timdlectim prošla, že to pak ve finále zvládla...“

Byť je Daniela starší jen o dva roky, právě díky své vyspělosti byla zvláště během dospívání Dominice **vzorem**, průvodcem, inspirací.

„Vždycky jsem měla takovej ten pocit, že mi ona otevírala ty dveře do světa, že jsem ... díky ní chytrější a prostě vzdělanější, protože prostě mi to všechno vysvětlí...“

„Já jsem ji prostě vždycky měla jako takovou svoji učitelku...“

„Jakože jsem furt měla takovej pocit toho, že je to pro mě ta velká ségra, že prostě k ní vzhlížím, že je prostě úžasná, dokonalá. V té době samozřejmě, když jsme pak dospívaly, tak ona byla ta, která poslouchala tu výjimečnou hudbu, kterou já jsem ani nevěděla, jak se jmenuje...“

V porovnání se svou sestrou se Dominika často vnímala jako nezajímavá, někdy cítila **despekt** i přímo od ní.

„...tak jsem měla takovej ten pocit, že jsem strašně málo zajímavá. Jo, že jsem vlastně taková nijaká.“

„...že ona taky musela mít pocit toho, že vlastně nemá toho parťáka tý ségry úplně, protože já jsem jí na to nestačila. Jakoby jo, v tom jejím vidění světa jsem já ho viděla prostě naprosto jinak...“

„...a jenom si pamatuju, že jsme na sebe řvaly, ona na mě řvala, že samozřejmě jsem úplně blbá, protože já jsem nedostudovala.“

„...a to ona mi pak vždycky předhazovala v tu dobu, že ona vždycky mi říkala, že jsem ten panelákovéj blbeček ... a ona v tu chvíli jako bych řekla odsuzovala, že jsem jí připadala strašně jako trapná prostě a ne dost oduševnělá, ne dost inteligentní...“

Vedle toho ovšem Daniela opakovaně zdůrazňuje i pozitivní stránky jejich vztahu. **Blízkost, vzájemnou lásku** a v dětství i jakousi **ochranitelskou roli své starší sestry**.

„...měly jsme společnej pokojíček, takže jsme spolu vždycky ležely, ležely v posteli a povídaly si hodiny, prostě než jsme usnuly.“

„Ale jako jo, prostě jako pro mě fungovala celej ten život, my jsme třeba jezdily na tábory, od malička a já jsem to úplně nenáviděla ... já jsem jezdila jako opravdu malá na ten tábor a do dneška to vyprávíme si, protože prostě jsme byly jedno-postelky ...atak jsme fakt spaly spolu v jedný posteli, protože prostě já jsem to nedávala ...ona se o mě vlastně vždycky starala v támhletomu.“

„... vždycky jsem byla zrzavá, byla jsem pihatá... V tý době to bylo jako že to je něco echt, jako jste terčem něčeho, že jo... Pamatuju si, že ségra ta na ně vždycky počkala před školou, dala jim co proto, že prostě v žádným případě už na mě v životě nešáhnou, protože jsem její ségra.“

3.10.2.3 Žárlivost

Do sesterského vztahu ovšem výrazně zasahovala **žárlivost**. Možná překvapivě nešlo o žárlivost Dominiky na „úžasnou“ Danielu, ale naopak. Žárlivost **na mladší sestru** údajně provázela vztah od úplných počátků.

„No, jako já vím, že prostě odjakživa se s náma táhne právě ta žárlivost... ona strašně těžce nesla to, že ona když bydlela s tátou a mámou, tak když byli beze mě, tak bydleli prostě v malinkatým bytečku, prostě opravdu v jedné místnosti společně. A najednou jsem se narodila... a už z porodnice jsme šli do velkého bytu. Najednou ona měla ten pocit toho, že samozřejmě v tu chvíli už byla odstčena, protože přišlo nové dítě...Prostě to v ní začalo hned, prostě ona mě jakoby vždycky nebrala.“

Za jeden ze zdrojů žárlivosti považuje Dominika svůj **vztah s matkou**. Podle Dominiky bylo v rodině evidentní spojení jí a matky vedle výlučného vztahu mezi otcem a Danielou. Tato spojení byla podle ní dána větší podobností povah a z nich plynoucího většího porozumění. Zatímco s otcem Daniela sdílela svůj zájem o umění a intelektuální otázky, Dominika si byla blíže s matkou díky jejich povahové podobnosti.

„...jako určitě jsme si s mamkou rozuměly vždycky víc, než třeba ségra, to jako stoprocentně, a to byl stoprocentně pro ni zdroj té žárlivosti, toho, že já prostě s tou mamčou si prostě rozumím víc, protože ... se všim jsme jako vycházely líp.“

„Já vždycky říkám, že jsem ten člověk s tím selským rozumem, že jsem jako po mámě, kde jsme obě dvě takový ... takový... mentálnější. A ona prostě s tatškou byli ti extrémně inteligentní.“

Dominika má pro svou sestru pochopení, zdá se, že rozumí tomu, že díky jejich odlišnému naturelu každá do světa vysílala výrazně jinou „zprávu“ a svět jim také odlišně odpovídal.

„Já jsem byla dítě, který bylo nekonfliktní, usměvavý, prostě moh se na mě kdokoliv podívat, kohokoliv jsem chytla za ruku... Ségra byla ten vztekoun, na kterýho se prostě nikdo nesměl podívat... Že vlastně ona na mě žárlí, že já jsem to dítě, který je naprosto nekonfliktní a všichni mě maj rádi, protože já se na všechno usmívám a tak a ona je taková, jaká je.“

Podobně to pak bylo i ve výchově.

„Ale mamča tedy potom vždycky té ségre prostě holt musela dát trošku přes hubu, nebo jí prostě trošku srovnat. A já jsem v životě nedostala. Nikdy. Protože ségra vždycky říká: `No jo, ty dyž si udělala nějakej průšvih, tak si v tu chvíli, když mamka na tebe šla, tak ses začala smát, ona se začala smát taky a byl konec.“

„...ségra byla jakoby vždycky komplikovanější a vždycky byla prostě náročnější... Naše máma řekne: `No, tak jako ty jsi prošla pubertou, že jsem ani nevěděla, že jsi pubertu měla, a ségra, mám pocit, že měla pubertu od tří let.“

Jako by ovšem Dominika zároveň vnímala sestřinu žárlivost jako **jeden z jejích povahových rysů**, jako součást její „komplikované“ povahy. Obzvláště to vystupuje, když srovnává žárlivost sestry s absolutní absencí podobných pocitů u sebe samé.

„Já jsem nikdy to necejtila, nikdy jsem neměla pocit toho, že bych nějak žárlila na to, že ona má třeba lepší vztah s tátou, protože prostě si samozřejmě víc rozuměli.“

„Já prostě nejsem žárlivej typ“

Žárlivost z Dominičina pohledu skutečně tvoří jednu z výrazných součástí jejich vztahu spolu s Danieliným **pocitem křivdy**, který se táhne vztahem od dětství vlastně do současnosti.

„Jo, celej život jsem tohlencto poslouchala. Protože prostě ona byla ten chudák a já jsem to měla vždycky jednoduchý.“

„Protože ona do dneška klidně vytáhne věci, který se staly, protože ona si to..., já si to nepamatuju, nic.“

3.10.2.4 Splachovací

Jako by součástí Dominičiny povahy, na rozdíl od její sestry, byla schopnost vidět spíše to dobré, a to si také pamatovat, necítit křivdu, **rychle odpouštět**. Dominika o sobě opakovaně prohlašuje, že je splachovací.

„Já si to nepamatuju, já jsem nikdy neměla ten pocit toho, ani pak v tý školce, že bych teda nějakým způsobem trpěla z toho, že jsem chodila do školky. Ale ségra to má prostě jinak. Ségra si jako celej život pamatuje, ona tu školku nenáviděla ... nechtěla vůbec se kamarádit s těma ostatníma dětma, ...nebyla prostě družná. Já jsem byla to dítě, kam jste ho posadili, tak prostě jsem s někým hrála, bylo mi to jakoby jedno, milovala jsem tu svoji paní učitelku...“

„...já jsem prostě hrozně zvláštní v tomhle, já jsem strašně splachovací“

Že ani Dominika není zcela prostá pocitů křivdy či nespravedlnosti nacházíme spíše mezi řádky. Zde se ukazuje, že volba „**ústupné**“ **strategie** nemusí být vždy důsledkem smířlivosti (splachovatelnosti):

„... já mám celej život pocit toho, že celej život furt vyčítala ona něco mně, že tedy to, ale já jsem zase ten typ, kterej... já to nedokážu říct, protože vím, že jí to ublíží. Já i když si ty věci myslím, nebo o tom třeba diskutuju s mamčou nebo tak, tak ale nikdy jí to do očí neřeknu, protože prostě vím, že by jí to ublížilo, nebo prostě jí nechci ublížit.“

Zdá se, že zatímco Daniela své křivdy a další negativní pocity (např. vztek) ventiluje, Dominika je spíše zvyklá se s nimi **potýkat sama, uvnitř**. To vidíme jasně např. když líčí situaci po smrti

otce, která pro ni byla velmi bolestná. Připouští, že byla zklamaná, že ji sestra nepřijela pomoci s organizací pohřbu. V té chvíli se cítila na vše sama, navíc se musela postarat i o maminku, která se po smrti otce zhroutila. Není překvapivé, že i zde Dominika hledá „viníka“ situace jinde, konkrétně u sestřina manžela. Mimochodem právě v případě sestřina manžela můžeme nejvíce číst Dominičiny negativní pocity vůči němu, byť i ty jsou často vyjádřeny poněkud nepřímou, zjemněnou, diplomaticky.

„... A v tu chvíli jsem věděla, že se to ve mně strašným způsobem pere a že prostě najednou musím odejít, někam odjet, že musím jet pryč, že se musím jet vydýchat... Odjela jsem pryč, ... vzala jsem si psa a šla jsem na procházku, vydýchala jsem se, vrátila jsem se zpátky a byl klid.“

I jinde se objevuje reflexe toho, jak s negativními pocity Dominika nakládala.

„... tak jsem si od ní vždycky všechno nechala líbit a vždycky jsem to nějakým způsobem napolykala do sebe a vyklidila jsem se a zase jsem jí to odpustila všechno.“

Teprve v **dospělosti** se Dominika začala sestřiným **výčitkám stavět**. Nejvýrazněji se ale vymezila ve chvíli, kdy byl do hádky zapojen její syn. Jeho, na rozdíl od sebe, se Dominika zastat umí:

„...nevím úplně, co to šlo, a pak si jenom pamatuju, že Oliver, jako můj syn, tehdy jsme byly někde venku, a ona strašně řvala, prostě byla úplně hysterická, a to ona jakože úplně extrémně umí, a on to viděl z baráku, jenom křičel: ‚Maminko, maminko, Daniela se zbláznila.‘ Takže v podstatě si to pamatuju asi jako nejhorší hádku, která mě vytočila, protože už asi v tom figurovalo i to moje dítě.. A viděla jsem, že to vidí i to moje dítě.. tak to asi pro mě bylo jako to, protože vždycky jako když se to týkalo asi jenom mě, jako když to bylo ty její nějaký stavy, že po mě šla s kudlou, nebo prostě mi dala pár facek, tak asi nikdy to ve mně nevyvolalo to, že bych jako z toho byla to.. tohle to pro mě asi byla, pro mě jedna z nejhorších hádek s ní.“

3.10.2.5 Neskutečně těžké období

Drogy vstoupily do života Daniely v období jejího přechodu na gymnázium. Právě přechod na střední školu v centru města spolu s Danielinou **touhou po rozšiřování běžného, všedního, duchovního vidí** Dominika jako hlavní příčiny Danielina užívání.

„Ona nastoupila na gympl...a najednou se dostala úplně jinam, úplně do jinýho světa...“

„... ona prostě měla pocit toho, že furt něco hledá. Že furt něco hledá a že potřebuje najít nějaký smysl, ve všem. Tak si myslím, že ona hledala smysl i v těch drogách a že prostě měla pocit, že ten smysl najde díky těm drogám.“

Ve stejné době, kdy si Daniela začala s drogami, byla u matky diagnostikována rakovina. Pro Dominiku i celou rodinu to byl šok, rakovina v té době měla pověst nevyléčitelné nemoci. Spojitost ve smyslu příčinném mezi nemocí maminky a drogovým abusem Daniely Dominika nezmiňuje. Postava matky je i v tomto období pro Dominiku dominantní. Zpětně si je vědoma, jak **emocionálně náročné období** její **matka** zažívala, zvláště, když většina problémů spojených se závislostí její dcery ležela na ní.

„Takže to bylo všechno vlastně tak nějak jakoby najednou, pro tu mamču, si myslím, že úplně neskutečně těžký období.“

... protože prostě naše máma pro ni udělala cokoli, jo opravdu by se pro ni v tu chvíli obětovala. A myslím, že ta doba, kdy ona právě sama bojovala sama se sebou s tou nemocí a se všima starala se do toho o dítě, který mělo takovýhle problémy, byla hodně náročná.“

Není zcela jasné, zda k tomuto uvědomění dospěla Dominika až při zpětném pohledu, nebo si náročnosti matčiny situace byla vědoma již tehdy. Na jiném místě totiž říká:

„jelikož máma prostě moje je taky prostě neskutečně, ona je neskutečně silnej člověk, kterej všechno vydrží a všechno zvládne ..., tak to na ni nikdy nebylo znát. Jo, že by nějakým způsobem prostě byla nešťastná, nebo že by někde po večerech jsem ji našla brečící, nebo že by prostě to, prostě vlastně nikdy nebyla. Vlastně si vždycky jako pamatuju na to, že ano, tohleto období bylo nějakým způsobem trochu víc emotivní a trochu víc takový vystresovanější, a takový zvláštní, ale, ale prostě asi pořád to bylo hezký.“

I v tomto období ale rodina dál fungovala, **nedošlo ke zpřetrhání vztahů**, možná i díky poměrně krátkému trvání drogového abusu. Nakonec i díky otevřenosti, která v rodině panovala, se rodiče i sestra o Danielině užívání dozvěděla dosti záhy.

„My jsme byli hrozně otevřená rodina v tom, že, já nevím, u nás nikdy nebylo tabu, že jsme chodili před sebou nahý... Takže samozřejmě jakoby ve chvíli, ... my jsme vždycky milovali to, že se jedna se koupala, druhá seděla a povídaly jsme si v té koupelně.. a najednou si myslím, že to byly takový ty prvotní ty, kdy najednou sestra se zavírala v koupelně... najednou jako nechtěla, abych v té koupelně byla prostě s ní, a.. do té koupelny jakoby vlastně skoro nechtěla chodit. My jsme se v životě nikdy nezamykali, nikdy, my jsme prostě ani neměli nikde nějaký klíče, takže najednou ona, že se nejde vykoupat, protože prostě samozřejmě v tu chvíli věděla, že prostě ty ruce musí ukázat, takže prostě je nemůže ukazovat, takže v tom to pro ni bylo hodně těžký, ale zase si myslím, že pro ty naše.. hodně lehký, na to, že se to hodně rychle odhalilo.“

„... takže v tu dobu už to bylo takový normální, že ona jezdila domu najednou, já nevím, v šest večer, protože prostě měla ty svoje zájmy a teda jako, byla jakoby pryč, ale zase pak si vždycky pamatuju to, že jsme vždycky společně šli večeřet, nebo že tam jakoby vždycky byl. Pak třeba v tom, že jsme vždycky byli v tom obýváku společně a tam ona teda si vytáhla třeba plátno a šla malovat, ale jako byla tam, byla tam s náma, nebylo to o tom, že by se najednou někde zavírala a byla někde jako úplně mimo, to ne, to jako určitě ne.“

3.10.2.6 Ambivalentní vztah se sestrou

Líčení vztahu se sestrou zahrnuje četné **ambivalence**. K určitému **oddálení** došlo již samotným **přechodem Daniely na střední školu**. Rozdílnost sester a jejich zájmů se tím umocnila.

„... věkově to nebyl až tak velký rozdíl, tak jakoby v té škole to byl rozdíl velký, že jsem byla furt jako ten, to malý mrně... ona už byla v tom velkém světě.“

Dalším faktorem, který do sesterského vztahu vstoupil, byly Dominičiny zážitky, kdy byla sestřině závislosti, resp. jejím doprovodným projevům, vystavena – aplikaci drog, vyhrůžkám odchodu z domova i sebevraždy. Tyto zážitky pro ni pochopitelně byly velmi negativní a často byly spojeny se **strachem o sestru**.

„... už pak to bylo, kdy jsem, já nevím, se třeba probudila, ona měla rozsvícenou lampičku a teď ji tam vidíte prostě s tou zataženou rukou a nahřívající žínkou, žejo, tak to prostě bylo jako hrozný... samozřejmě jsem se o ni strašně bála...“

„... a třeba jako asi hodně emotivní, pro mě bylo teda, kdy to tehda bylo, že se zabije, a.. my jsme měli vobrovitánský okna a prostě v ložni- v pokojíčku, a ona že prostě, že skočí z okna.“

Přesto i v tomto období nedošlo k zásadnímu odcizení, či dokonce zpřetrhání vztahu sester. Překvapivé je, že i v době užívání drog byla podle Dominičiných slov její **starší sestra schopna jí být oporou**, např. ve sdílení strachu o maminku.

„Já si myslím, že si jako asi trošku jo, jakože tam trošku, že určitě mám ten pocit jo, že si pamatuju, že jsme ještě v té době, protože my jsme vždycky strašně rády spolu ležely, měly jsme společnej pokojíček, takže jsme spolu vždycky ležely, ležely v posteli a povídaly si hodiny, prostě než jsme usnuly.“

3.10.2.7 Spojencem matky

Prožívaný **strach** o sestru a skutečnost, že spolu se sestrou byla stále v úzkém kontaktu (jistě i díky sdílenému pokoji) vedl k tomu, že se mladší Dominika stala jakýmsi „**komplícem**“ matky.

„Protože pak už si pamatuju, že už to bylo, že jsem, že jsme se jakoby domlouvaly s tou mámou, jo, že už to bylo prostě, že já jsem ji jakoby hlídala, nebo jsem tu mámu informovala, jak vypadaj její ruce.“

Mezi sestrami to vedlo k **hádkám a odcizení**, podle Dominiky toto její jednání opět přispělo k Danielině žárlivosti a pocitu krivdy a stalo se předmětem jejich výčitek vůči sestře ještě mnoho let poté.

„... protože pak vlastně přišlo i několikrát to, že si vlastně podřezala žíly, takže to i bylo, kdy ona vlastně přišla, s podřezanejma žilama, takže prostě úplně, prostě všude tekla krev, prostě příšerný. Ale teď samozřejmě já jsem to nesměla říct, protože prostě teda jsem já měla tu její důvěru toho, že prostě já to neřeknu, ale já to samozřejmě té mámě šla říct, žejo, protože prostě jsem o ní v tu chvíli měla prostě ten strašnej strach, takže jsem jí to šla říct...“

„... samozřejmě jsem dostala zpátky ty její jakoby výčitky, že jsem to tý mámě stejně jakoby řekla, ale nikdy jakoby nedokázala pochopit, že mi v té době prostě bylo nějakých dvanáct, třináct ... když jsem bojovala v tom věku sama se sebou, v nějakým týnedžrovským tom, kdy mi to mohlo připadat taky strašně cool, žejo. Že teda jako to, což mě teda jako nepřipadalo, ale samozřejmě jsem se o ní strašně bála, žejo, jako bála jsem se o ní a nemohla jsem si říct, „Joo jasně, to víš že jo, nic mámě neřeknu, prostě jako píchej si tady dál, žejo,“ tak to jako.. prostě asi nešlo... Ona to brala jako podkopnutí té mojí důvěry, že prostě jsem to jako tý mámě řekla.“

„... ona mi to strašně vyčítala. Jakože vlastně jsem jí já podrazila, že prostě jsem to vždycky na ní bonzla, že jsem vždycky byla ten mamiňáček, kterej prostě to na ní všechno vyklopil. Ale nikdy vlastně jako žejo, vždycky, když jsem řekla: „Ale tak se vžij do mý kůže, jak mně prostě bylo! Že prostě já jsem tě viděla jak sama sebe ničíš, že jsem se o tebe bála, že prostě to pro mě bylo něco úplně extrémně, příšerně nebezpečnýho, když jako jsem tě viděla, v jakým stavu seš, žejo.“ A to jako ona strašnejch let mi jako fakt neodpustila.“

Ve vztahu s matkou naopak došlo k dalšímu **sblížení**, možná i proto, že díky otcově časté nepřítomnosti byla Dominika pro matku v jejích problémech se starší dcerou přístupnější. Nezdá se ovšem, což z praxe z rodin závislých někdy známe, že by došlo k překročení rodičovsko-dětských hranic a míchání rolí. Ve chvíli, kdy šlo o zásadní řešení, např. návštěvy kontaktního centra apod., byl partnerem matce a otcem své dceři otec.

„Já si myslím, že na jednu stranu nás to ještě víc sblížilo.“

„...že jsme vlastně měly nějakou společnou problém, ... že jsme řešily tu ségru.“

Důvěra k matce se projevovala i tím, že Dominika nikdy **nezpochybňovala** její **přístup** k Danielině závislosti.

„... asi jsem si myslela, že máma dělá to, co dělá, že to je asi dobře, nějak jsem to asi neřešila... nikdy jsem neměla pocit, že by to mělo být přísnější, nebo hodnější, nebo nějaký...“

3.10.2.8 Strašně nebezpečný

Sestřina závislost poznamenala Dominičin vztah k drogám. Ačkoliv se sama experimentům s lehkými drogami (LSD, extáze) nevyhýbala a sama v dospívání užívala po nějakou dobu pravidelně marihuanu, z „tvrdých“ drog měla díky své zkušenosti se sestrou vždy velký **strach**.

„... já jsem měla strašnej strach. Mně to přišlo strašně nebezpečný.“

„A věděla jsem, že jsem tu ségru viděla, v jakým stavu prostě je, a věděla jsem, že takhle v životě prostě nechci vypadat, protože prostě bych se zbláznila, kdybych nevěděla o sobě několik hodin a byla úplně prostě mimo.“

Jako hlavní důvod, proč podle ní na rozdíl od sestry k užívání tvrdých drog nikdy nesklouzla, vidí ovšem kromě vnějších, spíše náhodných vlivů, opět jejich **rozdílnou povahu** a s ní spojené **potřeby**.

„... já si myslím, že zaprvý, možná kdyby ségra nešla na školu, tak daleko, jako šla, a nebyla prostě opravdu v tu chvíli vytržená z toho... malinkatýho sídliště a z toho bysme jezdily na ty víkendy na tu na tu vesnici, a.. najednou byla... hozená teda do toho centra tý Prahy, a samozřejmě si myslím, že v tý době ty drogy byly vůbec... Hlavně si myslím, že ten heroin a pervitin byl strašně in v tu chvíli, žejo, bylo to něco úplně novýho, úplně něco neprobádanýho, v tý době... že to má prostě duševně.. že jo úplně někde jinde, ona prostě měla pocit toho, že furt něco hledá.“

3.10.2.9 My dvě, spolu

Zdá se, že Danielino užívání drog, jakkoliv bylo náročné pro ni i celou rodinu, nezanechalo na rodině zásadnějších škod, jako tomu v mnoha jiných případech bývá. Zda je to důsledkem poměrně krátké doby trvání této epizody, či spíše pevných a zdravě nastavených vztahů, je otázkou.

Vztah Dominiky a Daniely se nadále vyvíjel, měl své silné i slabší okamžiky a období. Nikdy ale nedošlo k jeho vyhasnutí. V současnosti, ačkoliv bydlí více než 100 km od sebe, jsou sestry **v pravidelném kontaktu** a mají k sobě opravdu **blízko**, o čemž svědčí i přítomnost Dominiky u porodu Danielinina třetího dítěte. Právě tento zážitek uvádí Dominika v sourozeneckém vztahu jako jeden z nejsilnějších. Zdá se, že jejich **odlišnost**, o které byla v rozhovoru tolikrát řeč, **se postupně zmenšila**, resp. jim přestala ve vztahu překážet.

„Tak ale tím, že v tom školství jsem, tak už zase nemám ten pocit toho, že bych byla úplně ... jako si připadala blbá vedle ní. Jo, už si nějakým způsobem o určitých věcech spolu můžeme debatovat...“

„... telefonujeme spolu hodiny, furt, pořád, do dneška o sobě víme všechno, a vyprávíme si všechno, a to i když jsme každá jako odlišná.“

„... ségru prostě miluju, a jako pořád to je o tom, že prostě jsme... máme jedna druhou, že jsme jenom prostě tadyto, a že jednou tady prostě budeme samozřejmě jenom my dvě, spolu.“

Dominice jsem analýzu poslala, ozvala se po nějaké době s tím, že se k ní ještě nedostala, mj. proto, že byla nemocná. Na další mail už nereagovala, přikládám to, vzhledem k tomu, že má dvě děti, její vytiženosti.

3.10.3 Pavel

Rozhovor s Pavlem proběhl nadvakrát, s tříletým odstupem. Po prvním rozhovoru jsem kvůli narození nejmladšího syna studium přerušila. Když jsem se pak k výzkumu vrátila, změnila jsem scénář rozhovoru. Proto jsem Pavla požádala o rozhovor znovu a on opět ochotně souhlasil. První rozhovor jsem neanalyzovala, jen jsem si ho před realizací toho druhého znovu poslechla. Bylo znát, že mezitím uběhly tři roky, rozhovor s Pavlem byl hlubší, rozvinutější, posun byl zřetelný především v jeho schopnosti reflexe a sebereflexe. Pavel prochází psychoterapeutickým sebezkušenostním výcvikem. Řekla bych, že je to na rozhovoru poznat – totiž to, jakým způsobem o sobě a své sestře mluví a přemýšlí. Je znát, že už se těmito tématy zabýval, jeho odpovědi přitom nejsou automatické, před-myšlené, odmlky a pauzy na přemýšlení jsou u něho výrazné.

Pavel je, jak říká v úvodu, druhým dítětem a nejstarším synem. Jeho sestra je o osm let starší. Celkem má tři sourozence, kromě sestry ještě dva mladší bratry. Každé z dětí má jiného otce. Pavel byl v dětství se svým otcem v pravidelném kontaktu, zatímco sestra toho svého ani neznala. Někdy žil v rodině i otec mladšího bratra, to ale bylo v době, kdy už sestra v rodině nežila. Každopádně se v Pavlově vyprávění žádný z otců významně nevyskytuje, matka v popisu vystupuje jakožto matka-samoživitelka a jediný vychovatel v rodině.

Teprve při opětovném poslechu nahraného rozhovoru jsem si uvědomila, že Pavel ani jednou nezmínil sestřino jméno. Nevím, jak tomu rozumět. Vzhledem k ostatním rozhovorům je to sice nezvyklé, ale v samotném tomto rozhovoru nikterak nápadné, abych se snažila z toho dělat nějaký závěr. Pro účel analýzy jsem se rozhodla používat pro Pavlovu sestru jméno Petra.

3.10.3.1 Střídání rolí

Při poslechu rozhovoru a četbě přepisu mi jako nejzřetelnější téma vystupovalo střídání rolí Pavla v jeho vztahu se sestrou.

Dobu před začátkem Petřina užívání Pavel popisuje jako období **starší sestry a mladšího bratra**. Petra se o mladšího bratra částečně starala, čímž pomáhala své matce.

„Ona byla o osm let starší a máma na ni částečně přehazovala nějaký mateřský povinnosti. Jako když si potřebovala něco zařízovat, tak ona byla ta, která mě jako hlídala. To je to, co si jako pamatuju, o čem se třeba bavíme, když už na to dojde řeč.“

Ačkoliv tato její pomoc plynula spíše z matčina nároku a ne vždy ji Petra plnila s nadšením, podle Pavla ale převažovalo to, že ho jednoduše měla ráda.

„Nevím do jaký míry si se mnou hrála, to si nevzpomínám, ale jak jsme se o tom bavili a jak usuzuji vzhledem k jejímu věku, že měla nějaký kamarádky a to byl vlastně nějaký úkol, co musela dostat, takže nějaký nadšení z toho nebylo.“

„Plnila tu funkci zodpovědně jako, že se o mě starala a měla mě ráda, starala se o mě pěkně.“

V Pavlových sedmi letech se rodina odstěhovala z Prahy na malou vesnici na Vysočině. Teprve zpětně si Pavel uvědomuje, že toto stěhování bylo motivováno matčinou snahou odvézt svou nejstarší dceru od drog, s jejichž užíváním pár měsíců předtím začala. Tato snaha ovšem vyšla naprázdno. Jak říká Pavel, sestra již k drogám více než tíhla a nebylo pro ni tak těžké si je najít i v novém prostředí. Její závislost do vztahu sourozenců vstupuje v té době především tím způsobem, že došlo k určitému **míjení** danému především odlišným životním stylem a rytmem.

„Ségra měla zadní pokoj a já měl takovej obrovskej s bráchou vlastně hned vedle. Ségra si vlastně udělala takovej kutloch vzadu, takovej... si vzpomínám, že si tam vždycky nosila džusy, čaje. My jsme vždycky vstávali v šest na pohádky a ségra vstávala v šest večer...“

Už asi v šestnácti letech, tedy když bylo Pavlovi 10 let, odešla Petra žít do Prahy a domů jezdila jen na návštěvy. Se svým bratrem ale udržovala pravidelný kontakt, Pavel se s ní vídal, když jezdil za svým otcem na víkendy. V této době s ní tak byl v nejintenzivnějším kontaktu z celé rodiny. Ačkoliv už tehdy byla Petra pravidelnou uživatelkou pervitinu, což s sebou mj. neslo i velkou nespolehlivost a nedochvilnost, pro svého mladšího bratra byla stále **starší**, v určitém smyslu i **pečující sestrou**, která ho brala do kina či na obědy. Její pečovatelská role se ukazovala i v tom, že ho po dlouhá léta před svou závislostí chránila (viz dále).

K proměně ve vztahu došlo ve chvíli, kdy se Pavel v osmnácti letech přestěhoval zpět do Prahy. **Vztah** začal být **vyrovnanější**:

„Už se to proměnilo z toho velká ségra a malej brácha, kino a obědy. Už jsme tak spíš jezdili za sebou a povídali si.“

Ve vztahu Pavla a Petry následně došlo k určitému **oddálení**. Každý si v té době řešil své problémy, Pavel následně odjel na rok a půl do zahraničí.

„No a jak říkám, tohle období pro mě bylo dost náročný vzhledem k tomu přestupu do Prahy. Měl jsem hrozejnospěch, hodně zameškaných hodin a dvojky z chování už začátkem pololetí, takže já jsem měl co dělat sám se sebou. Vlastně ségra říkala na jedny skupině výcvikový ... když se jí ptali, jak vnímá moji proměnu během studia, tak říkala, že si toho vlastně moc nepamatuje, že měla dost co dělat sama se sebou. Tak tohle období vnímám takhle já od těch osmnácti do těch dvaceti. No a pak jsem odjel do Anglie a tím se to pak úplně uzavřelo.“

Po jeho návratu došlo ve stavu Petry ke zhoršení. Ačkoliv v té době užívala drogy již více než patnáct let, teprve nyní se u ní začaly objevovat závažné doprovodné důsledky – výrazné zhoršení tělesného stavu vyžadující pravidelné hospitalizace, přechod na heroin a s ním spojené nápadné stavy při intoxikaci, užívání alkoholu a benzodiazepinů. To vše nakonec vyústilo v nástup do léčby (v minulosti absolvovala léčeb nejrozličnějších typů bezpočet, tato byla poslední a vedla k dlouhodobé abstinenci, která trvá dodnes, tj. cca 5 let). V tomto období se **role**

„prohodily“. Během léčby Pavel sestru pravidelně navštěvoval a protože vztah Petry k matce procházel určitou krizí, byl jí největší oporou právě on:

„Tak jsem se jí snažil být maximální podporou. Ona si tou dobou hodně řešila vztah s mámou i v tý Magdaléně. Měla pocit a nějak ji to reflektovali ostatní, že se na ni jako nemůže spolehnout, že máma je jako dost nestabilní a že ji jako nemůže dát tu podporu, po který jako touží. A tak jsem tam mohl dost figurovat já. Asi potřebovala hodně tohle, jako bráchu, co to..“

T: „No a Pavle, jako jak teď jste spolu? Nejdřív ona byla ta starší ségra, pak jste byli takový parťáci a pak v jednu chvíli možná, a to vám nechci vůbec nijak podsouvat, ale jak jste mluvil o tom, jak jste jí v tý komunitě byl oporou, tak nevím, jestli to byla taková ta parťácká opora nebo jste i byl tak trochu i v roli staršího bratra...?“

R: ((skáče do řeči)) „... staršího bratra, no asi jo...“

Od návratu z léčby je sourozenecký vztah Petry a Pavla velmi **blízký a intenzivní**, Pavel ho označuje slovem „**rovnocenný**“. Zdá se, jako by byl jejich **věkový rozdíl smazán lety** Petřiny **závislosti**. Ačkoliv je tedy Pavel mladší o osm let, on a jeho vrstevníci řeší podobná životní témata jako jeho starší sestra, což by bylo za normálních okolností spíše nepravděpodobné. Dobře je to vidět např. na tématu dětí, které je pro ně aktuální, ač se každý z partnerských párů (Pavel a partnerka, Petra a partner) v konečném rozhodnutí liší.

„Já si myslím, že to teď je takový rovnocenný. Vlastně jo, no tam byl totiž, ona vlastně hrozně chce dítě, to je velký téma a dvakrát vlastně potratila. Jednou vlastně v devatenáctém tejdnou, což je jako to. To ji jako hodilo zpátky, takže jako teďka bere antidepressiva. No takže když se třeba dostáváme na tohle téma, my to řešíme vlastně s partnerkou taky, jsme spolu vlastně sedm, osm let takže... Ta teda jako zase nechce ještě. Tak jsem s tím takovej opatrněj. Navíc jako všichni kamarádi, který jako se už znaj se ségrou, za kterýma jako jezdíme, už jako mají děti.“

3.10.3.2 Blažená nevědomost

Pavel si poměrně dlouhou dobu závislost své sestry **neuvědomoval**. Petra začala s užíváním drog již kolem čtrnáctého roku věku, v té době bylo Pavlovi teprve šest. Některé doprovodné znaky jejího užívání, změny v jejím chování (dlouhé spaní, podrážděnost, dlouhé nepřítomnosti) vnímal, ale **nerozuměl** jim.

„Já myslím, že jsem je vnímal (změny), ale že jsem jim nerozuměl. Nevěděl jsem, co čemu přičítat. Neměl jsem tu zkušenost, že jo, vůbec jsem nic neznal. Říkám osm let v tomhle hraje určitě velkou roli.“

Tato nevědomost plnila vlastně **ochrannou funkci**. Uvědomíme-li si, co vše později v souvislosti se sestřinou závislostí zažíval (strach o sestru, pocity zodpovědnosti takřka za všechny, lítost vůči matce a obavy o ni, z nichž plynula nemožnost autentického/vícebarevného vztahování se k ní), zdá se pojmenování tohoto stavu „blaženou nevědomostí“ velmi přiléhavým.

„No, čím jsem byl starší, tak to bylo těžší, hm vlastně v něčem. Taková ta blažená dětská nevědomost je vlastně nejlepší obrana. Taký se nic neočekává, ale taky se s tím nedá jako nic dělat, že jo, prostě z té pozice toho dítěte.“

O tom, že jeho sestra užívá drogy, se dozvěděl z hádky mezi matkou a sestrou, kterou zaslechl. Teprve poté začal některým věcem rozumět.

„Já myslím, že to, já myslím, že jako poprvý to se mi jako vynořilo, nevím do jaký míry na to můžu spolíhat, ale vzpomněl jsem si na nějakou hádku mámy se ségrou, že tam něco zaznělo už tak jako explicitně, že jsem to byl schopnej tak nějak... Mám pocit, že jsem to nějak nevnímal ani ty její nálady to, že spala ani to takovou její impulzivnost jo, takovýhle věci. Pak sem si začal třeba i spojovat, co kdy kdo kde řek jo, protože vesnice, že jo...“

Není jasné, zda a nakolik ho před sestřinou závislostí, resp. jejím vědomím chránila matka, **ochranitelskou roli** v tomto smyslu ovšem sehrála **sama** sestra (viz dále).

3.10.3.3 Zodpovědnost

S odchodem sestry z domova se pro Pavla situace proměnila k horšímu. Intenzivně totiž prožíval skutečnost, že se matka stavem své dcery trápí. Navíc v rodině nejstarší sestra, která by mu (a nejspíš i matce) mohla být oporou, chyběla. Pavel se v té době **o matku bál**, vnímal ji jako přetíženou a vyčerpanou. Trpěl strachem, že by celou situaci nemusela zvládnout.

„Když ona začala utíkat do Prahy, to jsem byl pořád ještě dost malej, tak najednou to bylo nějaký těžký. Jak máma měla nějaký těžký období, teď najednou tahle ségra tam už najednou

nebyla a nemohla pomoc, tak mám pocit, že jsem jako převzal roli toho nejstaršího sourozence tak jsem to asi cítil a tak to doted' interpretuju. “

Když zpětně vzpomíná na to, jak sestřinu závislost prožívala jejich matka, vybavuje se mu okamžik z Petřina odchodového rituálu z Terapeutické komunity.

„Máma pak vlastně při loučení v komunitě, to je taková docela silná věc, že hodně lidí se nad tím pozastavovalo a všichni koukali, ... při loučení při tom závěrečným, vy to tam znáte, tak říkala, že byly chvíle, kdy si přála, aby umřela ségra. Tak to všichni jako rozdejkávali docela. A já myslím, že to jako nemyslela špatně. Znáám mámu, vím, že se snažila udělat všechno co mohla.

T: ... že už prostě někdy nemohla...

R: Nemohla, ona byla fakt jako úplně vyčerpaná, a ta nejistota. Máma vždycky říká, radši budu vědět špatný zprávy, ale žít v tom jako neustálým ..., ona je totiž dost úzkostná a emoční a žít pořád v tom strachu, že mi někdo zavolá, že ségra tohle nebo tohle...”

Jak říká, převzal Pavel roli nejstaršího sourozence v rodině. Nikoliv vůči sestře, ale vůči svým mladším bratrům a především vůči své matce. K tomuto postoji nebyl vyzýván, či dokonce nucen. Vyplynula z jeho obav o matku, ze **snahy jí pomoci a být jí oporou**.

„... ale sám jsem si to přiřkl tu zodpovědnost, jo. On to po mě nikdo nevyžadoval, máma neřekla: ,ted' seš tady nejstarší a musíš to tady nějak to, to jsem tak jenom vnímal já.“

„... spíš jako ochrana mámy, no to, přesně, to dobře říkáte. To potom ten zájem, co se ségrou, tu snahu jí nějak pomoc, to přišlo až pozdějc. V první fázi spíš jako o mámu a o bráchy.“

Později ovšem zmiňuje i **pocity viny**, jimiž byl pocit zodpovědnosti živen.

„... no já myslím, že byla jako vyčerpaná, že neměla už jako sílu. Že spíš byl jako strach o to, jestli to zvládne . Ona jako když už to byla na dně, tak nás jako začala jako tak emocionálně ždímat přes nějaký pocit viny. Takový to: ted' jako musím něco udělat a musím tam bejt, protože jinak to máma možná taky nezvládne , že se jako úplně zhroutlí.“

Strach, zda matka situaci „zvládne“, zmiňuje Pavel opakovaně. Spolu s pocíťovanou zodpovědností, neadekvátní jeho věku, možná stojí za jeho reflexí, že mu zkušenost se sestřinou závislostí **vzala dětství**. Tato zkušenost je, jak se dále ukazuje, velmi komplexní. Zahrnuje v sobě i celou rodinnou situaci, v jejímž popředí stojí vyčerpaná matka čtyř dětí, které chybí podpora a dostatek kapacit.

„Že mi dala třeba jako předčasnou dospělost v něčem, ale taky v něčem zase mi vzala dětství třeba částečně.“

I v dospívání sehrál pocit **zodpovědnosti vůči matce** a strach o ni svou roli. Ačkoliv bylo, jak Pavel říká, jeho dospívání „bouřlivé“ a zahrnovalo kromě jiného i experimentování s drogami, právě tyto pocity ho **držely zpátky**.

„Já jsem měl jako docela bouřlivou (pubertu) dejme tomu, ale myslím, že to bylo všechno mimo. Samozřejmě to mohlo mámě přidělat spoustu vrásek, jako školní prospěch a myslím si, že o tom experimentování nevěděla, nebo spíš nechtěla vědět. Myslím, že nechtěla vědět, že by to nezvládla, ale vím, že jsem tam vždycky v pozadí měl ne, nemůžu. Jako, že nemůžu prostě jako to by nezvládla.“

Jedna z mála věcí, které v rozhovoru zazní jako explicitní výčitka vůči sestře, je to, že se dlouho **nemohl vymezit vůči matce**, opět právě kvůli zodpovědnosti a obavě, zda by se nezhroutila.

„... no já si myslím, že tu fázi jako nějakýho vymezení se, a to je teda jako jenom moje domněnka, že i prostě mě to jako bylo oddálený. Že ségra si to skrz ty drogy jakože utekla a tohle, tak to já bych si samozřejmě v tu chvíli nemohl nějak dovolit. A u ní to tak nějak proběhlo plus ty hádky třeba ta konfrontace se vším a u mě to přišlo jako až pozdějc... A vlastně jsem byl tenkrát asi tak naštvanej na ségru, že vona nám to takhle, že nás do týhle pozice stavěla, že ona tu lehkovážnost... tu zodpovědnost prostě neměla a ona si to prostě dovolila a vím, že z toho máma jako byla dost nešťastná co si to jako dovolila. Takže myslím, že jsem ji to jako vyčítal tý ségře. Prostě jsem to jako nikdy nevyslovil, ale jo, myslím, že mě to jako dost štválo jo.“

I na jiném místě se ukazuje, jak ovlivnila celá rodinná situace, daná do velké míry sestřinou závislostí, Pavlův vztah k matce, jak ho ve vztahu k ní na mnoho let **znesvobodnila**. Autenticky

ho prožívat, i s negativními pocity, bylo možné až poté, co si k celé situaci vytvořil odstup mj. tím, že odjel mimo republiku.

„Nejdřív to byla prostě ta primární jako maminka, který jako nemůžu ublížit a nic. Až vlastně v dospělosti, po tom návratu z té ciziny... nějak jsem se od té mámy jako více distancoval a měl jsme na ni vztek. Fakt jako vztek a nějak jsem se ji snažil konfrontovat s tím naším dětstvím.“

Pavlova zodpovědnost se projevovala ovšem i ve vztahu k Petře. Když Pavel líčí svou angažovanost v pomoci sestře, vnímám jeho vřelý a láskyplný vztah k ní. Nemohu se ovšem ubránit dojmu, že vlastně **převzal roli**, kterou by v jiné situaci měl nejspíš Petřin **otec**. Je otázka, zda i zde sehrál roli pocit zodpovědnosti vůči matce, která byla na vše sama.

„To hodně vybavovala máma, já jsem tam tak nějak figuroval, ale spíš tak míň. A nastoupila myslím že Havlíčkův Brod, psychiatrická nemocnice, a pak vlastně rovnou do Magdalény. Pak ta nemocnice a pak jsme jeli ji rovnou vyzvednou, abysme ji převezli. Tam není jiná možnost, že kdyby náhodou. To ji ještě musím vzít k tomu moři. Jsem ji tenkrát slíbil, že ji vezmu k moři. Jsem ji tenkrát slíbil, že ji vezmu k moři, když to...“

Zajímavé je, že i Petra, přes svoji dlouholetou závislost na tvrdých drogách, se ve vztahu ke svým **mladším bratrům** chovala způsobem, který bychom rovněž mohli nazvat **zodpovědným**. Před svou závislostí a jejími projevy se je snažila **chránit**.

„...a to je něco, co si vzpomínám, že se nás jako celej život snažila chránit, jako držet zpátky od toho jejího braní. Že prostě, k tomu se asi dostanem později, ale že vždycky když by na to přišla řeč s někým z jejího okolí a nebo prostě něco, tak ona ho okamžitě seřvala a to, protože před bráchama ne! Takže tady ta ochrana to tam jako bylo z její strany.“

Podobně i později, když začal s drogami experimentovat sám Pavel.

„Bylo to docela tabu, bylo to tabu. Ona to tak vlastně nastavila. Souvisí to, jak jsem říkal, ona se snažila to ochránit, držet to dál. Myslím, že s tou ochranou se o tom začalo mluvit daleko později no.“

„Na jednu stranu se o tom nesmí mluvit, i když o tom všichni víte, že беру, tak budu dělat ne, když za váma přijedu. A na druhou stranu ne, nikdo z mejch kamarádů před tebou nebude mluvit o drogách a zároveň vím, že asi bereš, ale nebudu ti do toho kecat, protože nevím, protože máš vlastní svobodu a taky bych nechtěla, aby mi do toho někdo kecal.“

3.10.3.4 Láska a strach

Podíváme-li se na to, co vlastně Pavel vůči své sestře cítil, jaké emoce provázely jejich vzájemný vztah, ukazuje se mi jako nejsilnější **láska mezi oběma sourozenci**. To, že má Pavel svou sestru rád, říká opakovaně přímo, můžeme to číst i v tom, jakým způsobem o ní mluví. I v době, kdy se rodině hodně vzdálila a domů jezdila jen příležitostně, byly její návštěvy spojeny s těšením a radostí z jejího příjezdu, byť možná neproběhly vždy podle očekávání.

„Já jsme se hrozně těšil na to, až přijede. Já jsem jako vždycky chtěl, aby přijela, a vždycky jsem se hodně těšil a že jsme všichni byli vždycky rádi a že jsme se jako těšili, ale zároveň jsme jako nevěděli, co se jako děje, to bylo takový jako zvláštní. A nemohli jsme si povídat tak jako teď. Třeba přijela s jedním přítelem, pak jako s druhým pak jsme jeli třeba někam na oběd nebo něco...“

Stejně tak při pozdějších návštěvách sestry v Praze prožíval Pavel především to, že je se sestrou rád, a neodradila ho ani její nespolehlivost a nedochvilnost, byť ho rozčilovaly. A ačkoliv byly její životní podmínky nestandardní, své sestře **věřil a necítil se ohrožen**.

„... a já jsem se vždycky těšil, že se s ní uvidím.“

„A tak jsem z toho vždycky byl takovej vykulenej co mě jako čeká, ale vždycky jsem do toho šel, vždycky mě to stálo za to, za ten kontakt s ní nějak.“

„Já jsem se cítil jako docela jist, že to ségra tak jako zvládne, že jsem nikdy neměl tu zkušenost, že bych se s ní cítil ohroženej, nebo nějaký situace, že bych si to měl myslet příště jako.“

„Asi největší potíž, co jsem už vnímal, byla nespolehlivost časová. Jako že mě nechala někde třeba jako fakt dlouho čekat, dlouho. A stejně tak tahle komunikace vyžadovala několikrát se připomenout, několikrát se to, a to bylo velkej problém, protože z toho jsem už byl několikrát fakt jako otrávenej. Nevím proč, ale furt jsem to vlastně chtěl, ten kontakt.“

Pavel reflektuje, že jeho tolerance vůči sestřině chování byla opravdu velká. Měl proto tendenci **sestru bránit před matkou** a té i zazlívat, když byla vůči Petře přísná. Smysl jejího jednání vidí až dnes.

„Já jsem totiž ty ségre tak jako toleroval všechno, ale vůbec jsem si to nedokázal představit z toho pohledu rodiče... Ale když jsem na ní čekal asi šest hodin na I.P.Pavlova ve čtrnácti, tak prostě jo, máma přeci musí udělat mnohem víc, ta musí snýst úplně všechno, když na to přijde. Ale vlastně to dopadlo dobře, a to, že jí to máma zakázala, možná to byl dobrej styl. Já si myslím, že si to doted' dost řeší na těch komunitních léčbách. A je to asi různý, asi na to není správnej recept jak se k tomu postavit. Ale chápu, že v nějaký fázi, když už je toho moc prostě tak nenechat tím zničit jako, aby to nepřenášela do té rodiny a nevystavovala ty ostatní.“

Vzájemná láska jim i přes těžkosti a dočasné oddálení vydržela dodnes, jejich **vztah** je **v současnosti silný a intenzivní**.

T: „A jaký to máte teď vy dva spolu?“

R: „Skvělý. Jsme v hodně pravidelným kontaktu. Asi tak dvakrát týdně si voláme a jednou dvakrát, třikrát za čtrnáct dní se vidáme. Hodně se to, jak už teď nemá jako přátelé, že snaží se vlastně budovat tu sociální síť od znova, tak ji tak jako postupně seznamuju s nějakýma kamarádama.“

Vřelý bratrský cit je takřka hmatatelný, když mluví o nejhezčím, nejsvětlejším zážitku s ní:

„Já spíš jako přemýšlím, to jsou spíš jako situační věci. Když jako, když je prostě šťastná, když je prostě šťastná, že se spolu jako bavíme a jsme. Když si třeba přivedla psa, jak byla úplně rozněžnělá... Fakt asi jako tady ty maličkosti každodenní když vidím, že je spokojená, kdy to není jakože: tak zvládnou další den přežít. Takový to, kdy na to nemyslí a kdy se prostě směje a tak. No tak asi tak no.“

S láskou k sestře jistě souvisí i **strach** o ni. Ten v počátku necítil. Možná to bylo dáno i tím, že ho, jak bylo řečeno, sestra před následky svého braní dlouho chránila. Zároveň, jak říká Pavel, sama Petra byla dlouho schopna udržet svůj stav v poměrně uspokojivém stavu.

„Ona to celý život, proto to to byla schopna tak korigovat, že jo, jak jsou některý lidi schopni se během pěti měsíců úplně zničit a dostat céčko a všechno, a ona ho nedostala za celý život.“

„Nebyl to jako nějaký squat, normálně to pronajímali. Neváleli se tam někde na zemi a nebyli nepoužitelný. Naopak tam pracovali, různý lidi tam v IT...“

Poslední dva roky Petřina užívání se ale její stav výrazně zhoršil. V té době zažíval Pavel strach o sestru velmi intenzivně.

„A to pomaloučku už se blížíme do toho jejího období, kdy už to fakt bylo na hraně, jestli tohle vůbec zvládne a jak to dopadne celý ... a to už jsem fakt věděl, ještě s tím vším okolo, že jako tohle je už průšvih jako. To už vlastně byla i před tím víckrát hospitalizovaná, v pravidelnosti jednou týdně byla hospitalizovaná. Ona pak začala ještě chlastat a brát ty benzáky a do toho ta těžká cukrovka. No úplně jako strašný.“

Vypovídající je Pavlům nejhorší zážitek ze vztahu s Petrou:

„No asi na tý Bulovce, když byla jako hospitalizovaná po x tý a vlastně se řešilo, že má ty heroinový plíce, a že jako pokud se k tomu vrátí, tak do pár měsíců se jako udusí a umře. No a to, jak tam jako leží a to jak tam jako jsme. Ona je úplně vyčerpaná, má nějaký dojezd, je jako úplně nešťastná. V tu chvíli jsem jako nevěřil tomu, že to jako zvládne. Ta blízkost tý možný ztráty, to asi bylo to úplně nejhorší.“

V prvním rozhovoru, který probíhal v době, kdy Petra byla ještě v léčbě, se strach o ni spolu s nejistotou, zda tato léčba bude ta úspěšná, objevoval. Dnes už ho Pavel neprožívá.

„Ted' už ani nemám strach, že by...“

„Děláme společný víkendů nebo grilování nebo tak a mám pocit, že je to tak nějak bezpečný v pohodě, ale už tam není ani ta obava, že by jako nebylo.“

3.10.3.5 Přitažlivost sestřina světa, zkušenost s její závislostí jako brzda

Jedno z témat, které sleduji, je vztah mladších sourozenců k drogám a to, jak je v něm ovlivnila zkušenost se závislostí starší sestry/staršího bratra. Pavla tato zkušenost zcela neodradila,

vlastně spíš naopak. V období rané dospělosti ho drogy lákaly, experimentoval s nimi. Ostatně celý sestřin svět měl v sobě pro Pavla jistou přitažlivost.

T.: „Jaký pro vás třeba byli ti její kamarádi a partneři?“

R: No, něčím mi to přišlo hodně hustý vlastně, když to řeknu takhle to slovo... Hustý ve smyslu zajímavý... Zajímavý a lákavý jo, protože to bylo no, vlastně jo, protože se to odlišovalo od toho, jak to znali ostatní a byli to vlastně i docela dost zajímavý lidi tenkrát pro mě.“

T: „V čem zajímavý?“

R: Jako intenzivní, že hledali odpověď na otázku, v čem je smysl života, víc než jiný, něco takovýho.“

„Já myslím, že i skrze ni jsem vlastně částečně přišel sám k těm mejm drogám a těm zkušenostem. No protože to byli vlastně její kamarádi a pak už jsem to vlastně vyhledal u těch svých a dejme tomu někdy se to propojovalo, jo.“

Důležité bylo, že, jak zmiňuji výše, sestřino braní v té době v Pavlovi nevyvolávalo strach, nýbrž **zvědavost**.

„Asi jsem o ni neměl takovej strach tenkrát, nevnímal jsem to tak, co je s ní, jako tak fatálně nebo tak. Spíš jako mě to jako lákalo a zajímalo vlastně. A chtěl jsem vědět, to si říkám až teď, chtěl jsem vědět, jako co v tom vidí jakože takovej ten starší sourozenec. Aha, aha takhle to má? Aha a proč, co ti to dává, tak jako vlastně.“

V drogách v jisté době, která pro něj byla těžká, nacházel Pavel i **úlevu**:

„No a taky se mi tak jako vlastně ulevilo vždycky v tom světě. Jako, že jsem cítil docela velkou tíhu a že mi to vlastně v tu chvíli, co mám nějak pomohlo, že jsem to nějak potřeboval a nevěděl jsem jak jinak. A možná, abych nebyl jako alibista, ale v tu chvíli mi to fakt vlastně pomohlo, teda svým způsobem.“

Jeho zkušenost se sestřinou závislostí svou roli ovšem sehrála. Opět především vědomí, že **matka by další takovou zátěž neunesla**, které působilo jako jakási brzda.

„... když (sestra) začínala, že tam neměla jako tu brzdu. Já jsem tam neustále měl v hlavě tu mámu a ten strach z toho, že už to nezvládne...“

Ostatně i zkušenost s tím, co drogy rovněž „dokážou“. Díky tomu, na rozdíl od sestry, která s drogami začínala bez jakékoliv předchozí zkušenosti, byl v jejich **užívání opatrnější** a nepropadl se tedy do závislosti.

„... navíc už jsem od tý ségry měl tu zkušenost, nebo teda spíš z povídání s ní, jsem to teda nezažil, ale ty zkušenosti s okruhem lidí kolem ní byly jako šílený. Některý lidi se jako oběsili, některý jako umřeli jako různý.... Takže myslím, že tam nějaká ta opatrnost a obezřetnost byla a i nějaký strach o sebe určitě.“

3.10.3.6 Zpětná vazba

Zpětnou vazbu mi Pavel poslal smskou.

„Už jsem to dočet ;-) super ;-)“

Opravit také špatně napsaný údaj, totiž že si nevolají se sestrou dvakrát denně, ale dvakrát týdně.

3.10.4 Karolína

Karolína pochází ze čtyřčlenné rodiny. Její matka pochází z Ruska, do Česka se přistěhovala ve svých 24 letech. Její bratr Karel je o rok starší. Karolína vyrostla v menším východočeském městě, dnes v něm ovšem na rozdíl od rodičů nežije, stejně jako její bratr. Rodina udržovala styky především s příbuznými z matčiny strany, v dětství trávil hodně času v Rusku, po smrti prarodičů jezdili další příbuzní spíše na návštěvu do Čech. Karolíně je dnes 25 let, žije sama, pracuje a studuje sociální práci.

Moje první dojmy bezprostředně po uskutečnění rozhovoru byly ambivalentní. Na jedné straně jsem s Karolínou soucítila, silně na mě zapůsobilo líčení některých situací, ve kterých byla zřejmá její osamělost uprostřed rodiny. Na druhé straně jsem cítila podráždění, kterému jsem zprvu nerozuměla. Během opětovného poslechu jsem si uvědomila, že zdrojem mého podráždění jsou Karolíniny pocity ukřivděnosti, které celým rozhovorem prostupovaly. Uvědomila jsem si, že se jedná o mé osobní téma, a bude tedy třeba si ho být během analýzy vědoma, abych ji nezanášela něčím, co bude více moje než Karolíny. Myslím, že se mi to

podařilo. Následně jsem si ovšem uvědomila, že jsem toto téma z opatrnosti téměř vypustila. Upozornily mě na to rozpory v některých Karolíniných výpovědích, které jsem následně zpracovala. Zdá se mi, že celkový obraz nakonec vystihuje Karolíninu zkušenost věrně. Nejsilnějším tématem se mi nakonec jeví skutečnost, jak výrazně rodiče a jejich postoje manifestované ve výchově a způsobu, jakým se ke svým dětem vztahují, determinují vztah mezi nimi. V tomto případě do takové míry, že si sourozenci byli schopni vytvořit uspokojivý vztah až ve chvíli, kdy se oba od rodičů odstěhovali.

3.10.4.1 Brácha o něco víc

Jako ústřední téma se rozhovorem od začátku táhne **nerovné postavení sourozenců** v rodině. Hned na úvod Karolína jako důležitou okolnost, která dle jejích slov hraje v jejím vztahu s bratrem důležitou roli, fakt, že se bratr narodil jako „vymodlené dítě“.

„Takže takhle vlastně taky asi musím říct, že jako důležitý k tomu všemu říct, že co taky hrozně hrálo velkou roli i potom v budoucnu právě s tím bráchou. Tak to bylo to, že rodiče se hrozně dlouho snažili o miminko. Než se seznámili a vzali se, v tatkových dvaadvaceti nebo třiaadvaceti letech, mamka je o rok starší, a vlastně první mimino, což byl vlastně brácha, tak měli až ve třiceti mamčiných. Takže opravdu jako dlouho to tam jako to bylo tak, že vlastně brácha byl takový jako vymodlený... Takže brácha byl vymodlený a taky to vlastně bylo vidět jako celou dobu, jako s tím jsem se potýkala a ten pocit toho jako mám, brácha byl vždycky jako něco víc.“

Karolína se odmala cítila být v rodině až na druhém místě, možná dokonce spíš jako by vůbec nebyla.

„... oni totiž vždycky říkali, máme dvě děti, vždycky jsme měli dvě děti, ale chovali se, jako by měli jedno.“

Zdá se, ačkoliv sama Karolína o tomto nikde explicitně nemluví, že pro jejich rodinu byl typický **patriarchální model**, ve kterém se syn, navíc prvorozený, těší větší přízni, respektu a pozornosti, byla mu připisována rovněž větší moc.

„No tak už od opravdu útlého dětství, já si to pamatuji právě s tím Ruskem, nebo celkově doma, že jo, když jsme byli, tak vždycky brácha měl jakoby to větší slovo.“

Ukazuje se to také např. na jasném **rozdělení povinností**. Zatímco Karolína byla již od mala vedena k péči o druhé (např. prarodiče), její bratr se mohl bavit s kamarády a vlastně žádné povinnosti neměl.

„My když jsme vždycky dojeli do Ruska, tak já jsem byla opravdu veškerý čas, dá se říct, jakože s tou babičkou. Pomáhala jsem jí v koupelně, pomáhala jsem ji koupat, nebo když šla na záchod. No prostě byla jsem furt s ní no a brácha byl zas takový, že ten byl všude. Ten byl s kamarády venku, ten si tam hrál fotbal, ten se nestaral.“

„Takže to bylo takový, že mezi námi byl už od mala takový, dejme tomu, nějaký divný jako rozdíl v tom chápání, že on si vždycky užíval a já jsem spíš byla taková starostlivá.“

Nositelkou tohoto tradičního pojetí rolí byla dle Karolíny matka, která na něj byla zvyklá z vlastního dětství. Sama Karolína se povinností později sama chápala, vnímala svou pomoc v domácnosti jako automatickou, což ovšem neznamenal, že si neuvědomovala propastný **rozdíl v nárocích na sebe a bratra**, který vnímala jako **nespravedlnost** a prožívala jako **křivdu**.

„Já si pamatuji přesně to, že to jsem si začala uvědomovat takový to, že i tu nespravedlnost. Jako takový ten postoj, co měli třeba rodiče, že právě jsem byla malá, byla jsem furt s babičkou, anebo to možná bylo, že už umřela babička a já zas trávila čas s dědou, protože děda přišel o obě nohy... No, a že když byl děda nemocný, babička už nebyla naživu, tak mamka se pohádala s dědou a pak všichni odešli ke strejdovi, který bydlel na druhý straně ulice a děda, který byl na vozíku, tak tam těžko odjel. A vlastně oni odešli všichni a mě bylo blbý odejít, ale všichni odjeli. A mě tam s ním jakoby nechali...“

„Každopádně bych se vrátila k tomu, že byla ještě naživu ta babička a já jsem, vlastně mamka, se starala o domácnost, brácha si vlastně užíval, ten jako nehrábnul na nic. Já jsem byla fakt jako podstatnou část toho dne s tou babičkou, fakt jako jsem jí byla při ruce, trávila jsem s ní čas. No a pamatuju si právě, to byla taková křivdička, která ve mně jako zůstala, když jsem byla jako malá a potom přišlo na to, že se má umýt nádobí po obědě. Jenže nás byla jako hromada,

jakože nás bylo včetně nás, děda, babička, strejda, jeho vlastně přítelkyně no tak prostě to bylo třeba najednou deset lidí. A tam jako velká hostina, že jo a že se umyje to nádobí. A oni to dali vlastně jako za úkol mě. A já tam stála v té kuchyni na té stoličce a myla jsem to nádobí, a slyšela jsem, jak oni jsou všichni v obýváku. Najednou byli všichni v obýváku u babičky, byl tam děda, bylo teplo, prostě byly teploty 45°C pod klimatizací, koukali tam na filmy nebo na nějaký pořad, ale všichni tam byli společně. Všichni společně a mě nechali jakoby v té kuchyni, že prostě musím umýt to nádobí a já si to pamatuji, že mě to hrozně jako bolelo, že nemohli říct tomu bráchovi jo.“

Z uvedené citace je patrná rovněž **osamělost**, kterou musela Karolína v rodině zažívat. Zatímco se ostatní společně baví, ona zůstává sama v kuchyni.

Jistou měrou se dle Karolíny na popsaném rozdílu v postavení v rodině podepsala i bratrova hyperaktivita v kontrastu s její samostatností. Karel si tak vybral **větší část pozornosti** svých rodičů.

„... jako vyžadoval více péče, že byl tak hyperaktivní. Já jsem byla spíše od mala samostatná.“

Hlavní rozdíl ovšem vnímá v **rozdělení zájmu a emocionální péče**. Rodiče její výtky odmítali s tvrzením, že oba dostávají stejně, což ovšem znamenalo „stejně“ výhradně po materiální stránce.

„takže vždycky začali argumentovat tím, že nám oběma všeho stejně, ale jako bohužel řešili to: „co jsme jako koupili bráchovi, dostala jsi i ty, kupovali jsme vám stejně drahé dárky na Vánoce...“, že oni pro nás oba udělali stejně, ale vůbec nechápou, nebo doteď nechápou to, že tam byl hrozně razantní rozdíl v péči a v tom, co dostával brácha jako po emoční stránce a já ne.“

Karolína vnímala především nedostatek zájmu o ni, kterého se podle ní naopak bratrovi dostávalo.

„S bráchou se bavěj, táta. Baví se s ním o všem možným jo, se mnou, mě se nikdo neptal, jak se mám... s bráchou se jako opravdu jako bavili, o mně nevěděli nic.“

Pocit, že je její bratr v očích rodičů významnější, důležitější, přetrvával i v době jeho závislosti. Pro Karolínu je toto něco, s čím se dodnes jen obtížně vyrovnává a co po dlouhou dobu determinovalo její vztah k bratrovi.

„Ale já jsem spíš jako zažívala jakoby pocity typu, že i přesto všechno, když on bral drogy a zadlužil se a dělalo to, co dělal, nedostudoval základ- střední školu, tak přesto všechno, byl víc než já prostě jako u rodičů. Já jsem měla prostě tady ten pocit. S tím jsem se jako nejhůř, jakoby srovnávala.“

Roli „nadřazeného“ převzal vůči mladší sestře ovšem i bratr.

„Tak brácha ten byl že jo vždycky individualista... ten si hrál teda jako že (.) jako on to cítil, že si to jako v podstatě může dovolit. Takže vlastně on jako, hráli jsme si na to, co on chtěl...“

3.10.4.2 Šikanovaná

Konflikty ve vztahu s bratrem začaly ve chvíli, kdy se Karolína vůči jeho dominanci **začala vymezovat**, což bylo již kolem jejího sedmého roku.

„A právě, že se to všechno zlomilo, když jsem začala říkat ne a začala jsem se s ním hádat že jo. Začala jsem se zastávat, že já nechci koukat na tuhle pohádku a že prostě, posuň se na tom gauči, my jsme vždycky leželi tak jako naproti sobě a takhle to, tak mu říkám tak se trochu uskromni. Takže to právě všechno začalo v tomhle tom, že jsem přestala mlčet no.“

Mezi sourozenci pak probíhaly velmi často hádky, Karel své sestře ubližoval rovněž fyzicky. Rodiče ovšem zastávali názor, že si sourozenci mají **„své konflikty řešit sami“**.

„No tak hádali jsme se furt, rodiče tomu jako nedávali, že by to jako rozlouskli, to bylo takový, že už od mala to bylo, řešte si to jakoby samy.“

Zatímco u otce byl tento postoj konstantní, matka se později začala své dcery více zastávat. Toto ovšem vedlo k hádkám mezi ní a otcem a rovněž k tomu, že matka začala být sama úzkostná, takže řešila více své než dceřiny problémy. Od té naopak bylo očekáváno, že svou matku **nebude zatěžovat**.

„Bylo to více ze strany táty a ze strany mamky, tam je to složitější, protože vím, že mamka se mě opravdu hodně zastávala pak v pozdějším věku. Tam jsem měla třeba problémy v hudebce, nebo cokoli takového. Mamka ale přešla z takového stadia, že třeba začala být hrozně úzkostná, s ní se začaly řešit zase jiné problémy. Mamka místo toho, aby začala řešit problémy, tak si to všechno vztahovala na sebe. Řešil se buď brácha a pak se řešilo, co dělám já, ale dělám to, že mamce tím ubližuju.“

Není divu, že se Karolína v rodině cítila **odkázaná jen sama na sebe**.

„... protože když jsem se nezastala já sebe, tak nikdo jiný to neudělal.“

V pozdějším věku bratrovo **nepřátelské chování** vůči sestře ještě zesílilo, objevovalo se už i **mimo domov**, což mělo ovšem na Karolíninu pozici mezi vrstevníky devastující vliv.

„Já jsem neměla absolutně žádné, žádné kamarády. U nás ve městě je to nastavené tak, že hokejisti jsou vyšší třída a mají ségry. Všichni mluví o tom, že to je ségra toho a toho, mě všichni nesnášeli... mně brácha zajistil takovou pověst po xxx, že já tu xxx nesnáším doted' a jsem ráda, že jsem se odstěhovala a že tam dávno x let nebydlím.“

Zde Karolína líčí svůj nejhorší zážitek:

„Se mnou se nechtěl nikdo bavit. Já si pamatuji, že když byl hokej a my jsme jezdili jako malý s nima na zápasy, na turnaje, oni si vymysleli, ti hokejisti, kvůli bráchovi hymnu, kde banda těch kluků skrejvala to, že mi nadávali. To se ozývalo z celý tý kabiny a všichni rodiče to slyšeli. Všichni na chodbě, protože se tam čekalo a zpívali tam tu posměšnou hymnu, která byla prostě o mně. Nikdo mu ale nic neřekl, ani nikdo neřekl nic těm klukům.“

T: Ani rodiče?

R: Ani rodiče. Jo, takže opravdu jako, tam to bylo nastavený, že prostě brácha se ke mně měl opravdu potom už jako hroznej vztah, už jakoby od toho dospívání, ještě před tím, než bral drogy.“

Pro popis svého dětství vedle bratra a rodičů, které jeho chování přehlíželi, používá tato slova:

„Já jsem byla šikanovaná. Já jsem byla prostě ne týraná, ale prostě fakt jako dostala jsem párkrát pěkně jako po čuně. Dost jsem byla jako diskriminovaná a jako dost psychicky podle mě utlačovaná, když jsem byla jako malá.“

3.10.4.3 Tátův synáček

Ve vztahu ke Karlovi vidí Karolína rozdíl mezi otcem a matkou. Je přesvědčená, že hlavní podíl na nastavení **výsadního postavení jejího bratra měl jejich otec.**

„Bylo to více ze strany táty a ze strany mamky, tam je to složitější, protože vím, že mamka se mě opravdu hodně zastávala pak v pozdějším věku.“

Jak jsem popisovala výše, postoj rodičů k hádkám sourozenců byl silně alibistický – „vyřešte si to sami“. Ten přetrvával i ve chvíli, kdy se Karel, později i pod vlivem drog, začal vůči sestře uchylovat i k fyzické agresi.

„A táta se nikdy..., nebo když na mě brácha nadával, my jsme se hádali, my jsme se tam řezali a táta řekl, nebo rodiče se k tomu postavili tak, že vyřešte si to spolu... Takže on mě tam řeže, je na mě agresivní, ale rodiče to jakoby neviděli.“

A stejně tomu bylo ve chvíli, kdy byl syn agresivní vůči matce:

„Jo, když byl agresivní na mě, v pohodě, byl agresivní na mamku, to jsem se zastávala já mamky, aby nebyl agresivní. Já jsem se hádala do krve s tím bráchou, aby si toto nedovoľoval, protože táta se nikdy nezastal tý mamky, nezastal se mě.“

Otcův postoj můžeme dobře vidět, také když sledujeme, jak se podle Karolíny stavěl k synovu užívání návykových látek.

„Mamka to tušila, mamka to věděla. Prostě mamka je nějaký senzibil prostě ta věděla, nevím, jestli to samozřejmě také i to jako já na to věřím, že ona má nějaké takové citění pro to. A samozřejmě táta, ten byl striktně, že ne, že nebere žádné drogy.“

„... tatka, ten byl tedy proti, že ten v tom neviděl, že prostě jeho synáček nic takového ne to, nemůže.“

Byla to Karolína, kdo rodičům jako první sdělil to, co bylo ve městě již veřejným tajemstvím a co již začínalo být zřejmé i na pohled. Ačkoliv to nikde neříká explicitně, není vzhledem k tomu, co v té době od svého bratra zažívala, aniž by se jí od rodičů dostalo jakéhokoli zastání, překvapivé, že se možnosti sundat otcí růžové brýle chopila s chutí. Snad pro ni byla i jakousi **satisfakcí**:

„Já jsem hned letěla domů a řekla jsem to rodičům... Táta, ten tomu nechtěl věřit, že támhle někdo povídal no a brácha už jezdil domů, třeba se i dva dny neukázal, potom celý dny spal. Jo, že to bylo vidět, že fakt byl doma zfetovaný. Já přijela z té brigády, on si tam vychrupuje a řekla jsem to rodičům, že jo. Mamčina reakce ježíšmarjá, měla jsem pravdu, a táta ne ne...“

Shodou okolností se ještě ten samý den naskytl situace, kdy byl otec se synovou závislostí konfrontován napřímo:

„No a najednou zazvonil zvonek. A já jsem šla k tomu zvonku, říkám, že kdo to je, a nějaký pán nebo kluk, teď už třeba v mém věku, ale tehdy to pro mě byl... no a že jde za bráchou a já říkám, co po něm chcete, do toho telefonu nebo sluchátka no a on, že něco mi dluží. A já říkám, za co? Za drogy? On se mnou nechtěl mluvit. A on, jo, a já říkám, on je taky bere? A on, jo. A já, kdybych byla sama doma, tak to neudělám, ale já jsem potřebovala, tam bylo to, že ten táta to potřeboval slyšet, že jo. Já ho pustila nahoru, rodiče se ptali, kdo to byl? Já, no, počkejte. Přišel prostě zfetovaný pán k nám domů. My jsme ho pustili do bytu, táta potřebovat takovou tu facku, že víte co, on mě tady Váš syn, né, že prodává, Váš syn to i bere... Takhle na to rodiče doma přišli, finálně. Tátovi se zhroutil svět, ale takhle vše v jeden den.... Ale v tu chvíli už se to začalo finálně, že tam táta potřeboval ten impuls. O tom nevěděl, nechtěl tomu věřit, zastával se ho pořád a potřeboval to slyšet.“

Ještě nějakou dobu se otec **snažil před skutečností zavírat oči**. Rovněž synova agrese vůči matce a sestře ho, dle Karolíny, neznepokojovala natolik, aby proti ní zakročil. Zlom přišel později:

„A potom nastala ta situace, kdy byl najednou brácha agresivní i na tátu. A to v tátovi sepnulo, najednou jeho synáček byl agresivní na něho a on to nedokázal přenést přes srdce.“

Teprve tehdy začali rodiče **postupovat** vůči bratrovi a jeho chování **jednotně**.

„Ted', i když to mají špatně nastavený rodiče, tak spolu stojí na jedné straně. Občas tam nějaké ty chvílky jsou, ale mají primárně stejný názor, tehdy to bylo úplně jinak, táta s bráchou, proti nám všem.“

3.10.4.4 Zatažená

To, že nakonec i otec připustil, že syn užívá drogy a byl i osobně konfrontován s jeho agresivním chováním, nevedlo ovšem k tomu, že by začal situaci nějak **aktivně řešit**. Tím, kdo to činil, byla právě Karolína, byť zpočátku ani v této situaci se jí **podpory** od rodičů **nedostalo**.

„No ale potom se začal dobývat začal bušit na dveře, zalepil mi kukátko, řval na mě, že jestli ho nepustím, tak mě zabije. No, takže to dopadlo tak, já jsem se bála vlastně otevřít dveře, že jo, protože zalepený kukátko, že jo, co tohle to, támhle to. Vim, že kolikrát jako mě zmydlil. Takže prostě já jsem na něho zavolala policisty. Já jsem na něho podala vlastně ... je to zapsanej zápis, já na něho chtěla podat trestní oznámení, to rodiče jako prostě nepovolili.“

„... poprvé já, po druhý von no a díky tady těm dvěma záznamům jsme ho mohli vlastně zbavit toho trvalýho bydliště, který u nás do teď nemá. Takže to, ale musel to, kdo to musel udělat, že, jo? Já, no.“

„Já jsem jim navrhovala, ještě než mu bylo osmnáct, tak já jsem rodiče tlačila do toho, aby ho šoupli do diagnostáku. Já jsem nečekala, že tam dojde k nějaké nápravě, já jsem jenom chtěla, aby, já jsem koukala blbě do budoucna. Říkám si, až jednou ho budete chtít zbavit trvalýho bydliště, což prostě přijde, tak budete mít papír o tom, že je problémovej, že byl v diagnostáku.“

Jako hlavní problém v přístupu k bratrově závislosti vnímala Karolína **nejednotnost v postojích matky a otce**. A i zde slyšíme křivdu:

„Jakoby v tomhle bylo potřeba, aby se jako sjednotili, ale voni proti bráchovi nikdy nebyli

jednotný, jako by... S tátou vůbec. Tam v tom byl strašný rozpor, ale třeba, když se jedná o mě, tak jsou strašně jednotný, jo. To tam bylo vždycky, vždycky byli jednotní a měli stejnej názor. Ale u bráchy ne. Tam to bylo, že prostě tam měl jakoby vždycky tu záchrannou kotvu v podobě táty, že jo.”

Ačkoliv zpočátku to byla sama Karolína, kdo se do „řešení“ bratrova problému zapojoval, postupně se cítila být do dění kolem bratra rodiči **vtahována** víc, než chtěla. Rodiče jako by ji využívali pro své potřeby.

„... rodiče mě do toho tahali jakoby do tady toho všeho, protože viděli, že mám jakoby na to čistej pohled... Že rodiče mě do toho jakoby hrozně zbytečně tahali, jo, že táta se hádal s mamkou, mamka si potřebovala stěžovat na tátu...”

A **společně měli nést i vinu** na tom, že se Karel stál závislým. To ale Karolína rázně odmítla:

„... mě přišlo, že rodiče, tak jako nějak si mysleli, že to, že bere brácha drogy, nebo že bral nebo to tak za to můžeme všichni. A já jsem jim jako pak řekla, že říkám ne, ne, ne, ne, ne, ne, vy se pletete, vy mě do toho vůbec netahejte, říkám, za to, že bere brácha drogy, já nemám sebemenší, ale sebemenší prostě vinu. Za tu máte vinu vy dva a Karel, protože to bylo jeho rozhodnutí. Ale já v tom nenesu vůbec, ale vůbec sebemenší vinu, jo. A oni to brali jako kolektivní, jakože jsme v tom všichni.”

3.10.4.5 Zvýraznění nerovnosti

Pocit křivdy a nespravedlnosti u Karolíny v době bratrova užívání ještě **zesílil**. Většina pozornosti rodičů se upínala k „problémovému synovi“, **zájem o dceru** jako by **se odvíjel** vždy od jeho momentální situace.

„Do školy jsem chodila, odmaturovala jsem teda nakonec a právě, že tam jakoby ten zájem z jejich strany byl vždycky takovej, když jako třeba, když brácha byl stabilizovanej, dejme tomu, třeba šel do léčebny... nebo když prostě najednou viděli, že to je v prdeli nebo něco, vždycky prostě vždycky nějak jako je osvítilo.”

„... protože já chodila na brigádu, on mohl taky, že jo, von nechodil, von vlastně doma jakoby i kradl všechno. A právě, že potom jako bylo to třeba vidět, což bylo jako dost zvláštní, je třeba jako na Vánocích. Brácha fetoval a dostal hromadu dárků k Vánocům a já nedostala nic. Myslím, že to bylo, když ho přivezli z léčebny... brácha prostě měl hromadu dárků a já myslím, že jsem dostala jakoby fakt jako nějaký minimum maličkostí, že to bylo prostě fakt jako kosmetický balíček... S bráchou se jako opravdu bavili, o mě nevěděli nic, takže ano, samozřejmě, pak ty Vánoce byly taky o tom, že vo bráchovi věděli, co by jako třeba chtěl nebo tak. A taky hlavně, já si věci kupuju sama, brácha to všechno profetoval, takže potřeboval novou výbavu prostě celou, že jo.“

Jako by se zde **opakoval vzorec z dětství**, kdy Karel dostával více pozornosti kvůli své hyperaktivitě, zatímco u samostatné Karolíny se předpokládalo, že si poradí sama. Takto to fungovalo, dokud se určité problémy neobjevily i u Karolíny:

„Tak tam se jednalo o to, že já jsem byla jako primárně vždycky jako hrozně samostatná, takže se mnou nemuseli jakoby nic řešit, že jo. Na základce jsem měla samý jedničky a pak, když jsem přišla na střední, tak jakoby prvák v pohodě, ale potom už to šlo jako do kytek... No a právě, že tam se jednalo o to, že rodiče řešili a jako mě začali vychovávat až jakoby, když přišla jakoby najednou, jakoby je vosvítilo a najednou začali řešit jakože co známky, co škola a jakoby prostě najednou ten nával a já jsem jako říkám, tak nestarali jste se celou dobu, tak jako mě teďka nechte na pokoji, že jo.“

Kromě toho, že byl zájem rodičů vždy jen dočasný, podle Karolíny byl navíc také velmi jednostranný:

„... jenže prostě problém byl ten, a co jsme řešili s rodičema jako, to byl vlastně důvod, proč jsem já odešla z té adiktologie, protože mě vlastně pomáhali finančně, dejme to, a bydlení a tak. A rodiče se vždycky zajímali, jenom je nezajímal můj život, je zajímalo, škola pro ně byl můj život, jenom škola.“

Ke **zlomu** došlo až ve chvíli, kdy se Karolína **pokusila o sebevraždu** poté, co jí bratr vyhrožoval zveřejněním údajně nahraného videa. Ve vztahu Karolíny k otci jeho náhlý zájem změnu nepřinesl. Ke změně přístupu rodičů ke Karlovi ale došlo. I při jejím líčení je ale v Karolininých slovech patrná hořkost.

„No, ale potom co jsem skončila v nemocnici, protože prostě jsem se chtěla zabít. Když za mnou

přišli rodiče do nemocnice a já jsem tátu tak jako vyhnala, že jsem ho nechtěla vidět, takže táta si to vzal jakoby na sebe, že byl z toho fakt jako v háji, protože ve mě jakoby v tu chvíli jako jsem opravdu to, že prostě táta vůbec nečekal, že jako já udělám, že ty vypadni, jako tebe tady nechci. Tak v tu chvíli se to v nich nějak zlomilo a rozhodli se, že je na čase prostě poslat jakoby Karla do háje. V tu chvíli udělali ten krok, že, klasika jakoby to nejlepší, co jako může udělat rodič uživatele, je to, že mu absolutně přestat se vším pomáhat. Prostě aby padnul na dno. Jenže von padnul brácha na dno až potom, co jsem málem prostě umřela. Do té doby by je to nenapadlo.“

3.10.4.6 Vztah, který jsme neměli celý život

Karel podstoupil opakovaně střednědobou léčbu, abstinovat ale většinou jen velmi krátce. Rodiče vždy znovu uvěřili, že tentokrát byla léčba úspěšná, a znovu a znovu ho podporovali finančně i jinak. To se změnilo právě po Karolínině pokusu o sebevraždu a dle Karolíny právě to bylo v bratrově případě klíčové. Sama Karolína byla ve vztahu k bratrovi podstatně **nedůvěřivější**, jejich vztah také navíc nebyl nikterak blízký, spíše naopak. V léčbě ho např. nenavštívila ani jednou. Pro to, aby následně mohla začít bratrovi důvěřovat, potřebovala, jak říká „**milníky**“ – konkrétní bratrovy činy, které by ji **přesvědčily**, že u něj došlo ke skutečné, **vnitřní změně**. Tato její potřeba vycházela z dřívější zkušenosti, kdy všechny přidružené problémy, které bylo třeba po léčbě řešit (např. dluhy) řešili za Karla rodiče. Jedním z takových milníků bylo např. vrácení dluhů kamarádům:

„Já až bych viděla nějaký výsledek ..., ale já jsem prostě cejtila, že to v sobě furt jako nemá, protože já jsem měla nastavený v hlavě takový cíle, o kterých jsem jakoby nikomu neřekla... Jeho kamarád z dětství, se kterým hrál hokej, tak měli penzion a tam jednou brácha, když ho rodiče vyhodili, tak do toho penzionu vlastně šel spát přes noc, ale doted' jim nezaplatil, on prostě utek, takže tam zůstal dluh a stejně tak jeho spolužačka ze střední, z gymplu, která mu půjčila tisícovku. A to byly prostě dva lidi, který byli jako v podstatě super. Je to hezký, že splácí dluhy, který nadělal na bankách, že mu támhle exekutor něco vyměřil jo. To je hezký, že to splácí, ale to řešil tatka že jo prostě výplatou, o to se postaral... Potom jsem potřebovala ty jako nějaký impulsy, že jo vnitřní, aby jakoby von udělal, abych mu začala důvěřovat.“

Po čtvrté, zatím poslední, léčbě k takové změně skutečně došlo.

„No a právě, že to brácha udělal před třema rokama, nebo dvouma, no nějak takhle , dvěma a půl lety, aniž bych mu to řekla, aby, aniž by aniž by rodiče mu řekli, že to má udělat, tak brácha to konečně udělal... tam to se spíš jednalo o to, že jsem potřebovala z nějakýho důvodu asi odpustit, jako nevím, zní to jako divně, sama sobě, nebo prostě se s tím smířit, no a právě že když brácha, jako by platil tady ty dluhy, tak já jsem jakoby v podstatě se mohla, jako že už vim, že už to myslí vážně, že už von splnil ten můj pomyslný milník, co jsem měla, sám od sebe a pro mě to znamenalo, že tady ta léčba, že tentokrát prostě, jako že jsem připravená si ho vpustit zpátky do života.“

T: „Vy jste mu začala i nějak věřit“

R: „Přesně tak.“

T: „Třeba né, že to zvládne, to jako nevím...“

R: „No jasně“

T: „Ale minimálně, že to už není jenom projekt rodičů...“

R: „Přesně tak.“

T: ...hm...

R: „Přesně tak, no.“

Od té doby se začal sourozenecký **vztah zlepšovat**, dle Karolínina přesvědčení především díky ní. Sám Karel si totiž, jak se zdálo, **problematickosti jejich vztahu vůbec nebyl vědom**. Byla to tedy Karolína, kdo především musel učinit rozhodnutí a „**polknout**“ některé **staré křivdy** a zranění:

„No díky mně ho máme dobřej, protože tam to bylo vo tom, že třeba brácha, dejme tomu, jakoby von vůbec jakoby nechápal, proč jako jako nebavíme... No a já jsem se tak nějak potřebovala si s ním promluvit o tom, co se dělo v dětství, si promluvit, to sem vám říkala. Potom jsem potřebovala ty jako nějaký impulsy, že jo vnitřní, aby jakoby von udělal, abych jako mu začala důvěřovat. A potom jako nějak, prostě tam se jednalo o to, že jsem potřebovala já asi si to v sobě ujasnit a já jsem prostě musela udělat takový to, že jsem musela zatnout zuby a i přes svůj třeba komfort osobní se s ním začít jako bavit.“

V současné době jsou spolu sourozenci běžně v kontaktu, Karolína se snaží bratrovi pomáhat, podporovat ho. S její pomocí si Karel např. dodělává vzdělání. Ačkoliv je Karel o rok starší, Karolína ho v mnohém v životě „**předběhla**“. Z jejího vyprávění je patrné, že je pro ni **role té**

zkušenější, stabilnější, resp. fakt, že ji takto bratr uznává, uspokojující.

„Já jsem tak jako nějak pochopila, že pokud brácha chce... , že chci pro něho to co nejlepší, tak se mu musím mu věnovat. A nemůžu se mu věnovat, když se ním nebavím. Protože rodiče jsou takový, že mu budou diktovat, co má dělat. A nebude to vo tom, že se spolu začnem bavit o něčem, podebatujem si nad tím, vyslechnu si ho, že zjistím, že vlastně to není úplnej špatnej nápad jo, tak takže mu udělám jako, já si myslím, osobně, že mu dělám takovýho osobního guru.“

„A že díky tomu, že jak jsme si hodně povídali a jakoby celkově, že jsem to jakoby překousla, začali jsme se bavit, tak jako teďka máme fakt dobrej vztah, jakože opravdu máme dobrej vztah. Je to ale furt je to takový, že jak bral ty drogy, tak je to jako mluvit občas s klientem, že jo.“

Jak říká Karolína, jejich vztah je nyní mnohem lepší než kdykoliv v minulosti. Domnívám se, že k tomu notně přispívá fakt, že se oba **odstěhovali od rodičů** a jejich vztah je tak mnohem méně ovlivňován jejich zásahy.

„Ale prostě fakt jako máme vztah, kterej jsme neměli nikdy za celej život. Že teďka opravdu je to jiný, protože prostě brácha už není tak sebestřednej jako když byl malej. A zároveň prostě nebere drogy, takže už jako není pro mě jako nebezpečnej a hlavně jako už to má v hlavě srovnaný a je už dospělej, že jo. A taky hlavně další věc je ta, že se odpoutal jakoby vod těch rodičů, že jo.“

Byly to paradoxně drogy, co toto osamostatnění od rodičů i celého dřívějšího stylu života způsobily. Karolína proto vyslovuje domněnku, že bez nich by v jejich vztahu nikdy ke zlepšení nedošlo.

„...protože, kdyby nebral drogy a byl prostě jenom jako typická (maloměstská) mládež... každopádně, já jsem nikdy neměla ani moc kamarádů, nevím, jestli to třeba bylo jako tím bráchu, výchovou, vším jako možným. Každopádně brácha měl předpoklady pro to bejt jako ta xxx (maloměstská) smetánka. A to bysme si rozhodně nerozuměli, kdyby on byl takovej jsou všichni ty jeho kamarádi nebo prostě ta jako sorta lidí z xxx (maloměsta). Tak my bysme si nikdy neměli co říct, protože prostě... Já bych byla ta jeho divná sestra... Ale právě že s tím, že jak si prošel von tady tím, my všichni tady tím, já svym a všichni dohromady. A jako opravdu

třeba brácha ted'ka je tak strašně vyspělejší, tak strašně má jakoby nadhled. Máme jakoby stejnej názor právě i na tu xxx (maloměstskou) sortu lidí... Takže jakoby já na jednu stranu беру to, je to nejsem ráda za to, že jako fetoval, to vůbec, ale myslím si, že kdyby, že jinak bysme my takovej vztah neměli.“

Na jiném místě ovšem lituje, že k sobě nenašli cestu dřív. Vyslovuje myšlenku, že pokud by nebylo drog, mohlo k jejich smíření dojít rychleji.

„... nebo prostě bůhví, jak by to bylo, tak třeba mě mrzí, že jsme jako, že to ovlivnilo to, že jsme třeba k sobě našli cestu až takhle pozdě. Jakože mohlo dojít jakoby k nějakýmu smíření třeba v nějaký pubertě, že jo, po pubertě, takže nám to strašně sebralo jakoby nějaký čas.

T: *To udělaly ty drogy, jo, Karolíno, rozumím tomu dobře?*

R: *No jasně, no. Právě, že ovlivnilo to ten vztah jakoby prostě ve všem, že jo.*“

3.10.4.7 Šrámy na duši

Možná až dnes si také Karolína uvědomuje, že to **nebyla jen ona**, kdo si z dětství odnáší „šrámy na duši“. Reflektuje například, že je rodiče vůbec **nechválili**.

„Rodiče nás nechválili, pamatuju se, že brácha hrál hokej, dobře, nějak extra nezářil, ale hrál ho x let a vím, že chvílema byl i dobřej. Chvílema to bylo horší, a právě místo toho, aby se mu dostalo pochvaly, tak to bylo tak jako, no takže oni vyhráli nějaký turnaj, brácha, myslím si, dal i nějaký gól a mamka mu říká, no prosím tě, ty tam po tom ledě, ty neumíš bruslit, ty tam po tom ledě běháš. Stejně tak já, když jsem hrála na kytaru, hrála jsem na vysoký úrovni na svůj věk, chodila jsem po soutěžích. Hrála jsem na kytaru, byl koncert a zahrála jsem těžkou skladbu, dobře, udělala jsem tam chybu a mamka mi místo aby pochválila, tak říká no, ale Hedvika, ta to měla bez chyby zahráný.“

Byli rovněž dost **přísní** (především matka) a svým dětem vlastně moc nerozuměli, nejspíš se o to ani příliš nesnažili:

„Já to nechci svalovat na rodiče, ale brácha začal fetovat, a mně to pochroumalo psychické zdraví. Ten život doma, bylo to hrozně náročný třeba pro toho bráchu, já to chápu, on byl ve věku, kdy už měl problémy, ale to všechno bylo i o tom, že chodil s kamarády ven.

A mamka byla tak nedůvěřivá, že vysílala tatku na kole, aby se šel podívat, aby ho šel zkontrolovat, a pamatuji si, jak on třeba šel na diskotéku na tajňáka. My jsme totiž ani nemohli

chodit na diskotéky... a pamatuji si, že šel brácha na tu diskotéku, která byla ve vedlejším městě. Vím, že rodiče věděli, že tam prostě je a věděli, že je na té diskotéce a je nenapadlo nic lepšího, nebo mámu, že ona ho šla opravdu na tu diskotéku, v podstatě ho tam honila na té diskotéce. Normální rodič by udělal to, že až přijde, dostane zaracha, ale oni dělali tady ty šrámy na duši, že vás přijde vyzvednout ve vašich patnácti letech nebo v šestnácti máma na diskotéku a že prostě mazej domů jo. To bylo hrozně špatný a to mají rodiče takhle do teď, že se snaží nám organizovat život.“

„Tak on byl ze začátku, že ho rodiče dotlačili, že musel jít na gympl, on tam nechtěl, ale on jako nevěděl, co chce dělat. Ale oni ho dotlačili, takže šel na gympl.“

Karolína si je vědoma toho, že u každého z nich se rodinná zátěž projevila jiným způsobem. Zatímco její bratr propadl drogové závislosti, ona se v dospívání sebepoškozovala a následně se i pokusila o sebevraždu. Upozorňuje rovněž na důležitou skutečnost, že zatímco drogová závislost je pro okolí viditelná, jiné formy sebepoškozování často dlouho unikají jeho pozornosti.

„... ale tam je to prostě o tom že mm (..) von von jako von spadl do drog, von si ubližoval jakoby takhle a já jsem si dost ubližovala vlastně fyzicky po tý psychický stránce jakoby tím sebepoškozováním. A tak prostě tam je to vo tom, že rodiče viděj, nebo veřejnost vidí, že von bral drogy, jakože to je fakt jako něco hrozně hmatatelnýho a tím se vlastně zničil a u mě to je zas tak, že tohleto nikdo nevidí, nikdo to prostě třeba nevidí ty jizvy.“

3.10.4.8 Zisky a ztráty

Když Karolína odpovídá na otázku, co jí vztah s bratrem a zkušenost s jeho závislostí vzala, je její odpověď velmi rychlá:

„Tak vzal mi určitě dětství. Normální dětství, to mi vzal. Vzal mi ... třeba i jako budoucnost lepší, nebo jak to říct, že na střední si mohli spolužáci čtyři roky řešit, co chtějí dělat do budoucna a pilně studovali na přijímačky ... já jsem jako na to čas neměla.“

Své jistě sehrál i fakt, že se vše odehrávalo na malém městě a závislost bratra tak byla **společenským stigmatem** i pro ni:

„A jakože prostě ten vztah s mým bráchou mi vzal... já jsem neměla normální... dospívání, jako vzalo mi to, že nikdo si na mě nemohl vytvořit názor jakoby sám, protože ani nedošlo k tomu, když tam byl ze začátku ten počáteční předsudek. Tak si mě člověk jako povrchně jako třeba nevpustil ani jakoby do konverzace, do života, aby poznal, že jsem jako třeba jiná.“

Zkušenosti z dětství i zážitky spojené s bratrovou závislostí u ní podle jejích slov ovšem **nevedly k „zahořklosti“**, právě naopak.

„Jako naštěstí se to nestalo a mělo to na mě spíš takové jakoby vliv, že sem se začala více se o sebe rvát. Jo a jako jít si za tím svým štěstím, že prostě jsem se rozhodla, že nebudu poslouchat rodiče jako v tom, že mě přesvědčují, že můj život stojí jako úplně za prd, i když nestojí.“

Nachází i další „zisky“, mezi které řadí určitý **nadhled a schopnost druhé nesoudit**, jistou ne-závislost na mínění druhých a především větší **odolnost**.

„No, jako dalo mi to to, že jsem jako, to není jenom asi bráchou, to je prostě jako i tím, jakoby tou výchovou všechno, ale obecně jako takovej jako nadhled, nebo vrchní pohled na svět, nebo jako neodsuzovat. A hlavně jako nejdůležitější jako nejlepší asi to, že mám absolutní nezájem z toho, co si jako, dejme tomu, kdo myslí, jako že není důležitěj názor jako někoho dalšího.“

„... a taky holt taky mi to hrozně sundalo růžový brýle, který jakoby většina vrstevníků má doted'. A já jakoby nemám nasazený už jako strašně dlouho, a to si myslím, že jako byt' je to blbý na jednu stranu, tak mně se to strašně líbí, protože potom tady ty jako mě to naučilo bejt připravená na spoustu jako životních fuck-upů.“

3.10.4.9 Rozporuplnost

V celém Karolínině vyprávění nacházím řadu **rozporů**. V první řadě ve vztahu k bratrovi a rodičům. V mnoha jejích citacích vidím popis bratra jako privilegovaného dítěte, rodiči jasně protěžovaného. Na jiných místech ovšem zjišťujeme, že ani jemu zdaleka vždy vše neprošlo. Zde je to řečeno explicitně:

„No tak jako tak ten brácha vlastně ten dostával jako, nebo když jsme byly malé, tak jsme dostávali zaracha na televizi, tohleto támhleto, tak to bylo stejný.“

V jedné pasáži Karolína uvádí, že ji bratr od dětství nesnášel, protože byla žalobníček. Bohužel toto zůstává bez dalšího vysvětlení.

„Nesnášel mě už od mala, protože bych se ještě vrátila k tomu, na co se mě potom můžete ještě doptat, já jsem byla žalobníček, ale to bylo tím, že mě rodiče k tomu dotlačili.“

V pozdějším věku pak Karel tresty dostával, ale protože je vůbec nerespektoval, pomalu ztrácely smysl. U Karolíny pokračovaly tresty v podobě omezení kapesného, ale i ty časem ustaly, neboť Karolína začala chodit na brigády a peníze od rodičů již tedy nepotřebovala. V obou případech je vidět snaha o „výchovu“, která ovšem časem přechází v jakousi bezradnost a rezignaci.

„Problém prostě fakt jako byl v tom pozdějším věku, kdy teda brácha dostával vlastně jakoby tresty, který jako nedodržoval, který možná ani jakoby možná oni jako se ním hádali, jako vlastně potom už se to ani neřešilo ani jako nějakýma trestama.“

Domnívám se, že se na této rozporuplnosti mohou podílet dvě věci. V první řadě je to **pocit křivdy**, který je vůči bratrovi prožíván velmi silně. V rozhovoru slovo „křivda“ zazní pětkrát, jinde sice není přímo vyslovené, je ale evidentní. Je známo, že dlouhodobě prožívaná křivda významným způsobem ovlivňuje **naladění** člověka a tím pádem také jeho **soudy a postoje**, které se týkají jeho vztahů. V rozhovoru se toto vyjevuje tak, že Karolína jakoby by některé skutečnosti neviděla, ačkoliv je, jak se ukazuje jinde, vlastně ví.

Druhým faktorem přispívajícím k rozporuplnosti některých výpovědí může být **komplikovanost a nepřehlednost vztahů** v rodině, které jsou/byly pro dítě dost možná nesrozumitelné. Karolína je dnes nahlíží s větším porozuměním, což se na některých místech rozhovoru objevuje, zatímco jinde převažují „dětské“ pocity tažené minulostí. Zdá se, že Karel byl protěžován oběma rodiči, každým ovšem jiným způsobem. Zatímco u otce se nejspíš jednalo o emocionální zvýhodňování syna (dost možná patriarchálně determinované), u matky šlo spíše o důsledné rozlišování tradičního mužsko-ženského dělení rolí a reprodukování dalších genderových stereotypů, které bez reflexe přenášela z vlastní zkušenosti z dětství v Rusku. To se ukazuje např. v situaci, která se samotným předmětem rozhovoru nesouvisí. Jde o situaci, ve které se Karolína svěřuje matce s nepříjemným (v rozhovoru blíže neupřesněným) sexuální zážitkem:

„No třeba ted'ka jsem řešila jako taky nějaký problém... kdyby jako na to přišlo, tak já to prostě budu řešit, jakože s tím partnerem A vona mi vlastně začala říkat něco na způsob, že: „Prosím tě, budeš pro smích“, jakože tady to a já říkám..., že když na to přijde, tak by mohl být jakoby v podstatě i jako trestnej čin, jako takhle, jak se ta věc stala. A jako opravdu ty představy o tom, že já bych měla jít jako něco řešit, tak jako první věc byla, prosím tě, byla bys pro smích, jsi ženská a von je prostě chlap a to tohleto, jako víte, co?“

Ostatně sama matka byla v rodině i širším společenství ve znevýhodněném postavení. Její marginalizovaná pozice byla dána jejím původem:

„Mamka když přijela do Čech, tak přijela s armádou, pro ni to bylo vždycky těžký být tady v České republice a pokračuje to i do ted'. Opravdu, lidi jsou fakt jako hloupý, že dokážou napadnout člověka, nebo koukat na něho z patra jenom kvůli tomu, že se narodil v jiné zemi. A holt, že je mamka z Ruska, tak to tady Češi vůbec nemůžou přenést přes srdce.

T: *Hm, takže zažívá nějakou diskriminaci, nepřátelství?*

R: *Určitě, třeba i v bytovém družstvu, že tam s ní sousedi... je to takové, jsou to hloupí lidé, ale pořád se jedná o to, že se s tím potýká.“*

V rodině její znevýhodněné postavení v rodině vidíme asi nejjasněji na skutečnosti, že se jí otec ve chvíli, kdy ji syn bil, nezastal.

Další komplikací znepřehledňující vztahy v rodině byly časté hádky rodičů, do kterých se dostalo řešení problémů jejich dětí. V nich jakoby zmizely i případné snahy matky se své dcery zastat. Kromě toho matka následně používala vůči dceři výčitek, které mají tu moc, vykonané „dobré“ činy zpětně znehodnotit, nebo alespon „přiotrávit“.

„Řešil se buď brácha a pak se řešilo, co dělám já. Ale dělám to, že mamce tím ubližuju. Byl tam takový divný skok, že: „já jsem se tě vždycky zastávala, dělala jsem pro tebe tohleto a támhleto.“

„Že rodiče mě do toho jakoby hrozně zbytečně tahali jo že aa táta se hádal s mamkou, mamka si potřebovala stěžovat na tátu...“

Další rozpor vidím v Karolínině sebehodnocení. K získání své zkušenosti z dětství a dospívání řadí schopnost druhé nesoudit. V jejím vyprávění se ovšem soudů o bratrovi a rodičích

vyskytuje celá řada. Je velmi dobře představitelné, že toho, čeho je Karolína schopna vůči jiným, možná emočně méně významným, osobám, toho vůči svým blízkým schopna není. Ostatně překonat zažitá emoční zranění a získat jistý druh nadhledu vůči lidem, kteří ho způsobili, je často úkolem až dlouhodobé systematické psychoterapeutické práce. Je také možné, že to, co ona sama nazývá šikanou, se na ní podepsalo v tom smyslu, že v oblasti sebevědomí, které v takové situaci nutně trpí, došlo následně k **překompenzaci**.

„Přesně tak, jako že tam byl jasný rozdíl, jako že měl jasné výhody, že byl prostě privilegovanější a ve mně to prostě hrozně zanechalo takovej pocit jako méněcennosti.“

„Jako třeba si myslím, že sama za sebe jsem osobnostně jako třeba skvělá, jakože třeba teďka, když mám kamarády, tak se mnou kamarádi strašně rádi tráví čas.“

3.10.4.10 Zpětná vazba

Karolíně jsem analýzu kvůli zpětné vazbě neposílala. Domnívala jsem se, že by se jí některé mé interpretace mohly dotknout, zranit ji. Ačkoliv vystupovala sebevědomě, vnímala jsem ji jako křehkou a zranitelnou. Zdálo se mi, že její trauma vychází nejen ze zkušenosti s bratrovou závislostí, ale je podstatně staršího data.

3.10.5 Lenka

Lenka je nejmladší ze tří dětí. Se svým o deset let starším bratrem a o jedenáct let starší sestrou má společnou matku, bratr a sestra mají i společného otce. Narodila se v Praze, po roce a půl se rodina odstěhovala na vesnici v severních Čechách. Do Prahy se vrátila na střední školu, následně se opět odstěhovala na venkov. Dnes je jí 26 let, je vdaná a má osmiletou dceru. Pracuje jako sociální pracovnice.

V rozhovoru mluví o své sestře Radce, která byla závislá na drogách v dospívání a následně i v dospělosti.

3.10.5.1 Velká ségra

Mezi Lenkou a její sestrou Radkou je značný věkový rozdíl (11 let), který je v mnoha ohledech určující. V dětství spolu příliš času netrávily, i proto, že rodina nebyla zvyklá společně trávit

čas, nejezdilo se na víkendy ani prázdniny. Na svou sestru má nicméně **hezke vzpomínky**. Pamatuje si, že se jí sestra věnovala, byla to ona, kdo ji občas někam vzal, něco s ní podnikal.

„Vím, že sestra určitě se mi věnovala mnohem víc než brácha, protože přeci jenom je to holka, žejo... A hodně si pamatuju, že jsem jí občas ukecala, že mě vzala s sebou ke kamarádům... Když pak se odstěhovala k přítelovi, tak jsem sem tam za ní jela jakoby i na prázdniny, nebo prostě třeba byla pout', tak jsme tam jely...“

„A spala jsem s nima,“ (sestrou a bratrem v dětském pokoji), „takže si pamatuju, že jsem ji občas ukecala, že jsem spala jakoby tam u ní v té posteli jako v části, že jsem tak jako byla občas nějaký ty její kamarádky, že mě vzala k nim, když šla ven, když to šlo.“

Význam vztahu se starší sestrou je srozumitelnější poté, co Lenka mluví o své matce, která podle ní po emoční stránce příliš jako **matka „nefungovala“** (viz dále).

Jejich **vztah se ještě prohloubil**, když se Radce **narodila dcera**. Zdeňka, která byla jen o dvanáct let starší, v ní našla mladší sestru, kterou neměla, a u sestry trávila hodně času.

„No a pak se jí narodila dcera, to mně bylo dvanáct let, ... to jsme už začly bejt spolu hodně, docela. Protože jsem hodně trávila času s tou neterí – její dcerou, s tou jsem prakticky jakoby byla za sestru, když to tak vezmu. Protože já jsem mladšího sourozence neměla, až v těch dvanácti letech, kdy se mi narodila ta neter'.“

Místně se později sice několik let mýjely (nejprve se odstěhovala Radka, pak odešla Lenka na střední školu do Prahy), ale jejich vztah byl stále blízký.

„Když byly její holky malý nějak, myslím že už když se jí i narodila druhá dcera, tak to jsem s ní trávila hodně času že jsem jezdila z toho intru prakticky jenom domů hodila jsem věci a šla jsem k ní, protože to jsme kilometr od sebe byly. Hodně se mnou trávila hodně času, jak už s těma holkama jejíma.“

Ke své sestře Lenka **vzhlížela** v podstatě odmala, ještě výrazněji pak v pubertě.

„Pak si ještě prostě tak vybavuju, že mě jednou ostříhala a že to byl taky humbuk, že prej tam byly samý zuby nebo co v těch vlasech, já nevím. To si moc nepamatuju, ale mě to přišlo prostě v tu chvíli hustý jako že jsem prostě ostříhaná od ségry.“

„Třeba si pamatuju, že jsem si hrozně dlouho cucala palec, když jsem usínala, ale ona mi ho jednou nalakovala černým lakem na nehty a od té doby jsem si přestala prostě cucat palec. Protože prostě říkám nó, tak mám lak na nehty žejo od ségry ještě k tomu, tak prostě, brala jsem ji prostě jako mojí velkou ségru, no.“

Své vzhlížení k ní v době puberty zpětně považuje za „zcestné“, neboť ta již v té době (ba i dřív) užívala drogy, což ovšem Lenka dlouho nevěděla.

„No, měla jsem takový období, kdy jsem hodně se řídila jejíma názorama, i když v tuhle chvíli vím, že to je hodně zcestný.“

3.10.5.2 Zaslepená

Teprve v dospělosti se Lenka dozvěděla, že sestřiny problémy s drogami začaly už během jejího dospívání. Tehdy o něm ale **neměla potuchy**. Přičítá to své **nezkušenosti**, vyslovuje ale také domněnku, že důvodem bylo její **nekritické vnímání sestry**.

„Ne, to jsem vůbec nevnímala vůbec jsem ehm nevím, jestli jsem s tím ještě neměla nějak žádný zkušenosti nebo žádný informace o tom, tudíž jsem nemohla vidět žádný znaky, nebo jsem prostě byla zaslepená tím, že prostě je to má velká ségra.“

Do dneška ani neví, kdy se o sestřině užívání dozvěděla matka. Pamatuje si, že se sourozenci hádali s matkou kvůli kouření a pozdním příchodům z diskoték, ale že by se řešily drogy, si nevzpomíná.

Sestra pak nějakou dobu abstinovala, závislosti ale opět propadla. Lenka, ačkoliv už byla sama dospělá a opakovaně zažívala sestru ve stavu, kdy byla pod vlivem, tomu zpočátku **odmítala uvěřit**.

„No myslím, že manžel mi něco takovýho říkal, ale já jsem tomu nechtěla věřit, říkala jsem neustále, že jenom pije alkohol určitě. Ani jsem si to nechtěla prakticky připouštět, myslím si,

že ze začátku, a neustále jsem to dávala za vinu, v uvozovkách, alkoholu, v žádném případě žádným návykovým, takovýmhle látkám jako drogám.“

3.10.5.3 Vztek

Že si Lenka sestřinu závislost neuvědomovala v dětství, není vzhledem k jejímu nízkému věku v té době úplně překvapivé. Že si ji však nepřipouštěla v době, kdy již měla podstatně více znalostí a zkušeností, by zasluhovalo vysvětlení. Když Lenka hovoří o svých pocitech spojených s užíváním Radky, zcela dominuje **vztek**, který se váže především ke skutečnosti, že její **sestra brala v době, kdy byla těhotná** se svou první dcerou, k níž měla a má Lenka blízký, takřka sesterský vztah. Je možné, že pro ni bylo natolik nepředstavitelné, že by sestra brala drogy i v takové situaci, že skutečnost prostě neviděla, resp. ji četla mylně.

„To myslím, že hlavně vztek, protože tím, že byla v té komunitě, tak tam jsem se dozvěděla, že vlastně brala drogy když byla těhotná s tou starší neteří a na tu já jsem fakt jako hodně jsem k ní přilnula tím, že jsme hodně spolu byly. Tak to mě docela jako vzalo, když jsem se to dozvěděla. N a nevím, asi hlavně ten vztek no.“

Rozčilovala ji rovněž sestřina **nespolehlivost**.

„... vim, že jsme se nějak jednou domluvili, že mi dá prostě nějakou hromadu hadrů (oblečení po dětech) a my jsme tam přišly a ona nic neměla připravenýho. Tak jsem byla z toho úplně taková jako zdrchaná, jako že jo. Že jsme se na něčem domluvily a to jako ty to teprve teďka začneš dělat a ještě mi říkáš jako nesmysly. A vona jako prostě byla taková, takže jsem vždycky jezdila jenom tak na minutku, jenom otočka a zase zpátky.“

Nejvíce ji ale **roztrpčovalo sestřino chování vůči jejím dětem**, nejspíš i vzhledem k tomu, že i ona sama se zatím stala matkou.

„Potom si pamatuju jednou, že někam jela do Prahy a vzala tu mladší neteř. A vona mi volala, to jsem byla těhotná, a vona mi volala... . A vona mi volala, Lenko prosím tě, bylo asi jedenáct, půlnoc, tak nějak bylo... ,Prosím tě, můžeš pro mě přijet..., mně už ujel poslední vlak a mám tady Kristýnu a tohle.‘ Tak jsem tam zajela a říkám, musela jsem nechat dceru spát samotnou v bytě, pětiletou, protože jsem jí nechtěla budit po půlnoci kvůli tomu, abych... Naštěstí ona byla jako kousek od toho bytu nebo praktický kousek, že jsem tak dlouho pryč nebyla. Ale už

jsem, do té doby jsem tak nějak mlčela, nebo občas jsem jí za něco zkritizovala, ale v tu chvíli jsem řekla, že se mi tohle to v žádném případě nelíbí, protože i něco zmínila, že byla u nějakých kamarádů, něco. A říkám: ,hele jako ty tady máš holku, tý bylo asi sedm ... Říkám: ,tady máš holku, taháš jí po nocích a nehleď na to, že já jsem svoji holku tam nechala v bytě samotnou ještě těhotná tady jedu v noci prostě pro tebe.‘ ,,

Krátce po této události se Radka rozhodla nastoupit do léčby v terapeutické komunitě. Lenka se domnívá, že i její explicitně vyjádřený postoj v sestřině rozhodnutí sehrál svou roli.

„...jako tohle ... jí nějak taky docvaklo jako. A jedním z těch náznaků, kdy už už se rozhodla, že tam bude no. Rozhodně to není určité jenom kvůli mně, to neříkám, ale hodně tomu jsem asi tady téma věcma řekla no.“

3.10.5.4 Vztah drogám navzdory

Sesterský vztah Radčinou závislostí utrpěl. Kromě zmíněných výhrad vůči Radčině **nezodpovědnosti** a z Lenčina pohledu nedobré péči o dcery, to byly i samotné **stavy po aplikaci** drog, které Lenku odrazovaly od trávení společného času.

„No nejvíc jsem si toho všimla, když mojí dceři bylo asi rok, dva, že jsem sem vůbec nechtěla k ní jezdit. Protože kdykoliv jsem sem přišla, tak byla prostě ať už opilá nebo prostě pod vlivem Hrozně se smála každý blbost, i jako jo úplně fakt byla úplně podle mě mimo.“

Na určitou dobu se následně nevidaly i kvůli hádce umocněné Radčiným stavem. Toto **vzdálení** bylo ovšem jen dočasné. Lenka nicméně vidí tento odstup jako pro sebe prospěšný, neboť se jí otevřely **možnosti být více sama sebou**.

„No na jednu stranu, že tam prostě spadla zase do té závislosti žejo, když už jsem byla dospělá, chtěla jsem svoji rodinu, jsem prostě měla založenou už s manželem a tohleto, tak sem se jakoby od ní odprostila a začala jsem si žít podle sebe, když to tak vezmu. Protože tehdy jsem se hodně řídila prostě tím, co řekla ségra. Takže jsem prostě asi začala žít dost sama díky tomu, že jsem se osamostatnila hodně.“

Zároveň fakt, že už sama měla partnera a čekala s ním dítě, jí usnadnil **ztrátu útočiště u sestry**, které u ní vyhledávala kvůli svému špatnému vztahu s matkou.

R: „Já jsem tam jako u ní docela dost často trávila a ráda čas, bylo to takový jakoby moje, jak se říká, útočiště, jak se říká. Protože nemáme dobrý vztah ani jedna s matkou úplně extra, já mám možná ještě horší než ona, takže jsem ráda k ní utíkala, když to tak vezmu Ale tím, že jsem pak vlastně už měla že jo manžela, žila jsem prakticky v Praze neustále, protože jsem tam byla jak na intru, pak jsem se přestěhovala k manželovi, tak jsem to zase vzala tak, že... nevím. Jakmile jsem se tady objevila, ona byla prostě pod vlivem, tak mě to prostě jenom dávalo ty negativní emoce, ... že mě to prostě jenom táhlo dolů a nevím, jak to říct.

T: „Jo, ale tím, že už jste prostě byla dospělá a měla jste svoje, tak to nebylo takový, že byste, já nevím, přišla o to útočiště nebo tak jo. Takhle je to?“

R: „No, no, no. Asi tak, no.“

K úplnému odcizení mezi sestrami nicméně nikdy nedošlo, vztah vydržel i po Radčině nástupu do léčby. Sestry si sice telefonovaly jen zřídka, psaly si ale dopisy. Po návratu z léčby vztah **nabyl na intenzitě** a dle Lenky je dnes nejlepší, jaký kdy měly. Lenka to přičítá především tomu, že se „vyrovnal“ jejich věkový rozdíl a ona se tak ve vztahu se sestrou cítí **rovnocenně**.

R: „Jo a vod tý doby fakt trávíme spolu strašně moc času no.“

T: „Hmm hm takže jste si blízky víc než i dřív?“

R: „Já bych řekla že jo, i tím, jak už jsem i dospělá, ne jenom v pubertě žejo nebo dítě, který má prostě zatvrzelý nějaký názory a ten dospělák, ta sestra dospělá, která prostě má už nějaký životní zkušenosti, tak mi prostě tvrdila opak žejo. Ted' už se i docela berem prostě, že každá máme i jinej názor a buďto ho vezmem nebo ho se jakože se snažíme říct ten náš pohled na to. A prostě každá si dáváme to svoje na to, jo.“

Sestry jsou i díky tomu, že žijí v jedné vesnici, v pravidelném kontaktu.

„No neustále jezdíme na výlety, furt si voláme, hele ted' jsem viděla dobrý tohle, tamto jsem viděla dobrý, chceš to koupit nebo koupíme si to společně nebo pudem na kafe? Na dortík, dáme si zmrzku.“

Rovněž Lenčina nejhezčí vzpomínka se váže k nedávné minulosti.

„... že jsme prostě vyrazily jenom my dvě bez dětí. A vyrazily jsme tady po okolí protože tady

je Český středohoří takže jsme byly takhle po kopcích a různě, ..., asi tři nebo čtyři věci jsme stihly. “

3.10.5.5 Upřednostnění ve vztahu s matkou, nikoliv však lepší vztah

Lenka si je vědoma, že její dětství a **dětství** její sestry bylo dost **odlišné**, a to z několika důvodů. Předně ona na rozdíl od Radky vyrůstala s vlastním otcem. Do doby, než se narodila Lenka, měl její otec k dětem své ženy a Radce zvlášť údajně hezký vztah. S jejím narozením ale došlo k zásadní změně.

„Co mám jako od sestry, tak když se seznámili rodiče, tak on bral, protože on má dva syny z prvního manželství jako táta. No a on prostě bral, protože on hrozně chtěl dceru a ta sestra prostě byla ta, žejo. A když se seznámili, tak jako jí prej bral docela dost dobře. A když jsem se pak narodila já, tím, že on hodně hrál na to, že je vlastní krev a nevlastní krev. Takže tím, že jsem se narodila já, s tím, že si přál dceru, tak prostě prý pak přešel, jako přešel v uvozovkách, na mě a tam už to bylo prostě vy nejste moje děti, prostě to tak neberu. V životě nebral jakože jsou to jeho děti.“

Ačkoliv Lenka nejprve uvádí, že matka mezi sourozenci dělala rozdíly jen minimální, následně připouští, že i její vztah ke starším dětem manželův postoj ovlivnil.

„Štěstí, že mama dělala jakoby nepatrný rozdíly. Trošku, protože nevím, jestli to bylo ovlivněný tím tátou nebo ne, protože ona spíš jakoby mi přijde, že to je ten typ člověka, kterej dá spíš na toho chlapa, než na svoje děti.“

Puberta Radky a jejího bratra byla dosti **bouřlivá**, na denním pořádku byly hádky kvůli pozdním příchodům, záškoláctví, kouření, řízení auta bez řidičského průkazu. Na jejich výchovu navíc byla matka v podstatě sama, Lenčin otec do ní nezasahoval. Naproti tomu sebe Lenka popisuje jako **klidné, neproblematické dítě**. K její preferenci ze strany matky podle ní navíc přispívá fakt, že si vybrala podobný studijní obor, který matka ale na rozdíl od ní dokončila. Radka naproti tomu má „jen“ výuční list. Nevíme, jaký vztah měla matka s otcem svých starších dětí, je možné, že i ten do jejího vztahu k Radce a jejímu bratrovi negativně vstupoval.

R: *„Tak ona byla strašně v nervech a neustále jakoby na ně pro každou blbost nadávala. A já*

jsem zase byla úplně takový to klidný dítě, v životě jsem ani ted'ko jsem nebyla prostě nikdy na diskotéce, nekouřim, nepiju alkohol, já jenom fakt jako vyjimečně a tohle. Takže si myslím, že to tam taky hraje velkou roli, že jsem prostě úplně jiná než oni. A že nechci to tak říct a ne, nikdy bych toho nevyužila a nechci toho využít, ale že když přijdu s něčím, tak třeba s hlídáním dětí, tak spíš mně řekne jó, tak je tady nech a minule sestře řekla, že ne jako ted'ka na to nemám čas, nenechávej mi tady holky jo a takhle. “

T: „Hm hm. Takže Vás nějak preferuje nebo prostě ... Vám dává přednost, jo?“

R: „No jako, myslím si, že trošku jo, ono to je i tím, jak asi si že si myslí, že jsem v podobným oboru vystudovala, co ona pracovala. Ona už strašně dlouho nepracovala, teda jako několik let, no ale ona to nikdy nevystudovala, furt se snažila o něco, pak se neustále vymlouvala, že má malý dítě, jako na mě, přitom to vůbec nemá vliv na to, prostě nebyla schopná něco dokončit to stadium. A sestra myslím, že má jenom v uvozovkách výuční list, momentálně teda studuje ted'ka na střední škole znova, a tak si myslím, že tam i tenhle ten rozdíl je, že u nás matka dost tady na to kouká, si myslím já.“

Dobrý vztah s matkou ovšem nemá ani jedna z dcer. Lenka ten svůj považuje dokonce za horší. Hlavním důvodem, který si Lenka uvědomuje, je **absence vřelosti** vůči ní i její sestře. Sama se ve vztahu příliš neangažuje, od nich ale vyžaduje zájem a pomoc. Pokud se jí jich nedostane, přicházejí výčitky.

„No řvala hodně, vyčítala, i ted'kon neustále, jako no, to je vlastně to vyčítání, že: ‚já se vám tady obětuju, ... když jsem byla malá... tak se to nedělalo‘, a furt jako takhle porovnávala no.“

„... my jí zavoláme a ona nás pomalu seřve za cokoliv. Jenom že jí ztrapňujeme jakoby, když se to tak vezme. A pak zase říká, že my jí nikdo nepomáhá a tohle..., že, nevím... Máma není ochotná jít prostě ani na tu polívku, nebo když mají nějaký z našich dětí oslavu narozenin, tak není schopna ten kilometr za náma přijet, kór na kafe.“

Pasivní až přehlížejíci byl rovněž matčin přístup k Radčině závislosti, stejně jako k těhotenství Lenky v jejích sedmnácti letech.

„Tam asi dost pasivně se k tomu stavila, že to vůbec extra nějak nevnímala. A vono to bylo třeba i u mě, když jsem, ještě mi nebylo osmnáct a otěhotněla jsem, a ona mi v podstatě nic neřekla. Dozvěděla se to přes sociálku a prostě normální člověk nebo teta mi řekla, že prostě

jako, jak je to možný, jo, prostě byla moje teta z toho byla víc hotová, než matka. Ta to vůbec neřešila a stejně tak si myslím, i u sestry tohle to.“

Podpory se sestrám nedostalo ani ve chvíli, kdy vyhledaly odbornou pomoc. Radka při nástupu do komunity, Lenka, když začala s dcerkou navštěvovat psychiatra. V pozadí stojí nejspíš matčiny předsudky a přesvědčení, že by si každý měl pomoci především sám.

„A když se zmínilo, že sestra pude do komunity, tak nejenom matka, ale prostě tak celkově v rodině i teta a tohle, jako že: ‚Jak je to možný, že tam jako jde? Proč tam chodí?‘ A říkám: ‚No jo, ale dobrý, tak tam jde, má sice jako holky, ale tak lepší, než aby se s tím potácela ona sama, když ví, že to nezvládne, aby vyhledala tu odbornou pomoc.‘ Což je podle mě dobrej krok vyhledat odbornou pomoc. A u nás se to prostě na to nehraje, u nás se dělá, že když se vyhledá odborná pomoc, tak je ten člověk slaboch. A je to ostuda jakože.“

„...ona totiž se snažila nějak studovat taky nějak psychologii, nebo co se to snažila. A vona si pak podle mě myslí, že je jako na to nejchytřejší člověk a že všechno řeší prostě. Že taky my navštěvujeme s dcerou odborníky jako psychiatry a tady to. A na tohle tak kouká jako trochu divně, jako proč tam vůbec chodíme, jako proč to nezvládneme doma samy.“

Lenka svůj vztah s matkou hodnotí jako horší než vztah sestry s matkou, přitom sama se v něj cítila a cítí ze strany matky před sestrou upřednostňována. Z výše uvedeného vyplývá, že svou matku ovšem celkově považuje za málo vztahovou a pečující. Je si sice vědoma toho, že od matky dostává o něco více než její sestra (např. hlídání dětí), to i ovšem nestačí k tomu, aby ve vztahu ke své matce zažívala opravdu blízkost. Její sestra je na tom podobně, ba hůře, se stavem věci je ale pravděpodobně **díky terapii** absolvované během léčby **vyrovnanější**, smířenější.

„No sestra si myslím, že se dost už v lecčem vyrovnala v tom vztahu, ..., protože tam to hodně probírali, co jsem tak pochopila, že všechno jako řešili. Ona říkala, že tam jí řekli, že z matky jsou jenom zmatky. Takže tak, no že si myslím, že je vyrovnanější v tomhle tom vztahu a už to tak nebere si jakoby k srdci to co ona dělá nebo nedělá.“

3.10.5.6 Proč ona a ne já – vnitřní i vnější důvody

Když se Lenka zamýšlí nad tím, proč se do drogové závislosti dostala její sestra, a nikoliv ona sama, nachází dva důvody. Tím prvním je podle ní **absence vřelé pečující rodičovské postavy**

v životě sestry, zatímco ona měla blízký vztah se svým otcem a lásky se jí dostávalo i právě od starší sestry.

„Myslím si, že to je i tím, že jsem měla prostě toho tátu pro sebe, který se mi věnoval neustále, zatím co ta matka tam úplně tak jako nefungovala ani pro mě ani pro tu sestru a ale zároveň i ten jejich táta tam byl prostě úplně mimo, že voni extra neměli jakoby, když se tak vezmu, aspoň tu jednu z částí lásku jako rodičovskou, kterou která je potřeba a hlavně, jak jsem nejmladší, tak o mě se i dost staral třeba i nejstarší bratr právě od táty, co mám ještě, tak pak sestra mi právě toho hodně dávala a oni právě takhle ty starší nikoho neměli.“

Druhý důvod vidí v **povahové odlišnosti** – své zdrženlivosti oproti sestřině tendenci „vrhat se do věcí po hlavě“.

„Vona například se třeba jde dost do věcí po hlavě, sice ona říká, že dost věcí jako promejší a tohle, ale myslím si, že dřív to tak určitě nebylo... že prostě, jak i chodili na diskotéky, jako mě by ani nikdy nenapadlo jít na diskotéku. Prostě to jsou takový jako hrozně akční, že i třeba, když je písnička, tak vona si zatančí, zazpívá, já prostě radši sedím na místě.“

3.10.5.7 Zpětná vazba

Zdeňka na žádost o zpětnou vazbu nereagovala.

3.10.6 Ben

Rozhovor s Benem měl být mým prvním rozhovorem. Kontakt na něj jsem dostala od kamarádky – terapeutky v terapeutické komunitě pro závislé. Benova sestra zde právě podstupovala dlouhodobou léčbu. Od kamarádky jsem dostala zprávu, že Ben s rozhovorem souhlasí, ale je z toho „trochu vykulenější“. To se potvrdilo i během našeho prvního telefonátu. Ben rozhodně nebyl nepřátelský, spíše bylo zjevné, že mu není příliš srozumitelné, co od něj vlastně budu chtít a že se v celé situaci cítí nejistě. Jeho nejistota ovšem posílila tu mou, takže jsem se nakonec rozhodla realizovat nejprve rozhovor s Adélou a Bena odložit, než nabudu trochu sebevědomí.

Můj první dojem se ukázal jako platný. Ačkoliv byl Ben ochotný a myslím, že se opravdu snažil odpovídat na mé otázky co nejpoctivěji, rozhovor chvílemi vázl a jeho celková délka byla výrazně kratší než u většiny dalších rozhovorů.

Domnívám se, že způsob vedení rozhovoru, zaměřený na vztahy a prožívání, není Benovi vlastní. Ve svém popisu mnohem častěji zůstával u vnějších charakteristik, někdy otázku po prožívání zcela obešel, jindy byly jeho odpovědi v tomto směru velmi stručné. Myslím, že rozhovor samotný mu nebyl zrovna příjemný.

Ani já jsem se v něm necítila komfortně. Zpětně jsem si uvědomila, že jsem se doptávala méně, než jsem zvyklá. Po zpětné sebereflexi usuzuji, že důvodem je určitý stud na mé straně, vyvolávaný přesvědčením, že bych Bena přílišným vyptáváním tlačila do oblasti, kde jsem doma já, nikoliv on, a tím ho vlastně z-násilňovala v jeho přirozenosti. Jsem si vědoma, že tento postoj dost možná není ve výzkumné činnosti právě užitečný a výsledkem je rozhovor, který je co do reflexe prožívání poněkud chudý, čímž vytváří větší prostor pro vlastní interpretace. Je pro mě ovšem zásadní, aby tyto interpretace nevznikaly libovolně a svévolně, nebyly výsledkem paralel, asociací a projekcí vlastního prožívání, ale vycházely důsledně z řečeného. O to jsem se snažila.

Ben vyrostl v úplné rodině se dvěma staršími sourozenci, bratrem a sestrou. Sestra je o 7 let starší, bratr o 10. Sestra Markéta užívala léky v kombinaci s alkoholem, nyní prochází dlouhodobou léčbou v terapeutické komunitě. Má devítiletého syna, který je ve střídavé péči svého otce a Markétiných rodičů. Bratr žije v Německu, v rodině se vyskytuje jen občasně. Benovi je třicet let, žije v bytě vedle svých rodičů na malém městě.

3.10.6.1 Neosobní

Je zjevné, že Ben **o svém prožívání** i prožívání druhých **není příliš zvyklý mluvit**. Jeho odpovědi jsou často stručné, zůstávají na povrchu, míří spíše k popisu vnějších skutečností.

Když hovoří o druhých a vztazích s nimi, je jeho **popis málo diferencovaný, nepříliš introspektivní**. Je proto těžké zachytit jeho vlastní pocity a postoje.

„No ale prostě klasická rodina, no. Máma, táta, sestra, brácha. Dřív spolu jsme bydleli, jeden pokoj, dvoupatrová postel, brácha naproti, pár skříněk, takovej pohodovej život. Brácha mě odjakživa otravoval, ségra se mě občas tak zastávala, no prostě tak nějak rodinej život klasickéj.“

„Máma se vždycky starala o každýho z nás, co mohla, ale ne vždycky to zrovna pomohlo tak, jak zrovna bylo potřeba... No ona, bych tak řek, to má ke každému z nás tak nějak stejně. My jsme si tak rovni, co se týče jí, ona prostě pomůže nám ve všem, co potřebujem.“

„Táta je míň udělající tak, když je nutnost tak taky udělá pomůže, opraví tak něco...“

„... ale synovec je docela zajímavý stvoření. Nedá se říct, že by byl dokonalej ani nedokonalej, je takovej cik cak. Jednou mu něco jde, jednou mu to zas nejde.“

Sám ostatně hned v úvodu zmiňuje, že rozhovory podobného typu jsou pro něj spíše neznámým terénem.

„Já nejsem až tak zvyklej mluvit o rodině, spíš o jiných věcech...“

Kladu si otázku, jak jsou vlastně v Benově rodině nastaveny vztahy. Jsou Benovy výpovědi spíše odrazem nedostatku blízkosti a absence skutečně osobních rodinných vztahů, nebo nedostatku pojmového aparátu? (viz teorie jazykových kódů, Bernestein, 1974).

Charakteristikou dobrého, fungujícího vztahu je u Bena např. možnost „si pokecat“. Tuto formulaci používá hned několikrát.

„Než přepije svoji laťku, jinak do tý doby je v pohodě, je kamarádká, pokecala, sranda a pak už najednou to začne být bídňější.“

„Normální holka, s kterou si pokecáte.“

„No tam si vždycky nějakým způsobem pokecáme, dáme si nějaký jídlo během tý cesty a to prostě takovej normální pokec, aspoň nějaký lehký výlet.“

Ani jeho **vztah se sestrou** není, zdá se, **nikterak blízký**. Do doby, než odešla ve svých osmnácti letech, ji Ben popisuje jako přátelskou, jejich vzájemný vztah jako kamarádký. Její následný **odchod**, po němž se v rodině tři roky takřka nevyskytovala, ale **neprožíval jako ztrátu**, jak sám říká, i proto, že sám měl v té době zdravotní problémy.

„Pokud si teda dobře vzpomínám, tak jsem si to nikdy moc nebral, protože my jsme měli i jiný starosti, o kterých bych až tak nerad mluvil, ale bylo to více méně nemocenský a takový ty věci, nemocnice. Takže tam byly trochu jiný styly, no. Takže co se týče jí, tak se to bralo tak, že jí je osmnáct a může si dělat co chce a tím to tak nějak padalo. Stejně člověk to nemohl nějakým způsobem ovlivnit a nic. Takže psychicky jsem si to nějak nebral. Jo vypadla pryč a o ní nic nevím, ne. To nebyl nikdy můj styl.“

I ve vzpomínce na nejhezčí zážitek se sestrou převažuje líčení vnějších okolností. Je signifikantní, že výlet, o kterém hovoří, není vlastně výletem, tedy naplánovanou společnou volnočasovou aktivitou, ale výsledkem nutných návštěv u lékaře.

„No ted' si asi úplně nevzpomenu, ale určitě nějaký výlet by tam určitě byl, prostě nějaký to dobrodružství. Třeba výlet do Prahy, mi třeba platila jídlo. Dopravu jsme si podělili na půlku... jenom my dva by se dalo říct. My jezdíme do Motola na kontroly. Tak né vždycky všichni s náma jedou, ale třeba když se sešly ty termíny, tak jsme si udělali takovej lehkej styl výletu by se dalo říct. Jeli jsme vždycky na Černý most z Černýho mostu do Motola a zase z Motola zpátky na Čerňák a z Čerňáku zase zpátky domů... no tam si vždycky nějakým způsobem pokecáme, dáme si nějaký jídlo během té cesty a to prostě takovej normální pokec, aspoň nějakěj lehkej výlet. Chtěli jsme, občas jsme se bavili, že by sme se podívali i do centra Prahy nebo něco. Tak nějak nikdy nebyl čas, protože v Motele jsme skončili ve tří ve čtyři, takže do byl čas nejvyšší jet spíš domů než nějaký výlety.“

3.10.6.2 My

K určité neosobnosti přispívá i to, že Ben velmi často hovoří v první osobě množného čísla – „my“. Z kontextu vyplývá, že toto „my“ **zastupuje jeho a rodiče**. Nejvíce se „my“ objevuje při popisu vztahu k sestře a její závislosti, resp. jejích toxických vztahů s muži.

*„Několikrát jsem ji zažil na rodinný párty, když jsme slavili ty rodinný Silvestry myslím, **tam jsme ji tak poprvé asi zažili** tak nějak, že umí tak bouchnout a dělat si to po svým“*

*„Nebylo to zrovna dvakrát příjemný a **my jsme nemohli nějak zasahovat**.“*

*„Od té doby vlastně **jsme to brali**, jako dobrý, jsou rodinka, protože přítel **nás** tam jako moc nechtěl.“*

*„Tenkrát, když měla manžela, **tak jsme byli rádi**, že si konečně našla fajn kluka, se kterým se dá normálně pokecat.“*

Benovu „my“ můžeme porozumět z kontextu jeho rodiny, jejího vývoje a současného stavu. Oba jeho sourozenci jsou o hodně starší. Oba poté, co dosáhli zletilosti, odešli z domova, přičemž jejich další život nebyl bezproblémový. Sestra začala pít a alkohol kombinovala s farmaky, prošla několika problémovými vztahy s muži, v nichž nechybělo ani domácí násilí. O bratrovi a jeho životě toho Ben moc neví. Z jeho chování soudí, že i on alespoň příležitostně užívá návykové látky, často bývá zadlužen. U rodičů se vyskytuje sporadicky, jeho návštěvy bývají spojeny s půjčkami peněz od rodičů.

„No, dalo by se říct, že jednou třeba za tři měsíce přijde s tím, že něco potřebuje. Nějakou fakturu nebo něco. Občas rodiče ho vyslechnou, co a jak, jak žije, jak se má. Ted' se vrátil zase do Německa a něco tam dělá v nějaký firmě. On vždycky tvrdí, že mu nechtěj zaplatit nebo něco, ale přeci jen tam stále dělá, takže to je někdy podivný. Pak zase změní firmu a dělá něco v cizině nebo v česku něco. Pak zase přijde po třech měsících, že potřebuje na tohle a tohle, fakturu nebo půjčit si peníze a pak zase ho nevidíme pár nějakých měsíců.“

Ben je tím, kdo „**zůstal doma**“, odstěhoval se vlastně jen přes chodbu. S rodiči je v každodenním kontaktu, byl a je přítomen jejich vypořádávání se s řešením sestřiných problémů, v současnosti se např. podílí na péči o malého synovce, kterého mají jeho rodiče v pěstounské péči. V rodině, v níž, jak uvádí, nepanují příliš soudržné vztahy, došlo (minimálně z Benovy perspektivy), k jakémusi **rozpadnutí rodiny na my** (rodiče a Ben) **a oni** (sourozenci).

„Ano, pořád s nima tak trochu žiju, jsou hned vedle v bytě... takže já si udržuju ty dobrý rodinný vztahy.“

„To, co třeba jako vidíte v Americe, jak se sejde celá rodina jó, oslavy. Klidně tejden jsou u sebe, tak to tady moc neplatí. To aspoň já s rodičema držíme tak nějak celoročně už několik let docela dobrej vztah.“

To, co Ben považuje za hlavní kritérium dobrých vztahů, je **vzájemná pomoc**. Právě v ní podle něj jeho sourozenci na rozdíl od něj selhávají.

„Tak jako já s nimi vycházím teďkon už mnohem líp, než tamty dva, protože ty vypadli, pomalu když po nich někdo něco chce, to se na ně člověk nedobouchá, prostě dělaj mrtvýho brouka. Zatímco já celoročně pomáhám, jak hlídat synovce, tak jim pomůžu v jakýmkoli problému a oni zase mě.“

Zároveň ovšem reflektuje, že vzájemný vztah má i jiné parametry, byť i zde je jeho chápání spíše popisné, bez hlubšího vhledu.

„A rodinný vztahy zrovna v naší rodině nejsou kdovíjak růžový. Nikdy nebyly. No rodiče, ty si třeba nikdy neklapali s babičkou a dědou mojí. Ty byli vždycky takoví neutrální. Se strýcem, že je to teda takový..., jako pomáhaj si, uměj si pomoci, ale že by spolu nějak vycházeli v rodinném kruhu, to ani jednoho pořádně nebaví.“

3.10.6.3 Nepatřím do téhle doby

Rodinná konstelace pravděpodobně přispěla k tomu, že Ben sám sebe považuje za **jiného, odlišného**. Nejen vůči svým sourozencům, ale i vůči světu.

„Já bych řekl, že od malička jsem trošku jinej než oni, nebo jako všeobecně ty lidi kolem mě. Já třeba nemluvím sprostě na veřejnosti vůbec, jo. Kdy to bylo, prostě v osmi letech jsem si řekl, že tak mluvit nebudu.“

„No prostě, s kým se stýkáš, takový seš, se říká. Já víceméně věčně doma a s rodičema, takže jsem pořád svůj.“

Poslední věta podle mě velmi dobře ilustruje to, co bylo popisováno v předchozím odstavci, totiž to, že se Ben považuje za součást rodinného „my“, které tvoří on a jeho rodiče. Zároveň odráží jeho nepochopení sebe samého. Když říká, že je stále svůj, neboť je „věčně“ doma s rodiči, naráží na „svojskost“ oproti vnějšímu světu, ale nedochází mu, že vůči rodičům si svou „svojskost“ nevytvořil.

Ukazuje se to i v časovosti, se kterou Ben rovněž spojuje svou odlišnost. Jako by byl situován **v časovosti svých rodičů**, v ne-dnešní době.

„No já se občas cítím, že nepatřím do téhle doby.“

T: *„No a oni dva“*, (sourozenci), *„jsou prostě nějak jiný?“*

R: *„No, jsou prostě dnešní.“*

Toto Benovo ladění a umístění v časovosti rodičů jsou ostatně pozorovatelné i ve slovníku, který volí. Jako by člověk poslouchal osobu o generaci starší.

„No tak zhruba od těch patnácti let začala lítat tak nějak po těch svých kamarádkách a párty a tak dále.“

„Co jsme tak nějak okrajově zjistili, tak si dává třeba mánu, nebo něco ve větším množství...“
(o bratrovi)

3.10.6.4 Po svém

Svět jako by byl pro Bena rozdělen na „**náš, rodinný**“ a „**vnější, cizí**“. Je pravděpodobné, že toto rozdělení bylo nějakým způsobem nastaveno rodiči a že se stalo součástí rodinné kultury. Je otázkou, nakolik je vnější svět vnímán rovněž jako nebezpečný, či dokonce nepřátelský, je ovšem zřejmé, že vykročení do něj, odloučení, resp. **oddělení se od rodiny je spojováno s problémy**. Zda toto platilo vždy, nebo je to důsledkem rodinné zkušenosti s potížemi, do kterých se obě starší děti dostaly po odchodu z rodiny, není jasné. Je nicméně zjevný Benův postoj, který odráží přesvědčení, že tyto problémy jsou spojeny právě s „**děláním si to po svém**“.

„No a když byly oslavy, tak občas si dala, no a to už i přes námitky rodičů si dělala po svém no.“

„Až do nějakých osmácti jsme byli fakt jako kamarádi. Nedá se říct, že bychom se nějak hašteřili nebo nenáviděli. To i brácha mě měl vždycky rád, ty rodinný vztahy tady tak nějak fungovaly, než zdrhli, než se osamostatnili. Pak už to bylo tak nějak horší od těch jejich osmnácti let.“

„Tím, že vypadla, tak se víc osamostatnila a pak si začala tak jako sama na sebe si začala zvykat, takže si dělala všechno po svém.“

„No a tenkrát byla výbušná prostě. Bouchla prostě: ‚já si to udělám po svém, nikdo mě nezastaví‘.“

Nutno dodat, že odchod sestry byl skutečně na čas spojen i s přerušením bližších vazeb a kontaktů v rodině.

„Pak byly roky, kdy vypadla i do úplně cizího města, takže jsme prd o ní věděli... no takový tři roky byly takový. Ona jako, že se občas jen tak ozvala, že je v pohodě a tak.“

3.10.6.5 Chlast a prášky

O alkoholu hovoří Ben zásadně jako o „chlastu“. Právě alkohol stál na začátku její závislosti, později k němu dodala i prášky. První užívání alkoholu spojuje Ben s rodinnými oslavami. Právě zde zažil sestru poprvé pod vlivem. Když Ben popisuje sestřino chování, opět zde vystupuje určité rozdělení rodiny na „ona“ a „my“.

„No a tenkrát tam začala pít no a slavil se jako takový klasický Silvestr, a když už dosáhla nějakou tu svoji laťku tak si pohádala už dokonce i s rodičema, s dědou, a tam pak zalezla do koutu a nechtěla s nikým mluvit no. A tam jsme ji poprvý poznali, jaká je, když se přepije, když to tak řeknu. Než přepije svoji laťku, jinak do té doby je v pohodě je kamarádská pokecala, sranda a pak už najednou to začne být bídnější.“

„Dalo by se říct, že kdykoli ona přepije tu svoji laťku tak je zaprvý hodně lítostivá, jo tenkrát ještě nežila tolik tou svou minulostí, takže nám otloukala, co kdy, jak se stalo, protože ona pak žije tou minulostí a vyčítá druhým lidem, proč jsi se mě nezastal ten den, v tom roce by nejraději řekla, ale to si zas až tak nepamatuje.“

Ve chvílích, kdy byla Markéta alkoholu, resp. alkoholu a prášků, docházelo v rodině často k **hádkám**. Ty považuje Ben za nejhorší zážitek se sestrou.

„Když byly nějaký ty oslavy. To asi jsou její nejhorší prožitky s náma. Jinak teda to tajemství, co má doma, jsme nikdy pořádně nezažili. Maximálně její mluvu a výbušnost, ale to je asi tak

nějak všechno. No a tady když párkrát byla, tak když se to dotáhlo to těch oslav, projevů, když se přepila, tak ji všechno vadilo. Člověk do ní nesměl rejt, všechno jí vadilo. Když jste jí něco řekla, tak to na vás hned vyjela, že to tak není a, že se s váma klidně popere a takový.“

Markétinu závislost Ben dává do souvislosti s **výběrem jejích přátel a partnerů**. V počátcích to byli její „kamarádíčky“, se kterými chodila na party.

„Bylo to celkem zamotaný, ale vždycky to dopadalo tak, že začala pít no a už ty přátele kolem ní nebyli zrovna v ideálním stavu k ní.“

Že právě sestřiny vztahy považuje ve vztahu k její závislosti za rizikové, je vidět i když hovoří o svých obavách ohledně její budoucnosti.

„No a pak bude jen taktak žít v tom bytě, nějaký peníze, možná jednou za čas si vezme kluka a pak mezitím si najde nějaký další vztah, nějakýho chlapa nebo něco. Pak pozdějc vypadne k tomu chlapovi a opět to pojede znova. Takhle to nějak čekám.“

3.10.6.6 Italský manželství

Jak bylo řečeno, velkou roli hrají v Markétině životě její **vztahy s muži**. Ty Ben spojuje i s jejím životním stylem a užíváním alkoholu. Kritický byl především její vztah, ze kterého se jí narodil syn Honzík.

V počátcích šlo především o **izolaci Markéty od zbytku rodiny**.

„Od té doby vlastně jsme to brali, jako dobrý, jsou rodinka, protože přítel nás tam jako moc nechtěl. Já jako svazoval tím, že jako mají dítě a tím pádem jsou jako vlastní jednotka, jak tomu říkal. Jinak rodinka, jak tomu tvrdil, že nechtěl s nikým nic mít, hráli si na svojem písečku i přes naši pomoc, co jsme tak nějak pro ně dělali. Máma je vozila, když potřebovali, zařizovala různé věci, ale i tak si hráli na svoji rodinku.“

„... když on nebyl doma tak ona k nám aspoň přišla aspoň na to kafe si pokecat.“

„Tomu chlapovi co rok asi tak mu asi více šiblo a tím pádem jí víc a víc chtěl odříznout od nás a od všech by se dalo říct.“

Posléze došlo i na **psychické a fyzické násilí**. Ben ze situace částečně viní i svou sestru. Nikde nemluví o domácím násilí, o které bezesporu šlo, ale o „italském manželství“.

„Tím zase jí začal víc diktovat, ona ho naučila tomu, že jí diktoval. Ona se ho na vše ptala, co má dělat s jakýmkoli problémem. Ať ji poradí s tímhle a s támhle tím. Ať ji donese nebo udělá pro ní támhle to, protože to neumí a tomu chlapovi prostě jaksi šiblo, že byl prostě ego up, že jo na nejvyšším místě a všechno zařizuje on.“

„No, ona si tam udělala nějakou tu fotku a psala nám, když občas nebyl doma nebo šel na počítač tak šla do kuchyně a začala nám volat, nebo spíš mámě . Pak posílala fotky, jak ji zbouchal, nebo jak se uhodila tam a tam. Ona nám poprvé víceméně tvrdila, že se bouchla, jo. Pak později, když už to řešili policajti, tak řekla, že ji bije a takový. Pak ji donutil to odvolat, takže už to není až tak oficiální prostě italský takový nepříjemný manželství, jak se říká.“

„... prostě v těch nejhorších letech, co ona chlastala, tak se začali hádat, italský manželství a tak dále.“

Podobná situace se bohužel opakovala i v dalším vztahu po návratu z první léčby.

3.10.6.7 Bezmoc

Ačkoliv se Benův postoj k situaci jeho sestry jeví jako zlehčující, není to tak, že by ji zcela bagatelizoval, či by mu dokonce byla lhostejná. Když hovoří o bezmoci, plynoucí z přesvědčení, že **sestře nemůže pomoci**, je v jeho hlase slyšet pohnutí.

„No a když se nepovedlo a chtěli jsme ji pomoci, tak zase bezmoc, že ji nemůžete nějak ovlivnit, pomoc jí odtáhnout. Protože, když to uděláte tak vám to bude zas nadosmrti vyčítat, proč jsme to udělali.“

Ben doufal, že sestře pomůžou rodiče. Zpětně sdílí jejich názor, že záchrana v podobě odvedení z toxického vztahu není možná.

„No z mého pohledu se jí snažili pomoci, jak by mohli, ale jak jsem říkal: ‘Tak zakročte a dostaňte ji od přítele, něco dělejte’, tak prostě řekli: ,nemůžem‘.“

„Jako zkoušel jsem to i různě naznačit, ale oni možná věděli víc než já v tu dobu, že by nám to pak ségra vyčítala, tak ji v tom nechali no. Jenom jako naznačovali, pomáhali, ale jako že bychom ji násilím odvedli, tak to prostě nešlo.“

Svou roli jistě hrálo i to, že Ben kromě své bezmoci zažíval i **bezmoc rodičů**, nebo alespoň matky.

„... protože máma během těch let byla fakt nervově málem na zhroucení.“

3.10.6.8 Nečekám změnu, ale fandím jí

Ben je k možnosti změny v životě sestry spíše **skeptický**. Říká, že jí fandí, ale změnu spíše nečeká. K této skepsi jistě přispívá sestřino opakované upadnutí do závislosti i nezdravých partnerských vztahů, ke kterému v minulosti docházelo.

„No podle mě to bude, že si najde nějakou byt, nebo ta společnost ji zařídí nějakou byt. Tam nějakou dobu bude, možná zkusí k tomu pracovat nějakých pár měsíců, jenomže tam nevydrží moc dlouho. Ve většině případech to tak bylo, že třeba jen tři měsíce byla v práci, pak byla věčný marod nebo něco. No a pak bude jen taktak žít v tom bytě, nějaký peníze, možná jednou za čas si vezme kluka a pak mezitím si najde nějaký další vztah, nějakýho chlapa nebo něco. Pak pozdějc vypadne k tomu chlapovi a opět to pojede znova. Takhle to nějak čekám.“

Přání, aby byla léčba úspěšná a Markéta byla schopna vést život jiným způsobem než doposud, vychází i ze **starosti o jejího syna, Markétina synovce**.

„Dalo by se říct, že spíš ji fandím, ať to dotáhne, ať se změní, ať prostě může s tím klukem víc bejt, protože je to na něm znát, když je jenom s tátou.“

To, co by si pro Markétu přál, je, aby vedla „normální“ život. Téma normálnosti se v rozhovoru objevuje několikrát. Ben termínu „normální“ používá ve smyslu běžný, konvenční. Opět je zde patrné zaměření na vnější rozměr skutečnosti spíše než na její vnitřní kvality. Nicméně i zde je vidět Benova starost o synovce.

„No a když pak měla toho přítele, tak to vypadalo, jsme řekli: ‘nó, konečně to vypadá, že bude žít život, konečně. Bude mít syna a třeba se to zadaří a bude žít normální život.’ Byli jsme rádi a i sám za sebe jsem ji přál žít normální život.“

„... aby prostě vyšla odtamtud v pohodě, přestala chlastat, našla si blízko třeba nějakou garsonku, brala si kluka, pokecala si, mezi tím chodila do práce, jo. Aby měla prostě co dělat k tomu důchodu a pak třeba někam vyrazila s klukem, prostě sdílela takovej ten svůj rodinný život s klukem a věnovala se mu i ona nějakým způsobem. Třeba jednou za čas zašla k nám na pokec na kafe, nebo na něco. To by bylo tak nějak ideální.“

3.10.7 Magdalena

Jako všem ostatním participantům jsem vzhledem k epidemiologické situaci dala i Magdaleně vybrat, zda chce rozhovor realizovat online, nebo se raději chce potkat osobně. Jako jedna z mála preferovala osobní setkání. Přijela jsem za ní tedy do menšího bytu kousek od Pohořelce, kde žije s partnerem a jejich tříletou dcerou. Magdalena mě vlídně přijela a na mě hned dýchla atmosféra studentského bytu, v němž je zároveň již patrné, že zde bydlí i malé dítě. Magdalena se podle svých slov na rozhovor těšila, hned na začátku mě upozorňovala, že je „upovídaná“ a prosila mě, abych jí, pokud by příliš zabíhala, vracela k věci.

Náš rozhovor trval opravdu více než tři hodiny, ani minutu jsem se při něm ovšem nenudila a jen zřídka jsem měla potřebu vyslyšet Magdaleninu prosbu. Její příběh zahrnuje velkou část vyprávění o jejích rodičích a rodinných poměrech, které i zpětně oceňuji, neboť bez něj by porozumění sesterského vztahu a Magdalenina prožívání nebylo možné. Magdalenin příběh mnou velmi pohnul, ještě dlouho po jeho skončení jsem u něj zůstávala v myšlenkách. I pro Magdalenu, byť pro ni téma sestry a její závislosti již není žádným tabu, byl návrat k těžkým tématům nelehký, přesto, jak říkala, přínosný. Po jeho skončení mě požádala o doporučení na psychoterapii a já jí velmi ráda vyhověla. Pravidelná psychoterapeutická sezení od té doby, pokud vím, skutečně navštěvuje.

Magdalena a její sestra Alžběta vyrostly v rodině velkých jmen a osudů. Otec dívek byl undergroundovým básníkem, matka dcerou z disidentské rodiny. Oba před rokem 1989 žili v podstatě v podzemí, nemohli kvůli svému původu, resp. politické činnosti vykonávat běžná

zaměstnání. Ani po revoluci ovšem nežili standardním způsobem života, o čemž Magdalena hodně hovoří. Starší Anežka se narodila v r. 1987, Magdalena o tři roky později.

3.10.7.1 Mimo společnost

Jak jsem zmiňovala, dětství Magdaleny a její sestry Anežky bylo do velké míry určováno vedle komplikované povahy rodičů i specifickými podmínkami, ve kterých díky původu matky a politickým postojům otce rodina žila. Magdalenina matka byla dcerou slavného otce, který byl koncem 70. let donucen přesídlit do zahraničí, což pochopitelně mělo vliv na její možnosti vzdělání resp. povolání. Otec naopak pocházel z rodiny tehdejšímu režimu loajální, proti čemuž se vymezoval vlastní politickou, resp. literární aktivitou, chápanou před rokem 1989 jako podvratnou. Rodiče tak žili mimo mainstream, v komunitě disentu a undergroundu.

Jako důležitou okolnost Magdalena uvádí byt, ve kterém vyrostla, který byl i v devadesátých letech centrem společenského dění. Vždy se v něm scházelo hodně lidí, vždy se v něm hodně dělo, vždy byl centrem a křižovatkou řady lidských osudů. Zároveň byl po určitý čas bytem třígeneračním, kromě rodičů v něm žila zpočátku i matčina sestra a dále i babička z matčiny strany.

„Byl to ten typ tý obrovský domácnosti, veliký, kde byla vysoká fluktuace různých osob, byl to byt, který byl odposlouchávaný, ... Byl to byt, kde opravdu ještě před tou revolucí se opravdu scházeli lidé, kterej byl odposlouchávaný, kde se děly důležitý věci. Neříkám, že to bylo nějaký epicentrum prostě přepisování samizdatových knih a tak, ale byl to byt, kde prostě se ty dveře opravdu nezastavily, před tou revolucí i v těch 90. letech.“

„Ale když tam byla, (babička), tak nerespektovala soukromí, nerespektovala dveře, jo, byl to takovej prostě, no, fakt se to jako hodně, hodně třelo, řekla bych, s tím, že prostě můj otec jako jezevec, pavouk, pracuje v noci, a samozřejmě že měl opravdu rád jen některý lidi, a opravdu jen pár, jako, zdaleka ne všechny, který tam prostě průběžně chodili, který tam přebýdlívali.“

V Magdalenině popisu se objevuje velká ambivalence. Na jednu stranu se jí prostředí, v němž vyrostla, líbilo svou živostí a nekonformností, kterou si částečně přejala i do svého dospělého života.

„Prostě nahuleno, že jo, prostě furt nějaký diskuse, večírky, ale já jsem to teda milovala.“

Její sestra nekonformnost rodičů a rodinného prostředí naproti tomu nesla těžce.

„... prostě chtěla mít tátu, kterej prostě ráno vstane, vezme si kostým, kravatu, sedne si do auta a jede do práce. A ne tátu, kterej když přijdeme před odpoledkou, tak teprve vstává, dává si cigáro a jako naprosto ho nezajímá, co bylo ve škole, nebo jako prostě úplně...“

„... a jí to prostě sralo, fakt jí to, hrozně se za ně jako styděla, ona se hrozně styděla za ty rodiče, jako, ona fakt chtěla někoho, prostě mámu v zástěře a tátu s kravatou, jako. Že pro ni vůbec tihleti, co nikdy nestihli třídní schůzky, co ani nevěděli, že jsou třídní schůzky, jako tohleto prostě Anežku strašně iritovalo. Mně to přišlo docela vtipný, nějak jsem to neměla jako...“

Na druhou stranu vnímala stále silněji odlišnost vnitřního a vnějšího světa, světa „doma“ a „venku“, mezi nimiž se postupně vytvářela propast. To samo o sobě by nejspíš nemuselo být natolik problematické, kdyby rodiče svět „venku“ nevnímali jako méněcenný a nepřátelský, jak jí to jako dítěti připadalo.

„A myslím, že se tak jako spolu spikli proti tomu vnějšímu světu, no.“

„To znamená trošku jakoby mimo ten vnější svět, takovej jako svět sám pro sebe, ale svět plnej humoru, plnej slov, plnej příběhů, příměrů, ironie, sebeironie, jako vlastně skvělej. Skvělý, až na to, že s náma doopravdy nikdo nemluvil o tom, abychom trošku jako začaly chápat ten vnější svět, do kterýho nás posílaj. To byla pro mě prostě opravdu jako velká propast.“

Především u otce pak Magdalena už od dětství vnímala, že vůči světu cítí despekt až pohrdání, který z pochopitelných důvodů jako by zahrnoval i ji. Byla tedy nucená hájit vnější svět před tím vnitřním a zároveň chránit „doma“ před světem „venku“.

„... ale byl to svět sám pro sebe a ten vnější svět mi přišlo, že vlastně pro ně byl nepřátelskej a že nám to jako nevysvětlili. Takže já jsem měla furt pocit toho, že to je přímo nějakej termín toho dvojího, že musím jako chránit vlastně tu školu a ty koníčky, který mám, před tím domácím prostředím, a to domácí prostředí před nimi. A to mezi tím, to je prostě velká propast.“

„... to byly prostě přestřelky s těma učitelkama, že jo, oni jima pohrdali, a zároveň nás k nim posílali do školy, že jo, ale nám to neřekli. To byl jejich, jak jsem říkala, oni podle mého názoru

se fakt jako trochu potkali, takže se fakt spikli, a oni mají oba velmi výraznej, každej trochu jinej, specifickej smysl pro humor. A jako neříkám, že negativní vymezování se je jejich jediná pouhá forma existence, nebo potvrzování vlastní existence, ale rozhodně je to velmi zásadní rys, který patří k jejich životům. A oni se spolu vysmívali, akorát že se vysmívali něčemu, co se týká nás. “

„To není, že si s náma nešel zakopat s míčem, nebo, opravdu, my jsme jezdili na kolech na vejlety, byli jsme na těch chalupách, chodili jsme do lesa. On nám jako ukazoval broučky, četl nám, lochtal nás, to byl jako milující tatínek, ale prostě všechno, co se týkalo nějakýho toho vnějšího světa, nějakých úspěchů, motivovanosti, motivace, ocenění a takhle, tak ono prostě jemu bylo bytostně odporný. Že jo, prostě, ve škole jsou vysvědčení, žákovská a tohle, tak to vyžadovalo pouze a výhradně jako zesměšnění. Jenomže se to týkalo nás. “

3.10.7.2 Komplikovaný osobnosti – ambivalentní vztah

Život ve „vnitřním“ světě rodiny byl do velké míry určován rodiči a jejich povahou, kterou Marie opakovaně nazývá komplikovanou.

„Takže si myslím, že se měli rádi a že se spolu spikli proti tomu vnějšímu světu, protože oba jsou prostě – musím mluvit hezky o svejch rodičích, ale jsou to opravdu komplikovaný osobnosti s diagnostikovanějma i nediagnostikovanějma poruchama. “

Oběma je dle Marie především vlastní sebestřednost.

Otec, jak o něm Marie mluví, je dosti osobitý, řekla bych výrazně individualistický, s vysokými nároky na ostatní, tedy i na vlastní dcery.

„Táta je prostě sociopat, introvert, má úplně otočenej režim, takže vlastně nedá se s ním vůbec nic stihnout, když člověk má ještě něco, třeba chodí do školy nebo má nějaký..., tak se téměř jako míváte, má to hodně otočený. “

„On je estét, on má pocit, že lidi, který nevyhovujou jeho estetickým prostě představám, vlastně všem představám, který má, takže vlastně skoro nemaj nárok dechat nebo žít, jo. Má opravdu hyperkritickej pohled na všechny a na všechno. A to vlastně měl i na nás. “

Jak Magdalena dodává ve zpětné vazbě, nešlo tolik o to, že otec dcery kritizoval, ale že ty přijaly jeho hyperkritičnost za svou – samy se staly hyperkritickými k okolí i k sobě.

Zdá se, že jako otec skutečně většinou nebyl schopen upřednostnit potřeby svých dcer před vlastními, pokud si jich vůbec byl vědom, což se projevovalo ve věcech praktických:

„... táta si nejdřív koupil 2 krabičky cigaret, 4 nebo 5 Bráníků, podle toho, jakou měl zrovna fázi, a pak teprve se řešilo, že těstoviny, rejže, pribináčky a tak, jo.“

Ve zpětné vazbě Magdalena dodává:

„Takto to vypráví vždycky máma, která ráda přehání. Rozhodně jsme nestrádaly se sestrou hlady, zní to jako bych ho omlouvala, ale těch pár piv a kuřivo potřeboval ke své práci. V noci psal, přemýšlel, soustředil se.“

Ovšem i v situacích vyžadujících zohlednit pocity ostatních členů rodiny. Otcova sebestřednost vystupuje např. jasně ve chvíli, kdy Magdalena popisuje jeho reakci na katastrofální stav jeho starší dcery užívající drogy.

„Ale on ten táta je vlastně jako opravdu egocentrickej. On vlastně to, že se něco děje Anežce, v jeho interpretaci je to, že se to děje jemu. Takže prostě Anežka má opravdu vážný problémy, my se bojíme, aby přežila, a jemu je ubližováno.“

K jeho rysům patří i zmiňovaná tendence druhými pohrdat, vysmívat se jim. To Magdalena zažívala nejen vůči druhým, ale i vůči sobě samotné. Posměch od otce zažívala již v dětství, kdy jeho obsahu vlastně nerozuměla, což samozřejmě neznamená, že ji nezraňoval.

„... že taky se spolu spikávali, s tím tátou proti mně, že se třeba smáli a já jsem se smála s nima, a ten táta jako dospělej mi prostě řekl: „A čemu se směješ?“ A já jsem prostě byla fakt malá, já jsem nevěděla čemu, protože jsem tomu nerozuměla. Smála jsem se s nima. Takže takhle mě jako různě ponižoval prostě verbálně.“

V dospívání se otcův kritický a posměšný tón vzhledem k proměnám těla i psychiky dcer začal stávat neúnosným.

„... a pak přišla ta puberta a ona (Anežka) začala, prostě, vyrostl jí nos, začala furt, my jsme byli furt terčem nějakých jako posměchů a nějakých komentářů, jak se nám jako začalo měnit to tělo, tak místo té podpory, jako...“

T: *„Hlavně od rodičů, jo?“*

P: *„Hlavně od toho táty.... Ale ten táta nás komentoval. Komentoval nás jako děti, ale u těch dětí, to je prostě jako, když jste na to zvyklí, na takovouhle formu komunikace, tak to jako jde. Ale jakmile začala ta puberta, tak to bylo prostě fakt strašný.“*

Matka v dětství pro Magdalenu představovala v rodině pevný bod. Jejich vzájemný vztah prožívala jako jistý a bezpečný. Zároveň u matky nacházela alespoň částečnou ochranu před otcovými výpady. Jak Magdalena dodává ve zpětné vazbě, matka se jí snažila před otcovými výpady chránit, ne vždy se jí to ale podařilo.

„Protože máma mě samozřejmě taky dlouho kojila, to je super, ale opravdu pro mě byla jako, byla pro mě jako opravdu pevný bod, jak má máma bejt, ale ne v tom smyslu, že mě chrání proti tomu tátovi, to mi přijde fakt jako škoda.“

Matčino egocentrické nastavení si začala uvědomovat až později. Není zcela jasné, kdy přesně k tomuto náhledu u Magdaleny došlo, nejspíš v něm hraje roli i její zkušenost z období sestřina užívání, které pro ni bylo extrémně náročné a v němž zůstala zcela sama bez pozornosti a podpory rodičů (viz dále). Je zřejmé, že vztah mezi Magdalenou a její matkou je v současnosti podstatně horší, než býval v dětství.

„... protože já mám s mámou strašně komplikovanej vztah jako. Já ji prostě nedávám, vůbec. Já ji hrozně chci mít ráda, snažím se ji mít ráda, ale vlastně mě dovádí do úplnejch jako..., vlastně se to otočilo z toho dětství, kdy jsme fakt jako měly hezkej vztah, tak do toho, že, jako nevím, jestli se na ni zlobím. Byly takový okamžiky, kdy jsem jako od ní opravdu potřebovala pomoc, kdy si myslím, že by tam pro mě tu pozornost našla, a ona jí tam pro mě nenašla. Ale je to adekvátní jejímu druhu „mimoňství“ prostě, a její takový dynamice nějaký, kdy ona prostě neumí vyhodnotit to, co je zrovna důležitý. Třeba si to zpětně uvědomuje, ale neznamená to, že to dokáže nějak napravit nebo ani nemám pocit, že by se to snažila napravovat. Neodhadne to, jako, vždycky když se mi něco děje, tak ona na to reaguje kolikrát tak, že mi ještě víc naloží.“

„Když jsme byly ještě úplně malé, tak tam bydlela ještě mámina sestra, takže ona vlastně jako by osídlila ten byt, kde byly v pozici děti a máma. Jo, tam bydlely se svojí mámou dvě dospívající dcery, a ona si našla vlastně toho máho otce a nechtěla ten byt opustit. To vlastně znamená, že vlastně začala dělat to, že vyštípávala tu svoji ségru jako trochu, tak to taky do dneška je bolavý s tím, že prostě má k tomu..., je pravda, že o tom bytě napsala úžasnou divadelní hru a měla pocit, že vlastně jako jediná má nárok mít k němu tak silnou vazbu, jako, což je pro ni takový typický.“

Několikrát Magdalena hovoří ve spojení s matkou o „mánii“, z jejího popisu usuzuji, že její matka má histriónské rysy. Vztah s osobnostmi obdobného typu bývají velmi náročné mj. i proto, že nejsou schopni poodstoupit od sebe a poskytnout druhému pomoc a podporu, když ji potřebuje a tak, jak ji potřebuje. To se projevovalo v době Magdalenina dospívání a je tomu tak dodnes (viz dále).

„... protože máma je zase opravdu kombinace nerealizovaného talentu, hrozný energie. Je opravdu hodně výrazná. Je vidět, je slyšet...“

„My už prostě spolu vůbec nemůžeme mluvit. Jakmile prostě já jí něco řeknu, že třeba něco není úplně ideální, nebo si z ní udělám srandu, skoro vždycky se na mě hnedka prostě..., že ji furt kritizuju. Fakt jako úplně, my máme tu komunikaci úplně zaseklou, a jenom když jsem já při síle, to znamená, že nejsem moc křehká, a ona nemá nějakou úplně nesnesitelnou mánii, tak jsme jako v úplný pohodě.“

„To je to, co nás třeba obě štve na tý mámě. Ona je prostě vypravěč. Ona je vtipná, ona má jako dar slova. Ale o mně ona třeba prohlašuje, že něco jsem nějak udělala, a prostě já jí jako nechci kazit zábavnou historku, ale prostě je to před patnácti lety a bylo to úplně jinak. Já už se prostě nebudu znova smát. Akorát bych jí chtěla říct: ‚Mami, běž už s tím, prosím tě, do prdele. Nejen že to není pravda, já tady jsem přítomná, poslouchám to, ostatní se tomu smějou, a mě to uráží.‘“

Přes to všechno má Magdalena své rodiče ráda, nebo se o to alespoň snaží, jak sama říká. Byť je k nim v mnoha okamžicích kritická, mnohdy se snaží hledat pro jejich chování vysvětlení, relativizovat ho, takže její výpovědi bývají místy rozporné, stejně jako city, jež ke svým rodičům chová.

„Protože oni prostě, oni nás milovali jako děti, ale tam se prostě dostanem, jakmile jsme začaly dospívat, tak tam to šlo do prdele a do dneška je to prostě, fakt je to jako, máme to hrozně komplikovaný, ty vztahy. Jako ten institut dospělosti a ta dospělost, jako s těma rodičem jsme to nikdo pořádně nedal, no.“

„... ale zároveň byl tatínek, kterej se občas vyhrabal i do ZOO, protože ta byla odpoledne a dala se stihnout. Jezdili s námi na kole, bydleli jsme v tomhle obrovským bytě, měli jsme jednu chalupu v dezolátním stavu sice jako, bylo to v severních Čechách. On zdědil malinkej domeček na periferii Brna, kde teď žije, a tam jsme taky trávili léto. Ti rodiče se fakt snažili.“

„I když prostě ji fakt miluju, a, opravdu ji miluju, jako jo, ale já ji vlastně miluju, když ji nemusím vidět. Nebo když si mohu vybavovat, že je lepší.“ (o matce)

Podobné povahové vlastnosti a osobnostní nastavení jako u rodičů nachází Magdalena i u sestry.

„... prostě ona vlastně vyžaduje obdiv, prostě furt, a vyžaduje ho od nás, vyžaduje ho prostě, já se nechci dopouštět nějakých diagnóz, ale myslím si, že Anežka je fakt čistej narcis. A vlastně všechno to, čemu jsem nerozuměla s ní, tak se vlastně týkalo jakoby toho obdivu a publika, nějaký adorace, kritiky, že prostě ona to fakt jako strašně prožívá: sebe, sebe, sebe, sebe, sebe.“

„Ona je prostě v podstatě naprosto po tátovi, že má obrovský nároky na všechny, že má publikum, že má obrovský výdaje a žádný příjmy, ale má prostě hroznou pýchu. Je opravdu komplikovaná, opravdu to slízla, opravdu jako vražednou kombinaci.“

3.10.7.3 Rozdělená rodina

Významné v prožívání dění v rodině bylo pro Magdalenu rovněž vnímané rozdělení rodiny na dvě podjednotky – ona a matka tvořily jednu, otec se sestrou druhou.

V dětství vnímala Magdalena to, že otcovou oblíbenkyní je starší dcera Anežka. Důvody, proč tehdy favorizoval starší dceru, vidí zpětně např. v tom, že si přál raději syna, nebo že jako dítě nevyhovovala jeho estetickým nárokům.

„Ona byla vlastně jako tátův miláček, ona byla prvorozená a on ji strašně zbožňoval. A já jsem byla jako druhá holka. Takže prostě, i když bych to do něj neřekla, že bude tak konvenční, tak to prostě bylo zklamání, že teda jako nemá syna, pokračovatele rodu. A já jsem se mu nelíbila, protože můj táta je prostě jako vopravdu náročněj.“

„A tu Anežku on zbožňoval, a já jsem se mu nelíbila. Já jsem byla takový prostě dítě, on mi říkal ‚Ovare‘, kupříkladu, jo, vůbec nedával, že třeba jako dvouletý dítě drobím, prostě. A i když nikdy nebyl agresivní fyzicky, tak toto v něm vzbuzovalo úplně jako fakt...“

„No on se právě nemohl udržet. On není jako člověk agresivní, ale v něm to vzbuzovalo úplně nějaký jako, že jsem prostě jako jsem asi nebyla podle jeho představ. A ta Anežka byla pro něj úplně dokonalá, a on to prostě, on fakt mě trestal za to, že jako dítě drobím, no, to prostě takhle, jako něco, co zdravěj člověk, nelabilní, by prostě neudělal. Dělej lidi různý věci, ale to, že dvouletý dítě drobí, to prostě, to je prostě špatně něco v hlavě toho člověka, kterej to nedává, že jo, ne v tom dítěti, jako no.“

Znovu se zde objevuje téma spiknutí, tentokrát spiknutí otce a Anežky proti Magdaleně. To se projevovalo např. již ve zmíněném posmívání, jehož objektem Magdalena byla. Když o tom Magdalena mluví, je slyšet velký smutek a zpětný údiv, že něčeho takového byl otec schopen, k čemuž přispívá i její vlastní rodičovská zkušenost.

„Oni spolu byli prostě, a byli spolu takhle dlouho, jako že vlastně..., jsou to opravdu spíš moje hypotézy nebo způsob, jak se na to dívám zpětně, protože tu situaci prostě potřebuju nějak pojmenovat, ale nevymejšlím to teď, je to tak, že o tom přemejšlím průběžně, že mluvím o tom spikávání, že mi to tak prostě přijde. Že vztah mámy s tátou byl prostě takovej, že se prostě spikli proti vnějšímu světu, a pak on s tou Anežkou on se spiknul třeba jako ještě proti mně jako mladšímu dítěti, který se mu tak nezamlouvá, jo. Ale je v tom jakoby pro mě ještě, kór jako pro rodiče ještě, obrovská míra nevyváženosti, nevyrovnanosti, že dokáže vlastní dítě milovat míň za to, třeba jak vypadá.“

K matce měla naopak blíž Magdalena a sestra proto na ní žárlila. Když Magdalena popisuje své narození tak, jak ho podle ní prožívala starší sestra, hovoří o běžné sourozenecké žárlivosti staršího dítěte v rodině. Zajímavé je Magdalenino sdělení, že sestřina žárlivost trvá do dneška, ačkoliv v době dospívání to byla právě Anežka, která i díky drogám mělamnohem více matčiny

pozornosti a péče než její mladší sestra. Té blízký vztah s matkou nevydržel, jak jsem ostatně zmiňovala v předchozím oddíle.

„A já jsem na ní fakt jako visela ještě že jo, v těch třech letech. Prostě jsem nechtěla od mámy, nechtěla jsem do školky, chtěla jsem prostě být s ní, chtěla jsem bejt i doma... já jsem s ní prostě chtěla bejt doma, chtěla jsem se jí držet, furt jsem se po ní válela, furt jsem se po ní plazila, prostě si to pamatuju.“

„A pak samozřejmě strašně žárlila na tu pozornost, kterou jsem teda měla hlavně od mámy. Ale prostě na mě strašně žárlila, a žárlí na mě do dneška. Tedy jsem o tom přesvědčená, že na mě žárlí do dneška.“

„... si myslím, že jsem ji jako dost štvála, já mám pocit, že jsem jí jako tu mámu ukradla svým příchodem. Ta mi to vyčítala, vymýšlela si, pak když jsme byly větší, různý, jak se měli jako dobře předtím, než jsem se narodila. Měla opravdu jako, vymýšlela si, že měla svůj ostrov, že měla svůj skákací hrad, a že když to napadli žraloci, že táta skočil do vody a vždycky ji zachránil.“

„Jsme prostě čtyřčlenná rodina, a my „krátkonohý“, ono to tedy zní blbě, jo, ale táta samozřejmě byl vyšší, byl vždycky štíhlý postavy a Anežka taky byla vždycky taková vyčouhlá vždycky, ... A ta máma byla nízká... Tak my jsme byly jako ty malý, já a máma, a oni byli jako vyčouhlý, jako.“

T: *„Takže ta rodina byla takhle jako trochu rozdělená...“*

R: *„Já to takhle vnímám i jako esteticky, ale vím, že to tak prostě bylo.“*

3.10.7.4 Jiné povahy

Magdalena je přesvědčena, že k tomu, že otec preferoval starší sestru, přispěla i jejich rozdílná povaha.

„... máma říkala, že jsem se narodila jako, no prostě že ze mě hrozně vyzařoval klid, a Anežka bývala, třeba takhle, když se vrátíme do toho úplně ranýho dětství, tak byla opravdu neurotický dítě, oni ji museli svazovat, aby se neudusila, jako že ublinkávala různě, a furt se prostě mrdlala, a tak jako tohle, a já jsem byla takovej klid'as, že jsem prostě měla jako teplo, jídlo, mámu, a dobrý. A vlastně mi přijde, že jsem vlastně byla málo sofistikovaná a málo komplikovaná, že

prostě i to je i třeba věc, kterou si vlastně takhle zpětně říkám, že to toho tátu třeba iritovalo, že jsem klid'as, že jsem prostě tlustý spokojený, nebo tlustý..., najezený, dobře živěný dítě, který jako, kterému je dobře, když je doma, když je teplo, když tam má jako mámu, tak jsem prostě nepotřebovala víc. A ta Anežka furt něco potřebovala, furt byla to..., ale na rozdíl ode mě byla opravdu jako bystrá, rychle se vždycky zorientovala, a samozřejmě je to zkreslený tím, že byla vždycky starší jako, jo, takže já jsem vždycky byla ten, co je pomalejší, ten, co to nechápe.“

3.10.7.5 Docela hezkej vztah

I přes jejich odlišnosti, žárlení a spojenectví mezi Anežkou a otcem, byl jejich vztah podle Magdaleny v dětství spíše pěkný.

„... podle mě jsme neměly výjimečnej nebo atypickej sourozeneckej vztah, podle mě jsme měly docela hezkej vztah jako v tom dětství, teda tak počítám těch prvních plus minus deset let, když jsme tři roky od sebe, plus minus deset let, kdy jsme, tam byla ta rivalita s těma rodičema, takže se to občas takhle dělilo na to máma a já, a táta a Anežka, ale vlastně jsme jako děti, podle mě jsme byly fakt jako roztomilý, měly jsme se i rády, i jsme se praly, dokázaly jsme si hrát spolu, dokázaly jsme si hrát každá zvlášť, jako stalo se, že jsem bývala nejmladší, že se spikla se staršíma dětma Anežka proti mně a vykazaly mě, a to jsou jako ty normální věci, který děti dělaj.“

Kolem Anežčiných dvanácti let pak došlo mezi sestrami k většímu přiblížení. Magdalena si zvýšený zájem své sestry o sebe vysvětluje tím, že o ni primárně zájem jevíli Anežčiny spolužačky, kterým připadala roztomilá. Je možné, že tak Anežka, která se za svou nekonvenční rodinu, resp. rodiče vždy spíše styděla, poprvé zažívala, že se svým domovem zastoupeným roztomilou sestrou, mohla před ostatními dětmi chlubit.

„A vlastně si akorát pamatuju, že když jí bylo těch 12 a měla právě ty spolužačky, který ze mě byly jako paf, že jsem taková roztomilá... tak si pamatuju, že mě začala úplně najednou hrozně milovat, a začala mi dělat takovou jako, jako bojovky, a začala mě opravdu milovat.“

„Ona byla úplně úžasná, vždycky říkala: „To mám ségru, teda!“ A ona se mnou taky jako vytahovala, a dělala prostě, to předtím ani nikdy potom nebylo, ale to období opravdu nebylo moc dlouhý. Ne že by předtím byla špatná, ale tohleto se fakt najednou týkalo jenom mě a jí.“

I mezi sestrami fungovalo jakési spojení založené na společném humoru, který měl opět především podobu posměchu a vymezení se proti vnějšímu světu. Právě sourozenecký humor je tím, co Magdalena postrádá i dnes, kdy se svou sestrou není v kontaktu.

„Prostě jsme měly, ... než přišla ta Anežčina puberta, když už jako měla rozum, ale ještě nebyla v pubertě, tak do jejích nějakých 12-13 let jsme střídavě měly něco, co byl základ našeho sourozeneckého vztahu a má i jako nějaký hezký stránky. Ale je to fakt zase totéž: je to spolčení se proti vnějšímu světu a jako vlastně vysmívání se. Ale myslím si, že v naší podobě je to tak, že my se vlastně jako vysmíváme i tomu vysmívání.“

„... ale máme sourozeneckej humor, a to je vlastně jediný, po čem se mi stejská.“

3.10.7.6 Puberta jako zlom

Období puberty u Anežky a následně i u Magdaleny představoval v jejich životech i vzájemném vztahu zlom z několika důvodů.

I Anežka se s nastupující pubertou musela potýkat s otcovými komentáři ohledně jejího vzhledu, kterým občas sekundovala i matka nebo babička. Byla to, jak dodává ve zpětné vazbě, forma humoru, která ovšem umí ubližovat. Uvážíme-li, jak náročné je vyrovnání se se změnami tělesnosti pro samotné pubescenty a jak křehké jsou v tomto období jejich sebevědomí a sebeúcta, musíme tyto zásahy vnímat jako silně destruktivní.

„... a pak přišla ta puberta a ona začala, prostě, vyrostl jí nos, začala furt, my jsme byli furt terčem nějakých jako posměchů a nějakých komentářů, jak se nám jako začalo měnit to tělo, tak místo té podpory, jako... Hlavně od toho táty... Ale ten táta nás komentoval. Komentoval nás jako děti, ale u těch dětí, to je prostě jako, když jste na to zvyklí, na takovouhle formu komunikace, tak to jako jde. Ale jakmile začala ta puberta, tak to bylo prostě fakt strašný.“

S nastoupením puberty se u Anežky změnily zájmy a preference, stejně jako vztah k sobě a ke světu, tedy i k mladší sestře.

„No, ona začala být ... ona začala být prostě v pubertě, no. A začalo to být takový jako že jsou všichni trapní... Nevím, začala jsem jí prostě..., jsem ji iritovala, no, ale jako všichni ji iritovali.“

Po odstěhování tety z bytu se Anežka stěhuje ze společného dětského pokojíčku do vlastního pokoje, čímž odcizování sester pokračuje.

K ochlazení vztahu nedochází ovšem jen mezi sestrami, ale v celé rodině. Otec, který dle Magdaleny měl od určité doby příležitostné vedlejší milostné vztahy, které čas od času podněcovaly roztržky mezi rodiči, si v té době našel vážnější milenecký vztah a z rodiny se postupně stahoval. Každá se sester tuto skutečnost zažívala odlišně. Anežka jako opuštění od otce, který jí dlouhou dobu dával najevo svou silnou náklonost, Magdalena spíše v kontextu celého rodinného nastavení, které se tím začalo měnit.

„Ale vlastně se posralo to, že jak říkala Anežka, právě když jsme se o tom bavily, tak řekla, že jí táta zahrnoval naprosto jako bezednou láskou, kterou ani nevěděla, jestli si ji zasloužila a za co, a pak vlastně se přeorientoval nějak na nějakou paní a ani jí to neřekl.“

Obraz rodinného rozkladu a role jednotlivých postav v něm dobře ilustruje Magdaleno líčení posledních společných Vánoc zachycených na videonahrávce.

„Jsem si říkala, musím se podívat na tu Anežku, jestli prostě před tím, než začala s tím fetováním, už byla takováhle ... A na tý nahrávce to vlastně vypadá, že to je humor, co ona dělá, ale ona to možná opravdu myslí vážně. To jsou Vánoce, rodiče mají na sebe furt nějaký kydy, jako snažej se idylický průběh Štědrýho večera, a jsou to podle mě ty poslední Vánoce, jako... A tý Anežce je tak 12-13, jo, a je vyčouhlá, prostě nosí se, má, že jo, rovnátka, má udělanou ofinu podle nějaký tehdejší telenovely, protože na rozdíl ode mě vstávala k tý bedně, že jo, a tohle, a sjížděla to, a má to přesně jako. Ani ten kapesní revolver tam nebyl, ani ten počítač, ani toho koně jsem nedostala, jako jste fakt zoufalí, jo, tady si dáváte kartáčky na zuby, jako jo, a smetáček a lopatku a podobný dárky, jako jo, a prostě to jako... to by se dalo krájet. Protože já se furt akorát snažím zachraňovat různě, prostě tam jako prostírám... ...raduju se prostě z nějakých dárků typu hřeben nebo něco podobného... A oni všichni mají takovou jako..., že do sebe furt rejou, a vlastně člověk neví, do jaký míry, vlastně já si totiž myslím, že oni sami nevědí, do jaký míry je to jako je ještě humor, a do jaký míry to myslej smrtelně vážně, protože ti rodiče spolu vlastně jako nejsou, ale ty Vánoce spolu dělaj i kvůli sobě, nejen kvůli nám.“

3.10.7.7 Doba temna

Pro Magdalenu v tomto období nastává, jak sama říká, doba temna. Ta je již pevně spojena s Anežčinou závislostí.

Pro experiment s návykovými látkami byla dle Magdaleny v rodině úrodná půda. Kouření a pití alkoholu alkohol patřily v domácím prostředí k běžným záležitostem, první marihuanovou cigaretu přinesl Anežce její otec. K tzv. měkkým drogám tedy byli rodiče dosti tolerantní, naopak k tvrdým drogám měl otec velmi nesmlouvavý vztah, který vycházel z jeho vlastní zkušenosti s jejich experimentálním užitím z mládí, během něhož zemřel jeho blízký kamarád.

„On jí prostě řekl, že jestli si začne s tvrdějma drogama, tak že jí vydědí. Anežka mu tehdy adekvátně situaci a taky jejímu smyslu pro humor řekla, jak jí může vydědit, když nic nemá, ale nezůstalo to u humoru a u vtipu, protože on jí vlastně řekl, že se jí vzdá jako dcery.“

Otcovo slovo ovšem vzhledem k tomu, že již většinu času tráví mimo rodinu, má stále menší váhu. Rodina jako celek v této době vlastně již nefunguje. A Anežka pomalu začíná s užíváním nejen lehkých drog.

„Anežka je divočejší a divočejší, táta je hodně pryč, máma v té době nevím, asi začala učit, ale prostě věnovala pozornost asi těm studentům a přípravám. Já přesně nevím chronologicky, myslím si, že taky dělala, co mohla, aby tu domácnost utáhla. No a táta má nějakou známost v Brně, figuruje tak jako sporadicky, vyžaduje, aby se to kolem něj točilo, když přijede, tak jako že tatínek s dcerama, takže abychom tam jako byly, i když už jsme třeba měly nějaký svoje koníčky...“

Magdalena, které v té době stála na prahu puberty, zprvu vnímá především doprovodné znaky Anežčiny závislosti – pozdní příchody, naprosté nerespektování matčinych zákazů, agresivitu vůči matce.

„Bylo to čím dál horší. Bylo to tak, že ta máma prostě se snažila s ní domluvit. To znamená: ‚Dobře, Anežko, chápu, že chceš jít ven, ale chci prostě, abys přišla tehdy a tehdy a zejtra tohle zvládla.‘ Ta máma se fakt snažila, a ta Anežka ji prostě, ta Anežka jí dala přes držku, byla drzá, tak máma jí jednu vlepila a ona jí to prostě vrátila zpátky. Byla vyšší, měla nad ní takovej ten jako... čím smrdí, a tohle jako, jo. Takovej ten, prostě, že to začalo, třeba v mých očích to začalo

být takový jako zoufalství. Že se to tam najednou jako, ten obrovskej byt, a najednou se to tam začalo jako celý úplně jako rozesírat. “

Jak Magdalena trefně vyjadřuje, zpočátku si ještě Anežka hranice uvědomovala a porušovala, s postupující závislostí pro ni přestaly být úplně důležité.

„A ted’ prostě jako je naprosto překračovala a nevím, nedokážu to jako úplně přesně odhadnout, protože ten průběh té závislosti, že jo, to se prostě rozjíždí a ten vlak je prostě rozjetej a je to prostě horší a horší, no. Takže jako když už to začlo bejt tak, že jako, že se s ní vlastně nedá vůbec na ničem domluvit, že vlastně člověk počítá s tím, že lže, že.... vlastně je to furt jenom celý hra na to, že se snažíme, aby to bylo lepší, nebo alespoň aby to bylo stejný, tak to pak trvalo prostě několik let. “

K postupující závislosti patří zanedbávání povinností (např. venčit psy), které tak stále častěji padají na mladší Magdalenu. Rovněž na sestřině vzhledu začalo být užívání drog stále zřetelnější. Byť spolu sestry žily v jednom bytě a čas od času se spolu i sešly u nějaké pasivní činnosti, jejich vztah je čím dál „rozklíženější“.

„... myslím si, že to zůstalo v takový pasivní formě, že třeba běží nějakej film nebo něco a my se třeba spolu kouknem, jako jo. Nebo že si spolu dáme něco dobrýho, ale ona už pak žrala furt jenom strašně sladký, a byla úplně vychrlá. Už přestávalo bejt I takový ty věci, že se lidi setkaj u jídla, tak ona kolikrát to jídlo jako by vůbec nedala, nezvládla ho sníst. “

Přibližně tou dobou odchází otec natrvalo z domova. Ačkoliv už doma přebýval spíše formálně, neboť trvale udržuje partnerský vztah jinde, je jeho odchod velmi dramatický, neboť je důsledkem hádky mezi ním a Anežkou, kterou následně činí za jeho odchod zodpovědnou.

„A to jakoby, to vygradovalo v takovej milník, kdy on v podstatě opravdu byl on přiožralej, ona zfetovaná, porvali se v hale a on navždycky odešel. Takže takhle jsem přišla o tátu, jo. Pak jsem mu za 7 let balila jeho věci, prostě do krabic, protože už nikdy nepřišel. Takže to svedl na ni. On svedl na ni, že opustil rodinu, na patnáctiletou dceru. “

3.10.7.8 Bez pozornosti

To vše prožívá dvanáctiletá Magdalena velmi intenzivně, bohužel také zcela sama. Ačkoliv si s otcem v této době Magdalena začala víc rozumět díky sdílenému zájmu o podobná témata (literární a výtvarná tvorba) a otec ji projevoval podporu a lásku více než kdy dříve, byl daleko a jeho porozumění, občasné setkání a telefonáty nestačily k tomu, aby na Magdalenu tíživá situace doma nepůsobila tak fatálně.

(poznámka: tento odstavec nevychází z původního rozhovoru, ale z Magdaleniny zpětné vazby, kterou popis svého vztahu s otcem v té době upravuje)

„A to je pak, když už ta Anežka byla jako feťák, táta už tam s náma nebyl, máma dělala, co mohla, aby to uživila a aby se sama jako nezhroutila, no a nějak si jako nevšimli toho, že jsem, já jsem prostě jako ležela v těžký literatuře, malovala jsem po nocích, a vlastně jsem jako přestala úplně jíst...“

„Já jsem pak, že jo, když už to byla prostě doba temna, jsem prostě venčila psy, ve věku, kdy jsem měla pokračovat ve svých koníčcích, že jo, tak jsem.... Tak jsem všeho nechala a venčila jsem prostě psy, budila jsem tam zfetovanou ségru, zfetovanýho jejího kluka, chodila jsem na rodinnou terapii, já jsem pak přestala jíst, že jo, já už jsem pak chodila jenom na mše, nespala jsem, četla jsem těžkou literaturu...“

Není překvapivé, že se projeví v podobě poruchy příjmu potravy. Za prvé jí můžeme rozumět právě jako volání o pozornost, které se Magdaleně nedostávalo. Sama Magdalena pak v této souvislosti připomíná otcovo posměšné komentování jejího vzhledu, které znala od dětství. Není divu, že její vztah k vlastnímu tělu byl notně pošramocen. Nakonec zmiňuje i vliv sestry, která během užívání drog výrazně zhubla.

„... ale je pravda, že už jsem v té době, asi kdybych nějakou pozornost adekvátnější, tak už si někdo všiml, že se mnou není něco v pořádku... i když jsem k ní vzhlížela, tak mě spíš motivovalo v tom křehkém věku, že jako má prostě..., že je vychrtlá, a já si vedle ní připadám jako tlustá. Takže jsem si zkoušela její oblečení, a mně bylo malý, takže tam rozhodně nějaký jakoby základní kameny pro nástup toho, ty poruchy příjmu potravy byly i v tom, že ona byla starší ségra o tři roky a vždycky byla větší a vyšší a já po ní dědila, a já si mohla zkoušet její věci, a najednou ona nosila oblečení dvanáctiletý holky a minisukně a minitrička, a byla prostě fakt kost a kůže, a já v tom věku, kdy to tělo se začalo měnit, tak najednou k té ségre, ke který jsem

vzhlížela, tak jsem prostě... plus ty požadavky na to tělo, na ten vzhled a takhle, tak jsem to prostě jako nemohla přijmout, že se mi takhle mění to tělo. Že mi není její oblečení a že si vedle ní připadám jako veliká, jako její mladší „menší“ sestřička.“

Magdalenino nejedení postupně přešlo až do takřka úplné askeze, které sama nazývá formou sebeobrany proti tomu, co se dělo doma. Zároveň přiznává, že během hladovění zažívala až změněné stavy vědomí, které jí byly příjemné.

„... já jsem prostě došla postupně do úplný askeze. Jako že už jsem pak jedla jen kůrku od chleba a chodila brzo ráno na mše, nespala, hodně jsem četla a byla to nějaká forma sebeobrany. Asi jako kdyby situace byla v té rodině taková, že jako občas jdeme s tátou do kina a že ta rodina nějak funguje, i když nikdo není dokonalej, tak asi se tohleto nepřihodí v takovýhle extrémní podobě.“

Ani ve chvíli, kdy již i její fyzický stav nemohl být k přehlédnutí, se jí ovšem nedostalo podpory od rodičů. Namísto k psychologovi, kterého by podle vlastního mínění tehdy potřebovala, ji matka poslala ke své známé gynekoložce kvůli absenci menstruace. Ta jí předepsala hormonální léčbu, během níž došlo u Magdaleny k velkým tělesným změnám během velmi krátké doby, což ovšem k dobrému psychickému stavu vůbec nenapomohlo. Nejvíce jí nakonec pomohl vztah s chlapcem, se kterým měla první vážný vztah.

„A vlastně jsem v tu dobu opravdu jako potřebovala někoho, kdo mě bude chránit, kdo mi pomůže, protože mě třeba zná. A to se mi teda naprosto nedostalo...“

„Já myslím, že je dost zásadní, že jsem ve druháku poznala kluka, kterej mě měl rád. Fakt jako měl rád i to moje tělo, a učil mě se mít ráda. Jsem se mu prostě takhle líbila... A myslím si, že to pro mě bylo asi zásadní, že mě podporoval v tom, že se mám mít ráda.“

Ještě dodneška má Magdalena s přijetím sebe a svého těla problémy, za zásadní považuje ovšem své odhodlání žít a mít k sobě uspokojivý vztah. Porovnává-li na jednom místě vlastní prožívání hladovění se sestřinými prožitky na drogách, zdůrazňuje, že pro ni je významnou hodnotou vitalita, kterou člověk na drogách naopak ztrácí.

„Prostě jsem se rozhodla, že budu žít a že potřebuju jakoby víc jíst, a že si k tomu musím najít kladnej vztah. Všecko jsem si to jako odůvodnila, ale bylo to těžký, jako. Bylo to těžký se mít rád. Bylo těžký se necejtit blbě. Pamatuju si, teď je mi třicet, a myslím si, že jsem už ze sebe hodně setřásla, ale vím, že ještě před pár lety mně vlastně přišlo úplně nespojitelný to, že je člověk třeba v plavkách a zároveň jí.“

„... vždycky jsem měla kladnej vztah k vitalitě, takže jako nesnáším to, když by mě to mělo nějak invalidizovat.“

3.10.7.9 V roli dospělýho

K Magdaleninu pocitu osamělosti přispěl jistě i fakt, že se během krátké doby ocitla v situaci, v níž byla nucena řešit věci jejímu věku zcela nepřináležející.

„Takhle jsme tam nějakou dobu, která byla pro mě jakoby dost zásadní, protože jsem tam fakt byla jako v roli dospělýho, a s tou mámou jsme to jako by nedávaly, nezvládaly.“

„Ale já jsem se prostě jako by vypasovala sama, nebo ty okolnosti mě pasovaly do toho jako... do toho dospělýho, kterej se to snaží jakoby držet v nějakých..., v nějakým fungování, v nějakým řádu...“

Protože otec v té době v rodině již nežil a v dění okolo Anežky se v podstatě neangažoval, vnímala Magdalena jako potřebné, aby byla nápomocna matce.

„A je důležitý říct, že se právě jako v tomhle čase začal naprosto upínat, když už, tak veškerá pozornost na tu Anežku, i ta mámina, vlastně. Takže já jsem vlastně přešla z té dětský role rovnou do té, kdy podporuju tu mámu a vlastně dělám to za toho tátu, že to tam jako držím nějak. I když jsem byla fakt malá.“

„A já jsem tam byla jako s tou mámou na ni, takže prostě všechny sliby, prostě pak různý, že jo... pak to trvalo prostě roky, kdy já jsem prostě jako jí taky schovávala Subutexy, měly jsme s mámou domluvený, kolik si může vzít...“

Velkou roli v Magdalenině pocitu zodpovědnosti vůči matce a sestře hrál její strach o Anežku, který v jejím prožívání ve vztahu k sestře v té době dominoval a který s matkou sdílela.

„Já myslím, že jsem k ní měla takovej jakoby asi nezdravě mateřskej vztah. Že ta rivalita se prostě někam vytratila a že jsem se o ni fakt jako bála.“

„Já jsem se o ni strašně bála. Já jsem se o ni prostě strašně bála.“

„... ale ten strach, to byla ta denní realita v tom bytě, a to jsme tam měly my dvě s mámou. A fakt jsme se, máma se prostě mnohokrát, mnohokrát a mnohokrát dlouho bála, jestli ta Anežka žije nebo ne, a já jsem se bála s ní.“

Bohužel matčino přetížení, její vlastní psychický stav, či snad její egocentrické zaměření jí znemožňovaly více zahlédnout i svou mladší dceru, a to dokonce ani její snahu být jí nápomocna.

„... ale ona v tu chvíli mě fakt jako prostě neviděla. Já vím, že mě neviděla, protože když na tom byla blbě, tak furt opakovala, že jí nikdo nepomůže. Ale já jsem jí pořád říkala: „Mami, ale já ti pomáhám.“ A ona ale: „To nestačí.“

3.10.7.10 Jako na horský dráze

Realitu běžných dnů, jak ji Magdalena prožívala, popsala výrazem „jako na horský dráze“. Směřuje tím, myslím, především k neustálým změnám, které soužití se závislou sestrou přinášelo. Ta v bytě bydlela i se svými partnery, rovněž uživateli, kterým raději matka dala klíče, než aby riskovala, že se odstěhuje Anežka. Na denním pořádku zde byly hádky, ztráta cenností, neustále se proměňující Anežčin vzhled podle toho, které drogy a v jakém množství právě brala. To, co tehdy patnáctiletá Magdalena velmi postrádala, bylo kromě klidu a určité pravidelnosti také soukromí a prostor pro sebe.

„A já myslím, že je zásadní říci, že jak ten byt byl takovejhle otevřenej, tak naše máma byla těm partnerům tak otevřená, že se nás ani nezeptala před tím, než jim nabídla klíče, takže chci říci, že v podstatě u toho kluka se stalo to, než aby Anežka, než aby hrozilo, že se předávkuje někde ve squatu, tak vlastně máma udělala to, že jakoby je ubytovala v tom bytě. To znamená, že oni tam začali jakoby žít spolu. Dobrý rodinný zázemíčko, co?“

„No to je ještě dost zásadní, protože ten dětskej pokoj byl tak, že ještě člověk musel jít někomu přes ložnici. A máma pak prostě začala mít taky nějaký vztah, a vlastně jsem musela furt chodit k někomu, kdo, na rozdíl ode mě tam byl v páru, tam, takže já jsem musela chodit přes tu..., takže já kolikrát opravdu jsem si třeba nanosila věci do pokoje, nočník, a fakt jsem tam měla prostě nahlas hudbu, protože jsem prostě nemohla, nesnášela jsem to narušování toho soukromí.“

Anežka i její partner také onemocněl žloutenku typu C, k denním starostem Magdaleny tak přibýlo hlídání hygieny, aby se ona a matka nenakazily. S postupující závislostí sílily rovněž agresivní projevy sestry i jejího přítele, zvýšil se rozsah krádeží.

„... ale prostě se pak stalo to, že vlastně tam měli jako své lidi nějaký, a to docela odporný, měli to prostě tak, že si někoho pozvali, a zřejmě tam mezi nima byl tipař, takže se pak vlastně stalo, že nás 2x za bílýho dne prostě vykradli... Takže už tam přestávalo bejt jako bezpečno... Prostě měli takový to, prostě že člověk přišel a nikdy nevěděl, jak to zrovna bude.“

Právě nevyzpytatelnost situace doma uvádí Magdalena jako něco, co ji velmi trápilo. Není to překvapivé, když si uvědomíme, že samo vývojové stadium dospívání je plné změn a vnitřní nestability. Přidá-li se k nim navíc nestabilita vnější, jako tomu bylo v případě Magdaleny, je toto období o to náročnější.

„Já jsem prostě nesnášela to, že je to furt jako na horský dráze. Prostě furt. Prostě tam jako dobře: tak kuchyň byla tam, kde byla, jako když jsem ráno odešla do školy a pokoj byl tam, kde byl, ale jinak tam prostě nebylo nic na svém místě. Tam nikdy člověk nemohl počítat s tím, že jako je něco, jako že s tím prostě může počítat.“

Určitou stabilitu a jistotu nacházela Magdalena mimo domov. Neznamenal to, že by zde vždy bylo vše v pořádku, např. poslední ročníky základní školy Magdalena doslova nesnášela, ale celkově zde byl svět čitelnější, předvídatelnější a tím i bezpečnější.

„Já jsem vlastně měla furt pocit, že vlastně v tom vnějším světě jsem se zařídila, jo, ale v tom našem světě, jsem vlastně měla takovej pocit, že tam vůbec nemám žádný místo. To jsou pocity, no. Venku dobrý. Tam jsem měla zpětnou vazbu, různou, pestrou, tam jsem se o sobě mohla plno věcí dozvědět a prostě si jako za něčím jít jako jo. Ten svět byl nějaký vyzpytatelnej, prostě

jsem někam chodila, tak mě nevyhodili. Když jsem tam chodila, tak mi to šlo líp, jako. Bylo to všechno takový jako, že prostě člověk, když udělal chybu, tak prostě viděl, že udělal chybu. Nebo když ji neudělal, když se mu něco povedlo, tak se mohl radovat... Kdežto ten domov byl prostě strašně nevyzpytatelný.“

Magdalenino zažívání domova jako místa, kde nemá alespoň minimální soukromí, kde není bezpečno, kde není nikoho, kdo by jí chránil, nebo se alespoň trochu zajímal o její potřeby, vyústilo až do pocitu nepatřičnosti, pochybností ohledně sebe a svého místa na světě.

„Ostatně nemohla jsem třeba ani počítat s tím soukromím. Máma opravdu ty klíče dávala, že jo, ten její partner pak měl klíče, ti Anežčini partneři měli klíče, mému klukovi, aniž by se mě zeptala, dala klíče, jako sice prostě mi nikdo nečetl deník, ale jako měla jsem strašně mockrát pocit jako takovej..., jak to říct, jako jestli u tohohle musím bejt. Jestli tady vůbec mám bejt.“

Jistě k tomu přispívala i skutečnost, že její hlas v interpretaci minulosti jako by neměl sebemenší zvuk a váhu. (Znovu se ukazuje, jak zásadní roli hrají ti druzí a jejich potvrzení naší existence pro naše vlastní vědomí sebe.)

„... a do dneška třeba ty tátovy interpretace toho, co se tehdy stalo a todle, to je prostě úplně na palici. To se nedá poslouchat. Už stačí ten jeho výraz, když začne o tom, jak ho ten kluk a vlastní dcera vyštvali z bytu. A mně se prostě začne dělat úplně fyzicky blbě. Pak začnu prosit, že nechci mluvit ani o Anežce, ani o tomhle, a prostě všechno, a je to furt úplně dokola. Nemůže vůbec se třeba ani změnit jeho pohled na to, co se stalo. Ani nikoho nezajímá jako můj pohled. Jako mám pocit, prostě, fakt jsem měla mnohokrát pocit, jako že tam u toho nemusím bejt, že vlastně jako do jaký míry se to týká nějak mě. Jako co tam vlastně jako dělám? Jestli mám vůbec něco svého.“

3.10.7.11 Zoufalství matky, nekonzistentní zásahy otce

Jak bylo naznačeno, každý z rodičů zaujímal k Anežčině závislosti zcela jiný postoj. Pro Magdalenu se zdá být klíčový fakt, že zatímco matka se touto situací vyrovnávala napřímo, bezprostředně, otec tak činil občasně a zpovzdálí. K matčiným intervencím, které možná často nepovažuje za zcela šťastné, tak má Magdalena mnohem větší toleranci, matčino zoufalství a bezmoc nejen chápe, ale mnohdy ho i spoluprožívala. Dobře je to vidět na popisované situaci

po návštěvě odbornice drogových služeb, která matce doporučila Anežku vyhodit z domova. Toho matka nikdy nebyla schopna a Magdalena zde naplno stála za ní.

„... a nějaká dokonce specialistka, když už máma fakt nevěděla, když už to bylo takový blbý, tak šla opravdu za nějakou sociální pracovnící a ta já řekla: ‚Pohřbete ji prostě zaživa‘, jo, v podstatě, když to řeknu takhle. ‚Vykopněte ji z domu, řekněte jí, ať už se nevrací.‘, ... takže mě to jako hrozně urazilo, že takováhle cizí ženská týhlectý mámě, která jako je sama před zhroucením, a pak už začala..., máma tehdy taky jako zhubla hodně. Myslím si, že si taky docela šáhla na dno... Mně to přišlo prostě jako úplně hrozný. Jako je jasný, že už to bylo jakoby dávno za nějakou hranou a my už jsme všichni byli prostě naprosto vyčerpaný. A ať měla jakýkoliv vzdělání, neviděla do toho a ... jako opravdu prostě mi to připadá jako vlastně úplně neetický, nemorální, dát takovouhle radu, i kdybychom byly v sebevětší prdeli jako.“

Matčinu velkou toleranci, až jakousi „bezzubost“ vůči sestřinu chování vnímá Magdalena především jako projev jejího strachu, pro který má velké pochopení.

„Ona prostě ji nechtěla, ona ji nechtěla ztratit, ale zase na druhou stranu je to její máma, jako jo. A ona ji znala od úplnýho miminka a myslím si, že to jako tušila, že ta Anežka se někde jednou předávákuje.“

K otci je naproti tomu mnohem kritičtější. Upozorňuje na jeho sebestřednost, která mu neumožňuje vnímat problémy druhého nezávisle na sobě.

„On vlastně to, že se něco děje Anežce, v jeho interpretaci je to, že se to děje jemu. Takže prostě Anežka má opravdu vážný problémy, my se bojíme, aby přežila, a jemu je ubližováno. Asi takhle.“

Do „výchovy“ Anežky od doby jejího dospívání zasahoval již jen sporadicky, při občasných návštěvách v Praze, kde se setkávali, neboť do bytu už odmítal vstoupit. Jeho často ultimativní příkazy vnímala Magdalena jako naprosto nehodna respektování, jako jakési „knížecí rady“ poskytované někým, kdo se v rodině jinak nikterak neangažuje.

„A on tehdy prostě takhle jako přijížděl a vyžadoval, aby my jsme fungovaly, jo. A on tý Anežce různě dával nějaký ultimáta...“

„... a v podstatě tyhle ty tátovy občasné snahy jako ji krotit. Najednou si tam udělat nějakou prostě... jako role otce, jo. Hahaha.“

3.10.7.12 Zklidnění situace a snahy o nové budování sesterského vztahu

Po rozchodu s prvním přítelem a příchodem dalšího nastal pro Anežku a celou rodinu klidnější čas. Pod vlivem nového přítele absolvovala Anežka několik pobytů na detoxu. Zlom představovalo sestřino dlouho tajené těhotenství. Ačkoliv nevedlo k úplné abstinenci, stalo se něčím, k čemu se Anežka i její matka a sestra začaly upínat jako k možnosti zásadní změny. Anežka ovšem potratila.

Její následující stav i stav celé rodiny pojmenovává Magdalena jako „bažinu“. Pryč jsou dřívější divoká dramata, pryč je ovšem i určitá energie s nimi spojená. Zbývá únava, vyčerpanost, zoufalství.

„Pak ještě se nějak snažili spolu, ten vztah ještě nějakou dobu fungoval, myslím si, že vedle toho Adama trochu nějak zkrotla, ale byla taky hodně unavená. Byla vlastně z ní taková troska... najednou mi přijde, že nebyla bojovná, ale spíš taková zranitelná, spíš takovej chudák, jako.“

Magdalena naproti tomu žila aktivní život mimo domov a zdá se, že její prožívání bylo radostnější než dříve.

„No já jsem vedle ní byla hrozně aktivní, já jsem měla furt bohatěj program, furt jsem byla i taková charitativní, jako že jsem prostě jezdila za babičkou, za dědou, každý den jsem prostě měla bohatěj program, měla jsem brigády, zůstávala jsem ve škole, bavilo mě to, prostě jsem..., možná jsem tam taky moc nechtěla bejt, nevím.“

Nakonec se i u Anežky objevila touha a vůle změnit svůj život, což se jí postupně i s pomocí odborných služeb podařilo, byť dle Magdaleny nadále zůstala pacientem ve smyslu poškozenosti a zranitelnosti. I nadále tedy přetrvával Magdalenin strach o ni.

„... ona se z toho sbírala, protože chodila do těch Sananimů, měla ty terapie a začala prostě..., vlastně se z ní tehdy stal někdo, kdo prostě se snaží vrátit do normálního života. Ale furt je jako „pacient“, je někdo, s kým se musí zacházet opatrně, je někdo, kdo není v pohodě.“

Změnu do vzájemného sesterského vztahu přineslo rozestěhování. Magdalena se původně měla stěhovat spolu s matkou, nakonec se ale rozhodla pro samostatné bydlení, zatímco Anežka zůstala s matkou. Tou dobou začíná snaha sester o obnovu jejich vzájemného vztahu, která se ovšem potýká s mnoha problémy. Magdalena je připisuje především sestřině nedůvěře a neschopnosti přijímat jakoukoliv kritiku, stejně jako pohotovosti cítit se být ponižována či zahanbována.

„Myslím si, že jsme to obě hrozně chtěly, aby to tak bylo. Myslím si, že asi jsme se fakt snažily, ale prostě jsem se pak dozvěděla od Anežky zpětně, že jí třeba uráželo, že mám peníze a že zaplatím. Přitom vybrala nejdražší restauraci, já si říkám Bože, no tak si tady dáme na Malý Straně ve veganský restauraci jídlo, každá zaplatíme pětikilo, a pak vlastně mi to vyčetla, že jsem ji tím urážela.“

Sama Magdalena nevylučuje, že jí možná do jisté míry nadřazená pozice dělala dobře.

„Jsem jí říkala: „Ted' nemáš, tak příště nebudu mít já, tak prostě co na tom?“ Nějak jsem neměla v tomhle směru, myslím si, že se snažím bejt sebevíc upřímná i sama k sobě, tak si myslím, že to nebylo něco, že bych se nad ni chtěla povyšovat. Ale třeba to tak vnímala, a třeba to tak opravdu ve skrytu je. Za sebe si myslím, že ne, že jsem se nad ni nechtěla povyšovat, ale vzhledem k tomu, jaký to prostředí bylo, tak je to možný, že jsem potřebovala, v určitým věku mi začali všichni říkat, že jsem její starší ségra, že jo. Nikdo nehádal, že ona je starší...“

Zároveň ale zmiňuje Anežčiny povahové rysy, které snahu o sblížování znesnadňovaly. Její „extremismus“, který se dříve uplatňoval v užívání drog se přenesl do nejrůznějších jiných oblastí – sportu, stravování... Rovněž její projevy mezi lidmi, staré známé ponižování a zesměšňování vnímala Magdalena často jako nepříjemné. K tomu přispívalo i to, že sestra Magdaleně zakazovala mluvit o její nedávné minulosti, takže ta nemohla podat vysvětlení k jejímu vzhledu nebo nevhodnému chování.

„No, ona vlastně, ono trvalo hrozně dlouho, než ona vlastně řekla, že můžu jakoby vůbec třeba o tom mluvit, o tom jejím fetišství. Protože dlouho jsem jí třeba představovala lidem, a ona vypadala blbě, jako jo. Nebo se projevovala jako kráva egocentrická, prostě večírková kráva. Někam přišla a prostě pozurážela ty holky, balila ty chlapy, dělala takový ty, prostě porušovala

ty pravidla, jako. Takže často ji ty holky fakt nesnášely, žárlily na ni jako partnerky jejich kámošů a tak, a odůvodněně... že se trochu chovala jako kráva, a dlouho trvalo, než jsem se za ni přestala stydět, než jsem se přestala stydět za to, že je feťák, než mi dovolila to uvést na pravou míru, protože mi to samozřejmě zakazovala, abych to lidem říkala, takže to bylo takový tabu. Vždycky jsem třeba ji chtěla někam pozvat, a zároveň jsem se za ni styděla, protože se pak chovala..., to ani není o tom, že vypadá blbě, ale ona se fakt chovala jako kráva, prostě. Někam přišla a hned urážela. Ona urážela moje přátele, zesměšňovala moje pedagogy, zesměšňovala to, co pro mě bylo důležitý nebo ty, kteří pro mě byli důležitý.“

3.10.7.13 Nejhezčí rok vztahu

Změnu přinesl do sesterského vztahu Magdalenin partnerský vztah. Se svým partnerem vytvořila podle svých slov harmonický pár, který se stal jakýmsi pevným bodem v celé rodině.

„Vlastně jsme vytvořili nějaký pevný bod v té rodině, kterej funguje, si myslím. Prostě žádný extrém, lidi, který jsou na sebe hodný, lidi, který fungují jako pár. Honza, jak říkám, je extrémně hodnej.“

Spolu se svým mužem pak Anežku do tohoto klidného a láskyplného prostředí pozvala a přijala a zdá se, že i pro Anežku se toto stalo jakýmsi novým domovem.

„Nicméně Anežka, podle mě, byla mockrát hrozně ráda a mnohokrát to formulovala do slov, že je za nás strašně ráda, že je ráda, že nás má, že jsme její rodina.“

Vzájemný vztah posílil ještě během Magdalenina těhotenství a po narození dcery, Anežka se v té době vůči ní poprvé projevovala jako pečující a starostlivá starší sestra.

„Anežka byla za nás hrozně ráda, vlastně i to moje těhotenství prožívala jako fakt přející ségra, která... jako by se to začalo otáčet, že jako by se snaží projevovat nějakou péči. Což je prostě u ní..., tak jako u většiny lidí by to tak jako vůbec nevypadalo, že to je snaha projevit péči, ale u Anežky, ona prostě není pečovatelskej typ.“

„... myslím si, že nás to jako úplně skoro spojilo a že nás to vrátilo do nějakýho stavu, kterej byl třeba, když na mě byla tak hodná ten rok před tím nástupem té puberty. Takovej, že jako by ona je moje starší ségra, jako co jsme si, to jsme si, ale máme svůj sesterskej humor, každá

máme jinou povahu, jinou cestu, ale respektujeme se a fakt se spolu nasmějeme a snažíme se mít hezkej vztah sesterskej, kterej je naprosto nezaměnitelnej. Myslím, že tohlencto sedí. Různý návštěvy, a kafe, a takhle jako, fakt jsme se podle mě snažily a sblížily. “

3.10.7.14 Ztráta sestry

Bohužel toto období, které v jejich vztahu Magdalena považuje za vrcholové, nevydrželo dlouho. Ke zlomu došlo, když její muž vážně onemocněl a jeho další prognóza byla několik měsíců krajně nejistá. Zpočátku se jí Anežka snažila pomáhat, nicméně tato její snaha nevydržela příliš dlouho, nakonec vztah s Magdalenou úplně přerušila, následně i s celou rodinou, odjela do zahraničí a s nikým z rodiny neudrží kontakt.

Co přesně bylo důvodem se Magdalena jen dohaduje. Je si vědoma toho, že pro sestru bylo těžké její těhotenství a narození neteře, byť ji měla velmi ráda, které jí oživovaly vzpomínky na vlastní nedokončené těhotenství.

„Ona fakt tu Medu milovala, milovala mě tak, že mi vlastně párkrát naznačovala, že to je pro ni vlastně těžký, že nemá ona dítě... Myslím si, že to je taky jeden z důvodů, proč musela jít daleko, protože si jako..., nevím, jestli se to stalo takhle extrémně, ale kdyby si v tom našla jako by tu alternativu toho, co jí se nepovedlo... prostě měla tělesný takový jakoby projevy pnutí, že fakt třeba měla jakoby... se to říká debilně, že tikaj jako biologický hodiny, prostě najednou začala fyzicky cejtit, že ta blízkost toho dítěte, který je jako z rodiny, který je její mladší ségry a který je malý a to, že ji vlastně hrozně těší, ale zároveň jí fakt jako nedělá dobře. Že ji to vlastně jako trošku ničilo. “

Rovněž v této souvislosti opět vystupuje téma egocentrismu. Jednou z hypotéz, které si Magdalena vytváří, neboť srozumitelného vysvětlení přímo od sestry se jí nedostalo, je i to, že neunesla pozornost, kterou na sebe nutně situace mladší sestry přitáhla.

„Nevím, co z toho bylo pro ni těžký, já si myslím, že to bylo hodně o tý pozornosti, že si najednou uvědomila, že teď všichni se budou zajímat o mě a o nás, a že ona opravdu jako je egocentrik, že opravdu potřebuje publikum, opravdu ho potřebuje hodně. Je ten člověk, kterej, když ho málo obdivujete, tak jde a vymění vás za jiný publikum. Prostě to tak má. Myslím si, že pochopila, že v tu chvíli prostě já pro ni nebudu dobrý publikum, a že veškerá pozornost ostatního potenciálního publika bude upřená na mě a na nás. Myslím si to, to je moje teze, že to bylo docela zásadní, tohlencto. “

Odchod sestry, navíc v době emocionálně i prakticky velmi těžké, prožívala jako zradu, zároveň s velkým smutkem a lítostí.

„Hrozně mi chyběla. Tím, že tady předtím tak byla, tak mi pak hodně chyběla, když jsem ji tolik potřebovala.“

„... já jsem se cejtila strašně zrazená, ne kvůli tomu, že se ke mně otočila zády, ale že se ke mně otočila zády ve chvíli, kdy třeba každá minuta spánku je fakt jako cenná, kdy jsem na to byla prostě každý den od rána do večera sama. Já jsem prostě každý večer nechávala tady spící miminko a šla jsem se psem. Každý večer. Já jsem prostě měla, každý den mi přibýlo 10 vrásek, i když jsem byla sebeodhodlanější, protože jsem se furt lekala.“

Zároveň ji trápila skutečnost, že sestřině náhlému vzdálení nerozuměla, bylo tak pro ni neuzavřenou kapitolou, kterou se snažila nejprve sama, následně pak i prostřednictvím dopisu sestře, alespoň nějak dokončit, uzavřít.

„No a ta Anežčina reakce pro mě byla taková, že mě to samozřejmě sžíralo, že jsem prostě v noci furt vedla nějaký jakoby dialogy imaginární s ní, furt jsem prostě přemýšlela, co jí napíšu... že fakt potřebuju to od ní vysvětlit. Že to prostě takhle nezvládnou. Jako takovýhle ticho prostě nezvládnou.“

Chování sestry pro ni bylo o to bolestivější, že asni u zbytku rodiny nenašlapříliš podpory a pomoci, která by vycházela z jejích potřeb, nikoliv z jejich interpretace toho, co potřebuje.

„Takže se mi celej ten nejhorší tejdén táta ani neozval, Anežka bouchla dveřma a máma dělala prostě úplně šílený věci. Začala vařit vývar z nějaký slepice černý, že je prostě čarodějnice, místo aby mi tady hodila nákup a půjčila si dítě, něco... Mám kamarádku nejlepší, ta si vzala volno, vzala si dovolenou, našla si alternativu za sebe prostě do práce, nastěhovala se sem a pomohla mi. Máma na ni žárlila.“

V současné době sestry nejsou v kontaktu. Anežka žije mimo Evropu, pravděpodobně abstinuje. Magdalena reflektuje jejich vztah jako nenaplněný, je si vědoma všech zranění, které v něm prožila. Konstatuje, že jí chybí vlastně jen společný humor, který je pro ně zcela

specifický. Z celého jejího vyprávění je ovšem zřejmé, že její ztráta je podstatně větších rozměrů.

3.10.7.15 Sestrin vliv

Odpověď na otázku, jak ji ovlivnilo vyrůstání vedle sestry – uživatelky tvrdých drog, není pro Magdalenu snadná. Uvědomuje si, že jejich vztah měl mnoho fází a že rovněž Anežka jako by v sobě měla hned několik osob, s nimiž má, či měla rozdílný vztah.

„No pro mě ten vztah je jako naprosto nevyváženéj v čase a kvalitě a vyzpytatelnosti, takže mám pocit, že s ní mám mnoho vztahů. A každej ten vztah mi něco dal a něco vzal, takže si myslím, že to asi jako odpověď, ta odpověď je příliš komplikovanej. Ta Anežka má mnoho fází, naše vztahy měly prostě různou podobu. Není to prostě že mám ségru, se kterou se od dětství máme tak, že vztah zrcadlí to, že žijeme, dospíváme, něco děláme, ale máme prostě stálej vztah, ten vztah je prostě nevyváženéj a prostě to nedokážu takhle..., má mnoho tváří, mnoho podob.“

Několik odpovědí nicméně nachází. Jedním z důsledků, kromě zásadního nedostatku pozornosti, byla pozice „té vzorné“ vedle problematické sestry, což navíc mělo v rodině silně pejorativní nádech.

„... že vlastně vedle nich si připadám jako hrozná ne puritánka, ale jako taková, jako takovej prostě suchar, kterej nemá problém. On to říká tak ironicky, můj táta: „Hm. Moje dokonalá dcera.“ Já, i kdybych se vedle Anežky stavěla na hlavu, tak budu furt ta hodná. Já jsem ve 13ti kouřila ve vlastním pokoji, jako jo, a Anežku prostě když v 15ti načapali na základce v devítce, že kouří za školou, tak jí ty rodiče prostě udělali jako opravdu peklo ze života. Snažili se jí dát zaracha, prostě fakt jako přitvrdili, protože ji viděli kouřit jedno cigáro pět lidí, když jí bylo 15. já tam ve 13ti kouřím a všem je to úplně šumák.“

Na této situaci je dobře vidět, že trest je pro dítě podstatně přijatelnější rodičovskou intervencí než absence reakce čtená jako nezájem.

Dále popisuje, jak neustálé změny ve vztahu se sestrou, časté proměny jejich vzájemného postavení, opakované naděje a následné ztráty iluzí vedly k jinému způsobu sebe-vnímání a pojmání, které je méně závislé na druhých. Nakolik se toto Magdaleně skutečně daří nejsem schopna posoudit a ani mi to ostatně nepřísluší.

„Jo, asi v tom, že jsem se s radostí jako v praxi, doufám, že definitivně rozloučila s jakýmkoliv soutěžením, srovnáváním, i takovým tím podvědomým srovnáváním, soutěžením, záviděním, že to vzhlížení k té starší ségře se tolikrát proměnilo a tolikrát mně to vzalo iluze, tolikrát to moji představu o sobě samý ovlivnilo, že jsem k ní vzhlížela, že jsem ji obdivovala, že jsem pak prostě se stala někým, kdo se stará o ni a sama se vzdá pozice dítěte nebo mladšího sourozence nebo tak, tak myslím si, že asi nejvíc, nebo, je to první věc, která mě napadne a rozhodně má velkej význam, že už nechci žít prostě, mít hlavu, a v té hlavě to mít nastavený tak, že sama sebe vidím ve srovnání s někým, vedle někoho, vůči někomu.“

Zkušenost se sestřinou závislostí ovlivnila i její vztah k návykovým látkám. Sama kouří a pije alkohol, od tvrdých drog se však drží stranou. To, co ji odrazuje především, je ztráta sebekontroly a vitality, stejně jako změny v povaze, které podle ní užívání tvrdých drog nese.

„Jak říkám, já mám jako ..., nemám ráda ztrátu sebekontroly, a chtěla bych bejt raději nezávislá než závislá... Ale že zůstanu asi, řekla bych dost pravděpodobně, vždycky u velmi lehkých podob, protože to ve mně fakt vzbuzuje hrůzu. I ztráta vitality, jakož i jakoby ztráta nějak povahová, charakterová. Mně se z toho dělá úplně blbě, z té představy, že nevím vůbec u Anežky, kdo je Anežka a kdo je jako její feťáctví. To mi přijde fakt hrozný.“

To, že Anežka začala s drogami dřív, ji podle ní uchránilo od příliš časného experimentu, který by u ní, s rodinnou predispozicí, mohlo vyvolat některou psychickou poruchu. Nicméně to, že na rozdíl od sestry nepropadla drogové závislosti, připisuje především jejich rozdílné povaze.

3.10.7.16 Zpětná vazba

Magdalena byla po prvním přečtení zaražená, jak „špatně“ z jejího vyprávění vyšli její rodiče. Domnívala se, že došlo k nedorozumění v části rozhovoru, neboť nebyla zachována časová souslednost, takže události, které se děly až v době sestřina užívání, byly připsány už jejímu dětství. To je určitě možné, neboť její vyprávění bylo velmi živé, často došlo k přeskokování z tématu na téma, celý rozhovor trval tři hodiny a nebylo vždy snadné se v něm orientovat.

Mluvily jsme spolu rovněž o tom, že číst svá vyjádření může být někdy těžké, naše vyjádření o někom blízkém v nás mohou snadno vyvolat pocity viny. Magdalena si toho je vědoma, ostatně toto téma prý řeší i v psychoterapii. Přesto chtěla některá svá vyjádření, především ta týkající se otce, upravit, zmírnit, uvést na pravou míru.

Domluvily jsme se tedy, že mi k analýze připíše své poznámky, které by chtěla doplnit/kde text opravit. To jsem udělala. Následně Magdalena doplnila ještě tuto reflexi:

„Během čtení tohoto textu, který vychází z vyprávění mého příběhu, jsem prožívala opravdu pestrrou škálu různorodých emocí - od jakési hrdosti, že konečně někoho zajímá to, jak jsem to celé vnímala já, až po nesnesitelné výčitky a údiv nad tím, v jak nehezských barvách jsem své nejbližší vymalovala.

Naštěstí mezitím uběhl nějaký čas, kdy jsem mohla i díky psychoterapii, kterou mi autorka práce zprostředkovala, udělat určitý posun a získat odstup.

Chtěla bych tedy tento text jen doplnit pár větami, které považuji za důležité.

Bavily jsme se o problematickém období. Přirozeně jsem měla tendenci hledat příčiny toho, proč byly některé věci špatně. Mluvila jsem tedy spíše o tom, co nefungovalo, než o tom, co fungovalo. A aniž bych chtěla jakkoli obhajovat sebe a své nejbližší, musím i s odstupem času zdůraznit, že považuji oba své rodiče za milující, specifickým způsobem podporující, snad velmi individualistické, ale nadprůměrně inteligentní, vtipné, talentované a obdivuhodné osobnosti, jichž si vážím a kterým oběma rozumím jako nikomu na světě.

Nepřipadalo by mi to období během sestřina fetování a rozkladu naší rodiny tak hrozné, pokud bych neměla srovnání – a já to srovnání měla. Moje dětství možná nebylo úplně konvenční, ale byly jsme se sestrou chtěné a milované děti, které měly dostatek lásky, péče, rodinného zázemí... výletů, pohádek, knížek, plyšáků a času stráveného doma i v přírodě, s rodiči i s přáteli... Je to důležitý aspekt pro pochopení toho, v jaké temnotě a izolaci jsme se postupně v průběhu problematického období, o kterém je v textu řeč především, všichni ocitli.

Uvědomuji si plně, že na rozdíl od nich, jsme tehdy se sestrou nebyly dospělé a že se jako dospělí měli zachovat oni, což se, bohužel, tak úplně, dle mého názoru, nepodařilo.

Jsem ráda, že tento text vznikl. Pomohl mi nejen najít vynikající psychoterapeutku, ale obrazně řečeno přinesl mi klíč od dveří, které potřebovaly už dlouho odemknout. Za těmi dveřmi je místnost, kde je nutné uklidit a vyvětrat a do této práce jsem se nyní i za pomoci odborné péče pustila. Je mi třicet, to znamená, že více jak polovinu života se marně snažím dobře vycházet se svými rodiči, se sestrou a sama se sebou.

Děkuji za podnět k tomu, pokusit se to napravit.

A taky děkuji za zájem o to, jak to prožívají "ti druzí"! "

3.10.8 Václav

Na můj email, jehož prostřednictvím jsem hledala participanty do svého výzkumu, se Václav ozval jako jeden z prvních. Protože jsem v té době ještě zamýšlela vést rozhovory i se staršími sourozenci-uživateli, dohodli jsme se, že vzhledem k tomu, že se svou sestrou není v kontaktu, není do výzkumu vhodný. Ve chvíli, kdy jsem se rozhodla omezit rozhovory pouze na mladší sourozence, jsem se mu znovu ozvala a on ochotně souhlasil. Setkali jsme se osobně v mé pracovně.

Václav se narodil r. 1975 v krajském městě na východě Čech jako druhé dítě. Jeho sestra Martina je o tři roky starší. V jeho 4 letech se rodina přestěhovala do rodinného domu v malém městečku.

Václav je podruhé ženatý, má tři děti. Po letech práce v korporátní sféře se rozhodl zcela změnit profesi a začal studovat psychologii. Prochází zároveň psychoanalytickým výcvikem (skupinovou i individuální formou). I to byl jeden z důvodů, proč se do výzkumu přihlásil, neboť téma jeho vztahu se sestrou je jedním z těch, kterým se v rámci výcviku věnuje.

3.10.8.1 Na dálku

Svůj vztah se sestrou od dětství charakterizuje Václav slovy „na dálku“. Na své dětství v období předškolního věku má Václav jen **málo vzpomínek**. **Nejvýznamnější postavou** v rodině pro něj byla **matka**, kterou má v paměti jako **láskyplnou, pečující**, a přitom silnou ženu. Naopak **vztah s otcem** popisuje jako **odtažitý až chladný**.

„... ona (matka) byla fakt jako enormně hodná, pečující, ale byla i silná. Jo. Pro mě to byl jako vždycky obrovské vzor.“

„No já bych řekl, že (vztah) já - táta i ségra - táta byl velmi podobnej. Velmi jako..., velmi chladnej. Táta je jako enormní neurotik, je podrážděnej, neurotickej, nevybavuju si, že by nás někdy jako, že by tam byl nějaký jako emoční kontakt, fyzický kontakt.“

Takřka žádné vzpomínky nemá Václav z dětství na starší sestru. Své rané vzpomínky rekonstruuje z fotek, na nichž si se sestrou hraje, **má dojem, že se měli rádi**. Následně si vzpomíná na drobné sourozenecké hádky a šarvátky. Jeho **celkový dojem** je ale takový, že jejich **vztah** byl **odtažitý, neosobní**, jako by se v rodině sourozenci **míjeli**, byť spolu až do

začátku dospívání sdíleli pokoj. Rovněž při společných dovolených, nebo na letním táboře se sourozenci v podstatě míjeli, každý obklopen svými vrstevníky.

„... a ta ségra tam vystupuje, ale jak byla jakoby starší, tak ona mi tam jako vystupuje, jako že byla oddělená se svejma vrstevníkama. Ted' třeba když se o tom bavíme, tak si vybavuju, že když jsme byli na horách, mně mohlo bejt tak deset, dvanáct, já jsem tam měl taky asi nějaký svoje vrstevníky, tak ona si trávila čas s nima a já jsem si trávil čas s nima. Nebo se mi vybavuje, že v tý stejný lokalitě, to bylo někde v Krkonoších, tak na tý samý chalupě jsme byli v létě na táboře a já tam byl prostě v nějakým středním oddílu, ona byla v tom nejstarším a vlastně jsme se vůbec v rámci toho čtrnáctidenního tábora k sobě nevztahovali.“

3.10.8.2 Rozvod rodičů – ještě větší rozdělení

Na začátku Václavovy puberty došlo k **rozvodu rodičů**, což obzvláště sestra nesla dosti těžce, reagovala vztekem vůči otci. Důsledkem otcova odchodu bylo i rozstěhování sourozenců do vlastních pokojů, čímž mezi nimi dle Václava došlo k ještě **většímu odcizení**.

„Reagovala agresivně vůči tomu tátovi, a pak vlastně ještě větší rozkol byl v tom, jak odešel táta z té rodiny, z toho rodinného domu, tak se uvolnil pokoj. Takže já jsem měl vlastně vlastní pokoj, ale možná to byl taky následek toho, že sestře bylo patnáct a chtěla mít ..., chtěla mít vlastní pokoj a já jsem taky asi ve dvanácti už chtěl mít vlastní pokoj, takže se to vlastně ještě víc rozdělilo. A úplně se to pak... a vlastně fakt se to v čase dělilo víc a víc.“

Zároveň rodinná situace, která nejspíš emočně zasáhla oba dva sourozence, byť Martina toto zranění dávala více najevo, nevedla k tomu, že by toto spolu sdíleli, nebo si byli navzájem oporou.

T.: *„Aha... Takže třeba, Václave, kolem toho rozvodu, kterej vás nějak zasáhl samozřejmě oba dva, tak tam jako jste si nebyli tak jako vzájemně oporou?“*

R: *„Vůbec Já si vůbec nepamatuju, že bysme se o tom někdy bavili. Je fakt, já jsem to taky asi hodně vytěsnil, ale že si nevybavuju, že bysme se sblížili. Naopak si myslím, že se to ještě víc dělilo.“*

Patnáctiletá Martina navíc v té době nastupuje na střední školu, kterou pro ni vybrali rodiče, která ale nikterak neodpovídala jejím zájmům a preferencím. Velmi rychle se jí tedy zhoršil

prospěch, ve škole spadla do **pozice černé ovce**, což bylo spojené i s brzkou konzumací alkoholu a promiskuitním chováním. Dvanáctiletý **bratr jí v té době nebyl v ničem partnerem**.

„Takže v tom okamžiku se to rozdělovalo víc. A já si myslím, že je to někde v těch jejích patnácti, šestnácti, já jsem dostal takovou nálepku malej..., takovej malej blbej brácha. Takže to ty vztahy ještě... ještě jako rozdělilo víc.“

3.10.8.3 Zlomovej element

Za „zlomový element“ v životě své sestry považuje Václav **znásilnění**, ke kterému došlo v jejích sedmnácti letech. Pachatelem byl místní násilník později odsouzený za sexuální násilí a vraždu dítěte. Matka se snažila věc řešit alespoň s pomocí policie a soudu, otec se neangažoval vůbec. **Psychické podpory** se Martině dle Václava **nedostalo** vůbec, otec jí dokonce vyhuboval.

„Ten můj táta, kterej byl rozvedenej, tak on byl vždycky takovej jako velmi striktní, vlastně vychovnej postoj, takovej dominantní. Takže ten vlastně to okomentoval: „Je blbá, že někde chodí. Měla sedět doma, to by se jí bejvalo nic nestalo.““

Sám Václav si pamatuje okamžik, kdy sestra přišla s pláčem v noci domů, z celé situace byl vylekaný, ale nikdo s ním o ní dál nemluvil. A ani on se ve svých čtrnácti letech necítil na to, aby ji jakkoliv emočně podpořil.

„... se mi jako vybavuje ten zážitek, kdy ona přišla vlastně večer domů, nebo v noci domů a byla vlastně jako po tom znásilnění...Po tom znásilnění, jak jsem se toho vlastně hrozně bál. Ale taky si myslím, že jsem jí nějak jako neprojevil účast. Jo... Tak já jsem byl asi vyděšeněj.“

Viditelným **následkem traumatu** u Martiny bylo **promiskuitní chování**, o těch ne-viditelných a ne-viděných (deprese, pocity derealizace a depersonalizace, poruchy spánku...) se můžeme jen dohadovat. Jak to bohužel v takových případech bývá, vede toto chování k další **stigmatizaci**, Martina se stala na malém městě předmětem pomluv a drbů. Sám Václav následně nejvíce prožíval právě toto, **za svou sestru se styděl** a nechtěl s ní být spojován.

„No já si myslím, že tam docházelo jako k odcizování. Jo... Že se mi to vlastně nelíbilo, jo..., že se mi nelíbilo, že jsem s ní jako spojovanej...“

Následně se u sestry projevilo i další **problematické chování**, především krádeže peněz matce.

3.10.8.4 Drogový období

V cca 23 letech se setra vdala a krátce na to se jí narodil syn. S rodinou bydlela dále ve svém dětském pokoji v domě u matky. Václav, který v té době také ještě žil převážně doma, si vytvořil dobrý vztah ke švagrovi i malému synovci, **se sestrou však ke sblížení nedošlo**. Manželství ovšem nemělo dlouhého trvání, s jeho rozpadem začalo sestřino „drogové období“, které trvá s různě dlouhými přestávkami vlastně až dodnes.

Přes jejich komplikovaný vztah a fakt, že různé problematické chování se u sestry objevovalo již dříve, **nechtěl** nejprve Václav zvěstím o tom, že Markéta bere drogy, **věřit**.

„Já myslím, že se to o ní jednak vyprávělo a že jsem tomu dlouho nechtěl věřit. Že se v tom, zase na tom malým městečku ve východních Čechách, tak že se o tom vyprávělo, že užívá perník, pervitin... Že přijde do společnosti, koupila perník, pervitin za deset tisíc korun a tam ho..., tam ho jako rozdala. Takže nejdřív se to vyprávělo, já si myslím, že jsem to ze začátku nechtěl přijmout. Že jsem jako si říkal, že jako to nemůže bejt pravda... Že to nemůže bejt pravda o tý mý ségře. I jsem jí furt jako hájil, i když ty vztahy byly jako velmi špatný.“

Nicméně zanedlouho si sám začal **všímat projevů jejího užívání** – měnících se nálad, pokračujících krádeží, změnách ve vzhledu, především na pokožce.

Zásadní událostí pak byl **matčin těžký úraz**, jehož následkem u ní došlo k poškození mozku s doživotními psychickými následky. Matka, jež do té doby úspěšně podnikala, nebyla nadále schopna firmu vést a dostala se tak do vážných finančních problémů. Markéta, která v té době již **propadla drogové závislosti**, jí navíc již běžně peníze **kradla**, a to v nemalých částkách. **Vztah** Václava k ní se tak pochopitelně ještě o hodně **zhoršil**.

„Samozřejmě jsem byl velmi jako emočně zasaženej tou mámou... Do toho se jí vlastně rozpadal ten byznys... A v tomhle období ta sestra brala ty drogy, což se projevovalo, že z toho byznysu, kterej ta máma měla, tak ona brala peníze. A v tomhle období vlastně se ten můj vztah k ní úplně

strašně vyhrotil. Jo... Protože to se opravdu projevovaly situace typu, že se... Já jsem se snažil nějak žejo úplně nezkušeně a amatérsky v té době dodělat ten její byznys, aby to prostě nějak dopadlo. Tak tam byli klienti, smlouvy, peníze jsem musel někde platit a vybírat. A ona ty peníze brala. Jo... Ona je prostě spotřebovávala, to byly už prostě desetitisícové částky, který vlastně nebyly ani naše. To nebyly máminy peníze, to byly peníze, který ona měla nějak z toho businessu, takže v tom období jako se ten můj vztah k ní jako velmi, ale velmi vyhrotil.“

Kromě hádek došlo i k fyzickému incidentu ze strany Václava.

„No vyhrotil ve smyslu hádek. Dokonce jednou jsme měli fyzické konflikt. Jo... Kdy ona tam zcizila velkou částku peněz, takže já jsem se s ní jednou popral nebo já jsem asi..., ne popral, já jsem na ní jako byl agresivní. Pak jsem jí sebral jako nějaký věci, jako telefon, oblečení a zpeněžil jsem to, abych jako zalepil..., zalepil ten dluh. No... A v tomhle období to bylo jako enormně vyhrocený.“

Z finančních důvodů matka prodala dům a oběma dětem koupila byty. Václav ovšem nadále bydlel střídavě s matkou a s přítelkyní v jejím bytě. Markétiny problémy se nadále prohlubovaly. Po nějaké době svůj byt prodala, peníze utratila a vrátila se zpět do bytu k matce. Zároveň jí byl z péče odebrán syn. Na tuto dobu si Václav pamatuje jako na „velmi vyhrocenou“, m.j. i ve vztahu mezi Markétou a její matkou. Po jedné z hádek došlo u Markéty, dle Václava demonstrativnímu, pokusu o sebevraždu.

3.10.8.5 Patologický vztah

Dokud byla matka zdravá, byla alespoň do určité míry, **nastavovat** Markétinu chování **hranice**. To se však zásadně **změnilo po jejím úrazu**.

„Že jí byla schopna dávat hranice, i když zase asi moc ne, protože..., ta ségra v tom stejně pokračovala, ale aspoň se byla schopna vymezit. A pak se to vlastně po tom úraze, to je mně dvacet tři, takže ségře dvacet šest, dvacet sedm, tak se to zlomilo, kdy ta ségra vlastně přešla do toho módu toho tyrana vůči té mámě. Jo... Fakt jako výrazy velmi urážlivý, dehonestující, zcizování těch peněz. Pak dokonce jí i někde i fyzicky strčila, ta máma spadla, měla nějakou složitou zlomeninu nohy. Od té doby pak už kulhala, takže ..., takže tam ten vztah byl šíleně patologickéj.“

V dlouhém období soužití Markéty s matkou, které trvá až do matčiny smrti nacházíme mnoho znaků této patologie. **Matka je emočně velmi křehká**, neumí se bránit, **sestra s ní dle Václava manipuluje**, okrádá ji o peníze, je na ní slovně i fyzicky **hrubá**. Václav, ačkoliv už doma nežije, nese celou situaci velmi těžce. Má **strach o matku** a sestře její jednání velmi zazlívá, navíc na něj padají všechny finanční starosti, které již matka není schopna řešit.

„Ta moje máma byla vlastně jako enormně silná a chytrá ženská do toho úrazu. A potom byla vlastně... Tak to byl nemocnej člověk, kterej měl vážně poškozenej mozek, takže ona byla samozřejmě jako... Neunesla tlak psychickéj, neunesla rozčilení, měla silnou po úrazu epilepsii, měla takový ty gigantický epileptický záchvaty, kdy když jí to potkalo, tak prostě spadla na zem a samozřejmě se ji to stávalo kdekoliv žejo... Takže prostě ve městě, pak ji musela odvézt sanitka, musela bejt třeba den, dva v nemocnici, jako aby, aby se zklidnila. A ta ségra vlastně, jak byla podle mě nešťastná, a zároveň pod těma drogama furt asi, tak tu mámu enormně trápila. A ona ji emočně trápila, pak ji občas i fyzicky trápila a hlavně ji měla jako zdroj peněz.“

K částečnému zklidnění došlo, když se sestra podruhé vdala a narodil se jí druhý syn. Její muž byl ovšem agresivní a ani toto manželství dlouho nevydrželo. Matka pak dále žila s dcerou i vnukem, kvůli němuž také **chování své dcery tolerovala a omlouvala**. Ačkoliv jí Václav několikrát nabízel jiné bydlení, dokonce pro ni koupil byt, matka od dcery nebyla schopna odejít.

„Ona ji jako vulgárně nadávala, brala jí peníze. Ted' ta máma byla v invalidním důchodu, neuměla se samozřejmě bránit, takže to byly jako takový srdcervoucí situace, já už jsem bydlel v Praze v té době, že ona tam nechce žít, ať ji odvezu... Tak jsem ji pak sehnal byt... Ona za chvíli se ale s tou ségrou zas spojila, jo ..., jak jedna bez druhý neuměly žít. Měly fakt tak jako úplně patologický vztah. Ta máma to trochu omlouvala a asi i reálně to dělala kvůli tomu malýmu Matoušovi. Protože věděla, že ta sestra to nějak jako nezvládala, takže ona jako i mluvila o tom: „Já jako se nechám klidně jako umlátit nebo umučit, jenom když prostě budu moct tomu klukovi pomoci jako v tom životě.““

3.10.8.6 Nenávist a stud

Václav v této době cítí především bezmocnost a vůči sestře i čím dál větší **nenávist**.

„Šílený, protože já jsem vlastně byl hrozne bezbrannej a mně šlo vlastně o tu mámu. Mně ta ségra byla vlastně... byla... Já myslím, že to bylo období obrovský nenávisti..., jako roků nenávisti vůči ní.“

Se sestrou se v té době už téměř nestýkal, její život sledoval zprostředkovaně přes matku. Tu se snažil alespoň dočasně brát k sobě domů, na trvalé bydlení s ní se ale necítil. Ona však odmítala žít sama, čímž ho, jak říká, stavěla do patové situace.

„Takže já jsem se jako zařekl, že se s ní stýkat nebudu. A už jsem to vlastně sledoval jen z dálky, zprostředkovaně, kdy mi vždycky volala ta zoufalá máma, takže já jsem jí jako střídavě bral k nám a teď jsem se to snažil řešit, teď jsem jí chtěl najít bydlení, ale ta máma vlastně neuměla žít sama. Takže ona mi řekla: „Já buďto budu bydlet s vám a nebo budu bydlet s tou ségrou“.....“, já měl dvojčata malý a manželku, a měli jsme malej byt, tenkrát jsme stavěli teprv dům. Takže ona mě stavěla do takovýhle jako těžký situace, kterou já jsem samozřejmě neuměl vůbec, ani nemohl, nějak vyřešit. Bylo to v hroznejch vlnách, to bylo několik let, jo..., kdy ta ségra vždycky se jako nějak spojily. Ta ségra s ní uměla výborně manipulovat. Takže jí nakoupila, navařila a pak ji zase za chvíli začala jako takhle..., takhle jako týrat, ať už psychicky nebo finančně ji obírala. Takže si myslím, že tam byla z mé strany jako obrovská jako nenávist.“

Celá, několik let trvající, situace se dokonce vyhrotila natolik, že matka, podle Václava pod vlivem sestry, na něj podala žalobu pro neplnění vyživovací povinnosti k ní. K jejímu projednání ovšem ani nedošlo, neboť matce zjistili onkologický nález a po čtrnácti dnech zemřela.

Vedle **nenávisti** pociťoval Václav i **stud**. Nejen za sestru, ale za celou rodinnou situaci.

„Stydl jsem se, že vlastně máme takovouhle rodinu a že se tím musím..., že se tím vlastně musím vůbec zabývat. Jako bych vlastně nechtěl, aby to bylo... Bych to jako úplně nejradši vytěsnil, ať to neexistuje.“

3.10.8.7 Snahy o sblížení a zklamání

Ke **chvilkovému sblížení** došlo během návštěv v nemocnici u matky. To ovšem netrvalo dlouho, neboť ho záhy vystřídal Václavovo **zklamání**, když sestra nepřišla na pohřeb.

„Pak ta máma odešla, tak jsme začali jako s mým tátou, ten mě teda jako v té době teda velmi pomohl, i když byli dvacet let rozvedeni, tak jako mi pomáhal zorganizovat pohřeb. A ona nepřišla na pohřeb ani tý mámě. Jo... Nějak mi vysvětlila, že jí ujel vlak, prostě nějaký jako nesmysl. Ale dobře, tak jako rozumím, že se styděla tam přijít, k té rodině prostě. A to byl vlastně poslední moment, kdy jsem se s ní vlastně viděl. To je... To je sedm let. To ve mně byla jako obrovská nenávist. Já si pamatuju ten výbuch vzteku, kdy ona mně volá, že na ten pohřeb nepřijde.“

Od té doby se Markéta už jen jednou ozvala s žádostí o peníze. Václav doufal, že by to mohla být příležitost, jak znovu opatrně navázat alespoň nějaký kontakt, k tomu ale nedošlo.

„Tak jsem jí to poslal a vlastně jsem trochu doufal, že se..., že se jako aspoň pobavíme, i když bych se toho pravděpodobně jako velmi bál, jak by to proběhlo, jo... Ale jenom jsem jí napsal: ‚Tak posílám peníze...‘, ani jsme spolu nemluvili, jo to bylo přes email a říkám: ‚jak se máš?‘ Chtěl jsem navázat nějakou konverzaci. No a ona vlastně odpověděla nějak: ‚Děkuju moc za peníze, ozvu se.‘ No neozvala se. Utekly tři měsíce, potřebovala peníze znova, ale byla si vědoma, že se neozvala, tak se na mě obrátil ten synovec.“

Přes všechny své špatné zážitky se sestrou a přes léta trvající nenávist, se Václav v poslední době, jistě i díky účasti v psychoterapeutickém výcviku, svým vztahem k sestře více zabývá a **chtěl by ho nějakým způsobem proměnit**. Zároveň má **z případného sblížení strach**, resp. z toho, že sblížení vlastně už není možné. To se ukazuje i ve snu, který v této souvislosti zmiňuje. Ve snu potkal svou sestru na ulici a:

„Já jsem ji chtěl pozdravit a ona mě obešla. Já jsem si to pak jako analyzoval tak, že já bych vlastně chtěl..., chtěl s ní jako nějaký vztah navázat. I jsem o tom několikrát jako přemýšlel, vědomě, ale myslím si, že by to nějak nešlo nebo asi že by to nešlo.“

Nové je také jeho **větší porozumění pro sestru**, zvláště pro její trauma ze znásilnění i pro její následné chování, které vnímá jako projev vzdoru vůči rodičům. Zdá se, že se u něj možná někde rodí **soucítí**, pro který v době, kdy žila matka, které sestra ubližovala, nebylo místo. I nyní hovoří Václav o tom, že své setře snad dokáže porozumět, tolerovat ale její chování, především vůči matce, nemůže.

„Mám to k ní vlastně teďka tak, že vlastně i rozumím, proč se chovala, jak se chovala. Vidím tam to znásilnění, vidím tam to, že to byla nějaká forma vzdoru a touhy prostě vyvolat zájem tou svojí..., tou svojí rebelií, od táty a od mámy. Takže jako dokážu si uvědomit, s čím se jako potýkám já z toho dětství. Takže dokážu jako rozumět trochu těm jejím důvodům, proč se chovala, jak se chovala. Ale jedna věc je to chápat, druhá věc je tolerovat, že se tak chovala vlastně k mý mámě hlavně. Takže mám to takhle vlastně složité, a přesto bych asi nějak chtěl se s ní sblížit. Zároveň bych se toho bál, protože ona žije opravdu takovej život jako na hraně.“

Jako projevu probouzejícího se soucitu k sestře bychom ostatně mohli rozumět i Václavovu **profesnímu obratu**, za nímž stojí dle jeho slov **touha pomáhat lidem**, kteří na tom jsou podobně jako Markéta.

„To, že jsem změnil kariéru a že jsem teď tady, že to je kvůli tomu... A mám tam vlastně jednu z těch tužeb pomáhat vlastně takovejmhle lidem. Takže si myslím, že to ve mně něco jako takovýho ve mně otevírá.“

Pozitivní city vůči sestře dnes nachází spíše jen v **náznamech** – ve snu, ve skutečnosti, že má, aniž by přesně věděl proč, její dětskou fotku mezi vystavenými fotkami svých dětí a rodičů. **Převládají** však stále **pocity negativní**.

„No ale myslím si, že ty city tam prostě z mé strany byly vždycky nějak potlačovaný. Mně tam nevyvstávají ty dobrý, ty tam vlastně nevidím, jenom tak jako v těch náznamech, kdy jsem tady mluvil třeba o tom snu... Tak tam asi nějak jsou, ale jinak tam vidím asi hlavně ty negativní emoce. Já to k ní mám asi jako spojený, že nám komplikuje život. Že nám hrozně komplikuje život.“

3.10.8.8 Nedopadnout jako ségra

Když se Václav zamýšlí nad otázkou, jak ho ovlivnil vztah se sestrou a zkušenost s její závislostí, jako nejsilnější se objevuje téma emocí. Tu Václav vnímal jako někoho, kdo svým emocím, přáním a tužbám dává volný průchod. Samotné emoce a touhy pak jako něco nebezpečného a riskantního. Jeho odpovědí byla následná **zvýšená sebekontrola**, která ho dle jeho slov velmi omezuje.

R: „No rozhodně mi to dalo velkou obavu vlastně z emocí, protože já jsem si vždycky myslel, že ten její způsob toho, jak ona žije, je vlastně absolutní jako nechání projevení emocí...nebo pudů nebo tužeb. Tak jsem si to jako to dítě vykládal, ten..., ten puberták vykládal, že vlastně když žije takhle divoce, tak to je prostě protože si dovoluje nějaký své touhy. Ne že to byl samozřejmě pak už projev nějakýho zoufalství a utrpení a ona hledala cestu. Že já si z toho odnáším, to je jako moje celoživotní téma, jako velkou... jako sebekontrolu v tom, že ty..., ty emoce a touhy jsou velmi jako riskantní.“

T: „Že je potřeba je nějak držet na uzdě.“

R: „Přesně, že je potřeba je v sobě nějak držet, jinak můžu dopadnout jako moje ségra.“

Ve Václavově vyprávění nacházíme také moment ztráty bezstarostného života, **nutnosti dospět**, v době po matčině úrazu, kdy mu starší sestra není jakkoliv nápomocna v řešení praktických problémů, naopak k nim ještě přispívá.

„A já jsem vlastně pak strašně v těch třidvaceti, pětadvaceti pak musel dospět, že jsem řešil jednak tu mámu, aby se z toho nějak dostala, jednak jsem několik let, snad pět, šest let s právníkama řešil, abych vlastně vyřešil to, že ji okradl ten bejvalej manžel a zaplatil jsem vůbec ty dluhy, který za tou moji mámou zůstávaly od těch zájemců o ty..., o ty nemovitosti a o ty peníze, který buďto ukradla ta ségra nebo ten bejvalej manžel.“

Naproti tomu svůj silně odmítavý postoj vůči nealkoholovým návykovým látkám připisuje spíš vlastní negativní zkušenosti s drogou.

3.10.8.9 Podobná zkušenost – odlišné strategie

V čem pro sestru Václav nachází pochopení, jsou její pocity zažívané v rodině, které podle něj vedle traumatu znásilnění, byly kořenem její závislosti. Sám totiž zažíval rodinné prostředí jako emočně málo vřelé. Především otec se projevoval vůči svým dětem jako chladný, později navíc z rodiny zcela odešel. Matka jeho odchod nesla těžce, vlastně se s ním nikdy nevyrovnala. **Sestrino chování** tedy připisuje její **snaze získat pozornost a zájem rodičů**.

„U tý ségry si to vykládám tak, že to byl vlastně obrovskej zájem, teda velká snaha vzbudit zájem. Vyvolat zájem těch rodičů: ‚Hele, já jsem tady. Já vás potřebuju.‘ A proto vlastně tak

jako šíleně bláznila. A myslím si, že, pak se ji to samozřejmě rozjelo, pak se jí z toho stal myslím návyk, ale myslím si, že ten prvotní stimul bylo jako... vzbudit zájem.“

On sám, jak říká, zvolil **jinou strategii**, a sice strategii **výkonu**, prostřednictvím něhož by především otci dokázal svoji hodnotu. Přitom ani on sám nebyl daleko od jinak sebedestruktivních způsobů chování.

„A já jsem vlastně, si myslím, že jsem na ten... , na tu, na tu rodinnou konstelaci nasadil jako taktiku enormního jako nasazení, abych vlastně jako dokázal, myslím si, že primárně tomu tátovi, výkonnostně tu, tu... Abych vlastně dokázal a dosáhl jsem toho přijetí a té chvály.“

„Já jsem nakonec dokonce promoval jako nejlepší student z ročníku, ale vlastně jsem do té školy vůbec nechodil. Tam, kde se nemuselo, jsem nechodil. Holdoval jsem opravdu výrazně, výrazně alkoholu. Jo... Pak jsem jel koníček fotbal a to bylo tak všechno. Jo... Takže i já jsem vlastně jako tohle to vlastně nějak zkoušel, zakoušel, ale v okamžiku, kdy o něco šlo, tak já teda byl schopen ještě v té době nějak jako se vždycky zatnout, a pak jsem jako byl schopen jako se zkoncentrovat a na ty důležité věci jsem zabral. Ta ségra vlastně to měla ještě posunutý v tom rádobý užívání o level dál, ale nebyla schopna nikdy..., nikdy jako se vzchopit. Jo...Ale řekl bych, že to bylo ale, tak jak jste říkala prostě, na stejnej podnět, dvě trochu rozdílný strategie.“

3.10.8.10 Zpětná vazba:

„Dobrý večer Johano,

je to v pořádku, jen mne u doslovného přepisu zarazilo množství mých výrazů "jako", asi jsem byl velmi nesvůj a nervózní, obzvláště zpětně při čtení si některé pasáže rozhovoru ani nepamatuji, tedy byl to silný zážitek. Můžete použít v plném rozsahu.“

3.10.9 David

S Davidem jsem se před časem potkala na jednom semináři. Moje prosba o účast ve výzkumu se k němu ovšem dostala přes naši společnou kolegyni. David souhlasil, nebylo ale jisté, zda se mu podaří sehnat bratra, se kterým jsem v té době rovněž zamýšlela udělat rozhovor. Nakonec se mu ho skutečně podařilo zastihnout, ovšem jeho bratr záhy na to zemřel. Díky žádosti o rozhovor s ním vlastně ještě naposledy mluvil.

Když jsem se rozhodla rozhovory se staršími sourozenci vypustit, ozvala jsem se Davidovi ještě jednou. Rozhovor proběhl online.

David pochází z rodiny čtyř bratru, on je nejmladší. Honza, o němž bude řeč, byl o deset let starší, další dva bratři se narodili ještě dříve – vždy po dvou letech od sebe. Rodičem byla v rodině především matka. Do Davidova dospívání žila s manželem, o němž se domníval, že je jeho otec, teprve v dospělosti vlastně náhodou zjistil, že tomu tak není a že má biologického otce shodného se svými bratry. S tím nebyl on ani oni v žádném kontaktu.

David se narodil v jednom z větších měst na Českomoravské vysočině, kde s kratší přestávkou žije dodnes. Je rozvedený, má dvě děti. Pracuje jako sociální pracovník a psychoterapeut.

3.10.9.1 Patřil jsem tam

Vzhledem k věkovému rozestupu mezi Davidem a jeho bratry, zahrnují jeho vzpomínky až jejich pubertální léta. Díky tomu, že bydleli v malém bytě a bratři tak sdíleli pokoj, je těch vzpomínek celá řada, nejvíce se jich týká holek, které si bratři domů vodili.

Z Davidova vyprávění je zřejmé, že svým starším bratrům a Honzovi obzvlášť **nebyl lhostejný**. Naopak ho často brával s sebou ven a snažil se mu vymyslet zábavu, což ostatně odpovídalo jeho naturelu.

„Pamatuji si, že třeba jako mě bral on a brali kluci s sebou a seznamovali mě. Dětský diskotéky on dělal. On byl hodně takovej jako šoumen, takovej do života, rád tancoval.“

Jako dítě předškolního věku byl tedy svědkem mnoha činností, které jeho věku nepříslušely – sexuální zážitky jeho bratrů, jejich intoxikace marihuanou ..., mezi bratry se ovšem cítil **přijímán a milován**.

„Já myslím, že to dělal rád. Ty vzpomínky, co já mám z toho dětství, kdy já jsem byl prťavej, tak jako to mě měl rád. Bráchové taky, mám spoustu fotek kdy mě jako nosí, nebo je se mnou.“

„No jasně, žili si nějaký svůj život, jasně, ale pamatuju si, že jsem tam nějak patřil. Hráli si se mnou. Třeba si pamatuju, jak se zkouřili z trávy oba dva. Já jako dítě jsem se na to koukal a říkal jsem si, co se to s váma jako děje. Chtěli, abych jim zapaloval cigarety o sporák, protože byli líní tam dojít. Nebo jsem jim chodil pro cigarety dolů do trafiky.“

Také si pamatuje na některé Honzovy „rodičovské řeči“, které k němu vedl, ovšem rovněž na jeho stavy opilosti, ve kterých býval **agresivní vůči matce a bratrům, vůči němu nikoliv**.

„Si pamatuju, že když šli s klukama na diskotéku a přišel opilej, tak byl zlej... já jsem to tak pozoroval. Ty interakce probíhali víceméně mezi téma bratrama nebo vůči mámě třeba, na mě ne.“

3.10.9.2 Brácha ochránce

Vůči Davidovi měl Honza **ochranné tendence**. Dokazuje to už fakt, že vůči němu nikdy nebyl agresivní, ačkoliv jinak měl s agresivitou problémy. Mladšího bratra např. chránil před agresivitou jednoho z matčiných partnerů. Protože David vyrůstal vlastně bez otce, je možné, že se části jeho role ujal právě Honza. Připadá mi vlastně obdivuhodné, že toho byl schopen i přes své vlastní problémy a deficity.

„Máma měla mezitím ještě jednoho chlápka. Ten byl jako alkoholik a byl jako fest násilnej a tam ten Honza si jako pamatuju, mě jako chránil. Že jak byli oba dva takový magoři, tak jak na to přišlo, tak Honza se za mě postavil, aby nás tamten nemlátil. Úplně si vybavuju, jak mu říká pojďme si porozumět, máme oba stejnou náтуру, vyser se na to.“

I mnohem později David cítil, že má ve svém bratrovi zastání.

„Zároveň to byl takový ten srdcař, co se pro vás rozkrájí. Nesměl na mě nikdo šáhnout, jinak by ho zabil. On byl jako ještě velkej, on měl 190 cm a přes 100 kilo, ale svalů. On vždycky v tom kriminále nabral a pak tady jako dělal hrdinu. To bylo dobrý, jako takovej brácha ochránce.“

3.10.9.3 Mega špatný soužití

Návykové látky jako by s jeho bratrem byly „odjakživa“, co si pamatuje. Zprvu šlo především o **nadměrné užívání alkoholu**, které u něj bylo spojené i s agresivním chováním. Brzy na to se v bytě začaly ztrácet věci, jak David říká, Honza **ukradl** všechno všem.

„Když jsem spolu ještě žili, tak to jsem rozhodně zažil ty krádeže. To se kradlo kdeco, všechno... pokladničky. Jako já jsem byl malý, mně neměl moc co vzít, ale vím, že ten nejstarší, ten měl na

půdě uložený dvě palandy, nějak pro svoje děti, a ten Honza mu to prodal. Ten prodal všechno všem. Ten starší bratr, ten nějakým způsobem půjčoval peníze, taková jako zastavárna. On mu třeba vykradl ten sejf a prodal všechny telefony, co tam měl uložené, prostě takovýmhle způsobem.“

Agresivně se projevoval především vůči matce a jejímu tehdejšímu příteli.

„V mých třinácti tak to bylo jako fakt blbý. On byl zlej na tu mámu i na toho Mirka, s kterým ona žila. Dělal scény, mlátil do věci.“

Protože **soužití** s ním začalo být **nesnesitelné**, odstěhovala se matka s partnerem a nejmladším synem na nedalekou vesnici do domu, byť ten byl ještě nedostavěný a podmínky pro bydlení v něm nebyly ideální. Bratr zůstal bydlet v původním bytě, který brzy zcela vybydlel.

„Vlastně jsem se přestěhovali do většího, ale bylo to rozestavěný. Takže jsme tam žili na betoně a celý se to dělalo za pochodu, ale hlavně, že už jsme nebyli tam.“

3.10.9.4 V kontaktu

Vztah se starším bratrem i přes jejich oddělení ale **nebyl přerušen**. Protože se Davidovi na vesnici nelíbilo, začal se záhy do města vracet. Někdy přespával u kamarádů, někdy u Honzy. Jeho samotného provázely v pubertě alkohol a lehké drogy, žil, jak říká, „takovej podivnej život“. Vzhledem k velikosti města se **okruhy jeho a bratrových přátel prolínaly**, takže v té době již s jistotou věděl, že jeho bratr užívá i pervitin. O něco později toho byl ostatně i sám svědkem, tento zážitek líčí jako jeden ze svých nejhorších.

„Potom jsem se jako vrátil ten den a šel jsem za ním, protože jsem tam spal. Už to bylo jako fakt hodně vybydlený. Takový squat z toho udělal. Pamatuju si, že po mě chtěl, abych mu jako šlehnul, abych mu to jako dal. To jsem jako úplně nezvládl. Jakože jsem mu tam úplně neaplikoval. To bylo dost. Jako silný. Bavili jsme se o tom co, ale nešlo to. To už byl rozjetej.“

Kontakt s mladším bratrem ovšem vyhledával i sám Honza, většinou, **když od něj něco potřeboval**. Ze stejného důvodu také občas jezdil domů, tedy k matce.

„My jsme se prostě normálně vídali. Ne, že bychom se navštěvovali. Jak to říct. On si nás i mě vždycky dokázal najít, když potřeboval peníze nebo něco. Na tom náměstí si nás vždycky našel.“

„Potom, když jsme se přestěhovali, tak tam nějak jezdil za mámou a za mnou se nějak vyspravit najíst se, vyprat si. Taková stanice, kde se mohl dát zase dohromady.“

Podobně ostatně David fungoval pro Honzu i v době, kdy už byl sám ženatý a žil zpátky ve městě. V té době už Honza žil střídavě jako bezdomovec. Jeho návštěvy ovšem bývaly problematické a neměly tak dlouhého trvání.

„No měl takový etapy. Určitě byl bez domova. On byl takovej... bílej cikán. Kámošil se všema cikánama, dělal si s něma všechny ty šmėčka a kdesi cosi, podvody. Různě žil i s nima a byl takovej neutěšenej.“

„Já jsem se pak oženil. Taky se mi narodily děti a po tom tady třeba u mě týden spal nebo čtrnáct dní, když byl bezdomovec, ale pak sem ho taky musel vykopnout, protože si ke mně vodil nějaký lidi. No nebylo to úplně v pohodě.“

Kontakt mezi bratry **nepřerušil ani šestiletý výkon trestu**, do kterého Honza nastoupil. David ho ve vězení navštěvoval a posílal mu balíky. Mezitím začal pracovat v nízkoprahovém centru jako sociální pracovník, po bratrovu návratu mu začal pomáhat tedy i coby odborník.

3.10.9.5 Ani brácha, ani sociální pomocník

Po návratu z vězení si bratr našel přítelkyni a rozhodl se podstoupit léčbu. David mu coby sociální pracovník pomáhal léčbu domluvit. Protože měl ale jen málo pracovních zkušeností, vybrali léčebnu, kterou z dnešního pohledu považuje za špatnou. Bratrova léčba tedy nedopadla úspěšně.

„Jenomže to sem tenkrát, to sem ještě dělal v tom nízkoprahu a nevěděl, co je XXX zač, že to prostě není dobrá léčebna. Je to flákárna, oni tam mezím prostě různě... Není to dobrá léčebna vůbec. JE to jedna z těch špatnejch... Jenomže to jsem tenkrát ještě nevěděl. Takže tam byl, tam si to udělal lážo plážo, klídeček, pohodička a pak se zase vrátil. Už jako na vycházkách pil a jako mu to bylo jedno.“

Zásadní překážkou ovšem byl nejspíš bratrův **nedůvěřivý přístup k léčbě i k němu, jako zástupci odborníků**. Ani jeho další pokusy o léčbu nebyly tedy úspěšné.

„On to měl, jakože jako všichni to tak jako chtěou, tak já tam teda půjdu, ale udělám to tak trochu na oko, ale nikdy to vlastně nebral úplně vážně. On když se pak vracel na ty víkendy a já jsem se s ním o tom už bavil, protože jsem byl už více v tom procesu, protože pracuju v tom doléčováku, tak jsem s ním komunikoval některý ty věci. A ne, nějak furt žil v tom, že je možný s jeho kariérou třeba nějak kontrolovaně pít. Měl takovýhle nějaký nápady. A že my odborníci nic nevíme, protože život je bohatší a nenechal si ani vymluvit, že najít si tam ženskou z léčby taky není dobrej nápad.“

David se tedy snažil pomáhat bratrovi z pozice své profese, což s sebou ovšem neslo i těžkosti. Především pro Davida bylo **náročné od sebe jednotlivé role oddělovat**. Jeho dnešní pohled je, jistě i s ohledem na nedávnou bratrovu smrt, dosti skeptický. Z jeho výroku je slyšet velký smutek.

„To, že ted' umřel, bylo jako hustý taky v tom jako, že se mi to vlastně nepovedlo. Nepovedlo se mi mu vůbec pomoci. Zároveň teda, hm, nevím, přemýšlím také nad tím, jak jsem byl opatrný, cítil jsem, že mě měl za toho sociálního pracovníka, že může za mnou jít a já mu pomůžu řešit tyhle věci, ale zároveň jsem byl taky jeho brácha a nešlo to udělat takhle, že jo, že v tom byl jako ten rozdíl a ve výsledku jsem nebyl ani jedno. Nebyl jsem ani ten pomocník a ani brácha. Ve výsledku ((povzdech)). No jako těžký no, pro mě to bylo těžký no.“

I **matka** ho vnímala a často také využívala **jakožto profesionála**, což mu nebylo příjemné, byť i zde prožíval ambivalenci, neboť jí zároveň chtěl pomoci.

„... že jsem byl chca nechca a jistě jsem k tomu přispěl, že jsem byl pasovanej do nějaký role konzultanta. Máma má problémy s Honzou tak mi prosím tě řekni, co s ním mám dělat, protože ty to jako vlastně řešíš, a tak mi řekni, jak mám jako vychovávat svého syna, jak s ním teda jako vlastně bejt... Já jsem to jako nechtěl, ale zároveň jsem s ní mluvil o tom, co ona může jako udělat proto, aby se nějak ochránila, protože jí to hodně bralo síly, ale to zase jako nechtěla.“

3.10.9.6 Láska, lítost, vztek, bezmoc, výčitky a zase láska

Pocitů kolem bratrovy závislosti prožíval David celou řadu. Bývaly spojené s konkrétními situacemi, byla rovněž období, kdy byly dominantní některé, jindy zas jiné.

„No určitě se to odvíjelo od toho, jak zrovna žil a od toho, co po nás zrovna chtěl.“

Nejvíce David mluví o **lítosti, smutku a soucitu**. Ten jistě vychází především z faktu, že měl svého bratra opravdu **rád**. Jako druhý nejhorší zážitek uvádí David scénu na ulici, kdy ho plačící bratr prosil, aby zavolal jeho tehdejší přítelkyni, která se s ním rozešla. Obraz bratrova naprostého zoufalství a ponížení Davidovi zůstal spojený s velkým smutkem.

„Byla zima a on tam byl do půl těla a na kolenou mě prosil a plakal jako malý dítě, abych jí zavolal, ať ho jako vezme k sobě. To byl teda jako taky šílený zážitek... A von jako vopravdu úplně žadonil, tesknil. Úplně byl vyjetej, bylo to prostě nepříjemný, bylo to strašně smutný. Vůbec jsem nevěděl, co s ním.“

Nejsilnější byl asi v závěru bratrova života, kdy byl jeho stav již opravdu velmi špatný. Nejen, že zdravotně na tom nebyl dobře, ale jako by i ztratil jiskru, chuť žít, jakoukoliv motivaci.

„To byly rozhovory, kdy já se s ním bavím o tom životě a mluvil o tom, že už nemá ty děti a že už to nebude dobrý. Že je ten grázl a bude ten grázl a ať ho tak přijmeme, že jinej nebude. Říkám, že to přijímám, ale že to neznamená, že mu neřeknu ne, když po nás chce prachy. To neznamená, že bych ho odmítal. Tam jsem cítil velkou lítost nad tou jeho prázdnotou toho jeho života a strašný soucit.“

„Pak jsme ho občas potkal na ulici nebo v obchodáku, a to bylo jako fakt šílený. Nevím, jak to popsát, ale měl fakt úplně šíleně vyhaslý výraz v očích a koukal úplně do nikam a vůbec nebyl.“

Když líčí své pokusy bratrovi pomoci, které ovšem, minimálně v dlouhodobějším horizontu, nebyly úspěšné, je cítit velká hořkost a bolest. S **pocitů bezmoci a také výčitek svědomí** spojuje i svou **profesní volbu**.

„... jasně, že jsem měl o něj strach a taky jsem leckdy měl takový výčitky vůči tomu, že mu nemůžu pomoci nebo, že to nedokážu, že to nejde. Ted' tady leží někde leží přikrytej papírem a

venku je zima a není tady u mě jako u bráchy. Jenomže to nešlo, já jsem to zkusil a k ničemu to nevedlo.“

„No byla to právě velká bezmoc. Já myslím, že ta moje profesní cesta, a to moje povolání souvisí s tímhle. S mýma bratrama a konkrétně s ním, v nějaký touze jako nějak pomoci.“

„Pamatuju si to rozhodnutí kdy, že jako budu pomáhat těm lidem, aby jako nemuseli jít do toho kriminálu. Já jako těm bráchům, protože je mám strašně rád, budu dělat jako něco, co by jim mohlo strašně pomoci. Jakože budu právník, ale to nevyšlo, a tak jsem si říkal, že jako ta prevence bude jako lepší, že jako budu dělat něco, abych tomu předcházel, aby se tohle lidem jako dělo. Takže to bylo jako opravdický přání.“

Vůči bratrovi cítil rovněž **vztek**. Ten byl spojen s Honzovými tendenci své okolí využívat a manipulovat. Zlobil se na něj také kvůli tomu, jak „ničil“ jejich matku.

„Pak mě zase strašně sral, když měl ty jeho manipulační a zneužívací tendence, když vlastně mámě děla tadyhle ty věci.“

„Ale jinak ten jeho způsob byl silně manipulativní. Byl prostě. Manipuloval citově a prostě šílenýma způsobama.“

„Já už jsem věděl, že s mámou je v kontaktu a že to s ním není dobrý, a že tu mámu jako demoluje, jak po ní chce pořád nějakou podporu, peníze, spát tam nebo se jít ožrat, rozmlátí jí tam dveře a dělá jí tam scény.“

I jedno z jejich posledních setkání bylo zabarveno Davidovým naštváním. Když o něm dnes David vypráví, slyším ale opět především smutek.

„Jednou se za mnou stavil do práce, zazvonil a chtěl po mě peníze. Já už jsem věděl, že s mámou je v kontaktu a že to s ním není dobrý, a že tu mámu jako demoluje, jak po ní chce pořád nějakou podporu, peníze, spát tam nebo se jít ožrat, rozmlátí jí tam dveře a dělá jí tam scény. Máma z toho byla úplně špatná. No a jak tam přišel, já jsem na něj nebyl vůbec hodnej. Řek jsem mu: ,co jako děláš? Co to je za život? Co se děje?‘ Prachy jsem mu nedal a řekl jsem mu: ,Takhle

mi sem nechod'". Úplně si to teď vybavuju, vidím ten jeho pohled, který byl o tom, že byl jako hodně smutnej z toho."

Na Honzu má ovšem David i **pěkné vzpomínky**. Ty jsou spojeny s chvílemi, kdy se projevovala bratrova srdečnost, spontánnost. Bohužel byly tyto zážitky většinou spojeny s obavou, kdy se vše opět „zvrtné“. I zde se tedy objevuje velká **ambivalence**.

„Většina nějakých hezkých chviliek byla zalitá takovým jakýmsi strachem, že se to zase jakoby vymkne. Ty setkání, když nějaký byly třeba narozeninový nebo vánoční kdy jsme se jako mohli vidat, tak začaly hezky, byla sranda. On byl, jak jsem říkal, velký šprýmař a jak jsem říkal, on měl rád tu zábavu a hudbu a nezkazil žádnou legraci, tak jako živej. Tak u toho to šlo jako nahoru, ale vědělo se, že to zase půjde dolů."

„Víte co, on byl na druhou stranu strašně srdečnej takovej vztahovej. Já jsem spíš takovej chladnější a on do toho vždycky strašně šel no. To bylo jako veliký ty emoce kolem toho. Taky byl vřelej a do toho taky švagrová říkala, že jako kdyby zůstali chvilku bydlet s tím bráchou, tak taky říkala, že po ní vyjel, že se ho bála."

3.10.9.7 Matka – pečující a vostrá

Když se David dívá zpětně na vztah jeho matky s bratrem, vyzdvihuje dvě matčiny polohy. Předně jako by vůči němu nikdy nepřestala mít **pečující postoj** jako k malému dítěti. David zmiňuje, že právě Honza byl dlouhou dobou nejmladším synem v rodině. Jako by jím pro matku i zůstal. Právě v tom se hodně lišil její vztah k Honzovi a ostatním bratrům, včetně nejmladšího Davida. Je možné, že svou úlohu v jejím postoji sehrál i fakt, že měl Honza v dětství vážný úraz, který měl doživotní následky (byť v dospělosti nikoliv vážné povahy). David o tom mluví věčně, z pohledu vztahu mezi matkou a bratrem. Zda cítí nějakou křivdu či nespravedlnost není vůbec zřejmé.

„Ten vztah její je jako hodně jinej v tom smyslu, že ona k němu do poslední chvíle jako měla ten pečující, z mého úhlu někdy jako by ho nikdy nepustila do života, ale to jsou jako nějaký moje fantazie. Dělala mu takový věci, který by u nás, jako to by vůbec nešlo. Bylo to jiný v tom, že já si myslím o sobě, že jsem dospělý chlap, který žije svůj život a nějak o něm rozhoduje. U něj ona měla tendenci ho pořád nějak řídit."

„Z mého úhlu pohledu si ho hodně nárokovala a on si myslím, že na to hodně, no různě, prostě se mu něco hodilo a něco ne.“

Jejich vztah bylo všem mnohem komplikovanější. Z matčiny strany do něj patřily rovněž **výčitky**, které byly z Davidova pohledu někdy až příliš **tvrdé a ponižující**. V tom mu bylo bratra líto a měl **tendence ho bránit**, byť měl pochopení i pro matčinu situaci.

„Pořád dokola, jakože on už tady nikdy nebude, a psala mu hustý věci a pak zase jó a pořád dokola. Jediný, co z toho bylo, byly jen výčitky. Pamatuju si, že na něj byla fakt až vostrá, že mi to přišlo až zbytečně ponižující no. Ale zase chápu, že byla naštvaná leckdy jak to vnímala.“

„... mi přišlo zvláštní, že pro něj nemá nikdy žádný vlídný slovo. Vždycky, když se potkali tak byla strašně naštvaná, že vždycky to bylo ve strašném konfliktu, když tam přišel, přijel, nebo když se zdrchal. Tak tohle mi přišlo, jsem si říkal, kdyby ho jako nemohla nechat trochu bejt.“

3.10.9.8 Honza jako věčné téma

Jakkoliv měl David svého bratra rád, hovoří také o celoživotní **tíze**, která ho provázela a jako by zakrývala i to hezké, co s Honzou prožil. Vyjadřuje to trefně, když říká, že Honza byl v rodině stálým a **stále se opakujícím tématem**. Ačkoliv jde o téma pozornosti, kterou na sebe nutně bratr strhával, ani zde nevystupuje u Davida jeho vlastní zranění či křivda, nýbrž **lítost** nad tím, jak zatížen byl jeho vztah k bratrovi. Problémem bylo, že byl Honza, resp. jeho závislost, přítomen všemu, co se v rodině dělo. Vstupoval tak rušivě nejen do ostatních Davidových vztahů (především vztahu k matce), ale i do vztahu k němu samotnému. Myslím, že toto velmi dobře vystihuje podobu závislosti, které má tendenci „rozlézt“ se nejen do života samotného závislého, ale i lidí jemu blízkých.

„Doted' to bylo tak no, že Honza je furt téma, no. Pozveme Honzu na Vánoce a chcete to anebo nechcete to?“

R. *„Mě to mrzí, že si to nemůžu tak nějak vybavit, že to je všechno tak nějak zakrytý ty moje hezký příběhy.“*

T: *„Zakrytý čím, Davide?“*

R: „*Tou tíhou jako, že se strašně dlouho řešilo Honza a Honza. Honza má problémy, Honza nám dělá problémy. Je to s ním ostuda. Já ani nevím, co všechno, že co se znám, tak se to pořád řeší takhle.*“

3.10.9.9 Být tím, kdo funguje

David si je vědom toho, že ho zkušenost s bratrem a jeho celoživotním potýkáním se s drogami alkoholem ovlivnily v mnohém. Jak píše výše, **snaha pomoci bratrům motivovala jeho volbu studia a profese.**

Byť i on měl poměrně bouřlivou pubertu, nastavila mu zkušenost s bratrem **pevnou hranici.** V ní se odráželo i to, že se vůči matce i v celé rodině cítil být tím, **kdo musí fungovat.**

„Mám pocit, že mi to vzalo ne, že bych nerebeloval a neměl nějaký období, kdybych nefungoval dobře nebo neexperimentoval, ale nějak mi to nastavilo nějakou hranici, kterou nepřekročím. Třeba, že moc mi nejde, že bych někde podváděl anebo tak. Mám to jako naopak, že jsem přestoupil na tu druhou stranu, jestli je mi rozumět... já sem jako měl pocit, že já jsem musel být ten, kdo bude fungovat, protože on nefungoval... že já jsem musel a oni jako vlastně nemuseli, nebo on nemusel. Jako kdybych byl ten, kdo to bude vyvažovat.“

Ve zpětné vazbě se David k této větě vracel. Bylo pro něj důležité, abych věděla, že vyjádření o nepodvádění není přesné. Jak psal, podváděl v dětství několikrát, v 6. třídě i něco ukradl. Záleželo mu na tom, abych toto doplnila, což činím. Přesto si myslím, že smysl výpovědi tím nijak výrazně změněn není. Snad i Davidovi, neboť svou prosbu o upřesnění končí větou:

„Takže tvrdit o sobě, že nepodvádím, by bylo poněkud pokrytecký. Jinak mi ten odstavec přijde v pořádku.“

Koneckonců i skutečnost, že měl potřeba se k dané nepřesnosti vyjádřit, mluví spíše pro výše popsany smysl sdělení.

Sám sobě pak klade otázku, nakolik mu tedy tato zkušenost vzala **svobodu žít svůj vlastní život.**

„Je to možná otázka, jakože vlastně, i když to bude znít blbě, je ten život jako můj? Takhle bych se rozhodl, kdybych byl svobodnej, nebo je to celý zatížený tou vržeností do té rodiny, která je taková. Neodlítl bych třeba úplně?“

3.10.9.10 Zpětná vazba

Zde se David vyjadřoval k výše opravenému odstavci a požádal o změnu jednoho údaje kvůli zachování anonymity. Dále napsal toto:

*„Dobrý den Johano,
moc Vám děkuji za Vaše zpracování. Jsem dojat. Tím, že ze sebe nemohu vystoupit a prohlédnout si ten vztah z venku, zůstávám mnohdy sám se svými pochybnostmi. Tím, jak jste to láskyplně podtrhla, jsem mohl některé své pochybnosti o vztahu s bratrem opustit. Pochyboval jsem, jestli jsem udělal dost. Ať tak či onak mi Vaše analýza připomněla, že je hezký, že přese všechno jsme se nikdy neztratili zcela, i když se vzdálenosti měnily. Johano, děkuji za tuhle příležitost. Jsem stále v procesu kdy se s bratrem ještě loučím a takovéto shrnutí mi pomáhá si to všechno nějak ucelit. Určitě si to přečtu ještě mnohokrát.“*

3.11 Analýza společných témat

Podrobit celkové analýze všechny rozhovory najednou, jít napříč nimi a vyhledat společná témata, nebylo snadné. Každý jednotlivý rozhovor mě hned od počátku uchvátil jako samostatný příběh, v každém z nich jsem nacházela individuální, neopakovatelné momenty a situace, každý z participantů vyrostl v jiné rodině a jiných podmínkách, které podobu jeho příběhu a jeho prožívání do velké míry ovlivnilo. Během jejich analyzování mi navíc postupně samotné příběhy i jejich protagonisti přirůstaly k srdci podobně, jako si mě získávají moji klienti během terapie. Porovnáváním jako by částečně ztrácely svou jedinečnost a neopakovatelnost. Nicméně podobně, jako se při opakovaném čtení z proudu slov v rozhovorech začala témata a jejich významy postupně vynořovat, při jejich vypisování a uspořádávání do tabulky (viz příloha), se mi začaly vyjevovat některé podobnosti a společná témata a možnost jejich hledání se nakonec stalo podobně vzrušující jako práce na předchozích analýzách.

Nutno předeslat, že výzkumný vzorek není homogenní povahy. Jde o sourozenecké páry různého pohlaví, věku, věkového rozdílu. Někdy měli mí participanti jen jednoho sourozence, jindy jich bylo víc. Někteří vyrostli v úplných rodinách, jiní žili jen s matkou, případně s jejím partnerem, jedna z participantek žila byla se sestrou v péči babičky.

Velmi rozdílné byly poměry, které v jednotlivých rodinách panovaly. Pokud by mou snahou bylo vytvořit typologii rodiny, ve které vyrůstá dítě drogově závislé, zcela bych pohořela (a to nikoliv jen kvůli pro tento účel zcela nedostačujícímu počtu účastníků studie). Míra blízkosti vztahů mezi samotnými sourozenci i jimi a ostatními členy rodiny, výchovné styly rodičů, způsoby komunikace, rozložení „sil“ v rodině, způsoby, jakým se rodiny s náročnou situací vyrovnávaly – to vše se velmi lišilo a jen těžko by se zde hledaly průniky. Oblast, kde je naopak nalézt lze, je oblast prožívání. Ačkoliv jsou tedy kulisy, v nichž se jednotlivé příběhy odehrávají, dosti rozlišné, a ačkoliv tyto samozřejmě skutečnost, jak jejich aktéři své životní příběhy prožívají, ovlivňují, ukazuje se, že právě prožívání je něčím obecně lidským, že toto je pole, na kterém se můžeme potkat a porozumět si.³⁴

3.11.1 Láska

Sourozeneckou lásku najdeme téměř ve všech příbězích. Její intenzita, podoba, stálost či naopak dočasné ztracení se jsou vždy jiné. Jsou vztahy, ze kterých jako by nikdy nezmizela a drogová závislost jako by si ji takřka ani nedotkla – takový je vztah mezi Pavlem a jeho sestrou nebo Dominikou a její sestrou, podobně tomu je i u Lenky. V případě sesterského vztahu Magdalény a Adély došlo v obou případech po zhruba ročním sblížení ke zlomu. V prvním případě do vztahu negativně vstoupila puberta starší sestry a následně i její závislost, v druhém případě to byly právě drogy, které blízký vztah sester zpřetrhaly. Pro obě dívky tak drogová závislost vlastně způsobila ztrátu sestry:

„... a ten vztah náš se ale úplně rapidně zhoršil a vlastně se otočil k takový ne nenávisti, to se nedá říct, ale... Potom se to strašně zhoršilo. My jsme se pak přestaly mít rády , teda jako spíš já ji a to bylo po tom roce , že ona si teda vlastně dala poprvé teda nějakou drogu.“ (Adéla)

³⁴ Domnívám se, že možnost porozumět si v prožívání jakožto oblasti, která je univerzální, obecně lidská, je zásadní např. pro interkulturní výchovu, v níž se ovšem mnohem více hovoří o rozdílnostech a potřebné toleranci vůči nim. Přitom to, co máme společné, kde není nutná jakákoliv před-příprava, nýbrž k čemu máme bezprostřední přístup, bývá využíváno jen málo.

Dokonce i ve vztazích, které se jeví jako problematické od začátku, ať už je tato problematičnost dána výrazně nerovným postavením v rodině a prožívanou nespravedlností a křivdou u Dominiky a jejího bratra, nebo emoční vzdáleností mezi Václavem a jeho sestrou, nacházíme snahy, více či méně realizované a úspěšné, o sblížení v přítomnosti.

Ve všech rozhovorech kromě jednoho je zřejmý smutek participantů nad případnými škodami, které byly v sourozeneckém vztahu drogami i dalšími okolnostmi způsobeny. Takřka u všech je také patrná méně či více intenzivní snaha vztah znovu zlepšit, resp. obnovit.

Zdá se mi fascinující, co vše je láska sourozence ochotna a schopna zvládnout, překonat, odpustit. Obraz síly sourozenecké lásky překonávající řadu zranění a zklamání považuji za jeden z nejcennějších přínosů této práce. Jako reakci na zaslanou analýzu rozhovoru jsem dostala od Davida email, který obsahoval tuto větu:

„Vaše analýza mi připomněla, že je hezký, že přese všechno jsme se (s bratrem) nikdy neztratili zcela, i když se vzdálenosti měnily.“

3.11.2 Ambivalence

Takřka ve všech rozhovorech se vztah participantů k jejich starším sourozencům jeví jako plný ambivalencí. Ta často provází vztah od samého počátku, což není ovšem překvapivé, ambivalence k blízkým vztahům jaksi patří. V případě účastníků této studie do hry vstupuje ovšem drogová závislost spojená s jejími nejrůznějšími projevy, která ambivalenci výrazně zesiluje. Předchozí pocity lásky, běžné sourozenecké žárlivosti, případně občasného naštvání tak začnou provázet pocity odporu, vzteku, lítosti a strachu. Všechny tyto pocity prožívají zpravidla jako velmi intenzivní, někdy je prožívají zároveň, jindy se proměňují v závislosti na momentální situaci, především pak na chování jejich sourozence. Právě jejich intenzita a rozporuplnost může být pro mladší sourozence matoucí, nesrozumitelná a může ztěžovat následný vztah i po skončení samotné závislosti jejich bratra/sestry. Výstižně to říká např. Magdalena:

„No, pro mě ten vztah je jako naprosto nevyvážený v čase a kvalitě a vyzpytatelnosti, takže mám pocit, že s ní mám mnoho vztahů. A každé ten vztah mi něco dal a něco vzal, takže si myslím, že to asi jako odpověď, ta odpověď je příliš komplikovaná. Ta Anežka má mnoho fází, naše vztahy měly prostě různou podobu. Není to prostě, že mám ségru, se kterou se od dětství

máme tak, že vztah zrcadlí to, že žijeme, dospíváme, něco děláme, ale máme prostě stálej vztah, ten vztah je prostě nevyváženěj a prostě to nedokážu takhle..., má mnoho tváří, mnoho podob.“

Je nepochybné, že i zcela běžně zahrnují naše vztahy nejrůznější ambivalence. To, co popisuje Magdalena, totiž skutečnost, že má se svou sestrou „mnoho vztahů“, a že má tento vztah různé fáze a podoby, by samo o sobě nemuselo být překvapivé a mohli bychom to považovat za bystrý vhled do „normálního“ sesterského vztahu. Specifický způsob, kterým do něj vstupují drogy, spočívá především v intenzitě, s jakou jsou jednotlivé podoby vztahu zažívány, překotnost jeho proměn a s ní spojená nevyzpytatelnost, kterou participantka zmiňuje.

3.11.3 Strach

Prožitky strach se v rozhovorech objevovaly různě. Překvapující pro mě bylo, že zdaleka ne ve všech participantech vyvolávalo užívání drog jejich sourozenců strach o ně. Pouze tři z nich (Pavel, Dominika a Magdalena) uvádějí, že se o své sourozence báli. U participantů, kteří byli výrazně mladší než jejich sourozenci, můžeme tuto skutečnost vysvětlit jejich nevědomostí a nedostatkem zkušeností, které vedly i k tomu, že si po nějaký čas závislosti sestry/bratra nebyli vědomi (což je i případ Pavla, který strach o sestru prožíval až v dospělosti).

V některých případech byly silnější jiné pocity – Karolína měla spíše strach ze svého bratra než o něj. Strach **o někoho** a **z někoho** jsou ovšem dvě zcela různé kvality a je vlastně překvapující, že se pro ně v češtině používá stejného výrazu. V prvním případě je spojen se starostí a péčí o druhého a je vyvolán představou, co by se mohlo stát. V druhém případě je spojen s ohrožením a jako takový je (většinou) odpovědí na bezprostředně ohrožující situaci.

Václav se na svou sestru tak moc zlobil za to, jak se chová k jejich matce, že na strach o ni jako by nezbylo místo (viz dále).

Někteří prožitky strachu přímo negují. Lenka to vykládá tím, že v době závislosti byly obě sestry již dospělé:

„No tím, že jsem se to dozvěděla, až když jsem byla dospělá, nebo jsem si to připustila, tak jsem si vlastně řekla, že to je její život, žejo, a co já s tím zmůžu. Ona si to zvolila, v uvozovkách.“

Adéla prožívání strachu popírá s tím, že ona na rozdíl od babičky svou sestru znala a věděla, že jí velké nebezpečí nehrozí. Absenci strachu na základě jejího příběhu můžeme ovšem rozumět i jako reakci na přehnaný strach okolí, který vedl m.j. k emocionálnímu zvýhodňování její

sestry. V jejím přání, aby sestra dostala „přes prsty“, tak může být i kus touhy po „spravedlnosti“.

„Jako občas jsem si řekla jako, že ty lidi jsou nebezpečný, že by se mohlo něco stát, ale pak, když jsem viděla, jako ona se chová ke všem okolo, jako hlavně teda k babičce a tak, tak jsem si řekla, že jí by nějaká taková trošku ta, takovýto jako by ji něco trošku proplesklo tak by ji to, když to takhle řeknu asi trošku prospělo.“

Strach a starost pociťovali participanti často v souvislosti s chováním jejich sourozenců, které dopadalo na další členy rodiny. Zdá se, že jimi byly hlavně matky, zvláště v případech, kdy žily samy. Tento strach se týkal násilného a jinak hrubého chování drogově závislých sourozenců (Václav, David), jindy šlo o vnímání matky, resp. babičky jako přetížené, utrápené, případně bezbranné a bezmocné (Adéla, Pavel, Magdalena, Ben).

3.11.4 Převzatá zodpovědnost – nutnost předčasně dospět

Participantů mluvili o tom, že v souvislosti se závislostí svých sourozenců byli nuceni předčasně přijmout zodpovědnost, převzít některé povinnosti, řešit situace jejich věku nepřináležící. Většinou vnímají tuto skutečnost jako zátěž, hovoří např. o ztrátě dětství (Karolína, Láďa, Magdalena) či nutnosti „strašně rychle dospět“ (Václav).

Adéla se odstěhovala ze společného bydlení ve svých šestnácti letech potom, co se pro ni soužití s její sestrou stalo nesnesitelné. Dodnes vnímá jako křivdu to, že babička nechala odejít ji, místo aby vystěhovala její sestru.

Karolína byla po dlouhou dobu v rodině tím jediným, kdo se stavěl aktivně k řešení problémů, které rodině způsobovala bratrova závislost. Ona navrhovala i iniciovala intervence, zatímco její rodiče zpočátku bratrovu závislost popírali a následně se k ní stavěli bezradně.

Pavel cítil kromě strachu o přetíženou matku rovněž zodpovědnost za své mladší bratry.

David se svou matkou cítil být i díky své profesi pasován do role poradce, na kterého se obracela s prosbami o radu, jak se chovat k jeho o deset let staršímu bratrovi.

Magdalena se velmi rychle ocitla v roli dospělého, který se doma pokouší udržet alespoň nějaký řád, přičemž se snaží být podporou své matce, aby se nezhroutila.

Václav se z bezstarostného studentského života musel přeorientovat na řešení matčiny finanční potíží, ke kterým sestra-uživatelka velmi významně přispívala. To vše se dělo v době jejich dospívání, resp. časně dospělosti.

U participantů, jejichž věkový odstup od jejich sourozenců byl menší, došlo k „výměně rolí“, po nějaký čas se tak i vůči svému sourozenci chovali, jako by oni byli starší. U těch, kteří mají sourozence výrazně staršího, šlo spíše o to, že museli převzít povinnosti v rodině, starost o rodiče či mladší sourozence.

Ne všechny aspekty této „předčasné vyspělosti“ hodnotí participanti negativně. Adéla se domnívá, že právě nutnost rychleji dospět jí dalo jiný pohled na věci kolem ní a větší schopnost pochopení pro druhé. Karolína se zase díky nutnosti „sundat si růžové brýle“ cítí připravenější na životní problémy a propady.

3.11.5 Smutek, soucit a bezmoc

O něco méně často se v rozhovorech objevovalo téma smutku, resp. méně často o něm participanti explicitně mluvili. I zde se často objevuje ambivalence v prožívání, smutek a soucit je střídán zlostí a odporem.

Nejsilněji zaznívalo v rozhovoru s Davidem. Možná i proto, že tento příběh neměl šťastného konce - Davidův bratr se ze závislosti na drogách a alkoholu nikdy nedostal, navíc nedávno zemřel ve špatném stavu a podmínkách. Šance, že někdy svůj život promění, tak byla jeho předčasnou smrtí zmařena.

Smutek je nicméně patrný i v ostatních rozhovorech, byť o něm participanti nehovoří přímo. Často je navíc spojený s pocity bezmocnosti. Toto je silné např. v rozhovoru s Benem, když mluví o své sestře setrvávající v toxickém vztahu s násilným partnerem, ze kterého ji nebylo možno nikterak „vyvést“.

U Adély se často mísila lítost s odporem. Lítost v ní vyvolával pohled na sestru, které se pod vlivem drog velmi rychle měnil zevnějšek i její projevy, stejně jako vědomí jejího zoufalství a bezradnosti. Často ovšem lítost přešla v odpor a zhnusení v důsledku sestřina chování vůči ní nebo jiným blízkým osobám.

Velký smutek i soucit se sestrou zaznívá v Pavlově líčení jeho nejhoršího zážitku s ní:

„No asi na tý Bulovce, když byla jako hospitalizovaná po xtý a vlastně se řešilo, že má ty heroinový plíce, a že jako pokud se k tomu vrátí, tak do pár měsíců se jako udusí a umře. No a to, jak tam jako leží a to, jak tam jako jsme. Ona je úplně vyčerpaná, má nějaký dojezd, je jako úplně nešťastná. V tu chvíli jsem jako nevěřil tomu, že to jako zvládne. Ta blízkost tý možný ztráty, asi to, no asi to bylo úplně nejhorší.“

Soucit se sestrou naproti tomu Václav dlouho nepocíťoval, protože se na sestru především velmi zlobil za to, jak týrá jejich matku. Ukazuje se zde, že pocity pro svůj vznik potřebují místo, prostor. Pokud je toto plně zabráno pocitem jiným (zde hněvem), nemohou se ani zrodit, natož projevit. Často to znamená, že je třeba taktový prostor aktivně vytvořit, např. pro odpuštění je potřeba nejprve zmírnit křivdu třeba skrze satisfakci. V případě Václava nebylo toto možné ve chvíli, kdy trápení maminky aktuálně probíhalo. Teprve několik let po její smrti a taky, jak zmiňoval, díky probíhající psychoterapii, u sebe náznak soucitu se sestrou zachytil.

3.11.6 Pochybnosti, zda jsem udělal dost, výčitky svědomí

Ve dvou případech hovořili participanté o pochybnostech, zda svým sourozencům pomáhají, resp. pomáhali dost. I zde je typická ambivalence – pochybnosti na straně jedné, na straně druhé vědomí, že to nejspíš není/nebylo možné, čímž se vracíme k tématu bez-moci. Především David, jehož bratr se se závislostí potýkal dlouhá léta a který se čím dál propadal i sociálně a zdravotně, se takovými pochybnostmi trápil opakovaně během bratrova života:

„... jako jasně, že jsem měl o něj strach a taky jsem leckdy měl takový výčitky vůči tomu, že mu nemůžu pomoci nebo, že to nedokážu, že to nejde. Ted' tady leží někde leží přikrytej papírem a venku je zima a není tady u mě jako u bráchy. Jenomže to nešlo, já jsem to zkusil a k ničemu to nevedlo.“

Bratrova smrt jakožto definitivita bez možnosti „opravy“ výčitky jen utvrdila:

„To, že ted' umřel, bylo jako hustý taky v tom jako, že se mi to vlastně nepovedlo. Nepovedlo se mi mu vůbec pomoci.“

Zdá se, že reflexe vztahu s bratrem během rozhovoru, který jsme s Davidem vedli krátce po bratrově smrti, i při čtení hotové analýzy, přispěla k tomu, že se tyto výčitky opět zmírnily. Toto mi napsal David v reakci na zaslanou na analýzu:

„Tím, že ze sebe nemohu vystoupit a prohlédnout si ten vztah z venku, zůstávám mnohdy sám se svými pochybnostmi. Tím, jak jste to láskyplně podtrhla, jsem mohl některé své pochybnosti o vztahu s bratrem opustit.“

Tento Davidův postřeh považuji za velmi důležitý. Ukazuje totiž, jak některé věci můžeme zahlédnout až s pomocí druhého, v dialogu s ním. Nemožnost „vystoupit ze sebe“, jak to nazývá David, nemožnost nahlédnout svou situaci z jiného úhlu, zahlédnout jiné možnosti, skutečně může vést k tomu, že jsme ve své situaci (např. se svými pochybnostmi) uvěznění. Právě v tom podle mého spočívá jedna ze zásadních přínosů psychoterapie (individuální, a ještě více skupinové).

Podobně to můžeme vidět i u Adély uvězněné ve stále se opakující smyčce:

„To je takový to, že si člověk říká, ale třeba přeci jen šlo něco udělat. Ať sice jsem udělala maximum, ale třeba jsem mohla s ní mluvit jinak, tak prostě furt si člověk říká: ‚coby, kdyby‘.“

Se snahou pomoci alespoň jiným lidem, kteří se ocitli v podobné životní situaci jako jejich sourozenci, dávají do přímé souvislosti volbu svého povolání v oblasti pomáhajících profesí Pavel, Václav a David.

„...že jsem se profesně takhle ladil, to určitě bylo spjatý s tím. Já mám hodně vzpomínek, kdy, i vlastně s těma druhýma bráchama, kdy si pamatuju to rozhodnutí, že jako budu pomáhat těm lidem, aby jako nemuseli jít do toho kriminálu. Já jako těm bráchům, protože je mám strašně rád, budu dělat jako něco, co by jim mohlo strašně pomoci.“ (David)

V sociálních službách dále pracují i Lenka a Karolína, ty ovšem souvislost neuvádějí.

3.11.7 Nedostatek pozornosti od rodičů

Smutná se mi jeví skutečnost, že byť participantů často velmi silně cítili zoufalství svých rodičů a snažili se jim být oporou, jejich trápení rodiče nezdědka neregistrovali, či ho přehlíželi.

V některých případech šlo, zdá se, o pokračující zvýhodňování staršího sourozence nad druhým, které závislost ještě posílila. V případě Adély, Karolíny i Magdaleny byly právě ony vnímány jako ty silnější, odolnější, ty, co si poradí, a péči rodičů tak zdaleka nepotřebují tolik, jako jejich sourozenci. Toto přesvědčení bylo natolik silné a zájem jim věnovaný natolik malý, že pozornosti rodičů dlouho unikala porucha příjmu potravy u Magdaleny i špatný psychický stav Karolíny, který vyústil v její suicidální pokus. Výstižný popis nacházíme třeba ve výpovědi

Adélininy tety, která vyrůstala v podobné situaci, totiž vedle své závislé sestry (Adelininy matky):

„Já úplně chápu, jak se cítíš, měla jsem to úplně stejně a jediný, co jsme si říkala, bylo: ‚to mám jako začít fetovat ‚abyste si mě taky všímali?‘“

Pociťovaný nedostatek pozornosti přímo neuvádí David, ale můžeme ji číst mezi řádky, když říká:

„... že se strašně dlouho řešil Honza a Honza. Honza má problémy, Honza nám dělá problémy. Je to s ním ostuda. Já ani nevím, co všechno, že co se znám, tak se to pořád řeší takhle... že Honza je furt téma, no. Pozveme Honzu na Vánoce? A chcete to, anebo nechcete to?“

3.11.8 Privace možnosti být sám sebou, žít svůj život

Jako důležité téma, byť není zastoupeno ve všech rozhovorech, se mi jeví způsob, jakým závislost staršího sourozence vstupuje do životních možností jeho mladšího protějšku.

Pavel a David reflektují skutečnost, že strach o jejich matky a pociťovaná zodpovědnost významným způsobem spoluurčily průběh jejich dospívání. Ačkoliv ani jeden z nich nebyl dle jejich slov v tomto období nikterak „vzorný“, závislost jejich sourozenců jim do jisté míry nastavila hranice, které nemohli překročit. Pavel ji pociťoval především v nemožnosti se vůči matce vymezit, vzepřít se, což ovšem potřeboval a byl toho schopen až mnohem později. David pak cítil jako závazek „neskončit jako jeho bratr, být tím, kdo funguje.“

Magdalena uvádí, že se cítila být natlačena do role „té vzorné“, byť tak sama sebe vůbec nevnímala. Problematické v tomto případě navíc byl fakt, že pozice „vzornáčky“ byla v jejich rodině vnímána se značně pejorativním nádechem.

Ben toto téma vědomě nereflektuje, nicméně i v jeho příběhu je tím, kdo na rozdíl od jeho „problematických“ sourozenců zůstává doma s rodiči i ve svých třiceti letech. Jeho identifikace s nimi je v jeho vyprávění evidentní.

Václav hovoří o tom, nakolik ho ovlivnila sestrina závislost, kterou vnímal jako projev nekontrolovaných emocí. Sám se proto rozhodl mít ty své pod kontrolou, což vnímá jako jedno ze svých velkých životních omezení.

Nejotevřeněji se nad touto otázkou zamýšlí David, když říká:

„Je to možná otázka, jakože vlastně, i když to bude znít blbě, je ten život jako můj? Takhle bych se rozhodl, kdybych byl svobodnej, nebo je to celý zatížený tou vržeností do té rodiny, která je taková?“

3.12 Diskuse

Ve své dizertační práci jsem se chtěla přiblížit zkušenosti mladšího sourozence, jehož starší bratr/sestra je, resp. byl uživatelem návykových látek. Jak vypadá každodenní život dítěte/dospívajícího vedle uživatele drog? Jak se bratrova/sestřina závislost promítá do sourozeneckého vztahu? Jak se promění domov a rodinná atmosféra? A vztahy s rodiči?

Volba kvalitativního výzkumu byla pochopitelná, volba metody pak rychle následovala. Zvolená Interpretativní fenomenologická analýza pomocí níž se výzkumník snaží porozumět tomu, jak lidé rozumějí tomu, co se jim děje („And the researcher is trying to make sense of the participant trying to make sense of what is happening to them“, Smith & Shinebourne, s. 75), se mi jevila a jeví jako naprosto přiléhavá.

Zpočátku jsem plánovala realizovat rozhovory s mladšími a následně i staršími sourozenci, neboť jsem se domnívala, že tak získám komplexnější pohled na jejich vztah, případně celou rodinnou situaci. Nakonec jsem se ale rozhodla tento plán neuskutečnit. Jakmile jsem se pustila do rozhovorů s mladšími sourozenci, začala se mi myšlenka na rozhovory s jejich staršími sestrami/bratry přičít. Uvědomila jsem si, že by přede mnou ležel nesnadný úkol, totiž oba příběhy propojovat a oddělovat zároveň. Ve skutečnosti jde totiž nikoliv o vztah jeden, ale hned o tři – vztah společný, vztah jednoho k druhému a druhého k prvnímu. V případě prvním bych se tak snažila vytvořit jeden obraz, byť z dvou různých pohledů. Druhý a třetí vztah by však bylo potřeba vykládat samostatně, což by při množství konfliktů, zranění, křivd a bolestných propletení, které se v rozhovorech postupně odkrývaly, nebylo vůbec jednoduché. Nebyla jsem si jistá, že bych v roli výzkumníka byla schopna dostatečného odstupu a rezignace na snahu porovnávat a „hledat pravdu“, čímž bych ovšem popřela smysl zvolené metody. Neříkám ovšem, že by takový postup nebyl možný a nemohl by být i přínosný. Naopak je možnou inspirací pro další bádání.

Výsledkem mého výzkumného šetření jsou analýzy jednotlivých rozhovorů a analýza společných témat. Obojí považuji za rovnocenný výstup, neboť i když se shrnutí opakujících se témat objevuje až v druhé analýze, porozumění každému jednotlivému participantovi může přispět k pochopení toho, jaké skutečně může být soužití se starší sestrou/starším bratrem

užívající/m drogy. Okleštit ho pouze na jeho typické (tedy opakující se) znaky by znamenalo podat neživotný, tudíž nepravdivý obraz.

Zachytit opakující se témata napříč jednotlivými příběhy je ovšem podobně důležité. Nikoliv, že bychom ostatní brali jako nepodstatné či méně podstatné, ale protože poukazují k tomu, v čem jsou si situace sourozenců podobné, kde je možno hledat protnutí a rovněž možnou vzájemnou pomoc a podporu. Ostatně z psychoterapie víme, že již vědomí, že někdo jiný zažívá podobné situace s podobnými pocity je léčivé. Nalezenými společnými tématy byly: 1. Láska, 2. Ambivalence, 3. Strach, 4. Převzatá zodpovědnost – nutnost předčasně dospět, 5. Smutek, soucit a bezmoc, 6. Pochybnosti, zda jsem udělal dost, výčitky svědomí, 7. nedostatek pozornosti od rodičů a 8. Privace možnosti být sám sebou.

Snad všechny odborné texty o sourozenectví zdůrazňují složitost tohoto vztahu, která spočívá především v jeho zapojení do sítě rodinných vztahů, v jejímž rámci se odehrávají, jimiž jsou ovlivňovány a které rovněž zpětně ovlivňují. To se ukázalo i v mé studii. To, jakým způsobem do vztahu vstupují drogy, by nebylo možno pochopit bez toho, abychom měli představu o vývoji tohoto vztahu od dětství, rodinných poměrech, vztazích s rodiči, stylem jejich výchovy. Zde se příběhy značně lišily a právě zde se ukazovalo, kolik faktorů je ve hře. Zcela jiná tak byla situace dívky z pevné, láskyplné a fungující rodiny se sestrou o dva roky starší a chlapce se třemi výrazně staršími bratry vyrůstající jen s matkou. Jiných proměn došel vztah sester, které si byly od dětství blízké a jejichž vztah bychom mohli nazvat láskyplným a bratra a sestry, kteří jejichž vztah byl pravým opakem. Jeden ze závěrů mého výzkumu tedy potvrzuje tvrzení: „on every dimension of the relationship that has been studied, there is a wide range of individual differences“ (Dunn, 2014? s. 72).

Charakteristikou sourozeneckého vztahu v dětství a dospívání je blízkost, důvěrnost vztahu (Dunn, 2014). Ta se může projevovat v různých kvalitách vztahu od emoční blízkosti a lásky pro konflikty a rivalitu. Je běžné, že sourozenecké vztahy zahrnují obojí a jsou rovněž plné ambivalencí. I zde předpokládáme, že se od sebe jednotlivé sourozenecké vztahy mohou výrazně lišit. Přesto byla láska mezi sourozenci bylo jedno z nejsilnějších společných témat. Až překvapivé se mi jevil fakt, že mnozí participanté o svých sourozencích, s nimiž zažili vedle dobrého i mnoho zlého, mluvili s vřelým citem a že některé vztahy vyšly z celé zkušenosti takřka nepoznamenané, nebo dokonce emočně silnější. Možná proto, že se výzkumy obvykle soustředí na hledání problematických míst, nikoliv těch pozitivních, jsem v jiných výzkumech podobný závěr nenašla. Neznamená to ovšem, že by drogy blízkost mezi sourozenci nenarušovaly. Naopak. U většiny vztahů, jež bychom v dětství označili za blízké, došlo v důsledku užívání drog k ochladnutí a vzdálení. Někdy dočasněmu, někdy ovšem trvalému.

Toto bylo spojeno s pocity ztráty a smutku. Podobná zjištění nacházíme i v dalších kvalitativních výzkumech (Barnardová, 2011; Tsamparli & Frrokaj). Objevovala se i podobná prohlášení ve smyslu ztráty osoby, kterou jsem znal/a („to není ona“).

I druhá dimenze vztahu, již tvoří sourozenecká rivalita, byla v rozhovorech patrná. Zde je ovšem potřeba odlišit rivalitu ve smyslu konfliktů od sourozenecké žárlivosti (Volling, Kennedy & Jackey, 2010). Jak bylo zmíněno, konflikty k sourozeneckému vztahu patří, nejsou tudíž ničím a priori negativním či nežádoucím. S rostoucí závislostí ovšem část participantů referovala i rostoucí agresivitu svých sourozenců. Ta se někdy obracela přímo proti nim, někdy byla namířena proti rodičům či jiným blízkým osobám, což ovšem pochopitelně rovněž vedlo ke konfliktům mezi sourozenci. Dalšími důvody ke konfliktům byly krádeže, jichž se sourozenci dopouštěli, skutečnost, že zanedbávali péči o své děti, nespolehlivost. I to odpovídá výstupům z ostatních výzkumů (Jackson, Usher & O'Brien, 2014; Choate, 2015).

I sourozenecká žárlivost byla fenoménem, který se v rozhovorech často objevoval. Ve všech případech ale měla své kořeny v minulosti, ať už pramenila z protěžování bratra v rodině s patriarchálními rysy, nebo se týkala starší sestry, která byla chráněna, neboť byla pečovateli vnímána jako citlivější a zranitelnější. Ve svém výzkumu došla Barnardová (2011) k závěru, že rozdělení rolí v rodině např. na „hodného“ a „zlobivého“ má tendenci přetrvávat i v době trvání drogového problému, což zkušenost některých participantů z mého vzorku potvrzují. Drogová závislost pocity nespravedlnosti a žárlivosti zesílila. Odpovídá to poznatku autorek Kowal a Kramer (1997), totiž že důležitý je smysl, který děti odlišnému chování rodičů vůči nim a jejich sourozenci připisují. Jen těžko mohou děti (dopívající) považovat za spravedlivé preferování sourozence, který svým chováním (spojeným s jeho závislostí) přináší do rodiny tolik problémů a trápení.

Jako nespravedlivý byl pocíťován rovněž fakt, že mnozí rodiče kvůli přepjaté pozornosti, kterou věnují dětem se závislostí, opomíjejí potřeby a pocity ostatních dětí, a to do takové míry, že jim ve dvou případech unikly jejich velmi závažné psychické potíže. I tato skutečnost bývá ve výzkumech hojně zachycována (Barnardová, 2011; Tsamparli & Frrokaj, 2016). Pocity opomíjení a nezájmu jsou podobné jako u sourozenců dětí nemocných, např. po zachycení diagnózy onkologického onemocnění (Alderfer, 2009; Kárová et al., 2013). Opět svou roli hrála i skutečnost, že svou pozornost rodiče věnovali sourozencům, jejichž projevy se jevily jako krajně problematické. Dobře to shrnuje věta tety jedné z participantek, jež si sama prošla obdobou zkušeností, totiž vyrůstání vedle drogově závislé sestry: „... to mám jako začít fetovat, abyste si mě taky všímali?“

Dalším zachyceným tématem byla výměna role mladšího a staršího sourozence spojená s převzetím zodpovědnosti a nutností předčasně dospět. Toto téma se objevovalo takřka u všech participantů a opět odpovídá zjištění ostatních výzkumů (Choate, 2015; Howard et al., 2010). Tento fenomén je opět podobný tomu, který bývá hojně zaznamenáván u sourozenců dětí s postižením, či nemocí (McHale & Gamble, 1989). Zatímco zde ho ovšem alespoň část jedinců vnímá jako pro sebe přínosný (Hooper et al., 2011), participant mého výzkumu spíše hovořili o „ztraceném dětství“ a nutnosti „strašně rychle dospět“. Nicméně našly se i dvě participantky, které na nutnosti rychle dospět našly i pozitivní prvky.

Dalším ze společných témat byly pochybnosti a výčitky svědomí. Ty bývají zmiňovány především v souvislosti s rodiči závislých (Richert, Johnson & Svensson, 2017), letmo ho zmiňuje Choate (2015), podle nějž se někteří sourozenci stávají spojencem svého bratra/své sestry právě z pocitu viny. O jakou vinu se u nich ale jedná, dále nerozpracovává. Participant v mnou vedených rozhovorech hovoří spíše o pochybnostech a výčitkách svědomí, nikoliv přímo o pocitech viny. Ty vycházejí z otázky, jestli pro svou sestru/svého bratra udělali dost, zda mu nemohli jinak, více pomoci. Takové myšlenky navíc mají tendenci se vracet i přes vědomí, že více udělat nemohli, a držet je tak v jakési pasti. Za důležitý poznatek považuji zmínku ve zpětné vazbě, kterou mi poslal jeden z participantů – rozhovor a následná četba mé analýzy mu poskytly možnost poodstoupit a nahlédnout věc z jiné perspektivy, a tím i část svých pochybností opustit. Ukazuje, jak zásadní je sdílení a jakou moc rozhovor může mít.

Nejdiskutovanějším tématem v oblasti sourozeneckých vztahů a závislosti je vliv užíváním drog staršího sourozence na užívání mladšího sourozence. Pravděpodobně také proto, že právě toto téma je možné zachytit pomocí kvantitativního výzkumu. Souvislost mezi závislostí jednoho a druhého sourozence potvrdila řada výzkumů (Brook, Brook & Whiteman, 1999; Griffin, Botvin, Scheier & Nichols, 2002; Gfroerer, 1987; Kothari, Sorenson, Bank & Snyder, 2014; Needle et al., 1986; Windle, 2000). Většinou se jednalo o výzkumy korelační, otázka směru příčinného vztahu tak zůstává otevřena. Předpokladem je, že působí faktory genetické, faktor sociálního učení a podobnost sociokulturního prostředí (Brook, Brook & Whiteman, 1999). Problémem některých výzkumů je, že zkoumají již závislé mladší sourozence, u nichž pak hledají souvislosti s užíváním ostatních členů rodiny, nicméně i v prospektivním výzkumu (Fagan & Najman, 2003) byla souvislost nalezena. Naproti tomu u participantů z mého výzkumu se užívání návykových látek u mladších sourozenců s jednou výjimkou neobjevilo. Naopak participant hovořili o závislosti sourozence jako o odstrašujícím příkladu, případně zdůrazňovali odlišnost povah, kterou si vysvětlovali, že oni sami drogám nepropadli.

Tématem, které jsem v jiných výzkumech na podobné téma naopak nenašla, je privace možnosti být sám sebou, nemožnosti plně žít vlastními možnostmi. Vnímáme-li ve shodě s daseinsanalýzou psychickou nemoc jako nemožnost být svobodně sám sebou (Čálek, 2004; Pavlovský, 2015), ukazuje se nám, že drogová závislost není pouze onemocněním (zde nikoliv ve smyslu psychopatologickém) jednotlivce, ale i jeho blízkých.

K hlavním limitům práce ovšem patří nemožnost generalizovat zjištěné poznatky. Budiž řečeno, že si tohoto limitu, který ke kvalitativnímu výzkumu bezesporu patří, jsem vědoma. Cenu ne-generalice jsem ráda zaplatila, neboť se domnívám, že jediné hloubkové rozhovory mohly přinést autentická svědectví toho, jak žijí a co prožívají sourozenci drogově závislých bez přílišných zkratk a zjednodušení. Zároveň se domnívám, že fakt, že se mnohá ze zjištění shodují, či částečně shodují s výstupy dalších výzkumů, napovídá, že lze hovořit o prunicích této zkušenosti, což může být důležité např. při vytváření koncepce odborných služeb pro danou cílovou skupinu.

Možná výtku by se mohla týkat velikosti výzkumného vzorku. Počet devíti participantů nicméně odpovídá nárokům zvolené metody IPA. Pietkiewicz & Smith zmiňují doporučení v rámci doktorských programů v psychologii ve Velké Británii, které udávají šest až osm participantů. Sami poznamenávají, že výzkumy prováděné pomocí IPA pracují jen málokdy se vzorky většími než patnáct. Důvod, který uvádějí, je následující:

„The main concern in IPA is give full appreciation to each participant’s account (case). For this reason, samples in IPA studies are usually small, which enables a detailed and very time consuming case-by-case analysis.“³⁵ (2014, s. 9)

Dalším limitem je již zmiňovaná absence dalšího pohledu, totiž pohledu druhého sourozence (uživatele). Věřím, že své důvody pro ni jsem dostatečně zdůvodnila. Jsem toho názoru, že výše uvedený postup je možný a pravděpodobně přínosný. Pokud by tímto směrem postupovalo další výzkumné šetření, doporučovala bych ovšem, aby s každým ze sourozenců vedl rozhovor jiný badatel.

Smysl práce vidím právě v poukázání na fakt, že kromě samotných závislých, na které je naše pozornost upřena především, jsou závislostí zasaženi i rodinní příslušníci uživatelů drog, zde konkrétně sourozenci. Nechat zaznít jejich příběhy mi přišlo smysluplné samo o sobě. Věřím, že četba textu by mohla být přínosná pro lidi s podobnou zkušeností, tedy pro sourozence uživatelů drog, ale i jejich rodiče. Společná i individuální témata mohou být využita

³⁵ Hlavním zájmem IPA je plně ocenit výpověď (případ) každého účastníka. Z tohoto důvodu jsou vzorky ve studiích IPA obvykle malé, což umožňuje podrobnou a časově velmi náročnou analýzu jednotlivých případů. (překlad autorky)

pro lepší porozumění potřebné pro vytvoření speciálních služeb pro danou cílovou skupinu, které je v České republice v tomto ohledu stále zanedbávána. V neposlední řadě bych si přála, aby tento výzkum posloužil jako inspirace pro další bádání.

Závěr

Cílem této dizertační práce bylo porozumění zkušenosti mladšího sourozence s drogovou závislostí jejich sestry/bratra.

Teoretickou část práce tvoří dvě kapitoly. První zpracovává téma sourozenectví. Krátce zmiňuje teoretické přístupy k tématu, následně se zabývá sourozeneckým vztahem v průběhu života. Zvláštní subkapitola je věnována sourozencům dětí s postižením a vážným onemocněním. Předpokládala jsem, že mezi nimi a sourozenci drogově závislých je možné nacházet jisté podobnosti, což výzkumné šetření skutečně potvrdilo. Druhá kapitola přináší téma drogové závislosti v rodině, zmiňuje rodinné rizikové a protektivní faktory užívání drog. Poměrně velký prostor věnuje změnám probíhajícím v rodinách v důsledku užívání návykových látek dítětem a prožívání jejich členů. Zmiňuje možnosti práce s rodinou drogově závislých. Zvlášť se pak zaměřuje na sourozence a shrnuje zjištění provedených kvalitativních výzkumů. Tuto část považuji za důležitou, neboť toto téma nebylo zatím v českém prostředí systematicky zpracováno.

Ve výzkumném šetření jsem se zaměřila na žitou zkušenost sourozenců drogově závislých, kterou jsem zkoumala prostřednictvím hloubkových rozhovorů následně zpracovaných pomocí Interpretativní fenomenologické analýzy. Participanty výzkumu bylo pět žen a čtyři muži – sourozenci osob s drogovou závislostí (většina z nich je aktuálně abstinující). Otázky v rozhovoru se týkaly vývoje sourozeneckého vztahu před, během a po drogové závislosti, kritických momentů ve vztahu i jeho světlých okamžiků, významu vztahu pro průběh vlastního vývoje a vztahu k návykovým látkám. Část otázek směřovala také k porozumění rodinného kontextu situace, vztahu s rodiči a jejich přístupu k užívání drog jejich dítěte. Výsledkem jsou analýzy jednotlivých rozhovorů, které nabízí vhled do problematiky a samostatná témata hodna pozornosti. Následuje analýza společných témat hledající průniky a podobnosti, zmiňující ovšem i jejich specifika u jednotlivých případů. Společných témat bylo identifikováno osm, a to: Láska, 2. Ambivalence, 3. Strach, 4. Převzatá zodpovědnost – nutnost předčasně dospět, 5. Smutek, soucit a bezmoc, 6. Pochybnosti, zda jsem udělal dost, výčitky svědomí, 7. Nedostatek pozornosti od rodičů a 8. Privace možnosti být sám sebou.

Domnívám se, že dizertační práce naplnila svůj cíl, totiž prozkoumat a popsat zkušenost mladšího sourozence, jehož starší bratr/sestra pravidelně užívá či užíval/a návykové látky. Věřím, že může být přínosem nejen pro odbornou debatu, ale rovněž pro osoby s podobnou zkušeností a jejich blízké. Přála bych si, aby jim přinesla ubezpečení v tom, že v podobné

situaci a s podobnými pocity nejsou sami, aby jim byla zdrojem povzbuzení a podpory. Především bych si ale přála, aby sourozenci drogově závislých přestali být „těmi druhými“ – v rodinách, v odborné diskusi i na poli psychosociálních a psychoterapeutických služeb.

Seznam použitých informačních zdrojů

- Abdollahi, Z., Taghizadeh, F., Hamzehgardeshi, Z., & Bahramzad, O. (2014). Relationship between Addiction Relapse and Self-Efficacy Rates in Injection Drug Users Referred to Maintenance Therapy Center of Sari, 1391. *Global Journal of Health Science*, 6(3).doi:10.5539/gjhs.v6n3p138
- Adler, A. (1994). Psychologie dětí. Děti s výchovnými problémy. Praha: Práh
- Adler, A. (1999). Porozumění životu. Úvod do individuální psychologie. Praha: Aurora
- Alderfer, M. A., Long, K. A., Lown, E. A., Marsland, A. L., Ostrowski, N. L., Hock, J. M., & Ewing, L. J. (2009). Psychosocial adjustment of siblings of children with cancer: a systematic review. *Psycho-Oncology*, 19(8), 789–805.doi:10.1002/pon.1638
- Alkohol posiluje pudy a potlačuje city. Usnadňuje nevěru a urychluje partnerské krize. (2021). Dostupné z <https://magazin.aktualne.cz/sucej-unor-2021/r~869a37b007ad11eb9d470cc47ab5f122/>
- Barnardová, M. (2007). Drogová závislost a rodina. Praha: Triton
- Barret, W., Brody, J. L., & Hops, H. (2017). Functional Family Therapy for Adolescent Substance Use Disorders. In Weisz, J. R., Kazdin, A. E. *Psychotherapies for Children and Adolescents*. (s. 342 – 356). The Guilford Press.
- Bedford V. H., Volling, B. L. (2014). A Dynamic Ecological Systems Perspective on Emotion Regulation Development within the Sibling Realationship Context V., In Lang, F. R. & Fingerman, K. L. (ed.). *Growing Together. Personal Relationships across the Lifespan*. (s. 76 – 103). Cambridge University Press.
- Bedford, V. H. (1995). Sibling relationships in middle and old age. In Blieszner, R. & Bedford, V. H. (Eds.), *Handbook of aging and the family* (201–222). Greenwood Press/Greenwood Publishing Group.
- Bernstein, B. B. (1974). *SOCIAL CLASS, LANGUAGE AND SOCIALISATION*. *Linguistics and Adjacent Arts and Sciences*, 1545–1562.doi:10.1515/9783110811278-003
- Bevan, J. L., & Stetzenbach, K. A. (2007). *Jealousy Expression and Communication Satisfaction in Adult Sibling Relationships*. *Communication Research Reports*, 24(1), 71–77.doi:10.1080/08824090601128224
- Bonaparte, M. (1953). Female sexuality. London: Imago Publishing
- Brody, G. H. (1998). Sibling relationship quality: Its causes and consequences. *Annual Review of Psychology*, 49, 1–24.
- Brody, G. H., Stoneman, Z., & McCoy, J. K. (1992). Parental Differential Treatment of Siblings and Sibling Differences in Negative Emotionality. *Journal of Marriage and the Family*, 54(3), 643.doi:10.2307/353250
- Brody, G. H., Stoneman, Z., Davis, C. H., & Crapps, J. M. (1991). Observations of the role relations and behavior between older children with mental retardation and their younger siblings. *American Journal on Mental Retardation*, 95(5), 527–536.
- Brody, G. H., Stoneman, Z., Davis, C. H., & Crapps, J. M. (1991). Observations of the role relations and behavior between older children with mental retardation and their younger siblings. *American Journal on Mental Retardation*, 95(5), 527–536.
- Brook, J. S., Brook, D. W., & Whiteman, M. (1999). Older sibling correlates of younger sibling drug use in context of parent-child relations. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 125, 451 – 468

- Buhrmester, D. (1992). The developmental courses of sibling and peer relationships. In Boer, F., & Dunn, J. (Eds.), *Children's sibling relationships: Developmental and clinical issues*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Bush, J. E., & Ehrenberg, M. F. (2003). Young Persons' Perspectives on the Influence of Family Transitions on Sibling Relationships. *Journal of Divorce & Remarriage*, 39(3-4), 1–35. doi:10.1300/j087v39n03_01
- Caan, W. (2012). Defining addiction, with more humanity? *Contemporary Social Science*, 7(2), 159–165. doi:10.1080/21582041.2012.683577
- Carvajal, S. C., Clair, S. D., Nash, S. G., & Evans, R. I. (1998). Relating Optimism, Hope, and Self-Esteem to Social Influences in Detering Substance Use in Adolescents. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 17(4), 443–465. doi:10.1521/jsep.1998.17.4.443
- Coles, P. (2003). *The Importance of Sibling Relationships in Psychoanalysis*. London: Karnac
- Colonna, A. B., Newman, L. M. (1983) The psychoanalytic Literature on Siblings. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 38(1), 285–309
- Conners, N. A., Bradley, R. H., Whiteside Mansell, L., Liu, J. Y., Roberts, T. J., Burgdorf, K., & Herrell, J. M. (2004). Children of Mothers with Serious Substance Abuse Problems: An Accumulation of Risks. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 30(1), 85–100. doi:10.1081/ada-120029867
- Čablová, L., & Mioviský, M. (2013). Rizikové a protektivní faktory v rodině, které predikují užívání alkoholu u dětí a dospívajících. *Československá Psychologie: Časopis Pro Psychologickou Teorii a Praxi*, 57(3), 255–270.
- Čálek, O. (2004). *Skupinová daseinsanalýza*. Praha: Triton
- Čermák, I., & Štěpaníková, I. (1998) Kontrola validity dat v kvalitativním psychologickém výzkumu. *Československá psychologie: Časopis pro psychologickou teorii a praxi*, č. 1, s. 50–62. Praha: Academia
- Dalal, F. (1998). *Taking the Group Seriously. Towards a Post-Foulkesian Group Analytic Theory*. London: Jessica Kingsley publishers
- Dalal, F. (2001). The Social Unconscious: A Post-Foulkesian Perspective. *Group Analysis*, 34(4), 539–555. doi:10.1177/0533316401344011
- Dreikurs-Ferguson, E. (1993). *Adlerovská teorie: úvod do individuální psychologie*. Tišnov: Sursum
- Dube, S. R., Felitti, V. J., Dong, M., Chapman, D. P., Giles, W. H., & Anda, R. F. (2003). Childhood Abuse, Neglect, and Household Dysfunction and the Risk of Illicit Drug Use: The Adverse Childhood Experiences Study. *Pediatrics*, 111(3), 564–572. doi:10.1542/peds.111.3.564
- Dunn, J. (1983). Sibling relationships in early childhood. *Child Development*, 54, 787–811.
- Dunn, J. (1988). Connections between relationships: Implications of research on mothers and siblings. In R. A. Hinde & J. Stevenson-Hinde (Eds.), *Relations between relationships* (pp. 168–180). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Dunn, J. (1996). Children's Family Relationships Between Two and Five: Developmental Changes and Individual Differences. *Social Development*, 5(3), 230–250. doi:10.1111/j.1467-9507.1996.tb00083.x
- Dunn, J. (2007). Siblings and Socialization. In Grusec, J. E. & Hastings, P. D., *Handbook of Socialization. Theory and Research*. (s. 309 - 328). Guilford Press

- Dunn, J. (2014). Sibling relationships across the life-span. In Hindle D., & Sherwin-White, S. *Sibling Matters: A Psychoanalytic, Developmental, and Systemic Approach* (69 – 82). Taylor & Francis Group
- Dunn, J., Kendrick, C., & MacNamee, R. (1981). The Reaction of First-Born Children to the Birth of a Sibling: Mothers' Reports. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 22(1), 1–18. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1981.tb00527.x>
- Dykes, G., & Casker, R. (2021). Adolescents and substance abuse: the effects of substance abuse on parents and siblings. *International Journal of Adolescence and Youth*, 26(1), 224–237. doi:10.1080/02673843.2021.1908376
- Epstein, N. B., Ryan, C. E., Bishop, D. S., Miller, I. W., & Keitner, G. I. (2003). The McMaster model: A view of healthy family functioning. In F. Walsh (Ed.), *Normal family processes: Growing diversity and complexity* (pp. 581–607). The Guilford Press.
- Ernst, C., Angst, J. (1983). Birth Order. Its Influence on Personality. Berlin: Springer-Verlag
- Fagan, A. A., & Najman, J. M. (2003). Sibling influences on adolescent delinquent behaviour: An Australian longitudinal study. *Journal of Adolescence*, 26, 546–558
- Feinberg, M., & Hetherington, E. M. (2001). Differential parenting as a within-family variable. *Journal of Family Psychology*, 15(1), 22–37. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.15.1.22>
- Fenton, M. C., Aivadyan, C., Hasin, D. (2013). In Miller, P. M. (2013). *Addiction – Comprehensive Addictive Dehavior and Disorders*. (s. 3 – 38). Academic Press
- Freud, S. (1998). Já a ono. In *Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920–1924*. s. 189–231.
- Freud, S. (1991). Přednášky k úvodu do psychoanalýzy. In *Vybrané spisy I*, Praha: Naše vojsko
- Freud, S. (1994). Výklad snů. Pelhřimov: Nová tiskárna
- Freud, A. & Burlingham, D. (1971). Heimatlose Kinder. S. Fischer Verlag: Frankfurt am Main
- Frouzová, M. (2003). Skupiny s blízkými závislého. In Kalina, K. a kol., *Drogy a drogové závislosti 2* (s. 45 – 53). Úřad vlády České republiky
- Furman, W., & Buhrmester, D. (1985). Children's Perceptions of the Qualities of Sibling Relationships. *Child Development*, 56(2), 448 – 461. <https://doi.org/1129733>
- Furman, W., & Lanthier, R. P. (1996). Personality and sibling relationships. In G. H. Brody (Ed.), *Sibling relationships: Their causes and consequences* (s. 127–146). Ablex Publishing.
- Gfroerer, J. (1987). Correlation between Drug Use by Teenagers and Drug Use by Older Family Members. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 13(1-2), 95–108. doi:10.3109/00952998709001502
- Godley, M. D., Kahn, J. H., Dennis, M. L., Godley, S. H., & Funk, R. R. (2005). The Stability and Impact of Environmental Factors on Substance Use and Problems After Adolescent Outpatient Treatment for Cannabis Abuse or Dependence. *Psychology of Addictive Behaviors*, 19(1), 62–70. doi:10.1037/0893-164x.19.1.62
- Goldblatt, H., Karnieli-Miller, O., & Neumann, M. (2011). Sharing qualitative research findings with participants: Study experiences of methodological and ethical dilemmas. *Patient Education and Counseling*, 82(3), 389–395. doi:10.1016/j.pec.2010.12.016
- Goodman, G., Hans, S. L., & Cox, S. M. (1999). Attachment Behavior and its Antecedents in Offspring Born to Methadone-maintained women. *Journal of Clinical Child Psychology*, 28(1), 58–69. doi:10.1207/s15374424jccp2801_5

- Griffin, K. W., Botvin, G. J., Scheier, L. M., & Nichols, T. R. (2002). Factors Associated with Regular Marijuana Use among High School Students: A Long-term Follow-up Study. *Substance Use & Misuse*, 37(2), 225–238. doi:10.1081/ja-120001979)
- Griffiths, M. (1999). Gambling Technologies: Prospects for Problem Gambling. In *Journal of Gambling Studies*. 15(3), 265–283
- Griffiths, M. (2005). A “components” model of addiction within a biopsychosocial framework. *Journal of Substance Use*, 10(4), 191–197. doi:10.1080/14659890500114359
- Hajný, M. (2001). O rodičích, dětech a drogách. Praha: Grada
- Hajný, M. (2003). Rodinné faktory vzniku a rozvoje závislosti. In K. Kalina a kol., *Drogy a drogové závislosti 1 (s. 140 – 145)*. Úřad vlády České republiky
- Hart, S. L. (2018). Jealousy and attachment: Adaptations to threat posed by the birth of a sibling. *Evolutionary Behavioral Sciences*, 12(4), 263–275. <http://dx.doi.org/10.1037/ebs0000102>
- Hetherington, E. M. (1994). Siblings, family relationships, and child development: Introduction. *Journal of Family Psychology*, 8(3), 251–253. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.8.3.251>
- Hindle, D., & Sherwin-White, S. (2014). Adolescence: issues for brothers and sisters. In Hindle D., & Sherwin-White, S. *Sibling Matters: A Psychoanalytic, Developmental, and Systemic Approach (151 – 169)*. London: Karnac Books
- Hodapp, R. M., Urbano, R. C., & Burke, M. M. (2010). Adult Female and Male Siblings of Persons With Disabilities: Findings From a National Survey. *Intellectual and Developmental Disabilities*, 48(1), 52–62. doi:10.1352/1934-9556-48.1.52
- Hooper, L., Doehler, K., Wallace, S., & Hannah, N. (2011). The Parentification Inventory: Development, Validation, and Cross-Validation. *The American Journal of Family Therapy*, 39(3), 226–241. doi:10.1080/01926187.2010.531652
- Hornor, G. (2010). Child Sexual Abuse: Consequences and Implications. *Journal of Pediatric Health Care*, 24(6), 358–364. doi:10.1016/j.pedhc.2009.07.003
- Howard, K. N., Heston, J., Key, C. M., McCrory, E., Serna-McDonald, C., Smith, K. R., & Hendrick, S. S. (2010). Addiction, the Sibling, and the Self. *Journal of Loss and Trauma*, 15(5), 465–479. doi:10.1080/15325024.2010.508
- <https://magazin.aktualne.cz/sucej-unor-2021/r~869a37b007ad11eb9d470cc47ab5f122/>
- Husová, L. (2013). Psychosociální situace sourozenců postižených dětí. [Diplomová práce, FF UK]. <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/52027>
- Choate, P. (2015). Adolescent Alcoholism and Drug Addiction: The Experience of Parents. *Behavioral Sciences*, 5(4), 461–476. doi:10.3390/bs5040461
- Jackson, D., Usher, K., & O'Brien, L. (2007). Fractured families: Parental perspectives of the effects of adolescent drug abuse on family life. *Contemporary Nurse*, 23(2), 321–330. doi:10.5172/conu.2006.23.2.321
- Jílek, J. (2008). Ze závislosti do nezávislosti (spoluzávislí a nešťastní). Nakladatelství Roční období
- Kalina, K. (2003). Rodinná terapie a práce s rodinou. In Kalina, K. a kol., *Drogy a drogové závislosti 2 (s. 45 – 53)*. Úřad vlády České republiky
- Kalina, K. (2008). Terapeutická komunita. Praha: Grada
- Kalina, K. (2015). Klinická adiktologie. Praha: Grada
- Kaminsky, L., & Dewey, D. (2002). Psychosocial adjustment in siblings of children with autism. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 43(2), 225–232. doi:10.1111/1469-7610.00015

- Kárová, Š., Blatný, M., Jelínek, M., Kepák, T. & Tóthová, K. (2013). Sourozenci onkologicky nemocných dětí: subjektivně vnímané změny v životě a kvalita jejich života 6 měsíců po stanovení diagnózy nemocnému sourozenci. *Československá psychologie* 57(3), 218 – 229
- Kaufman, E. (1981). Family Structures of Narcotic Addicts. *International Journal of the Addictions*, 16(2), 273–282. doi:10.3109/10826088109038828
- Kerwin, M. E. (2005). Collaboration between Child Welfare and Substance-Abuse Fields: Combined Treatment Programs for Mothers. *Journal of Pediatric Psychology*, 30(7), 581–597. doi:10.1093/jpepsy/jsi045
- Keulsová, Y. (1990). Matka Davida S., narozeného 3. července 1959, Praha: Panorama
- Kilpatrick, D. G., Acierno, R., Saunders, B., Resnick, H. S., Best, C. L., & Schnurr, P. P. (2000). Risk factors for adolescent substance abuse and dependence: Data from a national sample. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 68(1), 19–30. doi:10.1037/0022-006x.68.1.19
- Kitzmann, K. M., Cohen, R., & Lockwood, R. L. (2002). Are Only Children Missing Out? Comparison of the Peer-Related Social Competence of Only Children and Siblings. *Journal of Social and Personal Relationships*, 19(3), 299–316. doi:10.1177/0265407502193001
- Klein, M. (1960). The Psychoanalysis of Children. New York: Grove Press
- Kopak, A. M., Chen, A. C.-C., Haas, S. A., & Gillmore, M. R. (2012). The importance of family factors to protect against substance use related problems among Mexican heritage and White youth. *Drug and Alcohol Dependence*, 124(1-2), 34–41. doi:10.1016/j.drugalcdep.2011.1
- Kothari, B. H., Sorenson, P., Bank, L., & Snyder, J. (2014). Alcohol and Substance Use in Adolescence and Young Adulthood: The Role of Siblings. *Journal of Family Social Work*, 17(4), 324–343. doi:10.1080/10522158.2014.924457
- Koutná Kostínková, J., & Čermák, I. (2013). Interpretativní fenomenologická analýza. In T. Řiháček, I. Čermák, & R. Hytych. (Eds.), *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy* (s. 9-43). Brno: Masarykova univerzita.
- Kowal, A.; Kramer, L. (1997). Children's Understanding of parental Differential Treatment. *Child Development*. 68(1). 113 – 126. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1997.tb01929.x>
- Kudrle, S. (2003). Úvod do bio-psycho-socio-spirituálního modelu závislosti. In K. Kalina a kol., *Drogy a drogové závislosti 1* (s. 140 – 145). Úřad vlády České republiky
- Kunz, J. (2001). Parental Divorce and Children's Interpersonal Relationships. *Journal of Divorce & Remarriage*. 34(3-4), 19-47, DOI: [10.1300/J087v34n03_03](https://doi.org/10.1300/J087v34n03_03)
- Lewis, T. L., Kotch, J., Wiley, T. R., Litrownik, A. J., English, D. J., Thompson, R., & Dubowitz, H. (2011). Internalizing problems: A potential pathway from childhood maltreatment to adolescent smoking. *Journal of Adolescent Health*, 48(3), 247–252.
- Liddle, H. A., & Dakof, G. A. (1995). Efficacy of Family Therapy for Drug Abuse: Promising but not Definitive. *Journal of Marital and Family Therapy*, 21(4), 511–543. doi:10.1111/j.1752-0606.1995.tb00177.x
- Lobato, J. D., Miller, C. T., Barbour, L., Hall, L. J., & Pezzullo, J. (1991). Preschool siblings of handicapped children: Interactions with mothers, brothers, and sisters. *Research in Developmental disabilities* 12(4), 387 – 399. [https://doi.org/10.1016/0891-4222\(91\)90034-P](https://doi.org/10.1016/0891-4222(91)90034-P)
- Low, S., Shortt, J. W., & Snyder, J. (2012). Sibling influences on adolescent substance use: The role of modeling, collusion, and conflict. *Development and Psychopathology*, 24(01), 287–300. doi:10.1017/s0954579411000836

- Low, S., Shortt, J. W., & Snyder, J. (2012). Sibling influences on adolescent substance use: The role of modeling, collusion, and conflict. *Development and Psychopathology*, 24(01), 287–300. doi:10.1017/s0954579411000836
- M. Pit-Ten Cate, G. M. P. (Ineke) L, I. (2000). Experiences of siblings of children with physical disabilities: an empirical investigation. *Disability and Rehabilitation*, 22(9), 399–408.
- Marlatt, G. A., Witkiewitz, K. (2005). Relapse Prevention and Drug Problems. In Marlatt, G. A., Donovan, D. M. *Relapse Prevention*. (s. 1 – 45). New York, London: The Guilford Press
- Matějček, Z. (1992). Dítě a rodina. Praha: Státní pedagogické nakladatelství
- Matějček, Z. (2017). Rodiče a děti. Praha: Nakladatelství Vyšehrad
- Matoušek, O. (2017). Zanedbávání jako zdroj a kontext traumatu. In Matoušek, O. (ed.), *Dítě traumatizované v blízkých vztazích* (s. 53 – 57). Praha: Portál
- Matthews, S. H. (2002). Sisters and Brothers/Daughters and Sons: Meeting the Needs of Old Parents. Bloomington: Unlimited
- McCann, T. V., & Lubman, D. I. (2017). Adaptive coping strategies of affected family members of a relative with substance misuse: A qualitative study. *Journal of Advanced Nursing*, 74(1), 100–109. doi:10.1111/jan.13405
- McCann, T. V., & Lubman, D. I. (2017). Adaptive coping strategies of affected family members of a relative with substance misuse: A qualitative study. *Journal of Advanced Nursing*, 74(1), 100–109. doi:10.1111/jan.13405
- McCann, T.V., Lubman, D.I., Boardman, G. & Flood, M. (2017) Affected family members' experience of, and coping with, aggression and violence within the context of problematic substance use: a qualitative study. *BMC Psychiatry* 17, 209 (2017). <https://doi.org/10.1186/s12888-017-1374-3>
- McCann, T.V., Lubman, D.I., Boardman, G., & Flood, M. (2017). Affected family members' experience of, and coping with, aggression and violence within the context of problematic substance use: a qualitative study. *BMC Psychiatry* 17(209). <https://doi.org/10.1186/s12888-017-1374-3>
- McHale, S. M., & Gamble, W. C. (1989). Sibling relationships of children with disabled and nondisabled brothers and sisters. *Developmental Psychology*, 25(3), 421–429. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.25.3.421>
- McHale, S. M., Updegraff, K. A., & Whiteman, S. D. (2012). Sibling Relationship and Influences in Childhood and Adolescence. *Journal of Marriage and Family* 74(5). 913 – 930. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2012.01011.x>
- McHale, S. M., Sloan, J. & Simeonsson, R.J. (1986). Sibling relationships or children with autistic, mentally retarded, and nonhandicapped brothers and sisters. *Journal of Autism and Developmentla Disorders* 16, 399–413. <https://doi.org/10.1007/BF01531707>
- Minnett, A. M., Vandell, D. L., & Santrock, J. W. (1983). The effects of sibling status on sibling interaction: Influence of birth order, age spacing, sex of child, and sex of sibling. *Child Development* 54(4), 1064-1072.
- Minuchin, S. (2013). Rodina a rodinná terapie. Praha: Portál
- Mirkovic-Hajdukov, M., Efendic Spahic, T., Softic, R., Becirovic, E. & Šimic, J. (2017). Family Atmosphere and Relationships as Predictors of Heroin Addiction. *Psychiatria Danubina*, 29(2), 129-133
- Needle, R., McCubbin, H., Wilson, M., Reineck, R., Lazar, a., & Mederer, H. (1986). Interpersonal influences in adolescent drug use: The role of older siblings, parents, and peers. *International Journal of Addictions*, 21, 739 – 766

- Nešpor, K. (2007). Problémy působené alkoholem, návykovými látkami a hazardní hrou v dětství a dospívání. In Říčan, P., Krejčířová, D. *Dětská klinická psychologie*. Praha: Grada
- Nešpor, K., Csémy, L. (1997). Alkohol, drogy a vaše děti. BESIP
- Nešpor, K., Matanelli, O. (2011). Životní styl a návykové nemoci. *Praktický lékař*, 91(5), p293-294
- Noller, P., Conway, S., & Blakeley-Smith, A. (2008). Sibling relationships in adolescent and young adult twin and nontwin siblings: Managing competition and comparison. In J. P. Forgas & J. Fitness (Eds.), *Social relationships: Cognitive, affective, and motivational processes* (235 – 252). New York: Psychology Press
- Orford, J., Velleman, R., Copello, A., Templeton, L., & Ibanga, A. (2010). The experiences of affected family members: A summary of two decades of qualitative research. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 17(sup1), 44–62. doi:10.3109/09687637.2010.514192
- Orosová, O. Gajdosová, B., Madarasová-Gecková, A. & Van Dijk, J. P. (2007). Rizikové faktory užívání drog dospívajícími. *Československá psychologie* 51(1). 32 - 47
- Patterson, J. M. (2020). Understanding family resilience. *Journal of clinical psychology*, 58 (3), 233 – 246, doi:10.1002/jclp.10019
- Pavlovský, P. (2015). Duševní nemoc a privace domova. *Paideia: Philosophical E-journal of Charles University* 1(12)
- Pérez-Granados, D. R., & Callanan, M. A. (1997). Conversations with mothers and siblings: Young childrens' semantic and conceptual development. *Developmental Psychology*, 33(1), 120–134. doi:10.1037/0012-1649.33.1.120
- Pešek, R., Vondrášková, A., Veselý, O. (2008). Drogová závislost, aneb rychlý běh po krátké trati. Poradenská příručka pro děti, dospívající a jejich rodiče. Písek: ARKÁDA – sociálně psychologické centrum
- Pettersen, H., Landheim, A., Skeie, I., Biong, S., Brodahl, M., Benson, V., & Davidson, L. (2018). Why Do Those With Long-Term Substance Use Disorders Stop Abusing Substances? A Qualitative Study. *Substance Abuse: Research and Treatment*, 12, 117822181775267. doi:10.1177/1178221817752678
- Pietkiewicz, I., & Smith, J. A. (2014). A practical guide to using interpretative phenomenological analysis in qualitative research psychology. *Psychological journal*, 20(1), 7-14.
- Podmajerský, P., Prillinger, J. (2001). Ozdravenie rodiny a jednotlivcov pri drogových závislostiach. *Alkoholizmus a drogové závislosti (Protialkoholický obzor)*, 36(3), s. 183 – 189
- Pretorius, I. M. (2014). „From egocentricity to companionship“: Anna Freud's understanding of sibling relationships. In Hindle, D. & Sherwin-White, S. *Sibling Matters. A Psychoanalytic, Developmental, and Systematic Approach*. 49 - 67. London: Karnac Books
- Rawson, R. A., Obert, J. L., McCann, M. J., & Marinelli-Casey, P. (1993). Relapse prevention models for substance abuse treatment. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 30(2), 284–298. doi:10.1037/0033-3204.30.2.284
- Reinert, D. F., & Edwards, C. E. (2009). Childhood physical and verbal mistreatment, psychological symptoms, and substance use: sex differences and the moderating role of attachment. *Journal of Family Violence*, 24(8), 589-596.
- Reith, G. (1999). In Search of Lost Time. *Time & Society*, 8(1), 99–117. doi:10.1177/0961463x99008001005

- Richert, T., Johnson, B., & Svensson, B. (2017). Being a Parent to an Adult Child With Drug Problems: Negative Impacts on Life Situation, Health, and Emotions. *Journal of Family Issues*, 39(8), 2311–2335. doi:10.1177/0192513x17748695
- Rose, H. D., & Cohen, K. (2010). The experiences of young carers: a meta-synthesis of qualitative findings. *Journal of Youth Studies*, 13(4), 473–487. doi:10.1080/13676261003801739
- Rowe, C. L. (2012). Family Therapy for Drug Abuse: Review and Updates 2003-2010. *Journal of Marital and Family Therapy*, 38(1), 59–81. doi:10.1111/j.1752-0606.2011.00280.x
- Rowe, C. L., & Liddle, H. A. (2003). Substance Abuse. *Journal of Marital and Family Therapy*, 29(1), 97–120. doi:10.1111/j.1752-0606.2003.tb00386.x
- Rowe, D. C., & Gulley, B. L. (1992). Sibling Effects on Substance Use and Dlinquency. *Criminology*, 30(2), 217–234. doi:10.1111/j.1745-9125.1992.tb01103.x
- Rudzinski, K., McDonough, P., Gartner, R. *et al.* (2017). Is there room for resilience? A scoping review and critique of substance use literature and its utilization of the concept of resilience. *Subst Abuse Treat Prev Policy* 12, 41 <https://doi.org/10.1186/s13011-017-0125-2>
- Rusby, J. C., Light, J. M., Crowley, R., & Westling, E. (2018). Influence of parent–youth relationship, parental monitoring, and parent substance use on adolescent substance use onset. *Journal of Family Psychology*, 32(3), 310 – 320. <https://doi.org/10.1037/fam0000350>
- Růžicka, J. (2010). Ego-analýza. Kritická studie. Praha: Triton
- Růžicka, J. (2003). Péče o duši v perspektivách psychoterapie. Praha: Triton
- Růžicka, J. (1974). Transindividuální skupinová terapie a její vztah ke skupinovému mýtu. *Českomoravský referátový výběr*.
- Shanahan, L., McHale, S. M., Crouter, A. C., & Osgood, D. W. (2008). Linkages Between Parent's Differential treatment, Youth Depressive Symptoms, and Sibling Relationships. *Journal of Marriage and Family*. 70(2). 480 – 494. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2008.00495.x>
- Sharpe, S. A., & Rosenblatt, A. D. (1994). Oedipial Sibling Triangle. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 42(2), 491–523. doi:10.1177/0003065194042002
- Shek, D. T. L., Zhu, X., Dou, D., & Chai, W. (2019). Influence of Family Factors on Substance Use in Early Adolescents: A Longitudinal Study in Hong Kong. *Journal of Psychoactive Drugs*, 1–11. doi:10.1080/02791072.2019.170
- Sherwin-White, S. (2014). Freud on brothers and sisters: a neglected topic. In Hindle, D. & Sherwin-White, S. *Sibling Matters. A Psychoanalytic, Developmental, and Systematic Approach*. 11- 31. London: Karnac Books
- Schuler, M. E., Nair, P., Black, M. M., & Kettinger, L. (2000). Mother-Infant Interaction: Effects of a Home Intervention and Ongoing Maternal Drug Use. *Journal of Clinical Child Psychology*, 29(3), 424–431. doi:10.1207/s15374424jccp2903_1
- Sklewes, M. C., Gonzales, V. M. (2013). The Biopsychosocial Model of Addiction. In Miller, P. M. (2013). *Addiction – Comprehensive Addictive Behavior and Disorders*. (s. 61 – 69). Academic Press
- Slaninka, M. <https://www.m.,,k. psychosom.cz/psychosom/vydani-4-2017/649-slaninka-daseins-4-2017>
- Smith, J. A. (2004). Reflecting on the development of interpretative phenomenological analysis and its contribution to qualitative research in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 1, 39–54.

- Smith, J. A., & Shinebourne, P. (2012). Interpretativ phenomenological analysis. *APA Handbook of Research Methods in Psychology. Research Designs*, 5, 73-75.
- Smith, T. E. (1993). Growth in Academic Achievement and Teaching Younger Siblings. *Social Psychology Quarterly* 56(1). 77 – 8. <https://doi.org/2786647>
- Sobotková, I. (2012). Psychologie rodiny. Praha: Portál
- Sobotková, I. (2015). Rodinné fungování a rodinná resilience: výzkumy pro praxi. In Friedlová, M., Lečbych, M. eds. *Symposium rodinné resilience: Sborník příspěvků z konference* s. 11 – 30. Univerzita Palackého v Olomouci
- Sobotková, I. (2018). Rodinná resilience: klíč k lepšímu fungování rodin. Dostupné z: <http://www.soft-zs.cz/item/298-sobotkova-irena-rodinna-resilience-klic-k-lepsimu-fungovani-rodin>
- Stanton, S. D. (1980). Some Overlooked Aspects of the Family and Drug Abuse. In Ellis, B., E. (ed). *Drug abuse from the family perspective: Coping is a Family Affair* (s. 1–18). Washington: Department of Health and Human Services. Dostupné z: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED205849.pdf>
- Sýkorová, D. (2021). Sourozenectví ve stáří – vztahy „na okraji“? *Czech Sociological Review* [online]. 2021, 57(2), 193-218 doi:10.13060/csr.2021.013
- Šafránek, M. (2013). Evaluace výsledků léčby v terapeutických komunitách pro léčbu závislostí: výsledky po jednom roce od ukončení léčby. *Adiktologie*, 13(2), s. 106–128
- Širůček, J., Širůčková, M., Macek, M. (2007). Sociální opora rodičů a vrstevníků a její význam pro rozvoj problémového chování v adolescenci. *Československá Psychologie* 51(5). 476-488
- Šolcová, I. (2009). Vývoj resilience v dětství a dospělosti. Praha: Grada
- Štáfková, M. (2018). Závislost v rodině z pohledu vývojové psychologie – 8 věků člověka. In Maxová, V. (ed.). *Specifické skupiny & drogy – Sborník odborné konference*. Praha: SANANIM
- Štěpánová, M., Blatný, M. (2009). Život se sourozencem s mentálním postižením: Kritické momenty, zdroje zvládání a osobní růst. *Československá psychologie* 53(3), 241–260
- Těmínová Richterová, M. (2007). Filozofie léčby. In *Terapeutická komunita pro drogově závislé II. – Česká praxe*. Středočeský kraj, Hl.m. Praha, Magdaléna o.p.s.
- Templeton, L. J., Zohhadi, S. E., & Velleman, R. D. B. (2007). Working with family members in specialist drug and alcohol services: Findings from a feasibility study. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 14(2), 137–150. doi:10.1080/09687630600901123
- Thomas A., Chess S. (1977). Temperament and Development. New York: Brunner-Mazel
- Thompson, J. A., & Halberstadt, A. G. (2008) Children's Account of Sibling Jealousy and Their Implicit Theories about Relationships. *Social development* 17(3). 488–511. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00435.x>
- Thorová, K. (2015). Vývojová psychologie. Proměny lidské psychiky od početí po smrt. Praha: Grada
- Trapková, L., & Chvála, V. (2009). Rodinná psychoterapie psychosomatických poruch. Praha: Portál
- Trim, R. S., Leuthe, E., & Chassin, L. (2006). Sibling Influence on Alcohol Use in a Young Adult, High-Risk Sample. *Journal of Studies on Alcohol*, 67(3), 391–398. doi:10.15288/jsa.2006.67.391

- Tsamparli, A., Frrokaj, E. (2016). Quality of Sibling and Substance Misuse: A Comparative Study. *The European Journal of Counselling Psychology*, 4(1), 123-147, doi:10.5964/ejcop.v4i1.78
- Tseung, C. N., & Schott, G. (2004). The Quality of Sibling Relationship During Late Adolescence: Are there Links with other Significant Relationships? *Psychological Studies*, 49(1), 20–30.
- Updegraff, K. A., McHale, S. M., & Crouter, A. C. (2002). Adolescents' Sibling Relationship and Friendship Experiences: Developmental Patterns and Relationship Linkages. *Social Development*, 11(2), 182–204. doi:10.1111/1467-9507.00194
- Vágnerová, M. (1999). Sourozenci postiženého dítěte. *Speciální pedagogika: časopis pro teorii a praxi speciální pedagogiky* 9(1), 1 – 6
- Vágnerová, M. (2012). Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří. Praha: Karolinum
- Vágnerová, M. (2012). Vývojová psychologie – Dětství a dospívání. Praha: Karolinum
- Vaillant, G., E. (1995). The natural History of Alcoholism Revisited. Harvard University Press
- Volling, B. L., Belsky, J. (1992). The Contribution of Mother-Child and Father-Child Relationships to the Quality of Sibling Interaction: A Longitudinal Study. *Child Development*. 63(5), 1209-1222 doi:10.2307/1131528
- Volling, B. L., Kennedy, D. E., & Jackey, L. M. H. (2010). The Development of Sibling Jealousy. In Hart, S. L., Legerstee, M. (eds). *Handbook of Jealousy*, 387–417. doi:10.1002/9781444323542.ch17
- Waite, E. B., Shanahan, L., Calkins, S. D., Keane, S. P., & O'Brien, M. (2011). Life Events, Sibling Warmth, and Youths' Adjustment. *Journal Of Marriage*, 73(5). 902-912.
- Wallace, J. (1999). Teorie léčby založené na 12 krocích. In Rotgers, F. a kol. *Léčba drogových závislostí* (s. 17 – 32). Praha: Grada
- Walsh, F. (2015). A Family Resilience Framework: Principles and Applications. In Friedlová, M., Lečbych, M. eds. *Symposium rodinné resilience: Sborník příspěvků z konference* s. 11 – 30. Univerzita Palackého v Olomouci
- Walsh, F. (Ed.). (2012). The “new normal”: Diversity and complexity in 21st century families. In *Normal family processes: Growing diversity and complexity* (4th ed., pp. 4–27), New York: Guilford Press.
- Wilsnack, S. C., Vogeltanz, N. D., Klassen, A. D., & Harris, T. R. (1997). Childhood sexual abuse and women's substance abuse: national survey findings. *Journal of Studies on Alcohol*, 58(3), 264–271. doi:10.15288/jsa.1997.58.264
- Windle, M. (2000). Parental, sibling, and peer influences on adolescent substance use and alcohol problems. *Applied Developmental Science*, 4, 98 – 100
- Yoon, S., Kobulsky, J. M., Yoon, D., & Kim, W. (2017). Developmental pathways from child maltreatment to adolescent substance use: The roles of posttraumatic stress symptoms and mother-child relationships. *Children and Youth Services Review*, 82, 271–279. doi:10.1016/j.childyouth.2017.09.035
- Yoon, S., Pei, F., Wang, X., Yoon, D., Lee, G., Shockley McCarthy, K., & Schoppe-Sullivan, S. J. (2018). Vulnerability or resilience to early substance use among adolescents at risk: The roles of maltreatment and father involvement. *Child Abuse & Neglect*, 86, 206–216. doi:10.1016/j.chiabu.2018.09.020
- Zeng, X., & Tan, C. (2021). The Relationship between the Family Functioning of Individuals with Drug Addiction and Relapse Tendency: A Moderated Mediation Model. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(2), 625. doi:10.3390/ijerph18020625

Seznam příloh

Příloha 1 – Informovaný souhlas s výzkumným rozhovorem

Příloha 2 – Ukázka přepisu rozhovoru

Příloha 3 – Ukázka kódování

Příloha 4 – Tabulka k analýze společných témat

Příloha 1

Informovaný souhlas s výzkumným rozhovorem

Byl/a jste požádán/a o rozhovor v rámci sběru dat pro dizertační práci s názvem Sourozenský vztah a drogová závislost, kterou zpracovávám na PedF UK. S Vaším svolením bude tento rozhovor nahráván. Nahraný rozhovor bude přepsán a použit pro analýzu.

Ani zvuková ani textová forma rozhovoru nebude žádným způsobem jako celek zveřejněna a veškeré citace, které budou v rámci výstupů výzkumu použity, nebudou obsahovat Vaše jméno ani údaje, které by mohly vést k identifikaci Vaší osoby.

Vaše rozhodnutí je pro mě závazné. Prosím o Váš souhlas s provedením rozhovoru za výše uvedených podmínek. Vaše účast na rozhovoru je dobrovolná a můžete ji kdykoli v jeho průběhu přerušit.

Autorka výzkumu se zavazuje nakládat s daty poskytnutými v rámci rozhovoru diskrétně a eticky.

Svým podpisem stvrzujete, že souhlasíte s provedením rozhovoru a jeho nahráváním či písemným zaznamenáváním, že jste byl/a seznámen/a s účelem rozhovoru a souhlasíte s tím, že bude využit výše uvedeným způsobem.

Jestliže budete mít jakékoliv dotazy, týkající se dizertační práce, neváhejte se na mě obrátit.

Váš podpis.....

Datum konání rozhovoru:

Podpis autorky výzkumu

Kontakt: Mgr. Johana Růžicková, tel.: 777073242, email: johana_ruzickova@yahoo.com

Příloha 2

Ukázka přepisu rozhovoru

Tazatel (iniciály): JR

Datum rozhovoru: červen 2021

Stopáž rozhovoru: 01:56:53

Číslo participanta: 1

(00:01:27)

T: Tak Adélo, začneme trochu ze široka, abyste mě trochu uvedla do obrazu. Můžete mně nejprve říct něco o vaší rodině, teda o vaší původní rodině, abych měla představu, v jaké rodině jste vlastně se sestrou vyrostly? Kdo tam všechno tedy vlastně patří, do rodiny. Jak jste žili, jaký máte vztahy?

R: ... hmm, no když to vezmu úplně od nějakýho toho, jak jsme vlastně teda tvořený, tak mám normálně táta s mámou, tak máma má další dvě sestry, ona je teda ta prostřední, takže mám dvě tety. Nejstarší teta má dceru a nejmladší má taky dceru, takže jsme prostě samý holky. Pak teda mám babičku s dědou od moji mámy, takže s jejím tátou se nevidám moc, i když se občas vidíme, ale nemáme moc žádný vztah. A babička má teda přítele. A z tátovy strany on má jenom rodiče, protože on je jedináček. Tam pak jsou teda nějaký další rodinný vztahy, ale s tou rodinou se moc nevidám. Tady ten okruh s těma se vidáme tak nejčastej i se sestrou. A jsme vlastně od moji první třídy v pěstounský péči u moji babičky, takže teda od mámy. Bylo to teda vlastně z důvodu toho, že teda rodiče brali drogy oba dva.

T: A hm

R: Oni se teda, co jsem tak se ptala, protože jsem se o to trošku zajímala, nevím úplně všechno, ale oni se přes to i nějakým způsobem poznali. Že oba dva jsou teda z úplně jinejch poměrů. Že máma byla z takový tý rodiny, která je spíš na vesnici. Babička, jako základka, že takový to bylo, že měla hroznou volnost a byla na nějakým učňáku a takový věci, a tak se k tomu dostala zas takhle. A potom z tátovy strany tam to bylo tak, že babička i děda mají Karlovku a zas měli na tátu až moc velký nároky, a vlastně stejně se dostal na úplně stejný místo jak máma. Takže mně přišlo vždycky zajímavý, že oba byli z úplně jiných poměrů a stejně se nějak sešli.

T: A hm

(00:03:37)

R: A oni teda už brali drogy teda před tím, než jsme se narodily a potom máma otěhotněla a čekala Sofii, to je ta starší a potom to přestalo. To jsme byli myslím úplně spořádaná rodina, nebo teda mně to jako malýmu dítěti tak přišlo.

T: Adélo, vy jste se narodila za jak dlouhou dobu po ségře?

R: My jsme od sebe dva a půl roku.

T: Dva a půl roku

R: Bez pár dní no.

T: hm

R: A takže to všechno přestalo, táta normálně pracoval, máma taky, měli svoje kadeřnictví v našem domě, kterej postavila babička s dědou. Takže to bylo fakt krásný, a právě když jsem byla okolo té první třídy, tak se to zvrtilo, že nevím přesně teďka kvůli čemu, jestli tam byla nějaká nevěra nebo tak, ale prostě oba rodiče do toho spadli znova. První teda odešel táta a pak teda i máma a dohodli se s babičkou, že budu u ní. Mělo to bejt na rok, je to teďka 10 let mám pocit, né jedenáct, dvanáct, nějak tak.

(00:04:37)

T: Takže vám je dneska kolik?

R: Osmnáct mi je

T: Osmnáct... hm

R: Takže ségře bylo teďka dvacet jedna

T: Jo

R: No a (..) takže jsme vyrůstaly ... To bylo takový hektický, protože babička tím, že už má za sebou problémy s tím, že i nejmladší dcera teda měla problémy s drogama od patnácti do osmnácti let (..) A moje máma teda v tu chvíli je začala mít znova, takže babička s tím, že měla teďka problém s těma dcerama a musela do toho ještě živit moji mámu, tak měla hodně práce. Tak jsme se s ní moc neviděly a de facto jsme se s mojí sestrou vychovávané tak trochu samy. Teda spíš ona hodně přebírala takovej ten (..) jak to říct, no ona, my jsme spolu neměly úplně nejlepší vztah.

T: K tomu se určitě ještě dostanem...

R: No, ale jinak teda mám ty dvě tety... pauza

T: A jinak Adéla, v té době kdy vy jste žily u babičky, tak s rodičema jste nebyli v kontaktu? Nebo nějakým sporadickým?

R: No, táta vlastně v tu chvíli bydlel u druhý babičky, u jeho mámy, a s tím jsem se vídala občas. To jsme se prostě tak normálně vídali, když jsme si dali vědět. S mámou to bylo takový složitější, že ona neměla kde být, takže taky chtěla být vlastně u svoji mámy, takže u naší babičky, ale tam byly problémy s tím, že to úplně nešlo, protože jsme od té sociální pracovnice to neměly úplně dovolený. Že jsme se s ní sice mohly vídat, ale aby s náma žila nebylo úplně přípustný. Ale stejně se to nějak vymyslelo, že spíš bydlela u nás a chodila bydlet občas jínám a stejně se vrátila zpátky, protože prostě.. Babička je takovej typ člověka, kterej neumí moc být tvrděj, nemá moc tvrdou ruku a není moc žádná jiná autorita, tak se to na tom hodně odráželo. Že prostě je to její dcera, takže byla hodně doma. S mámou jsme se vídali víc určitě.

T: A v dnešní době je to tak, že vaše rodiče pořád užívají drogy nebo jsou čistý, nebo...?

R: V dnešní době je to tak, že právě se k tomu ještě dostanem, ale mezitím teda máma byla myslím ve třech výkonech trestů a mezitím na jednom léčení a teď se vrátila z posledního. Mezi tím, co byla v tom posledním, tak se stalo to se Sofií a jí to tak, když to řeknu, tak dalo takovej impuls, že jí to hrozně od toho už distancovalo, že ona teď vůbec nebere drogy už ani nekouří, chodí vyloženě už jen do práce, protože už jí to fakt tak poznamenalo to, co se stalo se Sofií, že jí to od toho úplně, úplně hodilo pryč. A vlastně táta... táta je, táta umřel, když mi bylo třináct. A to vlastně spáchal sebevraždu, když mi bylo třináct no....

T: uff ... A vy žijete pořád ještě u babičky?

R: Já teďka v tuhle chvíli žiju sama, nebo teda s přítelem no a oficiálně jo. Oficiálně jsme ještě u babičky jenom právě ve chvíli, kdy moje sestra začala mít tady tyto problémy, tak jsem s ní úplně nemohla být doma, protože máme jenom jeden pokoj a úplně to nešlo dohromady, tak jsem šla pryč. A teď vlastně je doma máma, tak jsem si už zvykla na to být pryč z domova, ale jezdím tam normálně, ale tak oficiálně jsem spíš jinde.

T: A sestra Sofie je teda teďka v léčbě?

R: Ano

T: Jo, fajn, tak pojďme k ní nebo k vašemu vztahu. Zase trochu ze široka, jestli byste mi mohla vyprávět příběh vašeho vztahu od toho, co si pamatujete, do dneška. Jaký na to máte vzpomínky? Jak se ten váš vztah vyvíjel? Jaký tam byly důležité momenty, cokoli, co vás v tuhle chvíli napadne.

R: Já doufám, že snad budu vědět úplně všechno, já jsem si to úplně nepřipravila...

T: To není potřeba

(00:09:20)

R: My jsme spolu měli vždycky strašně zvláštní vztah. Mi totiž přijde, že i teď je to tak, nebo teď přesně nevím, protože od určitý doby nevím moc neznám tolik její osobnost, protože se hodně změnila přece jenom. Ale vždycky jsme spolu měli hodně zajímavý vztah, protože jsme přeci jenom jsme byly furt jen my dvě jenom spolu, že jsme k sobě byly hodně připoutané a

hrozně jsme se měly rády, ale nikdy mi nepřišlo, že bysme měly vyloženě dobrý vztah. Asi jsme ho nikdy neměly, si myslím. I když jsme si furt říkaly, že ta naše rodina, že nás to nijak nepoznamenalo, tak jsme asi nebyly tak psychicky stabilní, aby ten náš vztah tak hezky fungoval. Protože když jsem byly úplně malé, tak jsme byly takový úplně klasický sourozenci, že jsme se měly strašně rády, ale : „, ne prostě Ády, nevezmu tě ven, nebudu přece brát ven mladší ségru je to trapný“. Víš, takový ty klasický starší mladší sourozenec. Pak vlastně jsme šly k babičce. To se překlenuje v to, že to bylo vlastně to samý, že má sestra byla taková, že dávala důraz v to, že je prostě ten starší sourozenec. Měly jsme dobrý vztah, ale ona furt se snažila mě vychovávat, jak nebyla ta babička pořád doma. Takže ona pak, protože to je blbý říct, my jsme to nikdy neřekly nahlas, u nás doma to bylo hodně rozdělený, že moje sestra měla vždycky lepší vztah s mámou a já s tátou. Byla mamánek a já s tátou vždycky. No a on byl akorát problém, že jak ona byla s mámou blíž, tak ve chvílích, kdy ona brala drogy, tak ty lidi kolikrát uměj bejt fakt strašně zlý a ona si na Sofče kolikrát vylejvala vztek a ona si ho pak vylejvala na mě, protože tak to prostě funguje.

T: Jojo, padající...

R: No přesně tak. Já jsem byla pod ní ten mladší sourozenec. Ona se mě snažila sice vychovávat, myslela to sice dobře, ale přeci jenom už byla trošku poznamenaná tady tím, tak na mě nebyla úplně, nebylo to úplně tak, jak by to bylo správně. Jo, nebylo to úplně dobrý, protože pak byla na mě hodně hnusná. My jsem spolu měly, že i když jsme na sebe nedaly občas vůbec dopustit, tak potom stačila blbost a zvládly jsme se strašně pohádat, ale v takovém měřítku, že ona Sofi vlastně i teďka si odnesla od mámy to, že v naší rodině je hodně těžká hysterie, si myslím. Protože jak moje tety, tak moje máma, tak moje babička, jsou hodně hysterický a tím, že sestra měla k matce blíž, tak si tu hysterii vybudovala svým způsobem taky. Měla i problém s tím, že ona je taky hodně... , že ji stačí malá záminka. Neudělám to za pět minut a ona už po mě něco hází. Ona byla takovej uzlíček nervů prostě vždycky.

T: Jako už od mala?

R: Od mala, od mala. Hlavně jak my jsme měly takovej ten, teď nevím, jak se tomu říká ambivalentní nebo ambivertní, ne ambivertní ne, takovej ten vztah toho dítěte, že jak jsme byly zvyklý. Protože já vím, že jsem to někde četla jak třeba děti, který maj rodiče alkoholiky nebo feťáky tak ony mají hodně v sobě takový ty pocity jako že jsou na lidi hodně upoutaný. Ona třeba jako malá mámu hrozně objímala, protože v sobě měla takový to, že třeba nevěděla, jestli se třeba vrátí. Bylo to takový to vrátím se zejtra a přišla třeba za týden. Tak ona v sobě měla takový ty... Jako ona byla vždycky hodně citlivá, a tak ona s tím neuměla moc pracovat a ono se to v ní tady tím způsobem tak jako odráželo, že pak byla, že pak uměla bejt takhle zlá potom.

T: A hm...

R: No a právě fakt ona stačila blbost. Já jsem ji třeba nechtěla půjčit mikinu a ona třeba rozbila lustr :-)) občas to bylo fakt bláznivý si myslím.

T: Takže jako myslíte tím to, Adélo, že jste na jednu stranu byly k sobě hodně navázaný a takový hodně na těsno, ale na druhou stranu teda, že jste měly jako, hodně teda jako...

R: No bylo to krušný...

T: A jak v tom bylo vám jako ty mladší?

R: No tak my jsem hlavně měly vždycky rozdílný v tom, že ona právě Sofča, no, my jsem obě dvě, si myslím, hodně citlivý. Hodně jsme všechny ty věci vnímaly trochu jinak i tím, že jsme obě musely dospět hrozně rychle, tak jsme to vnímaly obě hodně intenzivně. Ale právě já, já nejsem úplně, já jsem typ člověka, který si to drží v sobě a jednou za čas se prostě vybrečí, když ho nikdo nevidí a pak jde zas dál. Takže já jsem spíš taková, že na mě se vždycky spolíhalo, že já vždycky budu v pohodě a kdyby se stalo cokoli musíme se postarat o Sofču. Ale Áda, ta to prostě zvládne. A mě to, musím říct, asi do teďka ani nevadí. Jenom mě občas mrzí takový to, že si třeba babička nebo obecně rodina, teda máma si to teďka hodně uvědomuje

Příloha 3

Ukázka kódování

CHODÍ PO SPÍKÁCH

OCHRAŇ ROKA

KRIDA, NESRAVEDLNOST

ŽE UŠECHPO ZODÁNU

KOZDÍLOU PRÍSTUP

TO MÁM VÁRO ZAČÍT FOTOVAT, ABY SI
MĚ UŠÍDÁLI ?

NEŽ ABY BYLA TUDŠÍ, NEHTALA ODPFOTOVAT
ADÉLO

CO SI ŘÍKAJ LIDI

JAK NAVÁCAT NOVÝ ÚŽITK?

ODSTUP V SOUČASNOSTI

DŮJEKA x POHYBNOSTI

LITOST, ŽE NEBYLA JETĚ OPORA

ODSTUP K RODINĚ

ABSTINENCE

BABIČKA TO MĚLA TĚŽKÝ

BABIČKA NEUMÍ KOMUNIKOVAT

LÍTOST K BABIČCE

OPOROU BABIČCE

OBDIV K BABIČCE

Příloha 4
Tabulka k analýze společných témat

Adéla	Dominika	Pavel	Karolína	Lenka	Ben	Magdalena	Václav	David
Ambivalence • Ve všech blízkých vztazích • Vůči sestře – láska, odpor (drogy), rozporuplná sestrina povaha • Vůči babičce a matce – láska, lítost, křivda	Perfektní rodina • Blízké zdravé vztahy • demokratická výchova	Střídání rolí • starší sestra, mladší bratr • míjení dané odlišným stylem života • pečující sestra • rovnocenný vztah • oddálení • prohození rolí • smazání věkového rozdílu díky závislosti	Brácha o něco víc • nerovné postavení • patriarchální model rodiny • nerovné rozdělení povinností • nespravedlnost a křivda • osamělost v rodině • nerovné rozdělení pozornosti • nerovné rozdělení zájmu a emocionální péče • nadřazená role převzata bratrem • důsledek bratrových „zvýšených“ potřeb	Velká ségra • hezké vzpomínky na čas strávený se sestrou • emocionální zastoupení emočně nepřístupné matky • prohloubení vztahu po narození neteře • vzhlížení ke starší sestře	Neosobní • není zvyklý mluvit o prožívání • málo introspekce • vztah se sestrou nebyl blízký	Mimo společnost • mimo mainstream • nekonformní prostředí • propast mezi světem doma a venku • despekt rodičů vůči světu	Na dálku • málo vzpomínek na dětství • matka láskyplná • otec chladný • vztah se sestrou odtažitý • míjení	Patřil jsem tam • bratrem milován • bratr agresivní vůči matce, ne vůči němu

...,ale v pohodě • Zlehčování • Pochopení pro druhé • Obrana proti zranění	Každá úplně jinde a přece spolu • Povahová odlišnost sester • Obdiv • Sestra jako vzor • Despekt od ní • Ochranitelská starší sestra • Láska	Blažená nevědomost • Kvůli věku neuvědomování, neporozumění závislosti • Ochranná funkce nevědomosti • Ochrana ze strany sestry	Šikanovaná • Konflikty důsledkem vymezení se • Ponechání řešení konfliktů na sourozencích • Bez podpory • Hostilní chování bratra vůči sestře mezi dětmi	Zaslepená • Nevědomí o sestřině závislosti důsledkem nezkušenosti • Nekritické vnímání sestry • Popírání	My • Já a rodiče • Rozpadnutí rodiny • Dítě, co zůstalo	Komplikovaný osobnosti – ambivalentní vztah • Komplikovaná povaha rodičů • Sebestřednost • Otcovy vysoké nároky • Posměch otce • Matka -pevný bod v dětství • Zhoršení vztahu s matkou • Egocentrismus sestry • ambivalence	Rozvod – větší rozdělení • odcizení se sestrou po rozvodu • sestra černá ovce • bratr nebyl partnerem	Brácha ochránce • ochranné tendence
Klasický sourozenci • Blízký vztah • Hádky a konflikty • Odlišná povaha • Sesterské semknutí	Žárlivost • Ze strany sestry • Zdroj – bližší vztah s matkou • Žárlivost jako povahový rys • Křivda	Zodpovědnost • Strach o matku • Snaha pomoci jí a být oporou • Pocity viny • Ztráta dětství • Brzda ve vztahu k drogám • Nemožnost adolescentního vymezení vůči matce • Přebírání role chybějícího otce • Snaha chránit mladší bratry	Tátův synáček • Preference syna ze strany otce • Nezabránění agrese vůči sestře i matce • Popírání synovy závislosti • Zjištění synovy závislosti - satisfakce pro Karolínu	Vzteky • Vztek, že užívala drogy i v těhotenství • Vztek na sestřinu nespolehlivost • Neschvalování sestřina chování k vlastním dětem	Nepatřím do téhle doby • Jiný než sourozenci • Identifikace s rodiči	Rozdělená rodina • Sestra otcovou oblíbenkyní • Bližší vztah s matkou • Sestřina žárlivost	Zlomovej element • Znásilnění • Bez podpory • Následky traumat	Mega špatný soužití • Užívání alkoholu • Agresivní chování • Krádeže
Extrémní spojení mozků	Splachovací • Schopnost odpouštět	Láska a strach • Sourozenecká láska	Zatažena	Vztah drogám navzdory	Po svém • Svět náš a cizí	Jiné povahy • Rozdílné povahy sester	Drogový období • Nechtěl věřit • Projevy užívání	V kontaktu • prolínání okruhů přátel

• Nejšťastnější rok vztahu • Narušeno závislost	• Ústupnost • Zvyklá řešit věci v sobě • Asertivita v dospělosti	• Důvěra • Tendence bránit sestru před matkou • Blízký vztah v současnosti • Strach o sestru • Postupně rostoucí důvěra, že se k drogám nevrátí	• Aktivní řešení bratrovy závislosti • Zprvu bez podpory rodičů • Nejednotnost rodičovských postojů • Využívání pro potřeby rodičů • Odmítnutí společné viny	• Narušení vztahu v důsledku sestřina užívání • Stavy po aplikaci – nechuť trávit se sestrou čas • Emocionální vzdálení • Nikoliv úplné odcizení – návrat blízkosti po léčbě • Blízká a rovnocenný vztah v současnosti	• Oddělení od rodičů implikují problémy		• Matčin úraz • Zhoršení vztahu • hádky	• vyhledával bratra, když něco potřeboval • podpora bratra ve vězení
To není ona • Jiný člověk • Zklamání • Lítost, odpor a zlost • Emocionální odstup jako ochrana • Absence strachu • Přání, aby „narazila“ • Zpětná lítost, že víc nepomohla	Neskutečně těžké období • Závislost jako výsledek touhy rozšiřování hranic běžného • Emocionálně náročné období pro matku • Bez zpřetrhání vztahů	Přitažlivost sestřina světa, zkušenost s její závislostí jako brzda • Zvědavost • Drogy jako úleva ve vlastní těžké situaci • Znalost důsledků – zdrženlivost v užívání	Zvýraznění nerovnosti • Zesílení pocitu křivdy v době bratrova užívání • Zájem o dceru závislý na stavu syna • Vzorec z dětství – syn potřebuje podporu, dcera si poradí sama	Upřednostnění ve vztahu s matkou, nikoliv však lepší vztah	Chlast a prášky • hádky • vliv přátel a partnerů	Docela hezký vztah • pěkný vztah v dětství • větší přiblížení před pubertou • sourozenecký humor	Patologický vztah • ztráta nastavování hranic po úrazu • matka křehká • manipulace a hrubost sestry vůči matce • strach o matku • matka dceru omlouvala	Ani brácha, ani pomocník • pomoc s léčbou • pomoc z pozice odborníka • nesnadné oddělování rolí • matkou pasován do role profesionála

			• zlom po suicidálním pokusu					
Pochroumanej vztah • Hledání vztahu „po drogách“ • Nejistota • Vědomí sestry, co pokazila • Přání abstinence • Pochybnosti	Ambivalentní vztah se sestrou • Vzdálení po nástupu na SŠ • Strach o sestru • Sestra oporou i v době užívání		Vztah, který jsme neměli celý život • Počáteční nedůvěra v abstinenci • Potřeba přesvědčit se o vnitřní změně • Zlepšení vztahu • Nutnost polknout staré křivdy • Role starší, zkušenější v současnosti • Zlepšení po odchodu od rodičů	Proč ona a ne já – vnitřní i vnější důvody	Italský manželství • Vliv partnerů • Izolace od rodiny • Násilí	Puberta jako zlom • Zhoršení vztahu k mladší sestře • Postupný odchod otce prožíván sestrami rozdílně	Nenávist a stud	Láska, lítost, bezmoc... • Lítost a smutek • Láska • Bezmoc • Výčitky svědomí • Vztek • Zlobil se, že ničil matku • ambivalence
Po špičkách • Sestra považovaná za zranitelnější • Intenzivnější během užívání • Důsledek strachu • Veřejný anonym • Křivda • Odstup vůči rodině	Spojencem matky • Strach o sestru • Komplicem matky • Důsledek hádky mezi sestrami • Sblížení s matkou • Uznávání matčina přístupu		Šrámy na duši • Vědomí, že problémy v dětství měl i bratr • Absence chvály od rodičů		Bezmoc • Nemožnost pomoci • Bezmoc rodičů	Doba temna • Sestrina závislost • Úrodná půda doma • Doprovodné znaky závislosti • Povinnosti padající na mladší sestru • Zhoršení vztahu • Odchod otce	Snahy o sblížení • Chvilkové sblížení • Zklamání • Touhy po změně vztahu • Strach ze sblížení • Větší porozumění pro sestru • Rodící se soucit	Matka – pečující a vostrá • Pečující postoj • Ponižující výčitky • Tendence bratra chránit

Nesouhlas s jejich přístupem – potřeba hranic								
Babička - Respekt a obdiv - Lítost Strach - Vzteky - Pochopení a shovívavost	Strašně nebezpečný - Strach z drog - Rozdílnost povah a potřeb jako důvod, proč jedna sestra propadla závislosti a druhá ne		Zisky a ztráty Ztráta dětství - Závislost jako společenské stigma - Nadhled a schopnost nesoudit - Odolnost		Nečekám změnu, ale fandím jí Skepsi ohledně sestřiny budoucnosti	Bez pozornosti - Osamělost - Nikdo si nevšiml jejího trápení - PPP - Volání o pozornost - Pomoc od přítele	Nedopadnout jako ségra - Zvýšená sebekontrola Nutnost dospět	Honza jako věčné téma
Sama, ale v dobrém - Bez podpory rodiny - Statečnost - Normální život s přítelem	My dvě, spolu Blízký vztah v přítomnosti - Postupné zmenšení odlišnosti		Rozporuplnost - Rozporuplnost ve výpovědích - Ukřivdění ladění - Nepřehlednost vztahů v rodině - překompensace			V roli dospělého řešení věcí neodpovídajících jejímu věku - nápomocna matce strach o sestru	Podobná zkušenost – odlišné strategie - snaha získat pozornost a zájem rodičů - u sestry sebedestruktivní jednání, u Václava výkon	Být tím, kdo funguje - snaha pomoci – motivace k profesi - hranice chování ten, kdo musí fungovat – zodpovědnost vůči matce ztráta svobody žít vlastní život

Proč ne já - rozdílné povahy, rozdílný vztah k matce						Jako na horský dráze • neustálé změny • potřeba klidu, pravidelnosti a soukromí • nevyzpytatelnos t situace doma • stabilita a jistota mimo domov • pocity nepatříčnosti, pochybnosti o sobě		
						Zoufalství matky, nekonzistentní zásahy otce • různé postoje rodičů • pochopení pro matku • pravidla otce, kterými se sám neřídil		
						Snahy o nové budování vztahu • aktivní život mimo domov • změna po rozestěhování • snahy o obnovení vztahu		

						Nejhezčí rok vztahu • partnerský vztah – pevný bod v rodině • pečující starší sestra		
						Ztráta sestry • odchod sestry • smutek a lítost • bez kontaktu		
						Sestřin vliv • mnoho fází vztahu • několik osobností sestry • pozice „tě vzorné“ • sebepojetí méně závislé na druhých • ne tvrdé drogy – strach ze ztráty sebekontroly, povahové změny		